

ЗАГЛЯДВАЮЧЫ ЎПЕРАД

БЕЛАСТОЧЧЫНА ПРАЦАЙ КВІТНЕЕ

Беласточчына —
земля родная!

10.053 квадратныя
кіламетры плошчы
і 625.600 жыхароў.
Столькі прынамсі
было нас пад канец
1977 года. Крыху
больш, чым па 62
асобы ў сярэднім на
1 квадратны кіла-
метр. Мала. Сярэд-
няя для краіны —
109 чалавек, а ў Ка-
тавіцкім ваяводстве,
для парыўнання, аж
525 чалавек на 1
км². Восем з лішнім
разоў гусцей там,
чым на Беласточчы-
не. Але гэта не бя-
да. Наадварот —
незалежна ад усяго
іншага — гэта кры-
ніца нашых нату-
ральных рэзерваў,
шанц для выкары-
стання.

Беластоцкі ваявода д-р Зыгмунт Спрыха.

На працягу двух папярэдніх гадоў лік насельніцтва Беластоцкага ваяводства павялічыўся прыблізна на 8 тысяч. Аднак прыбывала жыхароў толькі ў гарадах, перш за ёсё ў Беластоку. У гэтым і прычына таго, што натуральны прырост у гараджан аж у 3 разы вышэйшы, чым у сялян.

Беластоцкае ваяводства падзелена цяпер на 52 адміністрацыйныя адзінкі асноўнага ўзроўню. Сярод іх 3 самастойныя гарады (Беласток, Бельск Падляшскі і Гайнаўка), 14 гмінна-тарадскіх і 35 гмінных упраўленняў.

Наша Беласточчына мае прамысловы-сельскагаспадарчы харацтар. Толькі 40 працэнтаў яе насельніцтва здабывае сродкі на сваё ўтрыманне паставянай працай на зямлі.

Беластоцкае ваяводства займае 3,2 працэнта тэрыторыі ўсёй краіны, на якой жыве толькі 1,8 працэнта насельніцтва Польшчы, але затое Беласточчына дзе дзяржаве больш 8 працэнтаў баваўнянных і 6 працэнтаў ваўнянных тканін, 10 працэнтаў дамашніх халадзільнікаў, 5 працэнтаў сельскагаспадарчых машын і амаль столькі ж машын і прылад для харчовай прамысловасці. Можна яшчэ гаварыць пра наш уздел у вырабе машын для праекладкі дарог, пра дрэвалерапрацоўчую прамысловасць, у тым ліку пра вытворчасць мэблі і будаўнічай стальяркі, а таксама аб сталых канструкцыях і вялікаблочным прамысловым будаўніцтве, аб фабрыцы дакладных вырабаў і электроннай прамысловасці... Можна было бы яшчэ шмат... Аднак і так быў бы гэта далёка няпоўны і цалкам недакладны партрэт сённяшняй Беласточчыны.

Нам аднак хацелася б заглянуць у яе будучыню, хаця б у сяму бліжэйшую, заўтрашнюю яе будучыню. І таму мы звязнуну

Беластоцкая зіма.

Сталіца ваяводства — 200-тысячны Беласток.

ліся да гаспадара гэтай зямлі, да Беластоцкага ваяводы доктара ЗЫГМУНТА СПРЫХІ з пытаннем:

— Якой вы бачыце Беласточчыну, скажам, за год, за два?

— Я бачу яе, — гаворыць ваявода, — зусім дакладна, бо гэтую будучыню Беласточчыны вызначае пастанова Ваяводскай рады нарадовай, прынятая ў снежні 1976 года, аб пяцігадовым плане грамадска-палітычнага развіцця Беластоцкага ваяводства ў 1976—1980 гады. Пра гэтую ж будучыню ішла гаспадарская тутарка ў час пленарнага пасяджэння Ваяводскага камітэта Польскай аў'яднанай рабочай партыі ў Беластоку 18 лютага 1976 года, калі быў абмеркаваны перспектыўны план развіцця Беластоцкай зямлі да 1990 года, а таксама ў сакавіку 1978 г., калі адбылася XVI Ваяводская справаздачна-выбарная партыйная канферэнцыя. Вось гэтыя асноўныя дакументы, а затым і падрабязныя штогадовыя планы, дакладна вызначаюць рамкі развіцця нашай зямлі. Нам застаецца толькі як мага лепш ажыццяўляць іх.

Пры гэтым заўсёды трэба памятаць, што Беласточчына — неад'емная частка нашай краіны, для якой верставыя ўказальнікі яе паскоранага маршу ў будучыню ўстанавілі VI і VII з'езды партыі, а ўдакладнілі пазнейшыя пастановы паасобных пленумаў. Беласточчына з гонарам выконвала і выконвае заданні, якія

на яе долю адводзіць агульнадзяржаўны план развіцця народнай гаспадаркі.

Асабліва карысныя зрухі для нашай гаспадаркі наглядаліся ў апошнія гады. Для прыкладу, толькі за першыя два гады гэтай пяцігодкі, значыць у 1976—1977 гады, мы пабудавалі і перадалі ў эксплуатацыю больш 350 самых розных прамысловых і іншых аб'ектаў, між іншым, беластоцкую фабрыку мэблі, велізарны цэх дакладных высакаякасных патронаў для станкоў („Ухвыты“), прадпрыемства пластмасавай упакоўкі і многія іншыя. Тады таксама мы началі будову калія 300 іншых вельмі важных для нашай гаспадаркі аб'ектаў, сярод якіх некаторыя, для прыкладу, „Унітра-Польколер“ у Беластоку ці „Гортэкс“ у Сямяцічах, ужо даюць прадукцыю.

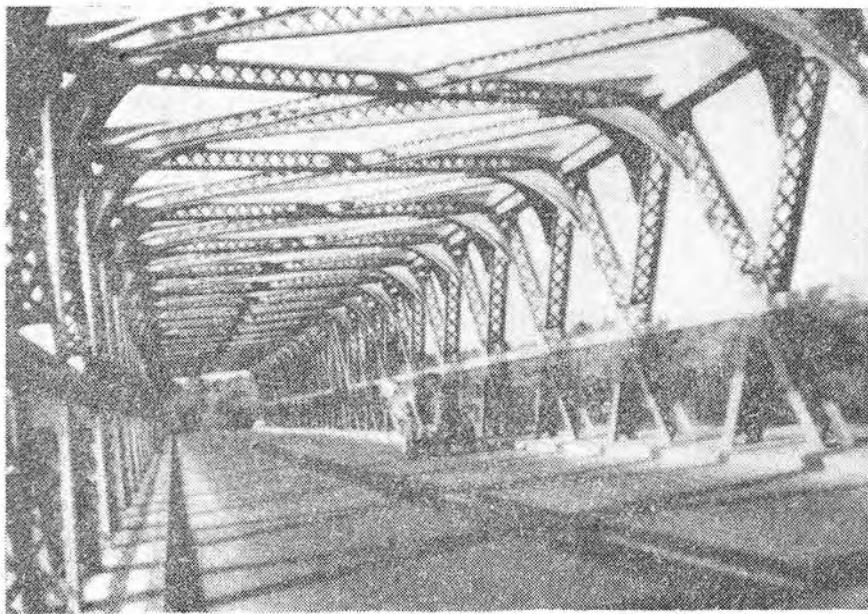
У тыя гады, — і гэта хачу я асабліва падкрэсліць, — Беластоцкае ваяводства вылучалася ў краіне высокімі тэмпамі развіцця.

— Гэта, мяркую, стварыла нам спрыяльнія ўмовы для старту ў будучынку.

— Безумоўна. І мы па стараліся як найлепши выкарыстаць гэтыя спрыяльнія ўмовы. У галіне сельскай гаспадаркі мы намаганні былі перші за ўсё накіраваны на тое, каб загаспадарыць кожны кавалак зямлі, якую мы пераймалі ад па старэлых уласнікаў. Адначасова стараліся мы пераадолець адмоўны ўплыў не-

Рэгуляваная рака Арлянка калія Храбалоў.

На мосце ля Войшак.

спрыяльных для сельскагаспадарчай вытворчасці чартовых гадоў дрэннага надвор'я. За гэты час удалося нам аднавіць колькасны стан жывёлагадоўлі, асабліва гадоўлі кароў і свіней, ды стварыць для яе ўстойлівую матэрыяльную базу паскоранага развіцця.

Хопіць паездзіць крыху па нашай Беласточчыне. У раёне Бельска, у Крынках, а таксама між Міхаловам і Гарадком паявіліся велізарныя дзяржаўныя сельскагаспадарчыя камбінаты, якія пастаянна разбудоўваюцца. За Рыбаламі, у Тыневічах, Васьках, у Нарве і Трасцянцы, у Дарожках, Баброўніках і Вульцы Нурэцкай — або ўжо пабудаваны, або яшчэ ў будове велізарныя жывёлагадоўчыя фермы прадукцыйных спулдзельняў. А колькі па ўсім ваяводстве кароўнікаў і хлеўняў, а таксама і авечых ферм пад фірмай спулдзельняў сельскагаспадарчых гурткоў! Многа будуюць — і то з вялікім размахам — самі сяляне.

Гэта, вядома, не засталося без уплыву на агульныя вынікі ў жывёлагадоўлі. Студзеніцкі перапіс з 1978 года паказаў нам, што і зараз адчуваючыя вельмі карысныя тэндэнцыі ў адносінах сялян да жывёлагадоўлі. Асабліва нас цешыць тое, што аж на 19 працэнтаў павялічылася колькасць пакінутых для далейшай тадоўлі маладых свінаматак.

Цешыць нас таксама зацікаўленне сярод сялян пакупкай сельскагаспадарчых машын, асабліва трактараў і спадарожных пры-

лад. Праўда, не змаглі мы поўнасцю забяспечыць усіх ахвотных, хаяця, дзякуючы асабістаму зацікаўленню гэтай справай, І сакратара Ваяводскага камітэта партыі таварыща Уладзіслава Юшкевіча і ўсяго партыйнага, а таксама і адміністрацыйнага кіраўніцтва, удалося нам накіраваць у беластоцкія вёскі больш трактараў і іншых сельскагаспадарчых машын, чым атрымоўвалі нашы сяляне ў папярэдняе гады, нават больш, чым атрымалі сяляне іншых ваяводстваў.

Сельскагаспадарчыя ўгоддзі складаюць у нас 62 працэнты агульной тэрыторыі ваяводства. Калі да гэтага далічыць яшчэ 30 працэнтаў плошчы пад лесам, дык у спалучэнні з машынамі і высокай агракультурай, а таксама з усё нарастаючым забеспечэннем хлебаробаў сучаснай тэхнікай, маём асновы меркаваць, што Беластоцкае ваяводства можа паспяхова разгортаць сельскагаспадарчую вытворчасць. У гэтай пяцігодцы вартасць сельскагаспадарчай прадукцыі, лічачы ў парадунавальных цэнах, мае павялічыцца на 23 працэнты. Першынство даем збожжу і кармавым культурам, такім, для прыкладу, як кукуруза. Гэта таму, каб як найхутчэй стварыць уласную кармавую базу для жывёлагадоўлі, каб хоць крыху абмежаваць вельмі дарагі імпарт збожжа і іншых кармавых прадуктаў.

Дзеля гэтага і далей будзем праводзіць меліярацыю сенажаціў, каб да 1980 года прынамсі палавіна даўнейшага балота ака-

Уборка сена.

Старажытны Бельск мяняе сваё аблічча.

залася пад высакаякасным сенам, якое можна будзе касіць троны разы ў год. Сельскагаспадарчая служба па стараеца, каб сяляне кожны год масава прымянялі сіласаванне кармоў, у тым ліку і сена, каб у 1980 годзе было ў нас у запасе прынамсі каля мільёна тон кішонкі. Ураджай збожжа (калі дазволіць надвор'е) павялічыцца ў сярэднім на 4—5 цэнтнераў, а бульбы — на 40—50 цэнтнераў з 1 гектара. Гэта поўнасцю магчымае, бо ўраджаяў на гэтым узроўні, а нават і вышэйшым, ужо даўно дабіліся многія сяляне, асабліва ў гмінах Моныкі, Браньск, Крыпна, Ясвілы, Кышкын. Там ураджай 30—35 цэнтнераў збожжа і 250—300 цэнтнераў бульбы з аднаго гектара не выклікае ўжо спецыяльнага здзіўлення. Каб аб гэтым пераканацца, хопіць наведаць, для прыкладу, гаспадарку Браніслава Сядлецкага з вёскі Агулы за Чорнай Беластоцкай, гаспадарку Леха Магнушэўскага з вёскі Дзеньконе ў Манецкай гміне, Станіслава Гадуля з Дlugалэнкі ў гміне Крыпна, Зігмунта Старасту з Вострай Гары ў гміне Карыцін і многіх іншых перадавых гаспадароў. Яны навучыліся ўжо браць у зямлі яе багацці, а перш за ўсё пераканаліся, што высокі ўраджай непасрэдна абумоўлены ўзроўнем прымяняння штучных угнаенняў. Хацелася б, каб гэты асноўны прынцып прысвоілі ўсе іншыя хлебаробы Беластоцкага ваяводства. Нашы спецыялісты плануюць, што ў 1980 годзе беластоцкія сяляне па-

вінны прымяняць у сярэднім па 250 кілаграмаў хімічна чыстага речыва, значыць, азоту, фосфару і калію на 1 гектар зямельных угоддзяў. І гэтага нам абавязкова трэба дабіцца. Ведаю, што будзе цяжка, бо яшчэ і сёння ёсьць у нас сяляне, якія зусім абыякава адносяцца да мінеральных угнаенняў. Неабходна іх пераконваць, вучыць, паказваць ім вынікі і прыклады іх суседзяў.

— Якія прадбачвае змены ў формах і метадах сельскагаспадарчай вытворчасці?

— Перш за ўсё намагаемся павысіць таварнасць вясковых гаспадарак. План на 1980 год прадбачае павелічэнне таварнай прадукцыі ў сельскай гаспадарцы на 35—40%. Цяпер на адну гаспадарку прыпадае ў сярэднім больш-менш 65—70 тысяч злотых прададзенай прадукцыі ў год. Але ў гаспадарках спецыялістычных, якія займаюцца адной галіной сельскагаспадарчай вытворчасці, гадавы даход з продажу ўласных тавараў дасягае ўжо да 280 тысяч злотых, а суполкі сялян патрапяць прадаць дзяржаце тавараў амаль на паўтара мільёна злотых у год.

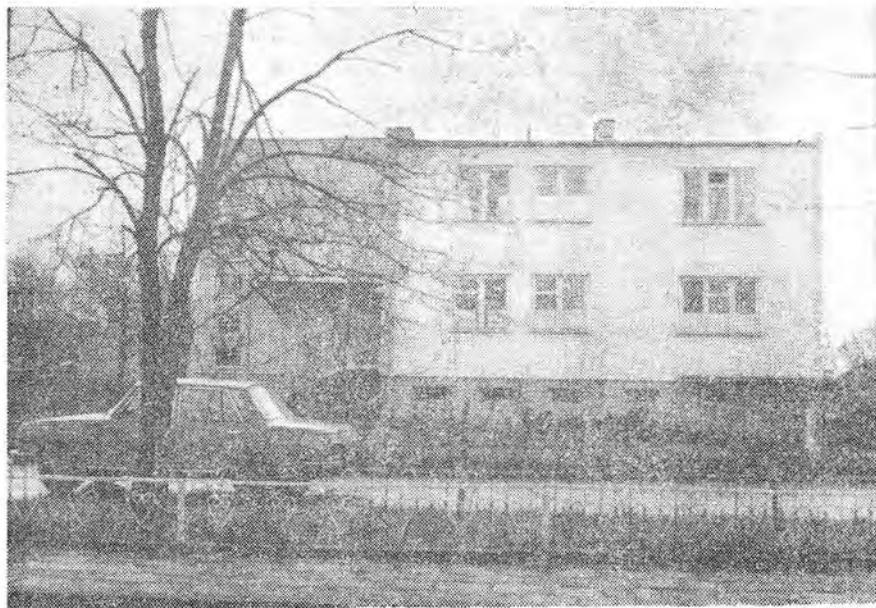
Вось дзе нашы рэзервы, дзе будучыня сельскагаспадарчай вытворчасці!

— У 1980 годзе ўваходзіць у жыццё ўсеагульнае эмерытальнае забеспячэнне сялян. Якія з гэтага вынікаюць праблемы для Беластоцкага ваяводства?

— Вельмі сур'ёзныя. Маём у ваяводстве больш-менш 80 тысяч

Жніво.

Гмінны цэнтр здароўя ў Дубічах Царкоўных.

аднаасобніцкіх гаспадарак. 24—25 тысяч уласнікаў гэтых гаспадарак ужо цяпер дажылі эмерытальнага ўзросту і толькі чакаюць, каб аддаць свае гаспадаркі ў замен за пенсію. Амаль палавіна з іх не мае ўвогуле наследнікаў. Іх зямля пяройдзе ў дзяржаўны фонд. А гэта ў межах нашага ваяводства амаль 100 тысяч гектараў зямлі, якую прыдзеца за кароткі час прыняць і загаспадарыць. На дадатак, найболыш гэтай зямлі ва ўсходній прыгрнічнай паласе Беласточчыны. І таму экзекутыва Ваяводскага камітэта партыі ў Беластоку распрацавала асобны план інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі ў гэтых раёнах. Прадбачвае ён стварэнне там вялікіх дзяржаўных і спулдзельчых сельскагаспадарчых камбінатоў. Для прыкладу, ПГР у Міхалове гаспадарыць ужо на 15 тысячах гектараў.

— Якія галіны, якія напрамкі атрымаюць першынство ў індустрыялізацыі ваяводства?

— Перш за ўсё тия, для якіх мы самі пастаўляем неабходную сырэвіну.

Прамысловасць па перапрацоўцы сельскагаспадарчых прадуктаў. Апрача сям'ціцкага „Гортэкса“, які ўжо працуе, маем тут на ўзвaze даволі вялікую лушчарню гароху і фабрыку кашы ў Старасельцах; 12-гектаровую цяпліцу пад школам для вырошчвання круглы год усялякай гародніны; пабудову гародніннага

ПГР Ігнаткі, абсталяванага ў межах Беластока; фабрыку кармоў, таксама ў Беластоку, і малачарні ў іншых мясцовасцях ваяводства.

Тут, вядома, нельга забываць аб вялікім штучным возеры, якое ствараецца пад Семяноўкай. Будзе яно мела шматбаковы ўпльў на гаспадарку і эканоміку нашага ваяводства. Хопіць сказаць, што без яго Беласток у недалёкай будучыні проста задушыўся б без вады, а і развіццё сельскай гаспадаркі ў многіх раёнах ваяводства магло б быць абмежаванае.

Тэкстыльна-адзежная прамысловасць. У гэтай галіне — трывакатаражная фабрыка ў Бельску, „Дываноль“ і „Віруна“ ў Беластоку. У „Дыванолю“ прадукцыя каштоўных дываноў, а ў „Віруне“ — штучнае футра. Адначасова старыя фабрыкі пройдуць поўнае аднаўленне. Для прыкладу, „Фасты“ атрымалі на гэта аж паўтара мільярда злотых.

Дрэваперапрацоўчая і мэблевая прамысловасць. Тут шмат чаго зрабілі мы ў папярэдняі гады гэтай пяцігодкі. Аднак і далей будуць пашырацца перш за ўсё гайнаўскія дрэваперапрацоўчыя прадпрыемствы.

Электра- і станкабудаўнічая прамысловасць. Апрача беластоцкага прадпрыемства па вытворчасці частак для каляровага тэлевізара польскай прадукцыі, будуем у Бельску амаль за 200

На рацэ Буг каля Драгічына.

Гайнаўка расце ўзверх.

мільёнаў злотых фабрыку па вытворчасці кандэнсатораў для патрэб радыётэхнікі.

Прамысловасць будаўнічых матэрыялаў. Гэта перш за ёсё разбудова камбіната „Фадом II“ і падобнага прадпрыемства ў Гайнаўцы. Будуць яны паставляць шматгабарытныя пліты для зборкі жыллёвага і прамысловага будаўніцтва. Апрача гэтага, трэба тут яшчэ прыгадаць фабрыку, якая рыхтуе панелі для аднаасобніцкага будаўніцтва ў горадзе і для жыллёвага будаўніцтва ў вёсках.

— Калі мы заявілі гутарку аб жыллёвым будаўніцтве, дык да звольце запытаць, якія планы ў гэтай галіне?

— Скажу коратка: план прадбачвае пабудову да 1980 года 18.000 памяшканняў для патрэб гарадскога насельніцтва і для тых, хто не мае ўласных гаспадараў. У пераліку на жыллёвую плошчу складае гэта 880 тысяч квадратных метраў. У час XVI Ваяводскай справаздачна-выбарнай канферэнцыі ПАРП у Беластоку, разглядалася магчымасць пашырыць гэтую планаваную жыллёвую плошчу да 1 мільёна квадратных метраў. Цяпер мы змагаемся за ажыццяўленне гэтай ідэі.

Больш 90 працэнтаў плана па жыллёваму гарадскому будаўніцтву выконваюць у нас жыллёвыея кааператывы. Адначасова

і ў горадзе, і ў вёсках дзяржава прайўляе ўсебаковую падтрымку для аднаасобніцкага жыллёвага будаўніцтва.

— Ці вызначаюца на Беласточчыне якія-небудзь раёны паскоранага развіцця?

— Не, кожная гміна мае апрацаўаны ўласны план перспектыўнага развіцця, а гэтыя планы ўсе разам умяшчаюцца ў рамках ваяводскага плана. Стараемся толькі выкарыстаць натуральныя, уласцівія для данай гміны ўмовы і схільнасці. Для прыкладу, гміна Белавежа мае зусім іншы харектар, чым гміна Тыкоцін, а гміна Мельнік цалкам розніцца, скажам, ад гміны Сухаволя ці Чыжы.

Незалежна ад нашай волі, найбольш дынамічна будзе развівашца сталіца ваяводства. Ужо цяпер гэта самы буйны горад паўночна-ўсходній часткі нашай краіны, цэнтр паўночна-ўсходняга макраорэгіёну, горад многіх вышэйшых навучальных устаноў, для якіх частковая пабудавалі мы ўжо і яшчэ будуем цэлы акадэмічны гарадок.

Летам 1977 года адбылася ў Беластоку папулярна-навуковая сесія, прысвечаная развіццю горада да 2000 года. З матэрыялаў, прадстаўленых на гэтай сесіі, вынікае, што Беласток памалу ўцягне ў арбіту свайго ўздзейння навакольныя вёскі і мястэчкі у радыусе да 30 км, а ў межах горада ўзнікнúць цэлья новыя жылья і прамысловыя кварталы.

— На заканчэнне нашай гутаркі, калі ласка, вашы меркаванні аб жыхарах Беласточчыны?

— Жыву я і працую ў Беластоцкім ваяводстве ўжо даволі доўга. У вёсках і на прадпрыемствах ёсьць у мяне сябры і знаёмыя. На гэтай аснове могу сказаць, што беластаччане — людзі вельмі працавітыя, актыўныя, шчырыя, а ў сяброўстве заўсёды паставяныя, ніколі не падвядуць. Добра з імі жыць і працаўаць.

— Ад іх імя — шчырае вам дзякую.

— А мне дазвольце ўсім жыхарам Беласточчыны перадаць са-мыя шчырыя пажаданні, каб кожнаму з іх паасобку і ўсім нам разам з кожным годам жылося ўсё лепш і спакайней, каб мы супольна цешыліся нашымі дасягненнямі, каб наша праца павялічвала добрую славу і прыгажосць Беласточчыны.

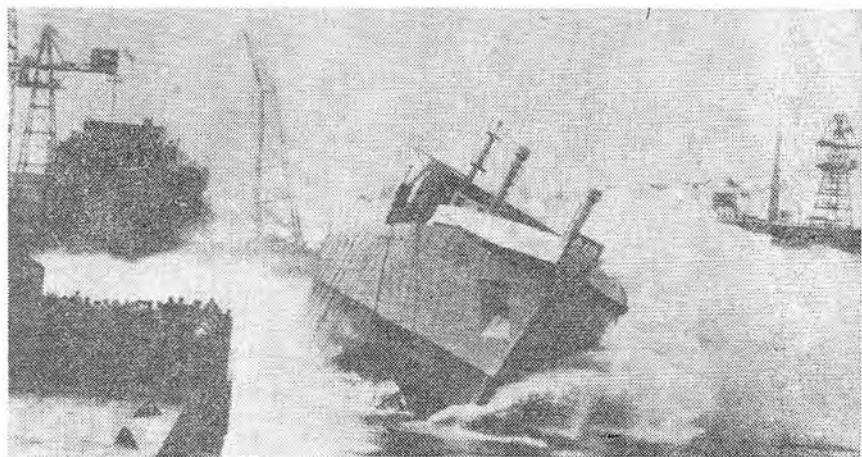
Гутарыў Віктар Рудчык

Гаспадарчыя сувязі Народнай Польшчы з заграніцай

У першы, пасляваенны перыяд велізарныя матэрыяльныя страты ў краіне зусім натуральна выражалі патрэбу абаперці планы адбудовы знішчанага вайной гаспадарчага патэнцыялу на шырокое супрацоўніцтва з заграніцай. Разам з падставовымі зменамі ладу, што выражаліся ў пераходзе сродкаў прадукцыі ў рукі народнай дзяржавы, і замежны гандаль стаў дзяржаўным манаполем. Гэта між іншым мела вялікі ўплыў на магчымасць планавага кіравання развіццём гаспадаркі.

Праца прамысловых прадпрыемстваў залежала ў той час ад забеспячэння сыравінай і паўфабрыкатамі, якія паходзілі перш за ўсё з імпарту. Да 1947 года імпарт неабходных тавараў найчасцей меў характар дапамогі, галоўным чынам з Савецкага Саюза. Краіна Саветаў, хоць яе гаспадарчы патэнцыял быў таксама знішчаны вайной, паставляла Польшчы харчы, сыр'янину, а таксама машыны і абсталяванне для адбудаваных фабрык. Дапамогу аказвала тады таксама Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, Камітэт па справах дапамогі і адбудовы (УНРРА).

Тадышняя гаспадарчая палітыка Народнай Польшчы слушна імкнулася максімальная выкарыстоўваць гаспадарчы абмен з заграніцай як важны інструмент адбудовы і развіцця народнай

Бакавы спуск судна.

гаспадаркі. У 1946—1947 гады больш 35% імпарту мы атрымлівалі на аснове выгадных крэдытаўных умоў або па прынцыпу беспрацентнага крэдыта. Датычыла гэта асабліва савецкіх таварных крэдытаў і крэдытаў, фінансаваных золатам. Выкарыстоўванне гэтых і іншых крэдытаў дазваляла хутчэй адбудоўваць гаспадарчы патэнцыял, які ўжо ў 1948 годзе даўмагчымасць зраўнаваць гандлёвы абарот і адначасова ствараў гарантую сплачвання запазычэння.

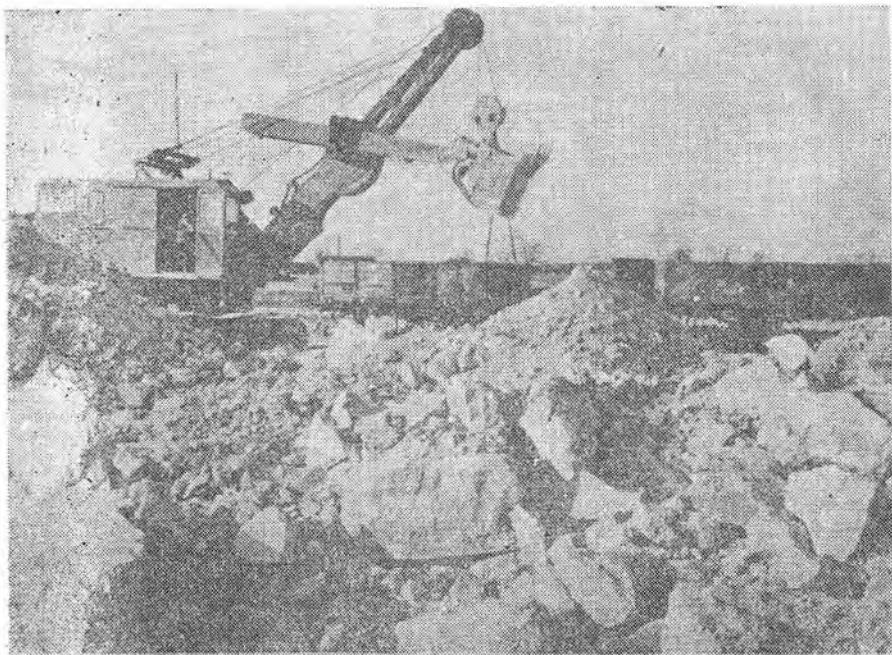
У гэтых умовах пачаўся працэс хуткага ўзросту экспарту тавароў, прадукаваных у краіне. Структура экспарту не адрознівалася па вядомых прычынах ад традыцыйной структуры, якая сформавалася перад ІІ сусветнай вайной. Пераважаў вызыв вугалю — найважнейшай энергетычнай сырэвіны краіны. Але вельмі выразна змянілася геаграфічная структура экспарту. Найважнейшым гандлёвым партнёрам Польшчы стаў Савецкі Саюз.

Перамены ў знешніх умовах, асабліва завастранне палітычных адносін на свеце, прывялі да перамен у разуменні ролі і значэння замежнага гандлю ў грамадска-гаспадарчым развіцці краіны. Дагэтульяшною палітыку народнай дзяржавы ў галіне замежнага гандлю змянілі ўмовы эмбарга і прымяненне, асабліва Злучанымі Штатамі Амерыкі, абмежавання ў гандлі з сацыялістычнымі краінамі.

Шасцігадовы план адначасова прадбачваў, як адно з найважнейшых заданняў, змяншэнне залежнасці народнай гаспадаркі ад абмену з заграніцай. У гэты час былі прызначаны вялікія грошы на арганізаванне антыімпартнай прадукцыі.

У такіх умовах у 1950-1955 гады замежны гандаль характарызаваўся нязначным узростам абароту. Зменшыўся ўдзел экспарту ў нацыянальным даходзе. Пры сярэднім гадавым узросце нацыянальнага даходу на 8,6%, экспарт узрос на 3% пры глобальным узросце абароту замежнага гандлю на каля 5%, аднак сярэдні гадавы ўзрост імпарту склаў каля 7%.

Ва ўмовах недастатковага развіцця ўласнай прамысловасці сучасных машын і абсталівання для цяжкай прамысловасці, магчымасці яе развіцця акрэсліваў перш за ўсё імпарт інвестыцыйнага абсталівання. Гэта была галоўная рэч, якой была падпарадкавана ўся структура замежнага гандлю. Націск на імпарт машын і абсталівання быў у 1951-1954 гады такі вялікі, што ўзнікла неабходнасць прадукаваць у краіне шмат розных прадуктаў незалежна ад аб'ектыўна існуючых тэхнічна-еканамічных умоў, што прывяло ў выніку гэтага да агульнага ўзросту грамадскіх коштаў вытворчасці. Адначасова вялікую ролю ў гаспадарчым развіцці краіны і даволі высокім узросце нацыянальнага даходу спаўнялі вялікія крэдытаўныя пастаўкі машын і абсталівання з СССР, без якіх цяжка было б зраўнаваць баланс плат і ства-

Ачыланная сера чакае пагрузкі: паедзе за граніцу.

рыць новыя вытворчыя сілы ў выбранных галінах ціжкай пра-
мысловасці. Абмежаваныя магчымасці экспарту тавараў, якія
абапіраліся на сельскагаспадарчую сырэвіну, вялі да выразнай
экспартнай монакультуры Польшчы: вугаль і кокс складалі
амаль палову глабальнага экспарту.

Перыйд шасцігадовага плана ў развіцці замежнага гандлю
дзяліўся выразна на дзве часткі: першая — да 1954 года, другая —
наступныя гады. Калі ў першы перыйд вельмі дынамічна
ўзрасталаў у імпартце ўдзел машын і абсталявання, дык пасля
1954 года наступае выразны адварот тэндэнцыі, дынамічны ўз-
рост імпарту іншых тавараў, звязаны з акрэсленым становіш-
чам на ўнутраным рынку і агульным грамадска-гаспадарчым
становішчам у краіне.

Пасля 1956 года з'явілася аб'ектыўная неабходнасць актыўі-
заваць экспарт на фоне ўведзеных важных змен у гаспадарчай
палітыцы краіны. Прыспасоблены да папярэдніх канцепцый
развіцця краіны замежны гандаль і яго ўплыў на працэсы гра-
мадска-гаспадарчага развіцця былі паддадзены крытыцы і адкі-
нуты. Такім чынам справа актыўізацыі экспарту і звязаныя з

гэтым магчымасці забеспечэння краіны сыравінай, матэрыяламі і навейшымі сродкамі вытворчасці сталі падставовым заданнем новай эканамічнай палітыкі.

Новы напрамак у замежным гандлі ў 1956-1957 гады не мог выклікаць адразу змен у дынаміцы і структуры тавараабароту з заграніцай. Адначасова ўзрастала запатрабаванне на вугаль з боку хутка развіваючайся прамысловасці ў краіне. Абмежаваны быў экспарт вугалю на больш 10 мільёнаў тон на перыяд двух гадоў (1955-1957). Гэта дало адмоўныя вынікі ў балансе плат у краіне. Апрача таго, развіваючаяся прамысловасць не магла адразу даваць даход у абмене з заграніцай, хоць яе ўдзел у экспарце ўзрастала даволі хутка. Крызіс паліva ў Заходній Еўропе ў выніку закрыцця Суэцкага канала ў 1956 годзе злагодзіў цяжкасці ў балансе плат у краіне, дзякуючы раптоўнаму ўзросту цэн на вугаль. Цяжкасці гэтая лагодзілі таксама хутка растучыя ўплывы з экспарту машын і абсталявання, асабліва да сацыялістычных краін.

Новому напрамку палітыкі актывізацыі замежнага гандлю спрыяла становішча ва ўзаемных эканамічных адносінах паміж Польшчай і краінамі Савета Эканамічнай Узаемадапамогі і перш за ёсё з Савецкім Саюзам. У 1956-1958 гады падпісаны былі доўгатэрміновыя ўмовы на паставку сыравіны, машын і абсталявання. Выкананне гэтых умоў паказвала практичную карысць, якую даваў экспарт вырабаў многіх галін польскай прамысловасці. У такіх умовах адкрываліся гарызонты патэнцыяльных магчымасцей абапіраць гандлёвы абмен на доўгатэрміновыя гаспадарчыя дагаворы, якія гарантавалі рэгулярнасць паставак і прыёму тавараў, стабілізацыю іх цэн і фінансавых умоў, што карысна ўздзейнічала на развіццё прамысловай прадукцыі ў розных галінах. Прыкладам гэтага можа паслужыць суднабудаўнічая прамысловасць, паравоза- і вагонабудаванне, прамысловасць будаўнічых машын, энергетыка, прамысловасць вырабу машын для папернай і цукровай прамысловасцяў. Паstryянне эканамічнага супрацоўніцтва з найбольшым гаспадарчым партнёрам Польшчы — з СССР выразна паказала, якая эканамічная карысць вынікае з павелічэння прадукцыінай серыі, прызначанай на патрэбы велізарнага савецкага рынку.

У эканамічных адносінах з заграніцай звярнуліся да актыўнейшай крэдытнай палітыкі, чаму спрыялі таксама і лепшыя ўмовы ў палітычным становішчы на сусветнай арэне. Вельмі хутка ўзрастаў імпарт, папярэджваючы ўзрост экспарту. У 1956-1960 гады выпрацаваны нацыянальны даход узрос на 38%, а нацыянальны даход да падзелу — на 39%. Гэта спрыяла хутчайшаму ўзросту спажыцця, чым забяспечваў гэта ўзрост матэрыяльнай прадукцыі, якая выраблялася ў краіне. Мела гэта не-

сумненна ўплыў на павышэнне працаздольнасці прадпрыемстваў і дынамічнага развіцця ў многіх галінах прамысловасці.

ЗАМЕЖНЫ ГАНДАЛЬ НАРОДНАЙ ПОЛЬШЧЫ Ў 60-ЫЯ ГАДЫ

60-ыя гады характарызваліся выразным прыспішэннем развіцця эканамічнага абмену з заграніцай. Гэта быў перыяд паліпшэння гаспадарчага супрацоўніцтва з краінамі Савета Эканамічнай Узаемадапамогі. Важную ролю ў пашырэнні супрацоўніцтва і павелічэння ўзаемных тавараабаротаў сацыялістычных краін адыграла XVI Сесія СЭУ (РВПГ) у 1962 годзе. Згодна з пастановамі гэтай сесіі, упершыню вельмі канкрэтна была апрацавана праграма спецыялізацыі прадукцыі ў многіх галінах прамысловасці сродкаў прадукцыі, сродкаў транспарту і сельскай гаспадаркі. Выкананне праграм спецыялізацыі ў акрэсленай прадукцыі дало магчымасць канцэнтраваць прадукцыю шляхам павелічэння серый. Усё гэта спрыяла хуткаму ўзросту тавараабаротаў Польшчы з краінамі Савета Эканамічнай Узаемадапамогі. Польшча і іншыя сацыялістычныя краіны ўвайшлі ў вышэйшую фазу эканамічнага супрацоўніцтва ў рамах СЭУ. Адначасова жыщё нарадзіла іншую патрэбу: больш цеснай тэхналагічнай кааперацыі ў многіх рознабаковых галінах прамысловай вытворчасці. У 60-ыя гады ступень узросту абаротаў замежнага гандлю (за выключэннем 1963 і 1966) была заўсёды на 2,5%—3,5% вышэйшая ад ступені ўзросту нацыянальнага даходу. Выступіла карысная з'ява — экспарт узрастаў хутчэй, чым імпарт. Гэта было выкліканы між іншым неабходнасцю вярнуць раёнавагу балансу платы, якая была парушана ў 1956—1960 гады, а таксама больш асцярожнай замежнай палітыкай крэдытатаў. Гэта апошняя мела ўплыў на паяўленне антыімпартных тэндэнций, вынікам чаго было аbnіжэнне тэмпаў развіцця краіны. Такое становішча выразна зарысавалася ў канцы 60-ых гадоў.

У 60-ыя гады ўзрасла вартасць экспарту машын з 371 мільёна долараў у 1960 годзе да 1367 мільёнаў долараў у 1970 годзе. Такім чынам удзел экспарту машын у цэлым польскім экспарце ўзрос у тым жа часе з 28% да 39%.

Першае месца ў экспарце машын, машыннага і транспартнага абсталявання займаюць у Польшчы караблі. Наша краіна займае шостае месца ў свеце ў экспарце караблёў. У 1970 годзе экспарт караблёў склаў 202 мільёны долараў, гэта значыць 15% вартасці экспарту машын.

Значную пазіцыю ў экспарце машын займае экспарт камплектнага абсталявання прамысловых аб'ектаў. Гэта галіна экс-

парту дала краіне 167 мільёнаў долараў у 1970 годзе, што склада-ла 12,2% машыннага экспарту і 4,7% усяго экспарту.

Група тавараў, якая ахоплівае паліва, сыравіну і матэрыялы, займае другое месца ў структуры польскага экспарту. Агульная вартасць экспарту тавараў гэтай групы складаў ў 1970 годзе 1160 мільёнаў долараў, гэта значыць 33% усяго экспарту. У рамах гэтай групы тавараў Польшча экспартуе вугаль, цынк, металургічныя вырабы, серу, драўніну.

Экспарт вугалю даў краіне ў 1970 годзе 340 мільёнаў долараў, што складаў ў той час 10% вартасці ўсяго польскага экспарту. Польшча, як і ЗША, належыць да найбольшых экспарцёраў вугалю на свеце. Экспарт польскага вугалю складае 22% сусветнага экспарту.

Экспарт металургічнай прадукцыі даў краіне 200 мільёнаў долараў у 1970 годзе, што складае 5,6% усяго польскага экспарту.

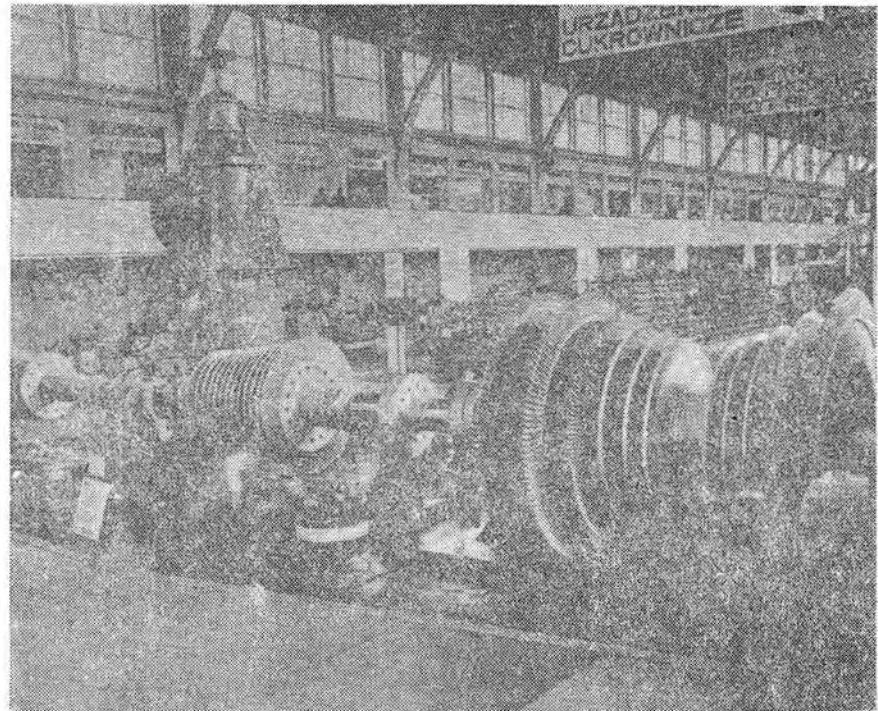
Экспарт хімічных прадуктаў даў краіне 133 мільёны долараў у 1970 годзе. У экспарце гэтым пераважала ў пяцідзесятых і першай палове шасцідзесятых гадоў сода. У экспарце соды Польшча займае сёмае месца на свеце. У рамах гэтай групы тавараў наша краіна экспартуе таксама серу, азотныя ўгнаенні і фарбы. У 1965 годзе Польшча выэкспартавала 241 тысячу тон серы, у 1967 — 409 тыс. тон, у 1970 г. — 1772 тыс. тон. Наша краіна належыць да першай тройкі экспарцёраў серы, побач з ЗША і Канадай.

Даволі шмат наша краіна экспартуе драўніны. Вываз гэтай сыравіны (807 тыс. куб. м. у 1970 годзе) даў краіне 40 мільёнаў долараў. У экспарце драўніны Польшча займае 10-12 месца ў свеце.

У экспарце цынку Польшча займае шостае месца сярод сусветных экспарцёраў. Вываз цынку, які ў 1970 годзе склаў 100 тыс. тон, прадстаўляе собой палову гадавой прадукцыі гэтай сырвіны ў Польшчы. Трэба памятаць, што Шлёнск у канцы XVIII стагоддзя быў галоўным паставшчыком цынку для Еўропы і свету.

I толькі трэцію пазіцыю ў структуры польскага экспарту займае група тавараў, у склад якой уваходзяць сельскагаспадарчыя прадукты і сыравіна. Польшча з'яўляецца значым экспарцёрам сельскагаспадарчых прадуктаў, мае свае традыцыі-ныя рынкі збыту. У 1970 г. экспарт сельскагаспадарчых прадуктаў даў краіне 466 мільёнаў долараў, гэта значыць 13% вартасці ўсяго экспарту. Прадметам нашага экспарту з'яўляюцца яйкі, мяса, кансервы, масла, гарэлка, цукар і іншыя.

У 1970 годзе з экспарту гародніны, бульбы і садавіны наша краіна атрымала 50 мільёнаў долараў. Польшча з'яўляецца найбольшим экспарцёрам бульбы на свеце.

Польскія машины на Познаньскім кірмашы.

Краіна наша таксама з'яўляецца значным экспарцёрам цукру. У 1970 годзе экспарт цукру склаў 306 тыс. тон, а, напрыклад, у 1968 — аж 648 тыс. тон. Польшча вывозіць таксама і яйкі. І ў 1970 годзе выэкспартавана было 400 мільёнаў штук.

Чацвертую пазіцыю ў структуры экспарту Польшчы займае вывоз прамысловых кансумпцыйных тавараў: адзежы, абутку, мэблі, фармацэўтычных вырабаў, фаянсу. З экспарту адзежы краіна атрымала ў 1970 годзе 100 мільёнаў долараў. Экспарт польскіх лякарстваў узрос за шасцідзесятагоддзе з 5 мільёнаў долараў у 1960 годзе да 70 мільёнаў долараў у 1970 годзе.

ГАЛОЎНЫЯ НАПРАМКІ ІМПАРТУ

Агульная вартасць імпартаваных тавараў склада ў 1970 годзе 3607 мільёнаў долараў. Група тавараў, якая ахоплівае паліва, сыравіны і матэрыялы, склада 48% вартасці імпарту, і такім чынам гэтая група займае першае месца ў імпарце. Другая пазіцыя — гэта мышны, абсталяванне і транспарт (36%). Трэцяе месца

— сельскагаспадарчыя прадукты і сыравіна (10%) і чацвертае — прамысловыя кансумпцыйныя тавары (6%).

Імпарт паліва ў 1970 г. склаў 238 мільёнаў долараў. Прадметам імпарту была галоўным чынам нафта і яе прадукты. Імпарт нафты ўзрастастаў вельмі хутка дзякуючы разбудове нафтапера-працоўчай прамысловасці і развіццю матарызацыі.

У імпарце руд пераважала жалезная руда. У 1970 годзе Польшча імпартавала каля 12 мільёнаў тон гэтай сыравіны. Найбольшым пастаўшчыком руды з'яўляецца Савецкі Саюз (84% агульнага запатрабавання). Апрача таго, Польшча імпартуе марганцовую руду, хром, апатыты і канцэнтраты цынку.

Імпарт машын і абсталявання ахопліваў у 1970 годзе машыны для энергетыкі, некаторыя станкі, машыны для харчовай, лёгкой, хімічнай, драўнінай прамысловасцей, апаратуру, падшыпнікі качэння, самалёты, грузавыя і легкавыя аўтамашыны. Вартасць імпарту прадуктаў гэтай групы складаў ў 1970 годзе 1312 мільёнаў долараў.

Вартасць імпарту сельскагаспадарчых прадуктаў і сыравіны складаў ў 1970 годзе 348 мільёнаў долараў. Імпартавалася збожжа, рыс, цытрусовыя, вінаград, разынкі, плады, кава, чай і какава. Увозім таксама некаторую колькасць мясных вырабаў, тлушч, рыбныя кансервы, віно і інш.

Імпарт прамысловых кансумпцыйных тавараў ахопліваў бляйзну, панчохі, абутак, тканіны, некаторыя прадметы хатнай гаспадаркі, спартыўна-турысцкае абсталяванне, гадзіннікі, лікарствы і інші.

Агульна беручы, шасцідзесятая гады характарызуюцца адносна невялікім узростам тавараабаротаў з заграніцай. Аднак кумулятыўныя працэсы гаспадарчага развіцця краіны выклікалі аб'ектыўную неабходнасць паглыблення актыўізуючай ролі замежнага гандлю і яго ўплыву на мадэрнізацыю прадукцыі. Зразуменне гэтай праўды стала падставай пастаноў VI і VII з'ездаў Польскай аўтаднанай рабочай партыі, якія датычылі між іншым асаблівай ролі і значэння замежнага гандлю ў реалізацыі падставовай мэты стратэгіі прыспешанага, інтэнсіўнага гаспадарчага развіцця краіны.

ПРАБЛЕМЫ ГАСПАДАРЧАГА СУПРАЦОЎНІЦТВА ПОЛЬШЧЫ З ЗАГРАНІЦAI У СЯМІДЗЕСЯТЫЯ ГАДЫ

У гэтых умовах імпарт тавараў стаў важным фактарам прыспышэння інтэнсіфікацыі прадукцыйных працэсаў. Адначасова шляхам імпарту сучаснай тэхнікі, ліцэнзій, машын і абсталявання найхутчэй можна было ўздзейнічаць на прыспышэнне змен у структуры вытворчага патэнцыялу краіны, а таксама ліквіда-

За граніцай будуем таксама цэлыя фабрыкі.

ваць гэтак званую тэхналагічную адсталасць у некаторых галінах прамысловасці. Дзяякоучы імпарту, узбагачаўся асартымент кансумпцыйных вырабаў на ўнутраным рынку.

У сямідзесятых гадах наступіла выразнае павелічэнне інвестыцыйнага імпарту, што давала магчымасць развіваць экспартную вытворчасць. Сярод зневініх фактараў, спрыяючых развіццю замежнага гандлю, трэба назваць Комплексную праграму сацыялістычнай эканамічнай інтэграцыі краін СЭУ (РВІГ). У гэтай праграме выражалася неабходнасць паглыблення працэсу міжнароднага падзелу працы і тэхналагічных сувязей у матэрыяльнай прадукцыі паміж удзельнікамі СЭУ.

Калі тавараабароты з сацыялістычнымі краінамі сістэматычна ўзрастаюць, дык абмен тавараў з высакаразвітымі капіталістычнымі краінамі сустракаецца з шэрагам цяжкасцей і аблежаванняў, якія вынікаюць з нестабільнасці сусветнага капіталістычнага рынку, гаспадарчага крызісу ў гэтых краінах і з прынцыпам адноўлькавай гандлёвой палітыкі краін ЭВГ у адносінах да іншых. Іменна гэтыя фактары акрэслівалі велічыню тавараабароту Польшчы з капіталістычнымі краінамі.

Цяперашняя дэкада гадоў характарызуецца даволі высокай ступенню ўзросту тавараабароту ў параўнанні з 1950-1960 гадамі. Звязана гэта з прынцыпамі новай стратэгіі грамадска-гаспадарчага развіцця Польшчы і перш за ёсё з паставленымі заданнямі

глыбокай мадэрызациі вытворчых працэсаў, паляпшэння бытавых умоў чалавека і ўзростам грамадскай працаздольнасці.

ЭВАЛЮЦЫЯ ТАВАРНАЙ СТРУКТУРЫ ЗАМЕЖНАГА ГАНДЛЮ

Хуткі ўзрост абароту замежнага гандлю ў перыяд існавання Народнай Польшчы быў дасягнуты пры вялікіх зменах структуры тавараабароту, і перш за ёсё — экспарту. Гэтыя змены трэба трактаваць як вынік кумуляцыйных працэсаў эканамічнага ўзросту, дзякуючы сацыялістычнай індустрыйлізацыі краіны.

Абапіраючыся на інфармацыі Галоўнага статыстычнага ўпраўлення, можна сцвердзіць, што наглядаецца сістэматычны ўзрост удзелу прадукцыі, кіруемай на экспарт, у агульнай вартасці глобальнай прадукцыі прамысловасці. Значна павялічыўся ў экспарце ўдзел машын і абсталявання. Цяпер яны прадстаўляюць сабой найбольшую группу экспартных тавараў. Значна паменшыўся ў экспарце ўдзел сыравіны і вытворчых матэрыялаў, хоць і далей яны знаходзяцца на другім месцы ў структуры экспарту. Адначасова выразна ўзрос удзел прамысловых кансумпцыйных тавараў. Нязначна зменшыўся ў экспарце ўдзел сельскагаспадарча-харчовых тавараў, хоць і далей яны даюць значныя ўплывы дэвізай.

У кожнай таварнай групе наступілі таксама карысныя структурныя змены, павялічылася ў экспарце колькасць тавараў з большым удзелам апрацоўкі.

ЭВАЛЮЦЫЯ ГЕАГРАФІЧНОЙ СТРУКТУРЫ ЗАМЕЖНАГА ГАНДЛЮ

Можна выразіць погляд, што ў гандлёвых адносінах Польшчы з заграніцай няма на карце белых плям. Вядома, ёсьць краіны на палітычнай карце свету, якія па розных прычынах не гандлююць з Польшчай. Аднак гэта не такія партнёры, якія мелі б нейкае большае значэнне для нашага замежнага гандлю. Ацэньваючы змены геаграфічнай структуры замежнага гандлю Польшчы, звернем толькі ўвагу на развіццё гандлю і эканамічнага супрацоўніцтва з сацыялістычнымі краінамі, на развіццё эканамічных адносін з развітымі капіталістычнымі краінамі, а таксама на развіццё эканамічнага супрацоўніцтва з развіваючыміся краінамі.

ПОЛЬШЧА Ў СЭУ

Дзейнасць СЭУ (РВПГ) абапіраецца на прынцыпы роўнасці ўсіх краін-членай, поўнага раўнапраўя, пашанавання нацыяналь-

най суверэннасці і інтэрэсаў, узаемнай карысці і ўзаемнай дапамогі. Галоўная мэта, вынікаючая са статута СЭУ, наступная:

— арганізаванне ўсебаковага эканамічнага і навукова-тэхнічнага супрацоўніцтва краін-членаў з мэтай як найбольш рацыянальнага выкарыстоўвання іх прыродных багаццяў і прыспышэння развіцця вытворчых сіл,

— супрацоўніцтва ва ўдасканальванні міжнароднага сацыялістычнага падзелу працы шляхам каардынацыі планаў гаспадарчага развіцця, спецыялізацыі і ўзаемнай кааперацыі прадукцыі,

— супрацоўніцтва ў рамах супольных прамысловых мерапрыемстваў у сельскай гаспадарцы і транспарце.

— супрацоўніцтва ў рамах замежнага гандлю таварамі, абмену паслуг і навукова-тэхнічных дасягненняў.

У грамадска-гаспадарчым развіцці Польшчы важнае значэнне мае эканамічнае супрацоўніцтва з краінамі — членамі СЭУ. Сямідзесятая гады харектарызуюцца выразным паглыбленнем усебаковага супрацоўніцтва Польшчы з краінамі СЭУ. Ва ўмовах навукова-тэхнічнай рэвалюцыі неабходнай становішча сацыялістычная эканамічная інтэграцыя, без якой немагчыма было бы развіццё ўсей сацыялістычнай садружнасці і кожнай дзяржавы асобна. Напрыклад, цяжка было бы або нават немагчыма вырашэнне шэрагу праблем сучаснай складанай гаспадаркі. Да такіх іменна праблем можна залічыць развіццё энергетыкі, паліва і сыравіны, забеспечэнне таварамі шырокага карыстання і г.д.

Большасць тавараабароту польскага замежнага гандлю прыпадае на сацыялістычныя краіны і перш за ўсё на Савецкі Саюз.

Для Польшчы гандлёвы абмен з краінамі СЭУ мае падставо-вае значэнне. Ён стварае карысныя ўмовы для выканання многіх галоўных грамадска-гаспадарчых задач развіцця. Трэба ўспомініць тут аб паставках савецкай нафты, зямнога газу, жалезнай руды, каляровых металаў, цэлюлозы, бавоўны і іншай сырэвіны расліннага і мінеральнага паходжання. Асабліва трэба падкрэсліць паставкі для перадавой будоўлі ў Польшчу — для гуты Катавіцы.

Польшча — шанаваны і цікавы гаспадарчы партнёр для краін СЭУ. Славіцца Польшча не толькі экспартам караблём ці прамысловых аўтэктаў, але таксама і паставкамі будаўнічых і дарожных машын, электроннага і электратэхнічнага абсталявання, машын для лёгкай прамысловасці, харчовай і іншых. Наша краіна — паставщик многіх відаў сырэвіны і прамысловых тавараў на рынак.

З году ў год пашыраюцца рамкі інтэграцыйных мерапрыемстваў. Харектарыстычнай рысай іх з'яўляецца тое, што галоўны акцэнт накіроўваецца на якасць супрацоўніцтва, якая павялічвае яго трываласць і эфектыўнасць.

РАЗВІЦЦЁ ТАВАРААБМЕНУ З СЭУ

Ужо ў 1950 годзе ўдзел краін СЭУ ў глабальным тавараабароце Польшчы склаў 55,9% у экспарце і 60,8% у імпарце. У наступныя гады ўдзел гэты вагаўся на tym жа ўзроўні або пераважаў яго. Напрыклад, у 1970 г. склаў ён 60,3% у экспарце і 64,1% у імпарце, а ў 1975 г. паменшыўся намінальна да 56,9% у экспарце і да 42,7% у імпарце.

Галоўнымі партнёрамі Польшчы сярод краін СЭУ былі і ёсьць СССР, ГДР і Чэхаславакія — краіны-суседзі. Больш палавіны тавараабароту з краінамі-членамі СЭУ складае тавараабарот з СССР. Краіна Саветаў з'яўляецца найбольшым нашым паставщиком і прыёмщикам тавараў. Для гаспадаркі Польшчы вялікае значэнне мае не толькі імпарт з СССР нафты, жалезнай руды, бавоўны, збожжа і іншай сыравіны, але таксама вырабаў электрамеханічнай і металургічнай прамысловасцяў. Гэтыя апошнія дзве групы тавараў складаюць больш палавіны імпарту з СССР. За гэтыя тавары наша краіна плаціць перш за ўсё экспартам вырабаў электрамеханічнай і лёгкай прамысловасцяў, на якія прыпадае 2/3 усяго экспарту. Апрача таго, савецкі рынак з яго ўзрастаючымі патрэбамі стварае магчымасці далейшага ўзросту ўзаемнага тавараабмену.

Дынамічнаму ўзросту тавараабароту Польшчы з Савецкім Саюзам і іншымі краінамі сацыялістычнай садружнасці спадарожнічаюць карысныя змены ў таварнай структуры. Характарызујуцца яны выразным павелічэннем удзелу прамысловых тавараў, асабліва машын і абсталявання. Польскія машыны і абсталяванне ідуць галоўным чынам у СССР, ЧССР і ГДР. Удзел гэтых трох краін у нашых абаротах машынамі і абсталяваннем з СЭУ склаў у межах 85-90% у імпарце. Тэндэнцыя ўзросту ўдзелу прамысловых інвестыцыйных і прамысловых кансумпцыйных вырабаў як у экспарце, так і ў імпарце з краінамі СЭУ з'яўляецца вынікам развіцця польскай прамысловасці і далейшай індустрыйлізацыі краін СЭУ.

Найменшую групу па вартасці ў тавараабароце з краінамі СЭУ складалі сельскагаспадарча-харчавыя тавары. Iх удзел быў адносна вышэйшы ў экспарце ў ГДР, СССР і ў Венгрыю, але ніжэйшы ў экспарце ў Балгарыю і Манголію.

РАЗВІЦЦЁ ЭКАНАМІЧНЫХ АДНОСІН ПОЛЬШЧЫ З КАПІТАЛІСТЫЧНЫМІ КРАІНАМІ

Узрост тавараабароту Польшчы з развітымі капиталістычнымі краінамі характарызуецца вельмі зменнай дынамікай. Прывычай гэтага былі розныя, як эканамічныя, так і палітычныя фак-

Драўніна з'яўляеца важным таварам на міжнародным рынку.

тары. Галоўным пакупніком польскіх тавараў сярод капіталістычных краін з'яўляецца ФРГ, другім з краін ЭВГ — Італія. У адносінах з Вялікабрытаніяй наглядаеца зменнасць у дынаміцы тавараабароту. Малы ўдзел польскіх тавараў у імпарце заморскіх высакаразвітых капіталістычных краін.

Найбольшую дынаміку ўзросту праяўляў у польскім экспарце ў развітыя капіталістычныя краіны ўдзел машын і аbstалівання, а таксама кансумпцыйных тавараў прамысловага паходжання. Нягледзячы на гэта, вартасць іх далей нязначная. Карыснай аднак з'явай з'яўляеца тое, што ў гэтай групе тавараў узрастаете ступень дапрацоўкі гатовых вырабаў. Прадметам экспарту з'яўляюцца ўсё больш сучасныя тавары.

Найбольшы ўдзел у польскім экспарце ў развітыя капіталістычныя краіны маюць матэрыяльныя, сыравіна, паліва і сельскагаспадарчыя тавары. У 1960 годзе гэтыя тавары разам складалі каля 91% польскага вывозу. У наступныя гады ўдзел гэтых тавараў зменшыўся, хоць яшчэ заставаўся даволі высокі. У 1960-1971 гады ў развітыя капіталістычныя краіны пераважна вывозіліся наступныя тавары: вугаль, драўніна, сера, электрычнае медзь і сталльная бляха; з сельскагаспадарчых прадуктаў — бекон, кансервы са свініны, цукар і іншыя.

Каб паўнай ахарактарызаваць польскі экспарт у развітыя

капіталістичныя краіны, трэба дадаць, што Польшча заняла ў экспарце некаторых тавараў значную пазіцыю на капіталістичных рынках. Датычыць гэта асабліва вугалю, караблёў, фабрык сернай кіслаты, харчовых прадуктаў, асабліва мясных вырабаў і кансерваў з гародніны.

У 1960 годзе калі 77% імпарту з развітых капіталістичных краін складалі машыны, абсталяванне і матэрыялы, сыравіна і паліва. У наступныя гады ўдзел гэтых груп тавараў павялічыўся коштам памяняшэння ўдзелу харчовых прадуктаў пры нязначным узросце імпарту прамысловых кансумпцыйных тавараў. Галоўнымі пазіцыямі ў імпарте сырэвіны былі наступныя: жалезная руда, медзь, тонкая бляха і паперная цэлюлоза, а з сельска-гаспадарчых — збожжа на корм, галоўным чынам з ЗША.

Польшча зацікаўлена ў развіцці гандлёвых адносін з развітымі капіталістичнымі краінамі на прынцыпах роўнасці і ўзаемнай карысці. Многія з гэтых краін дасягнулі высокага тэхнічнага і арганізацыйнага ўзроўню. Імпарт з гэтых краін можа споўніць дадатковую функцыю трансферу навейшай, перадавай тэхналогіі.

Адначасова гэтыя краіны становіліся ўсё лепшым рынкам для многіх польскіх тавараў. Павелічэнню і паляпшэнню структуры ў польскім гандлі з развітымі капіталістичнымі краінамі спрыяе пашырэнне ў міжнародным маштабе прамысловай кааперацыі. Гэта стварае магчымасць актывізаваць наш экспарт у гэтых краінах.

ГАСПАДАРЧЫЯ АДНОСІНЫ З РАЗВІВАЮЧЫМІСЯ КРАІНАМИ

У агульнай вартасці польскага імпарту ўдзел з развіваючыхся краін невялікі. Але большы ўдзел экспарту. Можна назваць некалькі прычын таго, што развіццё гандлёвых адносін з гэтымі краінамі не выказвае дынамікі. Вось яны: адсутнасць палітычнай і эканамічнай стабілізацыі ў некаторых краінах, завастранне рэструкцыйнай гандлёвой палітыкі гэтых краін, частое аблежаванне магчымасцей доўгатэрміновага крэдытавання экспарту машын і абсталявання і іншыя. Але развіццё розных форм эканамічнага супрацоўніцтва з гэтымі краінамі ляжыць у эканамічных інтэрсах Польшчы і развіваючыхся краін. Узрастаючыя патрэбы нашай прамысловасці на некаторыя віды сырэвіны пакрываюцца імпартам з развіваючыхся краін. Імпартавана была пража, бавоўна, джут, сізалевае валакно, слюда, трапікальная драўніна, фасфарыты, рыс, жалезная руда, сушаныя скуры, атрубы і макуха, а таксама рыбная мука. Гэтыя ж краіны давалі Польшчы зерне какавы, пальмавае зерне, арахіды, каву, чай, цытрусы, прыправы і іншыя.

Таварная структура абаротаў Польшчы з развіваючыміся кра-

інамі характарызуеща тым, што наогул больш 90% вартасці імпарту Польшчы складаюць сывравіна і сельскагаспадарча-харчавыя прадукты. А прадметам нашага экспарту ў гэтыя краіны з'яўляюцца машыны, сродкі транспарту і іншыя прамысловыя тавары, якія складаюць больш 50% экспарту ў гэтыя краіны. Абагульняючы, структура польскага тавараабароту з развіваючымі сяя краінамі адпавядае структуры польскай эканомікі і стварае магчымасці далейшага дынамічнага развіцця ўзаемнага тавараабароту.

Каля 72% польскага экспарту ў развіваючыяся краіны прыпадала ў пачатку сямідзесятых гадоў на 15 краін, у тым ліку на 6 з іх — Індыю, Егіпет, Лівію, Ірак, Бразілію, Пакістан — каля 47% экспарту. Падобна ўкладаецца і геаграфічная структура імпарту.

* * *

Польская Народная Рэспубліка глыбока зацікаўлена пашырэннем гандлю. Замежны гандаль пасрэдна і непасрэдна служыць інтэрэсам унутранага рынку. Узбагачаючы ўнутраны рынак замежнымі таварамі, замежны гандаль адначасова адчыняе дарогу экспарту ўласнай прадукцыі. У гэтым заключаецца глыбокі сэнспастаноў VI і VII з'ездаў ПАРП, у якіх накрэслены праграмы інтэнсіўнага эканамічнага ўзросту нашай краіны ў сямідзесятых гады.

Народная Польшча вялікую ўвагу звяртае на паглыбленне і пашырэнне эканамічнага супрацоўніцтва з усімі краінамі, незалежна ад іх палітычнага ладу. Асаблівае аднак значэнне прыдае паглыбленню міжнароднага сацыялістычнага падзелу працы. Сацыялістычнае інтэграцыя забяспечвае стабілізацыю і карысныя для Польшчы перспектывы развіцця. Найбольшае значэнне мае ў гэтым сэнсе гаспадарчае супрацоўніцтва Польшчы з Савецкім Саюзам. Супрацоўніцтва, якое паспяхова развіваецца паміж сацыялістычнымі краінамі, набірае значэння, выходзіць і па-зарамкі гаспадаркі.

Галоўным маторам супрацоўніцтва ў рамах СЭУ з'яўляюцца патрэбы развіцця ўсёй сацыялістычнай садружнасці і яе асобных краін. Паглыбленне супрацоўніцтва вяжацца з імкненнем умацоўваць пазіцыю сацыялізма ў сусветным маштабе, падтрымоўваць справы прагрэсу і міру. І ў гэтым, а не толькі ў адносінах унутры Сацыялістычнай Садружнасці наступае сугучнасць нацыянальных інтэрэсаў з міжнароднымі інтэрэсамі. З гэтага вынікае ўсё ўзрастаючы ўплыў сацыялістычнай садружнасці на ход сусветных падзеяў. З развіццём і ўмацаваннем сацыялістычнай садружнасці ўзрастаете значэнне і аўтарытэт яе паасобных членau, а сярод іх Польскай Народнай Рэспублікі.

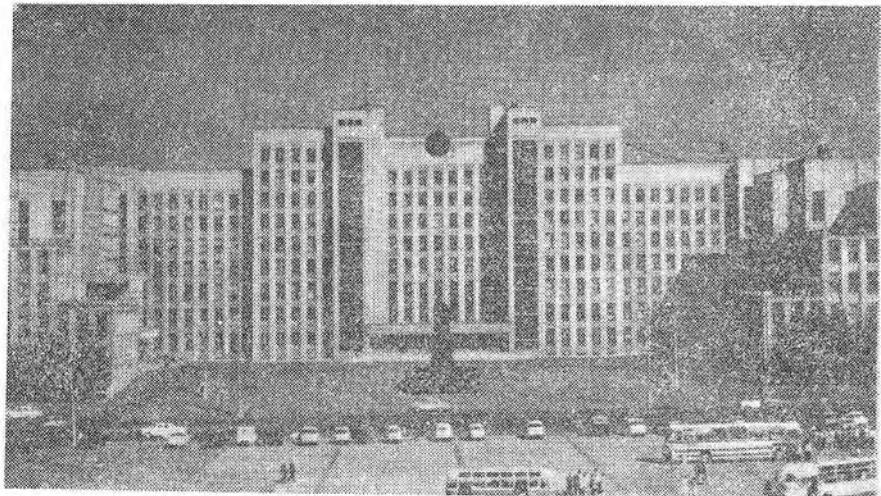
Дац. д-р А. Барвіюк

САВЕЦКАЯ БЕЛАРУСЬ СЁННЯ

Да рэвалюцыі беларускі народ не меў сваёй дзяржаўнасці, жыў у цемры, галечы і бяспраўі. Вядомы вучоны і пісьменнік канца XIX — пачатку XX стагоддзя Н. Янчук, які вывучаў Беларусь, пісаў: „Беларусь — гэта сапраўдная падчарыца ў сямі славянскіх народаў, шмат выщерпейшая ад лёсу-мачахі, і да гэтае пары застасцца нейкім забытым, закінутым краем, які нікога не цікавіць і быццам не заслухоўвае ўвагі“.

Справядлівасць гэтых слоў пацвярджаюць хоць бы наступныя факты. Беларусь, уваходзячы ў склад Расійскай імперыі, складала 3,4% насельніцтва ўсёй дзяржавы, а давала ў 1913 годзе ўсяго 2 працэнты валавай прадукцыі імперыі, улічваючы леса-распрацоўкі і сплаў. Прамысловасць уяўляла сабой дробныя капіталістычныя прадпрыемствы, якія займаліся галоўным чынам пераапрацоўкай сельскагаспадарчай і лясной сыравіны. У беларускай вёсцы толькі 1/3 зямлі, ды яшчэ найгоршай, знаходзілася ў распараджэнні сялян, а рэшта належала да памешчыкаў, царквы і казны. Адзнакай дабрабыту працоўнага народа ў Беларусі лічыўся хлеб, соль і бульба. Каля 80% насельніцтва было непісменным.

Хутка пасля сацыялістычнай рэвалюцыі — 1 студзеня 1919 года — была аб'яўлена Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспуб-

Плошча У. І. Леніна ў Мінску. Дом урада БССР.

ліка (БССР). Гэтым самым беларускі народ упершыню ў сваёй гісторыі атрымаў дзяржаўнасць. БССР, стаўшы суверэннай сацыялістычнай дзяржавай, добраахвотна ўз'ядналася ў 1922 годзе з іншымі савецкімі рэспублікамі ў Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік.

Камуністычная партыя і ўрад рэспублікі накіравалі ўсе намаганні працоўных на ліквідацыю атрыманай у спадчыне ад старога ладу дзяржаўнай і культурнай адсталасці на шляху пабудовы сацыялізма. Вырашэнне гэтай задачы для Беларусі было незвычайна складанай справай. Імперыялістычнай і грамадзянская войны нанеслі велізарныя страты і без таго адсталай гаспадарцы рэспублікі. Аднак беларускі народ паспяхова спрабаваўся з заданнем аднаўлення народнай гаспадаркі і будаўніцтва сацыялізма. Гэта стала магчымым толькі дзякуючы самаадданай працы рабочых, сялян і інтэлігэнцыі рэспублікі, шматбаковай дапамозе вялікага рускага народа і іншых народаў Савецкага Саюза, перавазе новых, сацыялістычных адносін.

За гады даваенных пяцігодак да пачатку Вялікай Айчыннай вайны (1941 г.) у БССР была здзейснена індустрыйлізацыя, змянівшая воблік рэспублікі. У 1940 годзе аб'ём валавай прадукцыі ўсёй прамысловасці рэспублікі павялічыўся ў параўнанні з 1919 годам больш чым у 8 разоў. Па велічыні прамысловай прадукцыі Савецкая Беларусь выйшла на чацвертае месца сярод саюзных рэспублік краіны, ператварылася ў рэспубліку развітай шматгаліннай прамысловасці.

Індустрыйлізацыя была ключавай падставай кааперавання сельскай гаспадаркі. Стварэнне вытворчых кааператываў (калагасаў) і дзяржаўных гаспадарак (саўгасаў) дазволіла перавесці ў БССР, як і па ўсёй краіне, бедную, раздробленую дробнатаўарную вытворчасць на рэйкі буйнай механізаванай калектыўнай гаспадаркі.

Велізарную ролю ў сацыяльным і духоўным прагрэсе беларускага народа адыграла культурная рэвалюцыя. Яна вывела працоўных з цемры да вяршины ведаў, навукі і культуры. Была ліквідавана непісьменнасць, расквітнела нацыянальная па форме і сацыялістычная па зместу культура беларускага народа.

Але мірная, стваральная праца савецкіх людзей была спынена вераломным нападам гітлераўскай Германіі на СССР. Вайна стала цяжкім выпрабаваннем для савецкага народа. Беларусь, будучы прыгранічнай рэспублікай, прыняла на сябе першы ўдар нямецка-фашысцкіх армій 22 чэрвеня 1941 года і стала арэнай жорсткіх баёў.

Як і ўесь савецкі народ, беларускі народ праявіў масавы героязм у гады Вялікай Айчыннай вайны. Больш мільёна беларусаў змагалася на франтах вайны. З першых да апошніх дзён на

Новы кейзаж Палесся.

часова акупаванай беларускай тэрыторый шугала полымя ўсена-
роднай партызанскай барацьбы. Больш 440 тысяч партызан і пад-
польшчыкаў удзень і ўначы білі гітлераўскіх захопнікаў, не
шкадуючы сваёй крыўі і жыцця для перамогі, для свабоды.

Арганізатарам і кіраўніком барацьбы працоўных рэспублікі,
душой партызанскага руху была Кампартыя Беларусі — адзін з
баявых атрадаў Камуністычнай партыі Савецкага Саюза.

Перамога над лютым ворагам чалавечтва — фашызмам даста-
лася вялікай цаной народу. Савецкі Саюз страціў 20 мільёнаў ча-
лавек, у тым ліку ў Беларусі вайна забрала больш 2 мільёнаў 200
тысяч чалавек, г.зн. кожнага чацвертага жыхара рэспублікі.

У ліпені 1944 года Савецкая Армія пры падтрымцы партызан

вызваліла Беларусь ад нямецка-фашистыкіх захопнікаў. Але гэта была выпаленая зямля.

Гітлераўскія акупанты знішчылі 209 гарадоў і раёных цэнтраў, 9200 вёсак, тысячи прамысловых прадпрыемстваў і калгасаў, разбурылі і разграбілі ўсе вузы, навуковыя ўстановы, школы, тэатры і г.д. Эканоміка Беларусі была адкінута да ўзроўню 1913 года.

Аднак зноў дала сябе адчуць перавага сацыялізма.

Дзякуючы паставленым клопатам КПСС і Савецкага ўрада, бескарыйствай брацкай дапамозе ўсіх народаў краіны, працоўным намаганням рабочага класа, усіх працоўных рэспублікі былі ўзяты з руінаў і попелу гарады, пасёлкі і вёскі. Ужо ў 1950 годзе прамысловасць БССР дасягнула ўзроўню 1940 года. У наступныя гады рэспубліка зрабіла вялікі скок наперад у сваім развіцці.

Сучасная Беларусь з'яўляецца адным з высакаразвітых раёнаў народнагаспадарчага комплексу Савецкага Саюза.

У сучасны момант даваенны ўзоровень прамысловай вытворчасці перакрочаны ў 22 разы. Цяпер маштабы прамысловай вытворчасці такія, што за адзінаццаць дзён дaeцца столькі прадукцыі, колькі было выпушчана за ўесь 1936 год. Індустрыяльны воблік Беларусі сёння акрэсліваюць больш 1400 буйных прадпрыемстваў. У структуры прамысловай вытворчасці рэспублікі вялікае месца займаюць аўтамабілебудаванне, трактарабудаванне, станкабудаванне, радыёэлектроніка, дакладнае прыборабудаванне, нафтаперапрацоўчая прамысловасць, вытворчасць мінеральных угнаенняў і сінтэтычных валокнаў, матацыклай, гадзіннікаў, тэлевізараў, халадзільнікаў і іншых вырабаў.

Беларусь па праву называюць рэспублікай вялікай хіміі. Яна дae краіне мінеральныя ўгнаені, пластмасы, сінтэтычныя валокны. Хімію ў рэспубліцы прадстаўляюць такія сучасныя, абсталёваныя высокавытворчай тэхнікай прадпрыемствы, як аб'яднанне „Беларуськалій“, Новаполацкі і Гродзенскі хімічныя камбінаты, Светлагорскі завод штучнага валакна, Гомельскі хімічны завод, Беларускі шынны камбінат, Мазырскі і Наваполацкі нафтаперапрацоўчыя заводы, буйнейшы ў Еўропе Магілёўскі камбінат сінтэтычнага валакна.

Важнай галіной беларускай індустрыі было і застаецца машынабудаванне. Яно прадстаўлена мінскімі трактарным, аўтамабільным, маторным заводамі, Беларускім аўтазаводам у горадзе Жодзіна, станкабудаўнічымі заводамі ў Мінску, Гомелі, Віцебску, Орши і многімі іншымі прадпрыемствамі.

Аб магутным прамысловым развіцці рэспублікі гаворыць і тое, што цяпер БССР, займаючы адзін працэнт тэрыторыі краіны і маючы чатыры працэнты насельніцтва СССР (207,6 тысяч квадратных кіламетраў і 9400 тысяч чалавек), дае 16 працэнтаў хі-

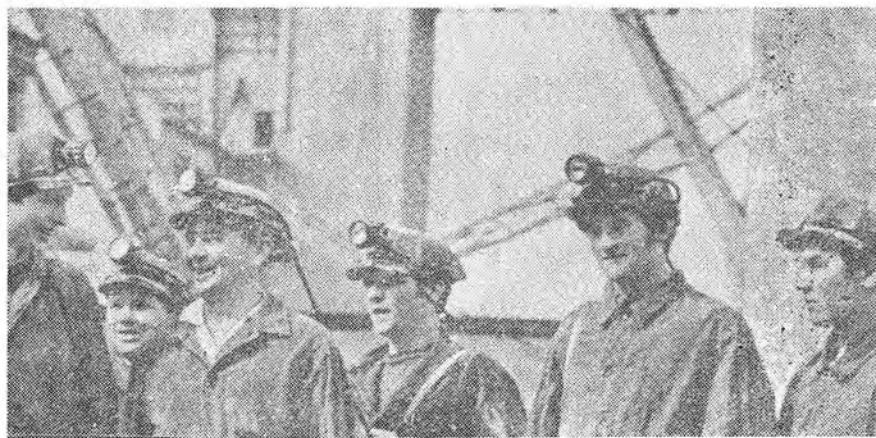
мічных валокнаў, 16 працэнтаў трактараў, 43 працэнты калійных угнаенняў, 14 працэнтаў падшыпнікаў качэння, 14 працэнтаў складаных металарэжучых станкоў, каля 11 працэнтаў ільняных тканін, якія выпускаюцца ў СССР. У гэтай прадукцыі закладзена праца не толькі калектывам беларускіх прадпрыемстваў, але і сценъ рабочых калектываў усёй краіны, якія даюць рэспубліцы метал, вугаль, газ, розныя машыны і абсталяванне.

Салідная доля прадукцыі беларускай прамысловасці і высокая якасць забяспечылі ёй экспарт у 100 замежных краін.

Беларусь — край перадавой, высокамеханізаванай і высокапрадукцыйнай сельскай гаспадаркі. Так, у апошнія гады ўраджайнасць збожжа перавысіла 25 цэнтнераў з гектара. Рэспубліка стала раёнам развітай мяса-малочнай жывёлагадоўлі, буйным вытворцам бульбы, ільну і іншай сельскагаспадарчай прадукцыі.

Згодна са сваёй спецыялізацыяй, яна дае каля 6 працэнтаў мяса, амаль 7 працэнтаў малака, 17 працэнтаў бульбы, 26 працэнтаў ільновалакна, якія прадукуюцца ў Савецкім Саюзе.

Развіццё сельскай гаспадаркі дасягнула на падставах сацыялістычнай уласнасці ў форме дзяржаўной (саўгасы) і калгасна-каоператыўной (калгасы), шырокай mechanізацыі, хімізацыі, меліярацыі забалочаных зямель. Дастаткова сказаць, што перад Каstryчніцкай рэвалюцыяй у карыстянні беларускіх сялян знаходзілася 338 тысяч сох і 1 мільён 135 тысяч драўляных боран, а цяпер у калгасах і саўгасах рэспублікі працуе 106 тысяч трактараў, больш 30 тысяч зернеуборачных камбайнаў, больш 50 тысяч грузавых машын, шмат іншай сучаснай тэхнікі. За гады савецкай улады ў Беларусі заменена ў пладародныя палі, лугі і пашы больш 2 мільёнаў гектараў завільгочаных і забалочаных зямель.

Салігорскія шахцёры.

У Беларусі, як і па ўсёй краіне, з года ў год расце матэрыяльны дабрабыт народа. Павялічваецца сярэднемесячная заработка рабочых і служачых, расце рознічны тавараабарот дзяржаўнага і кааператыўнага гандлю, спажыщце найбольш вартасных прадуктаў і прамысловых тавараў, аб'ём бытавых паслуг насельніцтву.

У Беларусі робіцца ўсё магчымае для паляпшэння жыллёвай бытавых умоў працоўных шляхам велізарнага дзяржаўнага, кааператыўнага і індывідуальнага будаўніцтва. У апошнія гады штогод паляпшаюць свае жыллёвыя ўмовы каля 380 сем'яў. Пры гэтым трэба адзначыць, што здзяйсненца шырокая праграма дзяржаўнага будаўніцтва добраабсталіванага жылля, кватэры размяркоўваюцца справядліва, пад грамадскім контролем.

Бурнае развіццё атрымала народная адукацыя. Даўно ўжо ліквідавана непісьменнасць, здзейснена ў асноўным усеагульнае сярэднє навучанне. У рэспубліцы шырокая развіта прафесіянальна-тэхнічная, сярэдняя спецыяльная, вышэйшая, завочная і вячэрняя адукацыя. Змяніўся духоўны воблік беларускага народа. У сучасны момант больш 75 працэнтаў працаўнікоў, занятых у народнай гаспадарцы рэспублікі, маюць вышэйшую ці сярэднюю адукацыю. Сфармаваўся амаль 900-тысячны атрад дыпламаваных спецыялістаў.

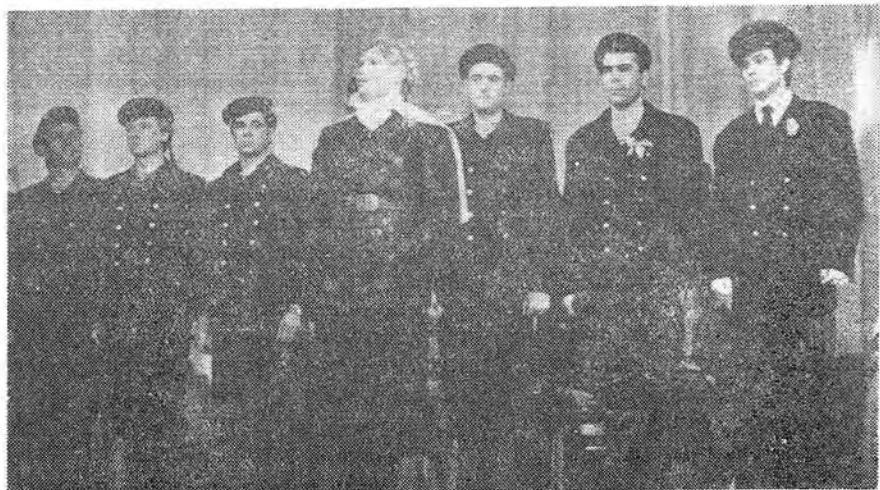
Цяпер Беларусь мае салідную навуковую базу. Тут працуе 32 тысячы навуковых супрацоўнікаў, у тым ліку 9,5 тысяч дактароў і кандыдатаў навук. Вучоныя Акадэміі навук БССР дасягнулі па такіх напрамках, як оптыка, спектраскопія, цепла- і масаперанос, яздерная энергетыка, генетыка і цыталогія значных вынікаў, якія заслужана адносяцца да прызнаных дасягненняў савецкай навукі і памнажаюць яе патэнцыял.

Расцвіла сацыялістычна па зместу і нацыянальная па форме беларуская культура. Творы беларускіх паэтаў і пісьменнікаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Кандрата Крапівы, Івана Шамякіна, Максіма Танка, Петруся Броўкі, Івана Мележа, Пімена Панчанкі, Васілія Быковава і іншых сёння шырокая вядомы не толькі савецкаму, але і замежнаму чытачу.

Паспяхова развіваецца ў Беларусі тэатральнае мастацтва, прадстаўленае 14 прафесіянальнымі і больш 40 народнымі самадзеінімі тэатрамі, сістэма друку, кнігавыдавецтва, радыё і тэлебачанне. Тыраж выдаваных кніг і брашур у 1977 годзе перавысіў 34 мільёны экземпляраў. Гэта больш чым тры кнігі на кожнага жыхара Беларусі.

Штогод павялічваецца колькасць Дамоў культуры, клубаў, бібліятэк. Насельніцтва гарадоў і вёсак абслугоўвае больш 7 тыс. кінаўстановак.

У рэспубліцы праведзена вялікая работа па паляпшэнню ахо-

Сцэна са спектакля „Аптымістычна трагедыя” В. Вішнеўскага ў Тэатры Янкi Купалы.

вы здароўя працоўных. Кваліфікаваная медыцынская дапамога аказваецца ў СССР бясплатна дзяржаўнымі ўстановамі аховы здароўя. У Беларусі створана іх густая сетка, як у горадзе, так і ў сельскай мясцовасці.

Высокі ўзровень медыцынскага абслугоўвання, узрост народнага дабрабыту і іншыя спрыяльныя фактары прывялі да таго, што ў Беларусі сярэдняя працягласць жыцця цяпер складае 72,5 года. Старэйшыя людзі (жанчыны ва ўзросце 55 год, а мужчыны — 60 год), інваліды вайны і працы атрымліваюць пенсіі.

Непазнавальна змяніліся гарады і вёскі рэспублікі. Сталіца рэспублікі Мінск цяпер з'яўляецца адным з прыгажэйшых гародоў Савецкага Саюза. Прыгожа, з сучаснымі архітэктурнымі ансамблямі, прадстаўляюцца абласныя цэнтры — Брэст, Гомель, Гродна, Магілёў і Віцебск, раённыя цэнтры — Барысаў, Баранавічы, Маладзечна, Салігорск, Светлагорск і іншыя.

Новую старонку ў жыцці савецкага народа адкрылі распэнні XXV з'езда КПСС.

Згодна з дзесятым пяцігадовым планам (1976-1980), аўём пра мысловай прадукцыі ў рэспубліцы павялічыцца за 1976-1980 гады на 43 працэнты. Цяпер у рэспубліцы папярэджваючымі темпамі развіваецца хімічная і нафтакімічна прамысловасці, машынабудаванне і металапрацоўка. Узрост пра мысловай прадукцыі забяспечваецца за кошт лепшага выкарыстоўвання існуючых і асваення новых вытворчых магутнасцей. Напрыклад, пра-

цягвацца будзе будаўніцтва Лукомльскай ДРЭС, будуць уведзены ў дзеянне другая чарга Мазырскага нафтаперапрацоўчага завода, Гродзенскі завод сінтэтычнага валакна, Чацверты Салігорскі калійны завод, Магілёўскі шаўковы камбінат, фабрыка штучнага футра ў Жлобіне, завод фарфоравага посуду ў Добрушы і многія іншыя прадпрыемствы. Новыя прадпрыемствы з'явіцца ў такіх сярэдніх і малых гарадах, як Жодзіна, Паставы, Пінск, Слонім, Орша, Барысаў, Стайбцы, што дасць магчымасць больш рацыянальнай размясціць вытворчыя сілы рэспублікі.

Палепышыца якасць выпускаемай прадукцыі.

Вялікі крок у сваім развіцці зробіць сельская гаспадарка БССР. У 1980 годзе прадукцыя зерня ў калгасах і саўгасах рэспублікі дасягне 9-10 мільёнаў тон. Працягваеца далейшае паглыбленне спецыялізацыі сельскай гаспадаркі Беларусі ў малочнай і мясной жывёлагадоўлі. Сярэднегадовую прадукцыю мяса (ва ўбойнай вазе) праектуецца давесці ў гэтай пяцігодцы да 900 тысяч тон, малака — да 6,3 мільёна тон. З гэтай мэтай у вялікіх маштабах вядзеца меліярацыя зямель, механизация і хімізация сельскай гаспадаркі.

У дзесятай пяцігодцы прадугледжваеца развіццё ўсіх відаў транспарту і сувязі на падставе іх тэхнічнага пераўбраення, увядзення прагрэсіўных форм абслугоўвання.

Згодна з планам здзяйсняюцца буйныя мерапрыемствы па далейшаму развіццю науکі, культуры, адукацыі, аховы здароўя, павышэнню жыццёвага ўзроўню працоўных рэспублікі. Дастаткова сказаць, што сярэдняя заработка плата рабочых і службовых у 1980 годзе складзе 170 рублёў, атрымаюць за пяцігодзе новыя добраасталяваныя памяшканні прыблізна 450 тысяч сям'яў, будуць аддадзены ў карыстанне бальніцы на 9,2 тысяч ложкаў, 11 кінатэатраў і г.д.

Крыніцай б'е грамадска-палітычнае жыццё ў рэспубліцы. Беларускі народ, як і іншыя народы СССР, здзяйсняе дзяржаўную ўладу праз Саветы народных дэпутатаў. У сучасны момант дэпутатамі Саветаў у БССР з'яўляецца больш 80 тысяч чалавек.

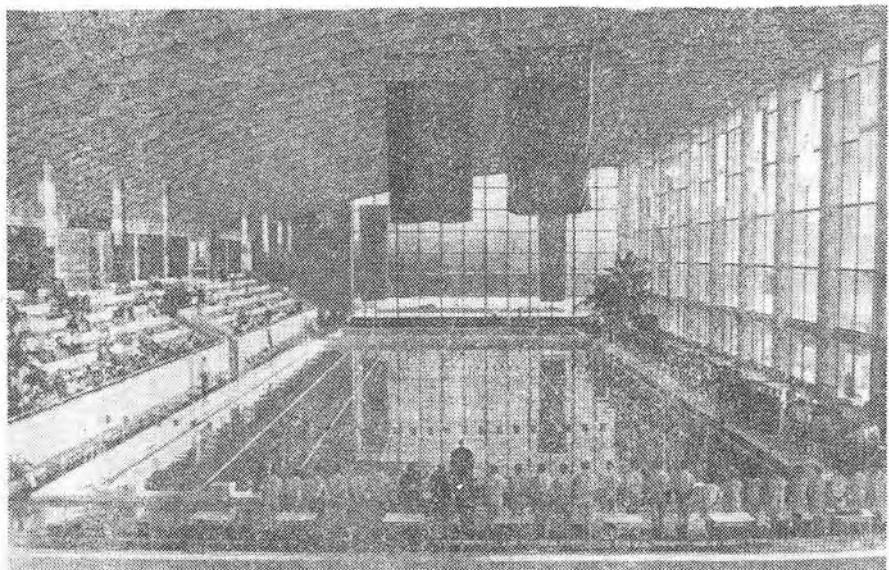
Вышэйшым заканадаўчым органам БССР з'яўляецца Вярхоўны Савет рэспублікі, які выбіраецца раз на пяць год. У Вярхоўны Савет БССР, выбраны 15 чэрвеня 1975 года, уваходзяць 430 дэпутатаў, у тым ліку 113 рабочых і 103 калгаснікі. Сярод дэпутатаў 159 жанчын.

Актыўны ўдзел прымаюць у кіраванні дзяржаўнымі і грамадскімі справамі, у рашэнні палітычных, гаспадарчых і сацыяльно-культурных пытанняў прафсаюзы рэспублікі, Ленінскі Камуністычны Саюз Моладзі Беларусі і іншыя грамадскія арганізацыі.

Кіруючай сілай дзяржаўных і грамадскіх арганізацый рэспублікі з'яўляецца Камуністычная партыя Беларусі.

Савецкая Беларусь прымае самы непасрэдны і актыўны ўдзел у барацьбе Савецкага Саюза, іншых сацыялістyczных краін за ўмацаванне ўсеагульнага міру і бяспекі народаў. Будучы адным з членаў заснавальнікаў ААН, яна ўдзельнічала ў працы ўсіх сесій Генеральнай Асамблеі. Побач з гэтым Беларусь з'яўляецца членам Міжнароднай арганізацыі працы, ЮНЕСКО, Міжнароднага агенцтва па атамнай энергіі, Міжнароднага саюза электратэлесувязі і многіх іншых. Яна падпісала дзесяткі міжнародных актаў па палітычных і прававых пытаннях, удзельнічала ў сотнях міжнародных канферэнцый, нарад і сімпозіумаў. БССР у рамках Савецкага Саюза ўдзельнічае ў развіціі міжнароднага эканамічнага і культурнага супрацоўніцтва.

А. Ясінскі, дацэнт

Зімовы плавальны басейн у Мінску.

Сярод саюзных рэспублік БССР займае 5-е месца па колькасці насельніцтва (9,4 мільёны чалавек на 1.I.1977), 6-е месца па тэрыторыі (207,6 тыс. км.²). Сталіца — горад-герой Мінск (1 млн. 189 тыс. жыхароў на 1.I.1976). Вышэйшы орган дзярж. улады і адзіны законадаўчы орган рэспублікі — Вярхоўны Савет БССР выбірае Прэзідымум Вярхоўнага Савета, які падсправаздачны Вярхоўнаму Савету БССР у сваёй дзейнасці. Вышэйшывыканаўчы і распарадчы орган дзярж. улады БССР — Савет Міністраў БССР. Мясцовыя органы дзярж. улады БССР — абласныя, раённыя, гарадскія і сельскія Саветы депутатуў працоўных.

Дзяржаўны гімн Беларускай ССР

Словы М. Клімковіча

Музыка Н. Сакалоўскага

Мы — беларусы, з братняю Руссю
Разам шукалі к шчасцю дарог.

У бітвах за волю, у бітвах за долю
З ёй здабылі мы сцяг перамог.

Нас аб'яднала Леніна імя,
Партыя к шчасцю вядзе нас ў паход.
Партыі слава! Слава Радзіме!
Слава табе, беларускі народ!

Сілы гартуе люд Беларусі
У братнім саюзе, ў мужнай сям'і.
Вечна мы будзем, вольныя людзі,
Жышь на шчаслівай, вольнай зямлі!

Нас аб'яднала Леніна імя,
Партыя к шчасцю вядзе нас ў паход.
Партыі слава! Слава Радзіме!
Слава табе, наш свабодны народ!

Дружба народаў — сіла народаў,
К шчасцю працоўных сонечны шлях.
Горда ж узвіся ў светлыя высі,
Сцяг камунізму — радасці сцяг!

Нас аб'яднала Леніна імя,
Партыя к шчасцю вядзе нас ў паход.
Партыі слава! Слава Радзіме!
Слава табе, наш савецкі народ!

ГАРАДОК

Найлепш узабрацца на Замкавую гару, прысесці пад старой сасной і задумашца аб мінулых, сённяшніх і будучых днях Гарадка, аб яго працавітай славе і геройскім змаганні, аб яго жыхарах, якія ствараюць цяперашнюю рэчаіснасць Гарадоцкай гміны.

Спакойным адвячоркам ад мястечка даляцець можа адна са шматлікіх звонкіх песен, якія складае тут таленавітая Ніна Мушынская.

*Недалёка ад граніцы,
Над Супраслью ракой,
Гарадок стаіць гадамі,
Бы той бусел над вадой.
Гарадок стаіць гадамі... Так,*

гэта праўда, хоць цяжка ў гэтай паверыць, бо цяпер...

*То не горад і не вёска,
Проста так, як вам сказаць,
Жывуць людзі, бульбу
вараць,*

А гады для іх ляцяць.

А калісьці? Менавіта тут, на Замкавай гары, дзе цяпер растуць кволыя сасонкі, дзе сто гадоў таму назад стаяў вятрак, у XV стагоддзі ўзвышаўся замак графа Хадкевіча. Легенда падае, што ў гэтым замку закончыў сваё доўгае жыццё кароль Уладзіслаў Ягайла. Легенда магла ўзнікнуць таму, што Гарадок знаходзіўся на важным шляху з Каралеўства Польскага

Цяпер гарадоцкую прымысловасць прадстаўляе „Каро“.

ў Вялікае Княства Літоўскае і Уладзіслаў Ягайла ў час сваіх частых паездак з адной краіны ў другую мог спыніцца на адпачынак у замку Хадкевічаў.

Вядома, што Аляксандр Хадкевіч у 1498 годзе абсталяваў у Гарадку базыльянскі манастыр. Манахі тут аднак доўга не сядзелі. Яны ў цяжкі ўніз па рацэ Супрасль і, схаваўшыся сярод непраходнага лесу, заснавалі праслаўлены супрасльскі манастыр.

„Геаграфічны слоўнік“ з 1881 года падае, што сто гадоў таму назад (у 1878 г.) Гарадок налічваў 1793 жыхароў. Найбольш было тут яўрэйў, якія складалі аж 75 працэнтаў насельніцтва. Займаліся яны вырабам найлепшага па якасці корту. Ткалі яго на ручных кроснах. Займалася гэтым аж 200 сем'яў.

Болей спрыяльныя ўмовы для развіцця гэтай прамысловасці складаліся пасля таго, як у 1886 годзе была побач з Гарадком пракладзена чыгуночка, якая спалучыла Беласток з Баранавічамі. Гарадок знаходзіўся тады ўжо ў межах царскай імперыі, і за вываз тэкстыльных матэрыялаў у глыбіню Расіі не трэба было плаціць пошліны. У 1890 годзе ў Гарадку дзеяньных было ўжо 14 механічных ткальняў, у якіх працевала 265 рабочых, а на працягу наступных 15-20 гадоў лік ткальняў і прадзільняў павялічыўся да 22. Было ўжо 576 рабочых.

Працаваць даводзілася вельмі цяжка. Уласнікам заводаў залежала толькі на высокім прыбытку. Пра ўмовы працы яны зусім не дбалі. Таму вельмі рана гарадоцкія рабочыя пачалі бунтавацца. У хроніцы рэвалюцыйнага руху Гарадка і навакольля адзначаецца, што першыя хваліванні сярод рабочых здaryліся тут яшчэ ў 1895 годзе, а пасля забастоўкі і бунтарскія выступленні адбываліся тут у 1905-1907 і 1910 гадах, а таксама славіўся сваім рэвалюцыйным рухам гарадоцкі пралетарыят у міжваенны перыяд. Асабліва памятная была забастоўка ў 1933 годзе.

Сцяпан Лісоўскі працеваў тады майстрам-механікам.

— Гэта была, — расказвае ён, — перш за ўсё забастоўка салідарнасці з рабочымі беластоцкай фабрыкі Бекера, якія акупіравалі завод і аўксілі галадоўку. Мы дапамагалі іх сем'ям. Ездзілі па навакольных вёсках і збіралі харчовыя прадукты. Рабочыя ў Гарадку таксама не раз баставалі.

Сцяпан Лісоўскі — чалавек праста з легенды. Калі ўспыхнула I сусветная вайна, яму набліжаўся ўжо 20-ы год. Такіх тады бралі ў армію.

— Я папаў, — расказвае, — у 122 суздаљ-угрынскі полк, які знаходзіўся ў Саколцы. Пагналі нас ваяваць ва Ўсходнюю Прусію, у напрамку на Кенігсберг. Ваяваў у складзе 2-й рускай арміі пад камандаваннем генерала Самсо-

Так спявае гарадоцкі хор.

нава. Можа ў гісторыі пра гэта пішуць?

Сапраўды, пішуць. „Беларуская савецкая энцыклапедыя адзначае: „2-я руская армія (ген. А. В. Самсонаў, 12,5 пяхотных, 3 кавалерыйскіх дывізій, 720 гармат) наступала ў абыход з захаду Мазурскіх азёр. Нямецкае камандаванне выведаўшы план рускага камандавання, скарысталася бяздзеянасцю 1-й рускай арміі і кінула супраць 2-й рускай арміі амаль усю 8-ю нямецкую армію. У выніку баёў 13-17 (26-30) жніўня 2-я руская армія з вялікімі стратамі адышла да ракі Нарай...“

Кніжка „Гісторыя Рэспублікі“ папаўняе:

„У бітве пад Таненбергам (26-30 жніўня) загінула палаўіна 200-тысячной арміі Самсонава, які ў выніку гэтага пакончыў жыццё самагубствам“.

— Гэта было сапраўднае пекла, — успамінае Сцяпан Лісоўскі. — Астаўшыхся ў жывых расфарміравалі ў іншыя ваенныя часці. Я трапіў у школу, а пасля школы служыў у 3-м маторна-пантонным батальёне. Калі ўспыхнула Каstryчніцкая рэвалюцыя, нас дэмабілізавалі. Я падехаў у Адэсу. Працаўваў у трамвайнім дэпо, якое і цяпер яшчэ стаіць на той жа сарай прывакзальнай плошчы. Незадоўга аб'явілі мабілізацыю. На гэты раз у Чырво-

ную Армію, на абарону маладой савецкай улады. Пайшоў і я. 4 гады праслужыў у Чырвонай Арміі. Ваяваў на Перакопе, на Азоўскім перашыйку, з гайдамакамі, з Марусяй, Забалотным, Лыхам...

— Усялякую дрань мы білі... Дзе толькі пасылалі. Нават у Будзённага я служыў і самога Леніна разоў троны бачыў. Дзе? А мяне ў дэлегаты ад салдатаў выбіралі і ў стаўліцу на розныя з'езды пасылалі. Гэта цудоўна было слухаць, як Ленін выступаў. Ён гаварыў проста да душы, і чалавек ішоў змагацца за тое, што ён гаварыў: зямля без выкупу — народу, фабрыкі, заводы — таксама. Мой бацька меў усяго троны гектары зямлі і нас трох братоў. Які ж лёс чакаў мяне дома? Вось і пайшлі мы за Леніным. І народ перамог...

А Сцяпан Лісоўскі разам з паваротнай хвалій бежанцаў зноў апінуўся ў Гарадку ў 1922 годзе. За ўзбелікі рабочым у 1933 годзе яго арыштавалі. Паліцыя ведала, што Лісоўскі „чырвоны“, „будзёнавец“, значыць, камуніст, значыць — вораг. І пачалося бязлітаснае катаванне. Асабліва люта адносіўся следчы Партужынскі, якога на ўсё жыццё запомніў не адзін даваенны барацьбіт. Біў і ваду кachaў у нос. Дапамінаўся выдаць камуністай.

— А я ж нават у партыі не быў. Ведаў толькі добрых

людзей, змагароў за нашу супольную рабочую справу.

Адным з гэтых змагароў быў Уладзімір Грыщук з вёскі Навасёлкі, цяпер адзначаны Кавалерскім крыжам за слугі. Разам з таварышамі па партыйнай дзейнасці: Аляксандрам Грэсем, Аляксандрам Парфенюком, Язэпам Бурсам і іншымі членамі КПЗБ у 1933 годзе арганізавалі забастоўку лясных рабочых, удзельнічалі ў першамайскіх дэманстрацыях, змагаліся за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Вернемся аднак да расказу Сцяпана Лісоўскага.

— У час фашистыскай акупацыі я не хацеў працаваць для немцаў, — сцвярджае ён.

— А жыць жа з чагосяці треба было. Дык абсталяваў уласную кузню.

У гэтай кузні працаваў ён да позняй старасці.

Гарадок шмат пацярпеў ад ваенных дзеянняў. У 1931 годзе ў гэтым пасёлку жыло 2554 чалавек, а 30 гадоў пазней — у 1961 годзе — налічваў ён ледзь 1500 жыхароў. 70 працэнтаў яго маёмасці ў час вайны пайшло з дымам. Гітлераўцы знішчылі ўсю тэкстыльную гарадоцкую прамысловасць.

І тут прыдаліся таленавітыя руکі і майстэрскае ўменне Сцяпана Лісоўскага.

— Сабралося нас 8 чалавек, — расказвае ён. — Вайткоўскі, Храноўскі, два Весялоўскія, Аскуракаў і яшчэ ін-

шыя. Зараз пасля вызвалення Гарадка пачалі мы старацца, каб пусціць у рух станкі даўнейшай фабрыкі Рафальскага. З Міхалова прывалаклі рухавік. Найперш часалі воўну, пазней рабілі ўсё, што было патрэбнае для навакольнага насельніцтва. А найважнейшае тое, што гарадоцкія рабочыя ўжо не галадалі, ужо мелі дзе працаўцаць.

Цяпер гэтую гарадоцкую прамысловасць прадстаўляе трыватажнае прадпрыемства „Каро“ — філіял Сядлецкага прадпрыемства. Прасторныя завадскія корпусы, вакол якіх растуць ружы, а па-суседску ўласная сталовая, дзе за ней высокую аплату можна з'есці добры абед. Кіраўніком гэтай сталовай ад пачатку яе існавання з'яўляецца Ніна Цыванюк — чалавек цікавы і не менш заслужаны, асабліва для дзейнасці беларускага грамадска-культурнага таварыства. Гэта правая рука Ніны Мушынскай у арганізацыі беларускага па зместу і па духу аматарскага руху ў Гарадку. Маці двух сыноў, якіх выгадавала і вывучыла, а затым і сама ўзялася за навуку. Пры неспрыяльным здароўі і ва ўзросце, у якім іншыя пачынаюць думаць аб пенсіі, яна паспяхова абараніла атэстат сталасці ў эканамічным тэхнікуме.

— А што? Я нібы горшай! Але што там пра мяне языком варочаць. Лепш пасправіцьце майго супу...

На гэты суп да Ніны Цыванюк і проста так сабе, каб крыху пагутарыць, адарваць

Дом культуры імя Кастуся Каліноўскага.

ца на хвіліну ад сваіх складаных заводскіх праблем часценька забягае шматгадоўы кіраўнік гарадоцкай „трыкатаражкі“ Анатоль Кандрусік — адзін з тых, без каго неяк цяжка сабе ўявіць грамадскае жыщё пасёлка над Супрасляю-ракой.

— Усе жанчыны з Гарадка і навакольных вёсак, якія толькі хочуць працеваць у нашым прадпрыемстве, месца і працу ў нас знайдуць, — сцвярджае ён. — Сярэдняя зарплата за 1977 год складаў ў нас 3670 злотых, а швачкі, добрыя, вопытныя швачкі, якія працуюць у нас у акорднай сістэме, могуць зарабіць і значна больш.

Доўгімі радамі стаяць у завадскіх цэхах швейныя станкі. За імі — у напружанай увазе — звінныя руکі работніц мітусыцца пры рознакаляровых частках баваўнянай бялізны. Гэта асноўная прадукцыя гарадоцкай „трыкатаражкі“. Больш чым трэцяя яе частка адпраўляецца за мяжу, перш за ёсё ў заходнія краіны. Людзі ўжо нацешыліся рознымі нонайронамі і нейлонамі, ды зноў ахвотна вяртаюцца да традыцыйнай бавоўны. І таму вырабы з Гарадка не залежваюцца ў магазінах. Можна было б працаваць і больш. Месца на дадатковыя станкі ёсць. Толькі людзей да працы пры гэтых станках, на жаль, не хапае.

Крыху гэта дзіўна, але

жыщё найлепшы майстар па вырабу розных „дзіваў“. Бо ў Гарадку, у „Каро“, здаецца, ёсьць усё дзеля таго, каб працеваць. Новае, выгоднае, светлае прадпрыемства, уласная завадская амбулаторыя, прызаводскае прадшколле і дзіцячы сад, свая становая. Чаго яшчэ?

Дзвюх рэчаў: кавалераў і памяшканняў. Вось чаго не хапае ў Гарадку. Сярэдні ўзрост рабочага на прадпрыемстве „Каро“ 25-26 гадоў. Для жанчын гэта ўжо апошні сігнал, каб абсталяваць сям'ю. А ў „Каро“ амаль адны толькі жанчыны. Кіраўнік Кандрусік ходзіць сярод іх, як гусак.

*Гарадок традыцыі мае,
І дзяячут прыгожых шмат.
Прыжанеш любога хлопца,
Не дажджэцца ён Каляд.*

Так спявае гарадоцкі хор. Ніна Мушынская, аўтар песні, трапна падгледзела горкую рэчаіснасць. Бо і сапраўды, калі і ўдасца гарадоцкай дзячынне падабраць сабе недзе пару, то дзе маладажонам абсталяваць сваё пасляшлюбнае гніздо? Два-тры-чатыры пры заводскія жылья карпусы гэтай праблемы яшчэ не вырашаюць. Дык які выхад?

За адказам прыдзецца нам зварнуцца да начальніка Гарадоцкай гміны Аляксандра Буры. Гэта прадстаўнік ужо паслявеннага пакалення гарадчан. Не адну гадзіну праўёў я з ім на гутарках аб ас-

Ніна Мушынская (справа) і яе
правая рука — Ніна Цыванюк.

ноўных праблемах Гарадоц-
кай гміны.

— Для Гарадка, — кажа ён,
— патрэбна нейкае „мужчын-
скае“ па свайму характару
прамысловое прадпрыемства,
а яшчэ болей для Гарадка па-
трэбныя новыя памяшканні.
Тут мы пайшли ў двух на-
прамках: першы — высокое,
перш за ўсё кааператыўнае
жылое будаўніцтва, пад якое
прызначаем самы цэнтр Га-
радка. Гэта таму, што тут ёсьць
ужко падзямельнае абсталяван-
не, значыць вада і каналіза-
цыя, а таксама электрасіла.
Другі напрамак — прыватнае,
аднаасобніцкае будаўніцтва.
Усім ахвотным вызначаем

дзялянкі пад асабнякі і ага-
родчыкі. За апошнія гады ў
віллах пасялілася больш 100
сем'яў.

Тут зноў на момант вярта-
юся ў „Каро“, каб запытаць
старшыню прафсаюзнай ра-
ды:

— Ці вы памагаецце сваім
рабочым у пабудове прыват-
ных асабнякоў?

— Фінансавую дапамогу,
хто хацеў, дык ад прадпры-
емства неадкладна атрымаў.
Грошай усім хопіць. А больш,
што мы можам?

Няма сэнсу спрачацца з
прадстаўніком „караўскага“
калектыву, што магчымасці
грамадской дзеянасці ў гэтай

Страшайскі партызан Аляксей
Карток. Цяпер вядомы беларускі
пісьменнік.

галіне шмат шырэйшыя. Напрыклад, у Гарадку зусім нічога не чуваць аб маладзёжным патранацкім жыллёвым будаўніцтве, якое якраз у „Каро“ знайшло б напэўна многіх прыхільнікаў.

Дарэчы, прамысловы краявід Гарадка не канчаецца на прадпрыемстве „Каро“. Побач, на станцыі Валілы, працуе прадпрыемства па вытворчасці жалезабетонных і бетонных элементаў для будаўніцтва. А калі б тут грамадскім чынам наладзіць пасля працы вытворчасць, скажам, пустакоў, з якіх пасля можна было б — таксама супольнымі сіламі — пабудаваць не адзін асабняк, каб завязаць такую суполку, каб дагаварыцца з тутэйшым прадпрыемствам лясной прадукцыі, з ГСам, транспартнымі калонамі і спулдзельнай сельскагаспадарчых гурткоў, папрасіць дапамогі ў іншых установах, паклікаць адпаведны штаб, які ўсім гэтым кіраваў бы...

Гарадок жа мае багатыя традыцыі супольнай грамадской дзейнасці. Найважнейшым помнікам ахвяринасці гарадчан з'яўляецца прасторны Дом культуры імя Кастуся Каліноўскага.

Гарадок традыцыі мае. Кастусь Каліноўскі, праслаўлены правадыр студзеніскага паўстання 1863 года, нацыянальны герой Беларусі, таксама адсюль — з вёскі Мастаўляны, а яго сябар па змаганню з

царызмам, пазнейшы генерал Парыжскай камуны і член І Интернацыянала, супрацоўнік Маркса — Валерый Урублеўскі, менавіта недзе ў наваколлі Гарадка камандаваў пайст�анчымі атрадамі.

Тады яшчэ ў Гарадку стаяла вельмі старэнкая, фундаваная графам Аляксандрам Хадкевічам, драўляная царкоўка, якую спалілі немцы ў 1915 годзе, калі другі раз завіталі на гэтую зямлю, бо першы раз Гарадоцкая гміна трапіла пад прускае ўладанне яшчэ ў 1795-1807 гадах. Тады ў Гарадку было 66 дамоў і 388 жыхароў.

Пераймальнікі прускай традыцыі трэці і апошні раз паявіліся ў Гарадку ў чэрвені 1941 года і на працягу трох з лішнім гадоў яшчэ горш знуткаваліся над мясцовым насельніцтвам.

На гэты раз і ў Гарадку і ў навакольных вёсках знайшліся народныя мсціўцы, якія часта давалі гітлерайцам адчуць вельмі балюча, хто туг з'яўляецца сапраўдным гаспадаром, а хто толькі нахабным, няпрощаным госцем.

Цяпер помнікі барацьбы і пакутніцтва мясцовага насельніцтва густа значаць зямлю Гарадоцкай гміны. Ёсьць яны і ў Гарадку, і на месцы даунейшай вёскі Папоўка, жыхароў якой гітлерайцы расстрялялі, і ў Ліпніку, Габятах, Баброўніках. Имен Храноўскіх з Дзерняковым, актыўных партызанскіх

супрацоўнікаў, названа школа ў Гарадку. Удзельнікамі партызанскай барацьбы былі таксама Люба Яроцкая разам з мужам і Ян Мордань — рабочы валілаўскага ПГРУ. Тут, у наваколлі Гарадка, арганізаваў партызанскі атрад тадышні жыхар вёскі Страшава Аляксей Карпюк, які цяпер стаў вядомым беларускім пісьменнікам і не адну старажытную сваю працу напісаў на родных мясцінах.

Партызанам быў таксама Ян Дробат з вёскі Радунін. Яго лёс складаўся даволі цікава. У час акупацыі, каб не пагнані яго ў Германію, на катаржную працу, наняўся на заробак у лес. А там незадоў-

га наладзіў контакт з партызанскім атрадам імя Жданава, які ўваходзіў у склад партызанскай брыгады імя Чапаева. Спярша быў сувязным, а затым пад канец акупацыі, калі гітлераўцы расстралялі Яна Самойліка, яго таварыша па супольнай барацьбе і гэтае ж самае пагражала яму, 10 ліпеня 1944 года Ян Дробат уцёк у лясны атрад, а 22 ліпеня ў вёсцы Скраблякі яны сустрэліся з байцамі Чырвонай Арміі і Ян Дробат стаў салдатам 339 гвардыйскага палка, які 27 ліпеня 1944 года прымаў удзел у вызваленні Беластока. Пасля яшчэ быў двойчы цяжка паранены, але ў радах Савецкай Арміі дай-

Мастайляны. Адсюль выйшаў у гісторыю Кастусь Каціноўскі.

шоў ён аж да Берліна. Цяпер працуе на гаспадарцы.

На вайну пайшоў таксама муж вядомай цяпер Ніны Мушынскай.

— Пайшоў, — уздыхаючы, сцвярджае яна, — і не вярнуўся. Пратаў, бедненкі, нездзе без весткі. Нават не ведаю, у якой старонцы, у якой зямлі спачываюць яго косці. Але... годзе сумаваць. Хопіць, ужо я насумавалася. Давайце лепш будзем спяваць...

І яна бярэ ў руکі старомодную гітару і пад яе гукі ў нейкім задуменні пачынае спяваць:

Люблю я летом с удочкой
Над бережком сидеть.
Бутылку водки с рюмочкой
В запас с собой иметъ.
Сидишъ, а рыбка клюется...
И так легко, легко...
И так порой наклюешъся,
Что встать уж тяжело...

— Гэта я так для сябе... — паясняе яна і крадком абцірае слёзы. — Гэтую песню любіў мой муж. Чаму рускую, — пытаецца? Бо я родам з рускіх. Маці мая з Тулы. Адтуль бацька прывёз сабе жонку. Яна, пакойная, вельмі прыгожа спявала, асабліва рускія рамансы. Мая прыхільнасць да спеву — гэта ад яе, ад маёй маці.

Задзіўляе невычэрпная энергія і грамадская актыўнасць гэтай жанчыны. Асталялася без мужа ў суровы час вайны. Старэйшаму сыну было тады пяць гадоў, а малодшаму паўтара года. Гадавала,

карміла, апранала, вучыла і ўсё сама, а да таго яшчэ заўсёды больш часу аддавала справам агульным, грамадскім, чымсьці сваім уласным, прыватным, сямейным. Каго не запытаць у Гарадку, кожны адкажа:

— Ніна Мушынская? Гэта гарадоцкі міністр культуры і асветы. А крый бог, каб падпасці ёй пад язык! Сухой ніткі не аставіць. Нават міліцыі і то не перапалохаецца.

У гасподзе шмат гарэлкі
п'юць,

Дык гэта ўсім вядома.

Пасля, як бараны,
бліяюць —

I гэта ўсім вядома.

У морду валяць хто каго —
I гэта ўсім вядома.

A што з тым робіць
нашае МО —

Вось гэта невядома!

Вось ужо безупынку 25 гадоў з'яўляецца яна душой гарадоцкага мастацкага калектыву, які некалькі разоў выступаў у Варшаве, які выязджаў у Савецкую Беларусь, які ведаюць ва ўсёй Беласточчыне.

— Наш калектыв апрацаў больш 500 песень. У мяне яны ўсе запісаны і з гэтага багацця мы можам за кароткі час падрыхтаваць поўную праграму на кожную нагоду. Бяда толькі, што здароўе ўжко слабое... — уздыхае пані Ніна.

Сапраўды, усё цяжэй ёй выступаць. З нагоды жаночага свята іх калектыв даваў

Каралёвы Мост. Беластоцкая Швейцарыя зімою.

канцэрт для рабочых спулдзельні „Бэтэска“. Канцэрт вяла, вядома, Ніна Мушынская. У душнай зале было поўна папяроснага дыму. Яна аднак геройскі вытрымала да канца сваю ролю і толькі не хапіла ўжо сіл, каб сыйсці са сцэны...

— Каб я не спявала, каб я не была патрэбная людзям, — аднойчы сказала яна мне, — каб я села ў чатырох сценах сваёй хаты, то я была б даўно ўжо старой бабуляй, да нічога не здатнай. А я не адчуваю сябе старой. Тым болей, што і людзі, і ўлады патрапілі ацаніць мае намаганні. Нават Кавалерскі крыж за слугі прызналі, каб пенсія была крыху вышэйшая.

Вось якіх людзей мае Гара-

док! І гэта яго сапраўднае ба-
гацце.

Пара аднак разглядзецца і па вёсках Гарадоцкай гміны. На пачатак крыху статыстыкі. Паводле дадзеных з 1977 года, у вёсках Гарадоцкай гміны пражывала 7 868 чалавек. Цяпер, напэўна, ёсьць іх намнога менш, бо вёскі Гарадоцкай гміны пастаянна пусцяюць. Напрыклад, лік вяс-
ковага насельніцтва за 1976 год паменшыўся на 120 чалавек. У 1977 годзе спыніла пра-
дукцыйную дзейнасць аж 150 аднаасобніцкіх гаспадарак, і з
кожным годам гэтая тэндэн-
цыя ўсё паглыбляецца. Ужо цяпер начальнік Бура кажа,
што ў 1980 годзе давядзецца
яму прыняць зямлю ў замен
за пенсію аж ад 360 гаспада-

роў. Гэта ж раўназначна та-
му, што з паверхні Гарадоц-
кай гміны знікла каля пяці
дэйнікі вялікіх вёсак.

— Чаму так масава сяляне
адракаюцца ў вас ад зямлі? —
пытаю начальніка.

— Бо зямля ў нашых сялян
вельмі слабая, пераважна пя-
тага і шостага класа. Чацвер-
тага класа зямлі, на якой ад-
бяды можна сеяць пшаніцу і
іншыя, болей патрабавальныя
культуры, у нас не больш як
7 працэнтаў. Шмат зямельных
угодзяў зусім гэтymі ўгод-
дзямі не з'яўляюцца і мы іх
аддаем у адміністрацыю дзяр-
жаўнага лесу для залясення.
Іншага выхаду няма, бо ніхто
тэтай зямлі не хоча. Такім
чынам, лясная зона на праця-
ту мінульых пяці гадоў павя-
лічылася ў нас амаль на 300
гектараў. На гэтай зямлі на-
шы сяляне ніколі не разбага-
целі і, калі толькі адкрылася
дарога ў горад, яны ахвотна
выкарысталі гэтую магчы-
масць. Сялянскія дзеци маса-
ва ішлі ў школы, каб больш
у вёску не вярнуцца, бо вяр-
тацца не было да чаго. Кож-
ны з іх памятаў бацькоўскую
бяду.

— А ўсё ж і ў нашай гміне
можна знайсці ачагі высокай
сельскагаспадарчай культу-
ры.

Гэта слова мясцовага агра-
нома Галіны Верпахоўской,
якая ўласнымі нагамі ўздоўж
і ўпоперак абмерыла цэлую
Гарадоцкую гміну за доўгі

час супрацоўніцтва з мясцо-
вымі сялянамі.

— Маём вёскі, — гаворыць
яна, — такія, як Калодна, Пад-
азераны, Вейкі і некаторыя
іншыя, дзе наглядаецца па-
вышанае зацікаўленне зям-
лёр. Вось у Вейках, для пры-
кладу, гаспадары не захацелі¹
выпусціць са сваіх рук нівод-
нага кавалачка зямлі. У Зуб-
ках і Падазеранах — таксама.
Амаль 50 сялян купілі там
дзяржаўныя дзялянкі зямлі.
Магу вам прывесці канкрэт-
ныя паказальнікі, — кажа аг-
раном Верпахоўская, — якія
пацвярджаюць зацікаўленне
добрых сялян працай у вёсцы.
Ян Казбярук, Уладзіслаў Ка-
збярук, Язэп Казбярук, Дам-
бройскі. Усе яны з вёскі Вей-
кі. Перш за ўсё займаюцца
гадоўляй кароў. У Яна Казбе-
рука пяць дойных кароў.
Кожны дзень адстаўляе ён у
злеўню ад 40 да 80 літраў ма-
лака. Як на ўмовы нашай гміны,
этая многа.

— А Свіслачаны, а Калод-
на! — дадае начальнік Бура.

— Што там цікавага дзеецца?
— пытаю.

— У Свіслачанах Ян Гапун-
нік, — расказвае начальнік,
— гаспадар з прафесіянальнай
падрыхтоўкай падгаварыў
дзевяць іншых сваіх ад-
навіскоўцаў, каб заснаваць у
іх вёсцы жывёлагадоўчую
прадукцыйную спулдзельню.
На пачатак у супольна пабудаванай
аборы ражы былі яны
гадаваць 200 малочных кароў.

— Добра было б, — кажа

аграном, — каб вы наведалі Калодна. Гэта вельмі цікавая вёска.

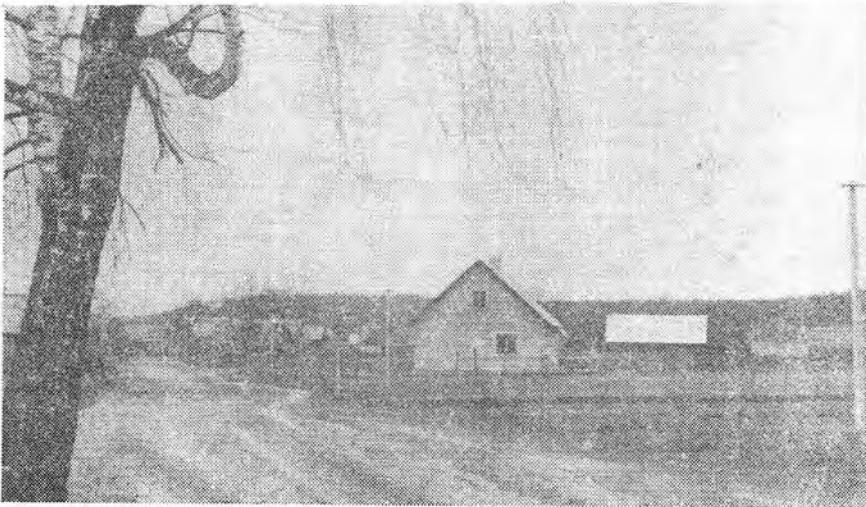
На высокім узгорку, самым вышэйшым у гэтым наваколлі (аж 214 метраў над узроўнем мора), сярод дрэмулаў лесу, у абойме дзвюх рак — Плоскай і Супраслі, за якой у гэтым жа раёне зліваюцца яшчэ ракі Слоя і Сакалда, жывуць сяляне, бытчам у раю. Нездарма ж прафесар Славінскі, выдатны знаток прыроды, менавіта гэтае наваколле называў Беластоцкай Швейцарыяй.

А людзі? Якія людзі ў Калодне?

Солтысам вёскі з'яўляецца малады, энергічны селянін Сяргей Казлоўскі. Актыўна дзеянічаюць партыйная і маладзёжная арганізацыі. Вёска брукаваная, з тратуарам, мальваныя прыхатнія агароджы,

ані адной, хаця б на паказ, саламянай страхі. Не адзін раз жыхары Калодна выходзілі пераможцамі ў конкурсе „Беластоцкая вёска гаспадарная і культурная“.

— Яшчэ доўгі час, — сцвярджае начальнік Бура, — аднаасобніцкая гаспадарка будзе вызначаць рытм вясковага жыцця нашай гміны. Тым не менш важную ролю адыгрывае ў нас дзяржаўны і спулдзельчы сектары сельскай гаспадаркі. Маю тут перш за ўсё на ўвазе дзве прадукцыйныя спулдзельні: у Зубрах, якая выбрала для сябе жывёлагадоўчую спецыялізацыю, і ў Лужанах, якая спецыялізуецца ў гадоўлі авечак. Авечая ферма гэтай спулдзельні знаходзіцца ў вёсцы Баброўнікі. Зосі Цыцэрка, вядомая народная спявачка, жыхарка гэтай вёскі,

Калодна.

кажа, што яны нават не паспелі азірнуцца, калі ў іх пасуседску вырас цэлы агракомплекс: сем прасторных аўчарняў на 750 штук кожная, а побач — велізарныя сіласы, склады, клуні і ўсё іншае, што неабходнае для аблугоўвання гэтай прамысловай жывёлагадоўлі, дзе адзін чалавек гадуе 350-400 авечак.

Крыху далей — два жывильныя карпусы на 16 сем'яў кожны. Магістр інжынер, спецыяліст па жывёлагадоўлі Збігнеў Беднарчук, які тут з'яўляецца адначасова і старшынёю прайўлення спулдзельні і кіраўніком прадукцыі, просіць мяне да сябе ў хату, каб маглі мы паглядзець, як жывуць спулдзельцы жывёлагадоўчага комплекса ў Баброўніках.

Памяшканне гарадскога тыпу: тры пакойчыкі і даволі прасторная кухня. Для ўпэўненасці пытаю, ці старшыня Беднарчук выбраў для сябе нейкае лепшае памяшканне.

— Нічора я сабе не выбірай! — горача пярэчыць магістр Беднарчук. — Дарэчы, і выбіраць не было з чаго, бо ўсе памяшканні адноўкаўсяя. Гэта ж тыповое жылое будаўніцтва.

Ён разам з сям'ёй прыехаў у Лужаны чатыры гады назад. Прыйехаў здалёк, аж недзе з-пад Любліна. Праўда, не адразу ў Лужаны. Спярша працаваў недзе ў ПГР-ах.

Начальнікі яго хваляць. Яшчэ малады, але ўжо добры гаспадар. Пад яго кіраўніцтвам прадукцыйная спулдзельня ў Лужанах усё больш становіцца сапраўднай сучаснай сацыялістычнай гаспадаркай. Членамі спулдзельні з'яўляецца цяпер каля ста чалавек. Яны прадукуюць больш 5 тысяч авечак, каля 100 тон курынага мяса, гадуюць кароў і кормяць свіней.

— Наша гаспадарчая дзейнасць, — паясняе старшыня, — распасціраецца на вёскі Лужаны, Баброўнікі, Крушины, Наройкі, Вейкі, Меляшкі, Азераны, Свіслачаны і Скраблякі. У гэтым раёне ўжо 80% зямельных угодаў дзялкоў належыць да нас, да спулдзельні.

— Як жывуць людзі ў вёшчай спулдзельні? — пытаю старшыню.

— Хай яны самі вам скажуць, — гаворыць ён. — Я толькі могу звярнуць вашу ўвагу на тое, што наша спулдзельня ўжо даўно стала мільянерам. У апошнія гады наш гадавы даход набліжаецца да пяці мільёнаў злотых. У 1977 годзе склаў ён дакладна суму 4 мільёны 600 тысяч злотых.

Мікалай Бублей з'яўляецца членам спулдзельні ў Лужанах ад самага пачатку, значыць, ад 1951 года. Цяпер разам з жонкаю апякуеца адным з адсекаў авечай фермы. 750 штук ягнят і авечак.

Ад яго дбайнасці залежыць жыццё і пасляховае развіццё гэтага ваўнянага багацця.

Жыве ён таксама ў гэтым жа блоку, мае такое самае памяшканне, як і старшыня спулдзельні. За яго працу плоцяць яму добра. Разам з жонкай атрымліваюць яны больш-менш 15 тысяч злотых у месяц.

— Большаясь сярод тых, з кім я разам закладаў спулдзельню ў Лужанах, — кажа Мікалай Бублей, — ужо даўно на заслужанай пенсіі. Хутка і мне трэба будзе ісці на адпачынак.

Наша экспедыцыя па Гарадоцкай гміне неяк зацягваецца. Столькі тут цудоўных месц, столькі ж цікавых людзей! Пара аднак вяртацца дамоў.

А па дарозе спынімся яшчэ на хвіліну ў вёсцы Меляшкі. Яна зусім па-суседску з Гарадком. Вёска багатая. Мы аднак заглянем у святліцу, каб паслухаць мастацкі калектыв. Спываюць свае мясцовыея песні. Адны жанчыны. Спываюць прыгожа, задушэўна, як калісьці на пакудзеллі співалі іх маці і баўлькі. Хай спываюць. Нам трэба далей.

У Гарадку святочная мітусня. Прыехалі высокапастаўленыя госці: і сакратар Ваяводскага камітэта партыі ў Беластоку і адначасова старшыня презідыума ВРН Уладзіслаў Юшкевіч, а з ім ваявода беластоцкі Зыгмунт Спрыха, прадстаўнікі ваявод-

скіх устаноў Аб'яднанага стронніцтва людовага і Стронніцтва демакратычнага, а таксама прадстаўнікі войска, міліцыі, армоўцаў, збавідоўцаў. Усюды людзі пры медалях і баявых заслугах.

А ўсё гэта з той нагоды, што Рада Дзяржавы Польскай Народнай Рэспублікі прысвоіла Гарадку Орден Крыжа Грунвальду III ступені.

Найперш адбылося ўрачыстае ўручэнне партыйных білетаў маладым грамадскім дзеячам Гарадка.

І вось Павел Кандрусік, заслужаны партыйны дзеяч, настаўнік ад першых пасляваенных гадоў, тады ва ўрачыстых абставінах даверыў партыйны білет свайму сыну

Лужанскі авечкагадоўца Мікалай Бублей.

Юрку, які працуе ў гарадоцкім ГСе.

Гэты факт меў сапраўды сімвалічную вымову: старэйшае пакаленне, якое адваявала і замацавала народную ўладу, перадавала, быццам бы сімвалічную палачку ў эстафеце сацыялістычнага будаўніцтва сваім пераймальнікам — маладым, непаседлівым і найболыш ахварным

змагарам за новы лад, якія выраслі ўжо і вывучыліся ў мірны час, лёс якіх быў беспараўнальна лепшы ад лёсу іх бацькоў.

З таго пакалення цяпер усе людзі, якім даверана кіраваць гаспадаркай і грамадскім жыщцём Гарадка і Гарадоцкай гміны.

Віктар Рудчык

ГМІНА ГАРАДОК У ЛІКАХ:

16 тысяч га зямлі, 7.868 жыхароў (1977 г.), 1500 гаспадарак, 35 салецтваў, 2 тысячи жыхароў у Гарадку. 380.750 тыс. злотых — вартасць прадукцыі самага буйнага ў Гарадку трывкатаражнага прадпрыемства „Каро“ за 1977 год.

54.459 тысяч злотых — гэта сума ашчаднасцей жыхароў Гарадоцкай гміны за 1977 год. 5.406 тыс. зл. — гэта сума крэдытаў, прызначаных у 1977 годзе на развіццё аднаасобніцкай сялянскай гаспадаркі.

У гміне налічваецца амаль 120 трактараў, у тым ліку 40 сялянскіх.

3.200 тысяч зл. — на столькі ацэнена праца грамадскім чынам, якую жыхары Гарадоцкай гміны выканалі ў 1977 годзе. Прадукцыйныя абавязацельствы складі суму ў 1.900 тысяч злотых.

Гмінная арганізацыя ЗБоВіД налічвае ў Гарадоцкай гміне 280 членоў, сярод якіх 105 служыла ў Савецкай Арміі, а 7 чалавек былі ўдзельнікамі Кастрычніцкай рэвалюцыі і грамадзянскай вайны.

ДУДАРЫКІ

Слова А. Грачанікава.
Музыка І. Лучанка

Ой, ляцелі, ой, ляцелі,
Ой, ляцелі камары.
Дударыкі, дударыкі,
Дударыкі, дудары.
Ой, сустрэлі, ой, сустрэлі
Майго лубага ў бары.
Дударыкі, дударыкі,
Дударыкі, дудары.
Я чакала, я спявала,
Я спявала пра любоў.
Няўжо, любы, няўжо, любы,
Ты баішся камароў!
Нізка ў полі травы гнуцца,
І да самай да зары
Навакол міне віюцца
Жаніхі, як камары.
Жанішкоў я адганяю,
З неба зорак не лаўлю.
Аднаго цябе каҳаю,
Аднаго цябе люблю!
Адляцелі, адляцелі,
Адляцелі камары.
Дударыкі, дударыкі,
Дударыкі, дудары.
Назаўсёды, назаўсёды
Мы сустрэліся ў бары...
Дударыкі, дударыкі
Дударыкі, дудары.

Празднично

The musical score for 'Дударыкі' features five staves of music. The first four staves are in common time (indicated by '4/4') and the fifth staff is in 2/4 time. The key signature varies between staves. The lyrics are written in a cursive script below each staff, corresponding to the musical notes. The music includes various dynamics like 'ff' (fortissimo) and 'p' (pianissimo), and performance instructions like 'сп. ам' (softly) and 'жаргун' (jargon). The overall style is festive and celebratory, as indicated by the title 'Празднично'.

БЕЛАРУСКІЯ ПРЫКАЗКІ

Дзе ацікету многа, там шчырасці мала.
Золата ў сундуку — нячыст на руку.
Кабыла з воўкам цягалася — хвост ды грыва асталася.
Чорнага кабяля не вымыеш дабяла.
Чым меншая блыха, тым мацней далякае.
Як быка не кармі, а ўсё малака не дасць.
Госць нямнога бывае, ды многа бачыць.
Што летам нагой капнеш — тое зімой рукой хапнеш.
Рыбу не зловіш пад кустом, а зайца ў рацэ.

1977 ЛЕТА ПІС 1978

● 17 VII 77 Гарадоцкай гміне быў уручаны Ордэн Крыжка Грунвальда III ступені (за самаахварнае змаганне мясцовага насельніцтва з гітлераўскімі захопнікамі і актыўнасць у сацыялістычным будаўніцтве). На ўрачыстасці выступіў вядомы гарадоцкі харавы калектыв БГКТ.

● 7 VIII 77 супольна з рэдакцыямі „Гродзенскай праўды“ і „Газеты Вспулчэснай“, „Ніва“ аб'явіла конкурс аб польска-савецкім супрацоўніцтве п.з. „Сярод сяброў“.

● 12 X 77 у варшаўскім клубе БГКТ з дакладам „Янка Купала і польская літаратура“ выступіла выпускніца кафедры беларускай філаглогіі Варшаўскага ўніверсітэта Анна Ляшкевіч. Былі гэта ажыццяўленне рашэння прэзідыта мясцовага гуртка БГКТ аб знамленні членаў гуртка з цікавейшымі магістэрскімі працамі, напісанымі на кафедры.

● 15 X 77 у памяшканні ГП БГКТ адбылося ўрачыстае адкрыццё культурна-асветнага года. Апрача беластоцкіх актыўістаў і прадстаўнікоў арганізацый, з якімі супрацоўнічае БГКТ, былі дэлегаты з Гданьска і Арэшкава.

● 16 X 77 ГП БГКТ упершыню аб'явіла конкурс для музыкантаў.

● 19 X 77 у варшаўскім клубе БГКТ выступіў прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Алег Лойка. Прадставіў ён актуальны стан беларускай паэзіі і прозы.

Беластоцкая „Каласк“ ў Гданьску.

На нарадзе настаўнікаў беларускай мовы ў ГП БГКТ (11.XII.77).

- 22 X 77 у варшаўскім клубе БГКТ адбылася сустрэча з беларускім савецкім паэтам і празаікам Уладзімірам Караткевічам.
- 23 X 77 на вечарыне ў беластоцкім клубе БГКТ выступілі „Каласкі“ і мясцовы драмгурток (з п'есамі „Бацькоўская благаслаўленне“ і „Мараль Наталлі Зотавай“). Вечарына прысвеченая была 60-й гадавіне Вялікай Каstryчніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.
- 25, 26, і 27 X 77 Сакрат Яновіч і Янка Чыквін правялі на Гайнаўшчыне 12 аўтарскіх сустрэч.
- 27 X 77 у беластоцкім клубе БГКТ выступіў беларускі савецкі паэт і літаратуразнаўца Алег Лойка. У гэты ж дзень госьць з Мінска сустрэўся таксама з настаўнікамі і моладдзю Бельскага беларускага ліцэя.
- 30 X 77 у беластоцкім „Арсенале“ адбывалася навукова-літаратурная сесія п.з. „Мост, узведзены стагоддзямі“, прысвеченая польска-беларускім літаратурным узаемасувязям. Даклады: „Польская тэматыка ў беларускім літаратурным друку“ — А. Баршчэўскі; „Вобразы беларускага чалавека ў сучаснай польскай літаратуры“ — Я. Леанчук; „Беларуская літаратура пра II сусветную вайну і яе ўспрыніяцё ў Польшчы“ — М. Чурак. Сесію арганізавалі Навуковы гурток БГКТ і Літаратурны клуб Ольштынскага аддзялення Саюза польскіх пісьменнікаў.
- 5 XI 77 беластоцкія „Каласкі“ выступілі ў Чаромсе на ўрачыстасці, прысвеченай 60-й гадавіне Вялікай Каstryчніцкай рэвалюцыі.
- 6 XI 77 арэшкаўскія „Арэшкі“ выступілі на падобной урачыстасці ў Мілейчыцах.
- 6 XI 77 адбыўся вечар, прысвечаны 60-й гадавіне Вялікай

Кастрычніцкай рэвалюцыі ў варшаўскім клубе БГКТ. У мастацкай частцы выступіў эстрадны калектыў мясцовага гуртка БГКТ.

● 10 XI 77 беластоцкі клуб БГКТ і прафсаюзная рада ГП БГКТ правялі конкурс на тэму: „Супрацоўніцтва і братэрства“. Першое месца здабыў Янка Пірута.

● 13 XI 77 ГП БГКТ урачыстым пленарным пасяджэннем адзначыла 60-годдзе Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Былі ўзнагароды. Даклад чытаў А. Баршчэўскі, спявалі „Каласкі“, дуэт Ірэна Паўлючук — Гэлена Кот з Гарадка і саліст з Орлі Аляксандар Кубаеўскі. Выступіў таксама беластоцкі драмгурток.

Ніна Така尤ок.

Людміла Грайко і Тамара Ілья-
шук.

Карэспандэнты „Нівы“.

• 17 XI 77 лектары ГП БГКТ выступілі на Сакольшчыне з дакладамі на тэму: „Кастрычніцкая рэвалюцыя і нацыянальнае пытанне“.

• 3 XII 77 гданьскі гуртк БГКТ адзначыў 10-ю гадавіну сваёй дзейнасці. Віншуючы членаў гуртка з юблеем, старшыня ГП БГКТ М. Самоцік падкрэсліў ахвярнасць і старанлівасць гданьчан на ніве развіцця і папулярызацыі беларускай культурнай дзейнасці, а самым актыўным дзеячам гуртка ўручыў узнагароды і дыпломы. З багатым канцэртам выступілі „Каласкі“.

• 11 XII 77 адбыўся фінал конкурсу „Знаёмімся з сучаснай беларускай літаратурай“, аўяўлены восенню 1976 г. Галоўным праўленнем БГКТ, Ваяводскай публічнай бібліятэкай і „Нівой“. Сярод 11 удзельнікаў фінальнага спаборніцтва аснову склалі прадстаўнікі гайнаўскага і бельскага белліцэяў. Першае месца заваяваў Янка Сурэль (гайнаўскі белліцэй). Удзел у конкурсе прыняло каля 400 чалавек.

• 14 XII 77 у варшаўскім клубе БГКТ адбыўся літаратурны вечар, прысвечаны нашаніўскаму паэту М. Арлу. З дакладам выступіў Ю. Туронак, які прадставіў вынікі сваіх даследаванняў над жыщчовым шляхам і літаратурнай спадчынай паэта. М. Арол (Сцяпан Пятэльскі) нарадзіўся ў Гарадку.

• 22 XII 77 у рэдакцыі „Нівы“ адбылася сустрэча перадавых у распаўсюджванні нашага тыднёвіка пісьманосцаў. Усе сцвярджа-лі, што падпіска на „Ніву“ расце, і ававязаліся яшчэ яе павялі-чыць. Найлепшым папулярызаторам „Нівы“ ў 1977 г. быў Ула-дзімір Гуралеўскі з Рыбалоў (169 падпісчыкаў).

• 29 XII 77 у памяшканні ГП БГКТ беластоцкі гуртк падрых-таваў навагоднюю ёлку для дзяцей, бацькі якіх з'яўляюцца чле-намі нашага таварыства.

● 14 I 78 адбыўся чарговы, ужо дваццаць другі беларускі навагодні баль у Варшаве. У двух суседніх залах Палаца культуры і науки на паркеце плошчай 4000 м² пад гукі двух дасканалых аркестраў танцавала больш дзеяцісці чалавек.

● 25 I 78 у варшаўскім клубе БГКТ Ю. Туронак выступіў з цікавым дакладам „Беларуская школа на Свентаерскай вуліцы ў Варшаве ў 1942/43 і 1943/44 навучальных гадах“.

● 2 II 78 Прэзідым ГП БГКТ абмяркоўваў дзейнасць таварыства за 1977 год. Заўважаецца вялікая ратацыя членаў, асабліва ў тых раёнах, дзе наступіла значная міграцыя людзей з вёскі ў горад. На дзень 31 XII 1977 г. БГКТ налічвала 6003 члены, якія дзейнічаюць у 189 гуртках. У гэтай суме жанчыны складаюць больш 44% цэласці. 74% членаў — моладзь.

● 5 II 78 у гданьскім клубе БГКТ адбылася ўрачыстая вечарына, прысвечаная 35-й гадавіне абароны Ленінграда.

● 9 II 78 адбыўся чарговы з'езд карэспандэнтаў „Нівы“, на якім былі падведзены вынікі пятага ўжо конкурсу „Карэспандэнт года“. Першы месца заняў Аляксандр Закройшчык з Нараўкі, які апублікаваў у 1977 годзе 61 свой матэрыял. У 1977 годзе было змешчана ў „Ніве“ 642 публікацыі карэспандэнтаў.

● 11 і 12 II 78 беластоцкі клуб БГКТ арганізаваў экспурсію ў Белавежу з начлегам у Тэрамісках. Быў таксама касцёр у пушчы.

● 15 II 78 у варшаўскім клубе БГКТ Ю. Туронак выступіў з дакладам „Жыццё і літаратурная творчасць Веры Мурашкі“. В. Мурашка (Маслоўская) з Супраслі дагэтуль малавядомая шырэйшаму грамадству, друкавалася ў заходнебеларускім друку і актыўна ўдзельнічала ў рэвалюцыйным руху.

● 18 II 78 у беластоцкім „Арсенале“ адбыўся вечар паэзіі „белавежца“ Яна Чыквіна. Паспяховы.

Трыо з Мілейчыц: В. Леанчук, Р. Леанчук і С. Тыкаловіч.

● 26 II 78 у кінатэатры Дома прафсаюзаў у Беластоку адбыўся фінальны агляд „Беларуская песня - 78“. Было некалькі гадзін спеву: 21 пазіцыя. Пераможцы: у катэгорыі сучаснай песні — сярод салістай: Тамара Ільшук з бельскага белліцэя і Аляксандр Раманюк з Дубяжына, сярод дуэтаў: Тамара Ільшук — Людміла Грайко з бельскага белліцэя, сярод калектываў: „Дзяячоўская ноткі“ з бельскага белліцэя; у катэгорыі фальклорнай песні — сярод салістай: Ніна Такаюк з Мікуліч, сярод дуэтаў: Ніна і Яўгенія Вішанкі з Мікуліч і дуэт з Орлі: Мікалай Лопух — Яўген Бала, сярод калектываў: Меляшкі.

● 16 III 78 100 вучняў бельскага белліцэя ўступіла ў рады БГКТ.

● 21 III 78 выйшаў зборнік вершаў М. Шаховіча „Прамінанне“.

● 2 IV 78 у канцэртнай зале БГКТ адбыўся першы агляд музыкантаў, як вынік конкурсу, аб'яўленага ў 1977 г. Арганізавалі конкурс ГП БГКТ і „Ніва“, суарганізатарамі былі Беластоцкае аддзяленне Польскага музычнага таварыства, Аддзел культуры і мастацтва Ваяводской управы, Ваяводскі дом культуры і інш. Агляд быў вельмі ўдалы. Выступіла сем салістай, тры дуэты і два калектывы. Сапраўдным адкрыццем аказалася музычнае тройко — В. Леанчук, Р. Леанчук і С. Тыкаловіч з Мілейчыц.

9 IV 78 у Бельску адбылася сустрэча актыву бельскага раёна са старшынёй ГП БГКТ М. Самоцікам. Удзельнікі сустрэчы асаблівую ўвагу прысвяцілі асветным справам. Была таксама гутарка аб разбудове арганізацыі.

13 IV 78 у Гайнайцы адбылася сустрэча (першая!) Прэзідіума ГП БГКТ з педагогічным саветам мясцовага белліцэя. У сямейнай размове ішла гутарка аб ролі белліцэя ў дзейнасці БГКТ.

22 IV 78 у беластоцкім „Арсенале“ адбыўся аўтарскі вечар Міхася Шаховіча.

23 IV 78 адбылося пленарнае пасяджэнне ГП БГКТ, прысвячанае дваццацігадовай дзейнасці літаратурнага аб'яднання „Белавежка“. У пастанове пленума, між іншым, гаворыцца: у сувязі з тым, што дагэтульшні напрамак дзейнасці „Белавежкі“ быў правільны, неабходна і ў далейшым развіваць такі ж яе кірунак; заахвочваць членаў „Белавежкі“ паказваць у сваёй творчасці дасягненні Народнай Польшчы, адкрытыя народнай уладай перад беларускай нацыянальнай меншасцю магчымасці ўсебаковага развіцця, прагрэсіўныя традыцыі беларускага народа, умацоўваць любоў да роднай мовы, пашыраць ідэю польска-беларускай дружбы, шырэй развіваць сувязі і супрацоўніцтва з польскім літаратурным асяроддзем.

7 V 78 у Мілейчыцах на фэсце, прысвячаным Дню перамогі выступілі бельскія „Васілёнкі“, вакальная і танцевальная групы бельскага белліцэя.

21 V 78 у памяшканні ГП БГКТ адбыўся цэнтральны аглід драмгурткоў. Выступілі: гурток з Меляшкоў з уласным спектаклем „Нядзеляй на вёсцы“, вучні бельскага белліцэя з п'есай Івана Шамякіна „Не верце цішыні“, беластоцкі гурток з камедыяй Ірыны Лафінай „Бацькоўскае благаслаўленне“ і жанчыны з Арэшкава з уласнай бытавой карцінай з вясковага жыцця. З увагі на высокі ўзровень, усе гурткі падзялілі першае месца. Найлепшым акцёрам журы прызнала Мікалая Хіліманюка з бельскага белліцэя.

28 V 78 у памяшканні ГП БГКТ адбыўся фінальны агляд сёмага міжшкольнага конкурсу „Беларуская песня-78“. У аглядзе ўдзел узялі вучні з Рыбалаў, Малінікаў, Пашкоўшчыны, Чыжоў, Ляўкова, Орлі, Дубіч Царкоўных, Лубіна Касцельнага, Клейнік, Плёнсак, Старакорніна і Курашава. Усяго 52 удзельнікі. Першую ўзнагароду ГП БГКТ заваявала Аліна Бурыла з Малінікаў, а ўзнагароду „Зоркі“ — Іра Мартынюк з Рыбалаў. У дуэтах пераможцамі аказаліся Тоня Назарук і Тоня Сурэль з Старакорніна, а сярод калектываў — квартэт з Малінікаў.

28 V 78 на фэсце ў Літвінавічах, упершыню выступілі самадзейнікі з Райска. „Хрышчэнне“ новы калектыв прайшоў паспяхова.

6 VI 78 публіцысту „Нівы“ і аўтару беларускіх падручнікаў Мікалаю Гайдуку быў уручаны „Медаль Камісіі Адукацыі Нарадовай“.

11 VI 78 адбыўся народны фэст у Мокрым. У мастацкай частцы выступілі самадзейнікі з Райска, Дубяжына і бельскага белліцэя. Багатая была і спартыўная частка. Надвячоркам пачаліся танцы.

12 VI 78 з нагоды 20 гадавіны радыёперадач на беларускай мове ў Польскім радыё ГП БГКТ наладзіла ў сваёй сядзібе сяброўскую сустречу, у якой, між іншым, прынялі ўдзел галоўны рэдактар Беластроцкага радыёвяшчання Януш Веранічак, яго намеснік Анна Маркова і адказны сакратар Беластроцкага радыё Кышыштаф Вуйтовіч. Старшыня ГП БГКТ М. Самоцік уручыў Янушу Веранічаку „Медаль 20-годдзя БГКТ“, якім Прэзідыйум ГП БГКТ уганараваў Беластроцкае радыё.

18 VI 78 адбыўся народны фэст у Міклашэве (упершыню). Праходзіў з уздымам. У мастацкай частцы спявалі самадзейнікі з Беластока, Гарадка, Міклашэва. З нагоды фэсту мясцовая моладзь пабудавала зялёную святліцу.

25 VI 78 адбыўся народны фэст у Гуранах. У мастацкай частцы выступілі беластоцкія „Каласкі“ і калектыв з Гарадка.

2 VII 78 адбыўся народны фэст у Рыбаках, традыцыйнае ўжо свята мясцовых жыхароў і ваколіцы. У мастацкай частцы выступілі самадзейнікі з Беластока, Райска і Дубяжына.

КЛУБ БГКТ—І ЗМЕСТ, І НАЗВА

Пасля спрашчэння арганізацыйнай структуры Беларускага трамадска-культурнага таварыства, калі на лініі Галоўнае праўленне — гуртак выбыў пасрэднік — праўленне аддзела, выразна ўзрасла роля бэзгекатоўскага клуба.

Клуб БГКТ! Які змест закадаваны ў гэтай назве? Паводле інструкцыі, выпрацаванай у Галоўным праўленні, асноўным заданнем клуба з'яўляецца арганізаванне культурна-асветнай працы. А тая павінна ісці ў наступных напрамках:

- літаратурным (развіваць замілаванне да беларускай літаратуры: чытальніцтва мастацкай літаратуры і часопісаў, аўтарскія сустрэчы, дыскусіі, выстаўкі, кальпартаж);
- зацікаўленчым (развіваць у членаў БГКТ зацікаўленні і здольнасці: музыка, песня, танец, тэатр, забава і адпачынак);
- народазнаўчым (знаёміць членаў і асяроддзе з беларускім народным мастацтвам і фальклорам: сустрэчы з народнымі ўмельцамі, выстаўкі, збіранне фальклору);
- палітычна-гаспадарчым (бягучая інфармацыя аб важнейшых падзеях у Польшчы і на свеце, сустрэчы з палітычнымі і гаспадарчымі дзеячамі, чытальніцтва прэсы, тэлеперадачы, фільмы, даклады і гутаркі).

Выразныя напрамкі, ясная перспектыва.

Ад клубаў, іх радаў залежыць, як адведзеныя ім абшары за гаспадарыць. Вынікі дагэтуляшнай працы сведчаць, што знайшліся ў клубах і добрыя ініцыятары і здольныя гаспадары.

На канцэрце ў БГКТ.

У Беластоку папулярным стаў вакальны калектыў „Каласкі“. Сваёй мастацкай часткай „абслутаўвае“ ён не толькі ўсе ўрачыстасці на Варшаўскай 11, але і выходзіць шырэй у горад. Мала: можна сказаць, пераўтварыўся ён у „панадбеластоцкі“ калектыў — яго нярэдка можна пачуць у самых далёкіх кутках Беласточчыны. Паспяхова выступаў у Варшаве і Гданьску.

У беластоцкага клуба добрая традыцыі ў вядзенні музычнага калектыву. Трэба спадзявацца, што будзе тут добры і танцевальны калектыў.

У Беластоку былі ўданыя спробы стварыць прыкладную тэатральную трупу. Вызначыўся ўжо характар яе: сучаснасць. Аднак рэпертуарная непаслядоўнасць сапхнула беластоцкі драматургік у калдобістый каляіны звычайнай аматаршчыны.

Беластоцкі клуб вялікую ўвагу звяртае на масавыя мерапрыемствы: фэстыны ў Звярынецкім парку, гадавіны ўрачыстасці ў памяшканні БГКТ, арганізаванне адпачынку на ўлонні прыроды. Намячаецца зруч у працы з дзецьмі і старымі.

У Варшаве праца клуба камернага характару. Тут найбольшая ўвага накіравана на лектарскую дзейнасць. Даклады заўсёды добра падрыхтаваны. Тэматычна часта піянэрская („Янка Купала і польская літаратура“, „Літаратурная творчасць М. Арла“, „Беларуская пачатковая школа на вул. Свентаерской у Варшаве“, „Жыццё і літаратурная творчасць Веры Мурашкі“, „Велікодны беларускі фальклор“). Вядучыя дакладчыкі: Аляксандар Баршчэўскі, Юрый Туранак і Віктар Швед гарантуюць высокі ўзровень гэтай дзейнасці.

Варшава можа таксама пахваліцца цікавымі літаратурнымі вечарамі. Выступалі ў тутэйшым клубе ўсе знакамітасці „Белавежы“ і заезныя беларускія савецкія пісьменнікі.

Ёсць у варшавян амбіціі не адставаць і ў мастацкай самадзейнасці. Заўсёды тут ствараецца нешта арыгінальнае. Цяпер, напрыклад, падае надзеі эстрадны калектыў, які нацэліўся на славянскія песні.

Камерны настрой рассейваюць сваімі маштабамі навагоднія сустрэчы ў Палацы культуры і навукі. Амаль легенда! 1000 (тысяча) ўдзельнікаў! Так было ў 1978 годзе. Ужо славуты варшаўскі палац замалы для нашых прадпрыемлівых актыўістаў з Сенатарскай 8.

Якія патэнцыяльныя магчымасці сталічнага клуба?

Гданьскі клуб „спецыялізуецца“ ў сустрэчах з цікавымі людзьмі і ў клубных гульнях. Традыцыйнымі сталі таксама музычныя серады і паэтычныя чацвяргі. Проста збіраюцца людзі ў клубе і слухаюць беларускія, польскія, рускія вершы, песні, музыку.

Але не толькі слухаюць. У Гданьску працуюць драматычны і вакальна-інструментальны калектывы.

„Дзяўчыя поткі” з бельскага белліцэя.

Важным, гуртуочым гданьскіх беларусаў мерапрыемствам з'яўляюцца нядзельныя экспкурсіі па ваколіцах Трыгорада. Гданьскі клуб працуе простымі, але даходлівымі сродкамі. Выкарыстоўваюцца тут у клубнай працы, напрыклад, гумар і сатыра „Нівы”.

Кожны клуб БГКТ дзейнічае паводле сваіх магчымасцей і спецыфікі асяроддзя. У кожнага шырэйшая праца і больш дасягненняў, чым я паказаў. Але я не збіраўся пісаць справаздачу, хацеў толькі выпукліць некаторыя, на маю думку, найбольш характарныя бакі нашага клубнага жыцця.

Пры нагодзе захацелася і крыху памарыць.

...Вось вырастаюць, як грыбы пасля летняга дажджу (чытаю: пасля майго артыкула) клубы БГКТ у Гайнайцы, Бельску, Гардку, Орлі, Белавежы, Нараўцы (дапісвайце: Арэшкаве, Мелянках, Дубяжыне, Плёсках і г.д.). І разгортваюць дзейнасць.

Чую: — Дзе сродкі (финансавыя)? Памяшканні?

Пераконваю: — У кожнай гміне можна знайсці адпаведную базу і саюзнікаў у культурнай дзейнасці. Вось, для прыкладу, у Гайнайцы шэфствуе над клубам ГС. І не ўсё ў грашах...

Чую: — Дзе штаты?

Пераконваю: — Не ўсё ў мудрасці штатнага персаналу. Справа за ініцыятывой, якая карысная ўсім. Вось у Кляшчэлях раду клуба ўзначаліў кіраўнік ГОКа, а ў Орлі — настаўнік Мартыновіч. Ім патрэбна толькі маральная падтрымка.

Пераканаў. Клубы растуць. Разгортаюць крылы. Жай не так, як у Беластоку ці Варшаве (хоць на гэту тэму некаторыя гміны маглі б спрачацца), але колькі вызвалілі яны ў нашых людзей ініцыятывы, якімі тагамі гукаў і колераў узбагацілі родны пейзаж.

Багацце клубнай працы не змянчаецца ў ніякіх рамках, хоць многія і адмовіліся ад усебаковасці. Напрыклад, клуб у Меляшках сканцэнтраваўся толькі на фальклоры і сумежных пытаннях. Усё залежыць ад людзей, умоў і магчымасцей.

„Клуб БГКТ“! Афіцыяльная назва. Аднародная. Шэрай. А кожны клуб спецыфічны. У кожнага ўласны твар. І вось варшавянне назвалі свой клуб „Клубам Браніслава Тарашкевіча“, а беластаччане свой — „Клубам Янкі Купалы“. Гданьскія любіцелі паэзіі

Сустэрна з настаўнікамі з Беласточчыны, студэнтамі-завочнікамі беларускай філалогіі ў варшаўскім клубе БГКТ.

прагаласавалі за „Клубам Аляксея Коршака“, беларускага паэта, які загінуў пад Гданьскам у апошнюю вайну.

У некаторых клубаў адноўлькавае імя (з увагі на падобны характар дзеянасці). Ёсьць лірыка і непаўторнасць. Грацыёнасць і гарэзлівасць. У Плесках мясцовыя дзяўчата назвалі свой клуб задуменна і лаканічна: „Алёна“ (У суботу Янка ехаў ля ракі, над водой Алёна мыла ручнікі). Каб не быць горшымі, дубляжынскія хлопцы з уласцівай ім непакорлівасцю прысвоілі клубу ў Дубляжыне доўгое і вясёлае імя: „Мікіта, Мікіта, жыць на свеце любата!“

Кожны варыянт тут добры.

Чую: — Хто за?... Аднагалосна... Аднагалосна... Аднагалосна...

Г. Валкавыцкі

ЗАПРАШЕННЕ НА ФЭСТЫН

„Фэстын — вялікае свята ў сяле“.

Так пішуць у „Тлумачальным слоўніку беларускай мовы“. І пішуць праўду, бо ў нашых сялян святкаванне неразлучна чаргуецца з працай, якая выплывае з натуральнай патрэбы жыхароў вёскі. Без працы, як кажуць старэйшыя людзі, праста грэх.

Кожны фэстын, які ў нас вельмі часта называюць таксама водпustам, або фэстам, з'яўляецца калектыўным выяўленнем радасці ад добра споўненага абавязку, паспяховым заканчэннем працы.

Зварніце, калі ласка, увагу на тое, што самыя вялікія фэсты звязаны ў нас са знамянальнымі з'явамі прыроды. Каляды, для прыкладу, адзначаюць тады, калі пачынае адступаць ноч. Для нас гэта з'ява мала істотная, бо маём цяпер агульнадаступныя крыніцы штучнага святла і сутачнае чаргаванне дня і ночы не мае такога значэння. Засталася толькі традыцыя.

Але даўней?

• То ж усяго ледзь сто гадоў таму назад Ігнат Лукасевіч прадэмантраваў першую нафтавую лямпу. А раней? Цэлымі стагоддзямі прыходзілася нашым продкам уставаць з усходам сонца і канчаць працу да яго заходу. Зразумела тады іх радасць, калі нябеснае свяціла пачынала ўсё даўжэй заставацца над галовамі.

Вялікдзень — гэта ж канец зімы, а пачатак вясны, калі ўсё жывое ўваскрасае да новага жыццёвага цыкла, каб на працягу лета аддаць хлебаробу плён яго працы.

Дзень святога Яна — таксама стараславянскі звычай, гэта ж Купалле, свята дахрысціянскага перыяду, вядомае пад рознымі відамі ў многіх народаў Еўропы.

Ішла Купала сялом, сялом,
Закрыўшы вочки пяром, пяром,
На Івана Купалы,
Закрыўшы вочки пяром, пяром,
Вітала хлопцаў чалом, чалом,
На Івана Купалы,
Вітала хлопцаў чалом, чалом,
Свяціла ночкі агнём, агнём,
На Івана Купалы,
Свяціла ночкі агнём, агнём,
Пляла вяночкі шаўком, шаўком,
На Івана Купалы,
Пляла вяночкі шаўком, шаўком,
Слыла Купала цяплом, дабром,
На Івана Купалы...

Ужо сам рытм гэтай старадаўняй беларускай песні паказвае на тое, што спявалі яе дзяўчата і хлопцы ў танцавальным карагодзе вакол іскрыстага вогнішча, распаленага недзе над берагам ракі або возера.

Пасля былі асеннія фэсты, напрыклад, Прывіста або Пакроў... I так круглы год. Кожная вёска, кожны прыход, мае ў нас свой уласны фэст, які асабліва глыбока закараніўся ў мясцовай традыцыі. На гэтае свята яшчэ і цяпер амаль абавязкова ўжо загадзя просяць гасцей з многіх суседніх вёсак, прыязджаюць дзеці і сваякі з далёкіх гарадоў.

...Артысты выступали проста на траве.

Харавы калектыў керамічнай фабрыкі ў Ляўкове.

Едуць цягнікі з Варшавы прад святамі,
Едуць хлопцы-беларусы табунамі.
Беласточчына — зямелька ўсіх прытуліць:
Тут у кожнага сямейнага — дзед з бабуляй.
А прыехаўшы ў вёску, родны кут,
Пазбываюцца тут чаркай гарадскіх пакут.
У кожнай хаце стаіць „бусел“ на стале,
Ходзяць хлопцы, усе магісты, па сяле.
Празантуюцца багата, адзначаюць дружна свята,
Бо смакуе надта ж добра „сам-жэнэ“.
Дзень за днём праходзіць хутка, як машина,
Што задумана купіць магістрам-сынам,
І сынок на развітанне, на астатак
Сотню тысяч патрабуе ўжо ад таты.
Не дae спакою думка галаве,
Ці дасць бацька грошай, ці зусім мо не?
„Я, сынок, шмат грошай назбіраў:
Пяць фур хрэну на „Сірэну“ ўжо прадаў.
На „Сірэну“ — пяць фур хрэну,
На кіроўцу — адну оўцу,
Каб мяне, сыночак, ты какаў...“

Словы да гэтай песні напісала наша паэтэса. Песня ўжо аднак

абнародвалася і ніхто не ведае яе аўтара. Яна ў крыўым люстэрку сатыры выяўляе сапраўдную грамадскую з'яву. Першы раз давялося мне пачуць яе якраз у час фэстыну, які адбываўся ў вёсцы Ляшукі за Нараўкай. Яе (на мелодыю „Едуць возы каліровэ“) спявалі дзяўчата і хлопцы з гэтай вёскі, бо фэстын без вясёльых і добразычлівых жартаў, без задушэўных песень ды супольных гульняў уявіць сабе праста немагчыма.

І тут таксама наш працавіты народ адклікаецца да старажытнай традыцыі. У час розных фэстынаў, у час кірмашовых зборышчаў, наладжваліся народныя ігрышчы, ставіліся калядныя батлейкі, асноўны змест якіх зводзіўся да барацьбы дабра са злом. Вельмі часта высмеивалі яны ганарыстых панкоў і падпанкаў.

Вядомы прагрэсіўны дзеяч міжваеннага перыяду Фелікс Гала-

Актыўныя на беларускіх фэстынах бываюць школьнікі.

Самадзейны калектыў з Ляшукоў.

вач, які добра ведаў народныя звычай беларускага люду, калісьці расказваў мне па памяці вельмі доўгую і старую паэму, у якой якраз высмейваецца „панскае“ ігрышча:

Каб ты ведаў, братку Мішча,
Што учора бачыў я.
У паноў было ігрышча,
А якое ж, а-я-яй!
(...) А паноў тых, як на сходзе,
Калі чын прыедзе к нам.
І прыбраўшыся па модзе,
І прыгожы ж — куды нам!
(...) А паненкі, хоць прыгожы,
Але мода — чорт із ней!
(...) Жывата ж зусім нямаш,
Ззаду нейкая прылада,
Хоць ты ездзі на кірмаш...
(...) Так скакалі, весялілісь,
Елі, пілі усю ноч...

Нічога таму дзіўнага, што Беларускае культурна-грамадскае таварыства ў Польшчы ў пошуках здымальных форм і метадаў масавай культурна-асветнай і грамадской дзейнасці звярнулася да багатай традыцый народных фэстынаў.

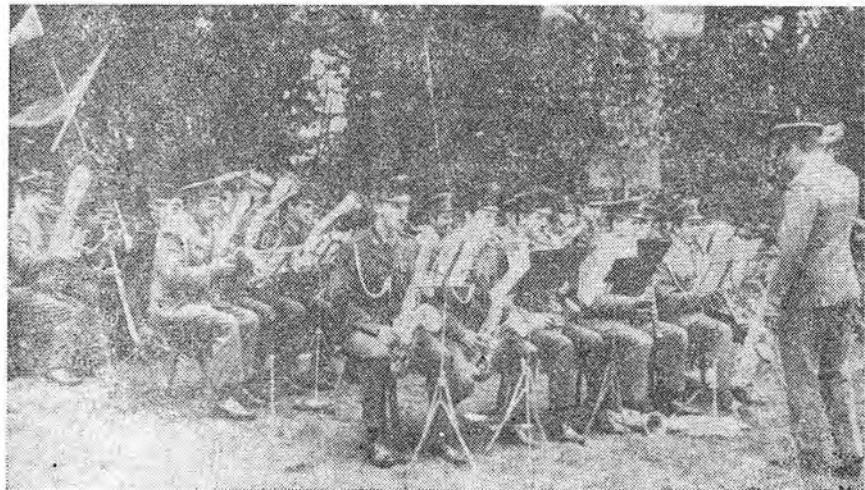
Старшыня Галоўнага праўлення БГКТ тав. Мікалай Самоцік таварыў мне:

— Форму народнага свята, шматлюдных фэстываў, узялі мы ад нашага беларускага насельніцтва Беласточчыны, сярод якога мы дзеянічаем. Адначасова мы па стараліся прыдаць гэтым фэстывам зусім іншы, болей глыбокі, грамадскі змест. Кожны год мы наладжваем нашы фэстывны з нагоды нейкай важнай падзеі ў гісторыі польскага, беларускага і рускага народаў. Для прыкладу, у мінульым, 1978 годзе, вядучым лозунгам было ў нас шасцідзесяцігоддзе Савецкай Беларусі. Год раней святкавалі мы 60-ую гадавіну Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Такім жа чынам адзначалі знамінальныя гадавіны народнай улады ў Польшчы, 30-годдзе Перамогі, 100-годдзе з дня нараджэння У. І. Леніна, гадавіну заснавання „Грамады“ і БГКТ, а таксама шмат іншых гадавін і гісторычных падзеі.

Першым у хроніцы масавай культурна-асветнай дзейнасці БГКТ лічыцца фэстыв у Рыбаках. Адбыўся ён у нядзелю, 11 чэрвеня 1961 года. Над ракою Нарвай, у жывапіснай мясцовасці сабралася многа народу з навакольных вёсак. Присутны на гэтым фэстывіне журналіст „Нівы“ адзначае:

„Перад уваходам на пляцоўку — прыгожая брама, пабудаваная дружнаю моладдю вёскі. Упрыгожана яна дзеразою, валошкай і ялінаю. У шчыце брамы — партрэты Янкі Купалы, Кандрата Крапівы і Змітрука Бядулі. На ўсю шырыню брамы — транспарант з чырвонага палотнішча: „5 год Беларускага таварыства“. (...) Усюды натоўп народу...“

Масавыя сустрэчы людзей праводзіла БГКТ і раней. Іх так-

На дапамогу БГКТ прыбыў аркестр ВОПу.

Папуляяна фэстывае спаборніцтва.

сама можна назваць народнымі фэстынамі. Першы такі фэстыны быў наладжаны на самым пачатку існавання Беларускага таварыства. Адбыўся ён у верасні 1956 года ў Белавежы з нагоды пабыўкі на Беласточчыне прадстаўнікоў Савецкай Беларусі: Гаўрылы Мікалаевіча Верасава — тадышняга старшыні Беларускага таварыства культурных сувязей з заграніцай і двух вядомых беларускіх пісьменнікаў — Піліпа Пестрака і Янкі Брыля. Як адзначае ніваўскі рэпарцёр, у Белавежы сабралося „больш дзесяці тысяч чалавек з усіх бакоў Беласточчыны. Белавежскі парк быў сведкам магутнай дэмманстрацыі дружбы народаў з выпадку прыбыцця да нас гасцей з Беларусі.“

Варта тут яшчэ прыгадаць першы агляд мастацкай самадзейнасці, які ў маі 1959 года адбыўся ў Гайнайцы. Ён таксама пераўтварыўся ў сапраўдны народны фэстын, у якім прымалі ўдзел вясковыя калектывы мастацкай самадзейнасці. На здымках, зменшаных у „Ніве“, відаць, што артысты выступалі проста на траве, без сцэны і эстрады, выступалі ў сваім звычайнім адзенні, як у сябе дома, на вясковых патацоўках. Проста сустрэліся разам, каб супольна пагуляць, павесяліцца. Заіграў гармонік, і танцоры з Дабрыводы ў кампаніі сваіх сябровак пайшли кругам адбіваць рytм полькі. Праўда, цяжкавата на траве, але яны, хоць ужо і не першай маладосці, пакажуць, як танцуецца ў нас на вясковых гульнях!

Тадышні старшыня гайнаўскага павятовага аддзела БГКТ Мікола Тарасевіч з гордасцю пісаў на старонках „Нівы“, што ў трэцім годзе існавання Беларускага таварыства на Гайнаўшчыне дзейнічала ўжо 20 самадзейных калектываў. Найбольш актыўныя — у вёсках Ласінка, Клейнікі, Кузава, Дабрывода, Чыжы, Кляшчэлі, Нарва і Навасады. „У гэтым, — пісаў ён, — вялікая заслуга настаўнікаў.“

Гэта праўда. Нашы вясковыя настаўнікі заўсёды складалі асноўнае ядро грамадскага актыву. Для прыкладу, Аляксандр Харкевіч з Ляшчукоў, Анатоль Мартыновіч з Орлі, які настаўнічаў таксама і ў Вулъцы Нурэцкай, і Вілянове, Гэлена Тапалянская з Трасцянкі і многія іншыя. Без дапамогі настаўнікаў БГКТ не змагло б наладзіць анікага культурна-асветнага мерапрыемства. Адносіцца гэта таксама і да народных фэстывалей. З настаўнікаў, дарэчы, выводзіцца і цяперашні старшыня ГП БГКТ Мікалай Самоцік.

Даводзілася мне быць удзельнікам многіх фэстывалей, якія праводзіла БГКТ у шматлікіх мясцінах Беласточчыны. Незалежна ад нагоды, якой прысвячаліся гэтыя фэстыны, заўсёды яны мелі і маюць шмат агульнага. Навакольныя калектывы мас-

ГС задбала аб падсілкаванні.

Пасля самадзейнікаў добра і самім патанцаваць.

тацкай самадзейнасці заўжды ropyхтуюць спецыяльную праграму. Часта менавіта з нагоды фэстыну вясковыя спевакі або спявачкі аб'ядноўваюць свае галасы, каб паказаць аднавяскоўцам і суседзям, што яны, маўляй, не гусі і не горші ад іншых натрапяць заспіваць свае любімыя песні. Калі няма сярод іх кагосыці, хто змог бы пакіраваць хорам, тады звяртаюцца за дапамогай у Галоўнае праўленне БГКТ. Тут, на жаль, няма спецыяліста па спеву. Янка Крупа, культурна-асветны інструктар Галоўнага праўлення БГКТ, безулынку ездзіць па вёсках, але ён усюды пабываць не можа, а на дадатак — ён перш за ўсё танцор, а не спявак. Без яго ўдзелу аднак не адбываўся ў апошнія гады ніводзін фэстывін. Гэта ён дапамог арэшкаўскім жанчынам праславіць сваю вёску, ён бываў частым гостем у Тапарках, ездзіў у Дабрыводу і Новасе Беразова, яму апладзіравалі на фэстывінах у Ляшуках і ў многіх іншых мясцовасцях.

Да фэстывінаў кожны год ropyхтуюцца таксама вясковыя спартсмены. Найчасцей разыгрываюць яны футбольныя або волейбольныя матчы, але часам спартыўная праграма бывае шмат ба-гацеjшай. У Дубляжыне, для прыкладу, міліцый супольна з іншымі арганізацыямі, а перш за ўсё з людовымі спартыўнымі калектывамі, наладзіла ў час фэстывіну конкурс ведаў з галіны дарожнага руху, а затым адбыліся спаборніцтвы па ўмеласці яз-

ды на матацыклях. Між іншым трэба было перавезі з аднаго месца на другое поўную шклянку вады, перавезі так, каб кропля не разлілася.

Гмінная спулдзельня сялянскай самапомачы заўсёды стараецца, каб у час фэстыну людзі мелі чым падсілкавацца, каб маглі штосьці купіць у падарунку сваім дзесям, бо гэта таксама вельмі даўняя традыцыя: з кірмаша і фэсту з пустымі рукамі сорамна вяртакца.

Гмінная ўлада выкарыстоўвае БГКТоўскія фэстыны як нагоду дзеля масавых кантактаў з грамадзянамі, якім можна расказаць аб сваіх дасягненнях, планах і турботах, аб спрахах у даны момант найважнейшых для гміны.

Мікалай Кабац, стары солтыс з вёскі Міхнаўка, аж расплакаўся ад хвалівання, калі ў час фэстыну, які летам 1977 года быў наладжаны ў Ляшуках, даведаўся, што яго вёсцы, у якой ён пра жыў сваё доўгае жыццё, ваяводскія ўлады прызналі высокую грашовую ўзнагароду за паспяховую развіццё сельскай гаспадаркі.

— Такога гонару я не спадзяваўся, — гаварыў ён. — Шчырае дзякую народнай уладзе!

Калі людзі ўжо наслушаюцца прамоў, налюбуюцца танцамі і спевамі, калі пачынае дакучаць стома, тады раздзяляюцца на групы і адпачываюць... Без выпіўкі ў такім выпадку не абыдзеца. Наладжваюцца новыя кантакты, завязваюцца сяброўскія адносі-

Гаркавічане выйшли паглядзець прыезджых артыстаў.

ны, якія, здараецца, ператвараюцца ў сапраўданне, бо ў час фэстынаў не аднойчы даводзілася мне бачыць маладыя пары, для якіх увесь свет зводзіўся выключна да іх адных. Асабліва вечарам, калі па вёсцы разліваюцца гукі модных танцаў, калі на небе паявіцца залацісты месяц і замільгациць зоркі...

Моладзь танцуе, а старэйшыя гасцююцца дома. Гаспадары запрашаюць сваякоў і знаёмых. Ад страў і напіткаў гнуцца сталы, бо гаспадыня не прапусціць нагоды, каб паказаць сваё багацце, свае ўмеласці.

* * *

Вось якія ў нас цяпер фэстыны! Старшыня Мікалай Самоцік кажа:

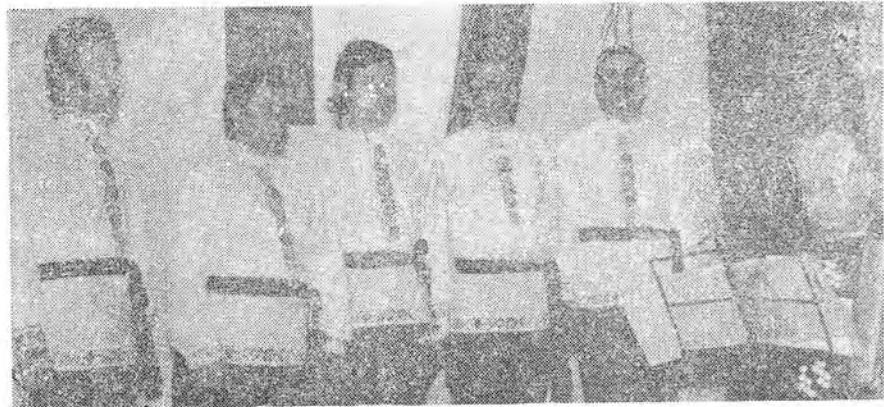
— Яны ў нас прыжыліся і мы іх будзем арганізуваць ужо пастаянна. Гэтага патрабуе ад нас беларускае насельніцтва Беласточчыны.

— Дык што? Запрашаем на фэстын!

— Не, запрашанец не трэба, бо людзі самі прыедуць і прыдудуць. Трэба толькі пастарацца, каб фэстын меў змястоўную праграму, каб праходзіў спраўна. А тады — да сустрэчы на чарговым фэстыне!

Віктар Рудчык

З мастацкай самадзейнасці

Дубляжынскія „Дубочкі“.

Зінаіда Красоўская-Дзямянюк

У цэнтры Бельска, за невялічкім скверам, білее будынак агульнаадукацыйнага ліцэя, які мы прызычайліся называць беларускім. Калі мы ўваходзім на сходкі, звяртае нашую ўрагу на сцяне з левага боку ад дзвярэй спецыяльная табліца пад дзяржаўным гербам з надпісам „Liceum Ogólnokształcące z białoruskim języ-

kiem nauczania im. B. Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim“.

Гэта наша сярэдня школа носіць імя вялікага чалавека, беларускага грамадскага і палітычнага дзеяча, філолага, акадэміка Акадэміі навук БССР. Беларускі ліцэй мае высокі ўзровень наўчання і залічваецца да найлепшых ліцэяў на Беласточчыне. І таму ён дастойны наасіць гэтае сладунае ў гісторыі імя, імя Браніслава Тарашкевіча.

Пераступіўшы парог гэтай школы, адразу адчуваєм яе жыццё. У добра абсталяваных класах і кабінетах ідзе змаганне за веды, вядзенца вучэбна-выхаваўчая праца, фармаванне поглядаў падрастаючага пакалення. Калі зазвініць званок, прасторныя калідоры напаўняюцца гоманам юнакоў і дзяўчат. Больш 80 працэнтаў — гэта дзеяці сялян з вёсак Беласточчыны.

І вось узыходзім на паверх і бачым над лесвіцай вялікі партрэт беларускага пісьменніка Францішка Багушэвіча. Далей шмат тут іншых партрэтаў, надпісаў, плакатаў. Ёсьць тут і памятныя здымкі выпускнікоў са сваімі выхаваўцамі.

Уваходзім у клас, дзе ідзе ўрок беларускай мовы. Вядзе яго Зінаіда Красоўская-Дзямянюк. Тэма ўрока: „Прадмовы да зборнікаў Францішка Багушэвіча“. Чытаюцца творы, абмяркоўваецца іх значэнне і адносіны пісьменніка да роднай мовы. Адзін

вучань характарчэуе думкі пісьменніка ў прадмове да зборніка „Беларуская дудка“, другі падкрэслівае, што Францішак Багушэвіч вялікае значэнне прыдаваў беларускаму фальклору.

Як гэты ўрок, так і амаль кожны ў Зінаіды Красоўскай, выхоўвае любоў і пашану да роднай мовы, да літаратуры, да культуры. На гэтым уроку мы пераканаліся яшчэ раз, як Зінаіда Красоўская-Дзямянюк умее па-майстэрску раскрываць багацце і хараство роднага слова. І яшчэ адна вельмі важная рыса — умее ўстанаўліваць правільныя, разумныя ўзаемаадносіны з вучнямі. Яны пабудаваны ў не на аснове высокай патрабавальнасці ў спалучэнні з глубокім паважаннем годнасці школьніка. Вось менаўта ў гэтым прайяўліяеца яе высокая педагогічная культура і чалавечнасць.

Зінаіда Красоўская дабіваеца высокіх эфектаў у навучанні, не страшачы вучняў двойкамі, а ўмелым заахвочваннем да працы, сваёю сардэчнасцю, тактоўнасцю, шчырасцю. Не без значэння і абсталіванне кабінета беларускай мовы. Там, дзе яна вучыць беларускай мове, на сценах — партрэты беларускіх пісьменнікаў, пад якімі змястоўныя, выхаваўчыя подпісы, узятыя з іх твораў. За шклом у шафцы вісіць беларускія арнаменты, далей — карта Беларусі, у шафах — беларускія кніжкі, тут жа і выдавецтвы Беларускага таварыства, і наш тыднёвік „Ніва“. А побач — выразкі з „Нівы“ і другіх газет з інфармацыямі аб жыцці ліцэя. Усё тут цікава зроблены па ініцыятыве Зінаіды Красоўской-Дзямянюк, якая любіць свой прадмет — беларускую мову і з адданасцю перадае свае веды школьнікам.

Зінаіда працуе тут ад студзеня 1968 года. Як сцвярдждае сама, найцяжэйшым для яе перыядам у школе з'яўляеца час, калі пачынаюцца матуральныя экзамены. Тады яна разам з выхаванкамі перажывае кожную няўдачу, шчасце і радасць. А пасля — зноў да слёз хвалючае развітванне са сваімі вучнямі, з якімі за 4 гады зжылася, як з роднымі дзецьмі.

Пачынаеца навучальны год, і зноў Зінаіда атрымоўвае першы клас, які будзе весці 4 гады. Прыходзяць у беларускі ліцэй і такія вучні, што не вывучалі ў пачатковай школе беларускую мову. І вось з імі дадатковыя цяжкасці і клопаты. Але, дзякуючы яе педагогічнаму таленту і працы, яны хутка наганяюць, раўняюцца з іншымі. І нават здараюцца з іх такія вучні, якія становяцца выдатнікамі і нават паступаюць на беларускую філалогію Варшаўскага універсітэта.

Зінаіду Красоўскую любяць выхаванкі ліцэя за тое, што яна заўсёды ўважлівая, чулая, роўная, карэктная, справядлівая і вядзе сябе так, як іх старэйшы таварыш.

М. Хмялеўскі

Вольга Закройшчык

Вольга Закройшчык, будучы яшчэ школьніцай, актыўна ўдзельнічала ў мастацкай самадзейнасці ў Кленіках. І пазней разам з моладдзю сваёй вёскі выступала ў харавым і тэатральным калектывах. А калі пачала працаўаць кіраўніком мясцовай бібліятэкі, культурнае жыццё Кленіка дасягнула найбольшага свайго росквіту. Амаль увесь рэпертуар ГП БГКТ быў выкарыстаны. Па некалькі п'ес у год падрыхтоўвалі тады і з імі выступалі самадзейныя артысты на сцэне сваёй вёскі і нават у даволі далёкіх мясцовасцях, удзельнічалі ў аглядах БГКТ, атрымоўвалі ўзнагароды. Песенны рэпертуар таксама быў багаты ў кленіцкай моладзі.

Вольга Закройшчык як кіраўнік бібліятэкі шмат зрабіла і ў галіне пашырэння чытальніцтва, у тым ліку і на беларускай мове.

У 1971 годзе ўзначаліла яна гмінны цэнтр культуры (ГОК) у Нараўцы. І тут пачалася яе шматбаковая культурна-асветная дзейнасць. Пад яе наглядам аказаліся ўсе вясковыя клубы гміны, гмінная бібліятэка ў Нараўцы з яе філіяламі ў Семяноўцы і Старым Ляўкове, 20 бібліятэчных пунктаў у паасобных вёсках, мясцовае кіно, якое ездіць з фільмамі ў Ляшукі, Альхоўку, Масеву і Плянту, уся культурная дзейнасць гміны, у тым ліку і мастацкія калектывы.

Нялёгкая гэта дзялянка працы, бо і недахоп адпаведных памішканняў, і матэрыяльных сродкаў, і кваліфікаваных кадраў да культурнай працы.

Але, нягледзячы на гэта, нараўскі цэнтр культуры па меры сваіхмагчымасцей працуе добра, арганізуе шмат цікавых грамадска-палітычных і культурна-асветных мерапрыемстваў для асяроддзя. Адной з такіх правераных форм дзейнасці з'яўляюцца конкурсы песні, якія арганізуюцца з удзелам ТІПР і БГКТ. На іх збіраецца шмат людзей.

Вось, напрыклад, у 1977 годзе, дзякуючы ГОКу, конкурс са-вецкай і беларускай песні прыйшоў на высокім мастацкім узроўні. У яго падрыхтоўку ўключыліся таксама і настаўнікі: Марыя Навіцкая са Скупава, Васіль Целушэцкі са Старога Ляўкова, а таксама кіраунік клуба „Рух“ у Луцэ, Аліна Лукша. Выявіў конкурс шмат талентаў, сярод іх — Аляксандру Кісялеўскую-Бонкард з Нараўкі і Мікалая Варанецкага з Альхоўкі. Высока быў ацэнены дуэт Веры Осяк і Ніны Сухадолы з Падляўкова, а таксама тройка з Луця: Марыя Стоцкая, Люба Салавей і Яўгенія Смольская. Вельмі многа атрымаў апладысменту квартэт са Скупава, у склад якога ўваходзілі Яўгенія Гарустовіч, Марыя Навіцкая, Яўгенія Сакоўская і Тамара Адамовіч. Гэты ж самы квартэт на раённым аглядзе беларускай песні ў Новым Беразове быў закваліфікованы на цэнтральны агляд беларускай песні ў Беластоку.

У 1978 годзе ў аглядзе беларускай песні ў гміне Нараўка ўдзельнічала 13 чалавек. На цэнтральны агляд быў закваліфікованы вакальны актэт з Міклашэва і дзве салісткі з Нараўкі — Аляксандра Кісялеўскую-Бонкард і Любку Зданоўскую. Але з-за небывалай завірухі ў Беласток яны не даехалі.

Гаворачы аб песеннай самадзейнасці, нельга не ўспомніць і аб харавым калектыве Ляўкоўской керамічнай фабрыкі, які стаў ужо вядомы ў многіх мясцовасцях Беласточчыны.

Гмінны цэнтр культуры пад кірауніцтвам Вольгі Закройшчык круглы год вядзе ажыгленую дзейнасць. 1977 год праходзіў пад лозунгам 60-й гадавіны Валікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Гэта адчувалася ва ўсёй дзейнасці ГОКу. Але асабліва ўданы быў вечар са-вецкай паэзіі.

Варта сказаць некалькі слоў і аб іншых цікавых вечарах. Напрыклад, вечар паэзіі, прысвечаны Мар'і Канапніцкай, ці літаратурны вечар, прысвечаны Уладзіславу Рэйманту.

Важнае месца ў дзейнасці ГОКу займае папулярызацыя народнай творчасці і народных вырабаў, арганізаванне выставак, сустэреч з цікавымі людзьмі, у тым ліку і з членамі аўяднання „Белавежа“, шахматныя турніры, даклады, вечарыны.

ГОК забяспечвае мастацкай часткай гмінныя ўрачыстасці, пры-

свечаныя дзяржаўным святам і гадавінам. Напрыклад, ГОК уключаўся ў адзначэнне 10-й гадавіны заснавання гуртка вясковых гаспадынь у Заблоччыне.

А звычайны дзень — гэта культурна-асветная праца ў сваім асяроддзі, з пошукамі новых форм. Да адной з іх адносіцца „Акцыя-тэрэн“, з якой выступіў Ваяводскі дом культуры. І ў Нараўкаўскай гміне найбольшых поспехаў дабілася сама Нараўка. На ваяводскім падсумаванні гэтай „Акцыі“ ў Беластоку Нараўка атрымала ў сакавіку 1978 года 50 тысяч зл. узнагароды.

І так можна сцвердзіць, што без удзелу ГОКу нічога не адбываецца ў гміне, а дырэктар яго Вольга Закройчык з'яўляецца адной з важнейшых фігур сярод гміннага начальства.

М. Хмялеўскі

Мікалай Хлябіч

Солтыс — гэта прадстаўнік улады на вёсцы. Шмат у яго абавязкаў, звязаных з жыццём і працай сваіх адна-вяскоўцаў. Яму сяляне плоцяць падаткі, бяруць у яго пасведчанні аб паходжанні жывёлы, калі яе вязуць прадаваць, прыходзяць з хвалюючымі спрэвамі вёскі, якія ён потым прадстаўляе на сходах солтысаў гмінаму начальнству. Сам солтыс часта склікае сходы, каб пайнфармаваць сялян аб дзяржаўных пастановах.

Жыхары вёсак выбіраюць солтысамі найлепшых сваіх людзей, людзей справядлівых, паважаных.

У Рыбаках, што ў гміне Міхалова, гэтую ганаровую функцыю выконвае Мікалай Хлябіч. Ужо 17 год службы ён дзяржаве і людзям сваёй вёсکі. Ён часта арганізуе вясковыя сходы сялян су-польна з партыйнай арганізацыяй, другім сакратаром якой ён з'яўляецца. Раз гэта быў сход, прысвечаны ўгніванию палёў і

лутоў, на іншым жа сходзе стаяла пытанне развіцця жывёлагадоўлі. На вясковых сходах (адбываецца іх не менш 15 у год) вырашаецца многа спраў, у тым ліку і арганізаванне працы грамадскім чынам пры рамонце дарог, якімі карыстаецца вёска, прыбудове школы і пажарнай рамізы.

Мікалай Хлябіч ад 1961 года з'яўляецца старшынёй гуртка БГКТ, штогод ён актыўна ўключаета ў падрыхтоўку народных беларускіх фэстывалей БГКТ. Згодна з пастановай партыйнай арганізацыі, фэстыны адбываюцца заўсёды ў першую нядзельню ліпеня. І дзякуючы Мікалаю Хлябічу і мясцовым актыўістам, кожны фэстываль быў добра падрыхтаваны і таму праходзіў вельмі цікава.

Мікалай Хлябіч актыўізуе дзейнасць Беларускага таварыства ў сваім асяроддзі. Як сам сцвярджае, людзям гэта вельмі патрэбна. Раней быў ён шмат гадоў членам презідіума Беластоцкага павятовага праўлення аддзела. Цяпер з'яўляецца адным з актыўнейшых членаў Галоўнага праўлення БГКТ.

Добры ён не толькі як грамадскі і партыйны дзеяч, але і як гаспадар. У 1977 годзе прадаў ён дзяржаве 3 тоны жыта. Гэта ў яго мясцовасці лічыцца вялікай колькасцю. Прадае шмат малака. Бываюць такія месяцы, што здае ён на пункт скупу 30 літраў малака ў дзень. Міхалоўскуму СКРУ прадае ён парсючкоў на ад-

Фэстываль у Рыбаках.

корм. Гаспадарыць толькі са сваёй жонкаю. Дзякуючы добраму ўгніванию, атрымоўвае добрыя ўраджай.

Усе дзецы Хлябічаў яшчэ вучачца. Сын Іван — у прафесіянальнай механічнай школе ў Міхалове, дачка Галіна — у кравецкай школе ў Беластоку, а Ірэна пакуль што ў пачатковай школе.

Міхась Хмялеўскі

Чым павінен займацца гурток БГКТ?

Беларускае грамадска-культурнае таварыства абымае сваёй дзейнасцю пераважна тэрыторыю ўсходняй часткі Беластоцкага ваяводства і ахоплівае больш 6 тысяч грамадзян, якія дзейнічаюць у 189 гуртках.

Апрача Беластоцкага ваяводства існуюць клубы і гуртки БГКТ у Варшаве і Гданьску.

Вельмі часта праўленні гурткоў звязана з Галоўнага праўлення з просьбай падказаць ім формы працы для гурткоў.

Беручы пад увагу розныя ўмовы і спецыфіку асяроддзя, ГП падае прыклады формы дзейнасці, якой можа займацца гурток БГКТ.

Статут БГКТ у II раздзеле акрэслівае мэты і формы дзейнасці Таварыства, між іншымі гаворыцца ў ім пра ўключэнне беларускага насельніцтва ва ўсенароднае будаўніцтва сацыялізма ў Польшчы, пра ўмацаванне брацкіх сувязей беларускага і польскага насельніцтва, развіццё пачуцця патрыятызму і грамадскага абязязку; пра распаўсюджванне і папулярызацыю культуры і ведаў пра СССР і Польшчу.

З акрэсленых статутам БГКТ мэт якраз і будуць вынікаць формы працы гурткоў.

I. У палітычна-дыдактычнай дзейнасці гуртки павінны:

- 1) Фармаваць сацыялістычную свядомасць і культуру беларускага асяроддзя шляхам:
 - арганізацыі сустрэч, лектарскіх выступленняў, лекцый,
 - арганізацыі конкурсаў (чытальніцтва, драматычныя, беларускай песні, музычны),
 - заахвочвання грамадства да як найшырэйшага ўдзелу ў гэтых мерапрыемствах,
 - распаўсюджвання чытальніцтва „Нівы“ і іншых часопісаў.

2) Фармаваць грамадскую дысцыпліну для справы развіцця краіны і рэгіёну шляхам ўдзелу ў конкурсах — спаборніцтвах на найлепшага селяніна, працаўніка, найпрыгажэйшы кветнік, найчысцейшы панадворак, вёску і г.д.... (Такія мерапрыемствы можна арганізаваць супольна з іншымі грамадска-палітычнымі арганізацыямі, як гурток добрай гаспадыні, Саюз сацыялістыч-

най польскай моладзі, добраахвотная супрацьпажарная каманда).

3) Папулярызыаваць багатыя традыцыі беларускага і польскага народаў шляхам:

— арганізацыі ўрачыстых вечарын, пасяджэнняў з нагоды народных і гісторычных свят.

4) Папулярызыаваць дасягненні Польшчы і Беларусі (у клубах „Рух“, „Селяніна“ і іншых культурных цэнтрах) шляхам арганізоўвання фотавыставак, фотагазетак (можна атрымаць у ГП БГКТ).

II. У галіне культурна-асветнай дзеяйнасці гурток павінен:

1) Папулярызыаваць беларускую культуру шляхам:

— арганізацыі і заахвочвання да ўдзелу ў харавых, музычных, дэкламатарскіх і тэатральных калектывах,

— заахвочваць да ўдзелу ў конкурсах.

2) Збіраць і распаўсюджваць багаты беларускі фальклор: песні, легенды, абраады, анекдоты, жарты, прымаўкі, прыказкі, загадкі.

3) Арганізоўваць мерапрыемствы, звязаныя з народнымі традыцыямі і абраадамі — вечарынкі, вяселлі, дажынкі і г.д.

4) Памагаць у арганізацыі фэстынаў, рабіць дэкарацыю, падрыхтоўваць месца для яго правядзення.

5) Пашыраць чытальніцтва беларускай прэсы і кнігі
— папулярызыаваць чытальніцкі конкурс.

6) Запрашаць на сустрэчы цікавых людзей, удзельнікаў экспкурсій у Савецкі Саюз, паэтаў, журналістаў „Нівы“ і г.д.

7) Наладжваць даклады, лекцыі, сустрэчы з заслужанымі людзьмі, пісьменнікамі.

8) Удзельнічаць у грамадска-карыйсных працах, арганізаваных ФАН і самім быць іх ініцыятарам:

— пабудова грамадскім чынам дарог, мастоў, супрацьпажарных басейнаў, спартыўных пляцовак, святліц і г.д.

Пажаданае супрацоўніцтва з іншымі мясцовымі арганізацыямі.

9) Інспіраваць і арганізоўваць „Зялёныя нядзелі“ (пасадка лесу, дрэў уздоўж дарог, у вёсках і гарадах).

Гурткі БГКТ для сваёй дзеяйнасці павінны выкарыстоўваць клубы „Рух“, „Селяніна“, святліцы і іншыя культурныя цэнтры, браць ўдзел і інспіраваць працу ў клубах, а перш за ёсё наладжваць супрацоўніцтва з мясцовымі ўладамі, з іншымі арганізацыямі і гурткамі.

Н. Панасюк

СЯЎБА РСДНАГА

НА ПАРОЗЕ ЧАЦВЁРТАГА ДЗЕСЯЩІГОДДЗЯ

1949 год — год нараджэння агульнаадукацыйнага ліцэя з беларускай мовай навучання ў Гайнаўцы. Першыя гады руплівай працы вучняў і настаўнікаў падсумаваў радасны дзень — уручэнне першых 18 атэстатаў сталасці. Для вясеннацца чалавек яны адкрывалі дарогу ў шырокі свет. За імі пайшлі наступныя. З кожным годам парогі ліцэя пакідала новая трупка людзей. Моладзь была галоўным чынам з вёсак былога Гайнаўскага павету. Колькасць вучняў безупынна ўзрастала. Істотнае значэнне ў гісторыі школы меў 1963/1964 год, калі ўвялі паралельныя класы. Школа разрастася.

Мінула трыццаць год. Школа жыве поўным жыццём. На працягу гэтага часу з-за школьніх парт выйшлі 1032 выпускнікі выплываючы на шырокія воды. Адны паплылі далёка-далёка, іншыя прыбылі да берага неўзабаве. Некаторыя з выпускнікоў займаюць сёння высокія пасады, іншыя, здабыўшы веды, вярнуліся ў сцены сваёй школы. Напрыклад, Зіна Петручук, Аляксей Сельвесюк, Анатоль Скепка, Аляксей Харкевіч — выпускнікі гэтага ліцэя сёння ў ім настаўнічаюць. Пайшлі слядамі тых,

Дырэктар школы Уладзімір Сцепанюк.

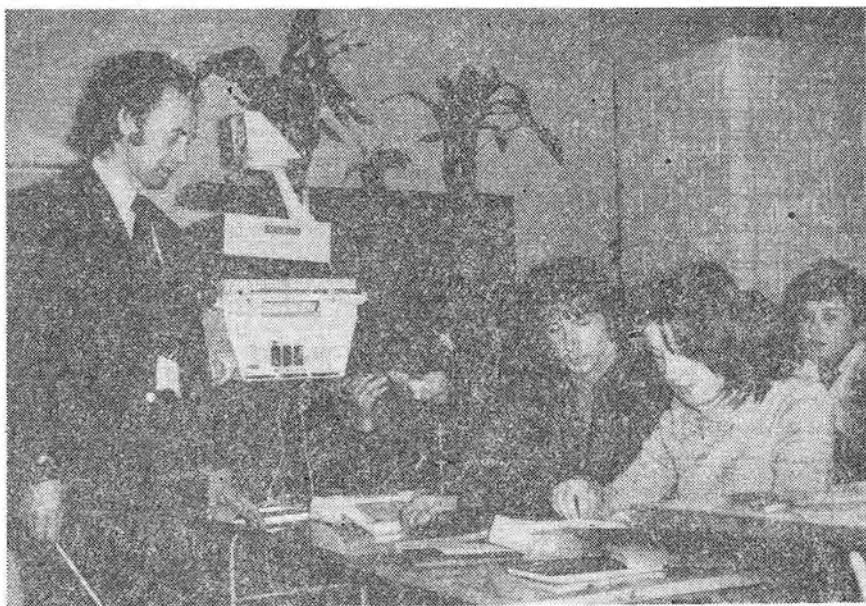
што былі перад імі, што вялі іх крок за крокам чатыры гады, што адкрылі ім дзвёры ў свет.

Зараз у ліцэі працуе шаснаццаць настаўнікаў. Ад 1971 года дырэкторам з'яўляецца Уладзімір Сцепанюк. Сярод іх Параскева Рушук — настаўніца матэматыкі працуе ад пачатку існавання школы. Усе настаўнікі маюць за сабой адпаведнюю падрыхтоўку: чатырнаццаць з іх са званнем магістра, адзін — з вышэйшай адукацыяй і адзін канчае вуз. А Ян Петручук, абараніўшы працу, атрымаў навуковую ступень — доктар гуманітарных науک. За ахвярную і плённую працу ўсе настаўнікі атрымалі ўзнагароды міністра і куратора. Сем чалавек узнагароджаны Залатым крыжкам заслугі, дзве — медалям Камісіі народнай адукацыі і чатыры — медалем „Заслужаны для Беласточчыны“.

Моладзь — аснова жыцця школы... Адкуль яна? Што гэта за людзі? У восьмідзесяці працэнтах з вясковага асяроддзя. Прыходзяць з розных куткоў. Не толькі з ваколіц Гайнайкі, але таксама Сямяціч, Беластока. У пэўнай ступені вялікай падтрымкай з'яўляецца Пачатковая школа № 2 у Гайнайцы, дзе часткова наўчаецца беларуская мова. У сярэднім дае яна ў год пятнаццаць вучняў. Ці вучацца тут толькі тыя, што ведаюць беларускую мову? Не! Каля трыццаці працэнтаў — гэта тыя, што беларускай мовы наогул не вучыліся. Але, дзякуючы адданай працы Аляксандра Іванюка і Васіля Сакоўскага — настаўнікаў гэтага

На ўроку беларускай мовы ў II класе. Углыбі настаўнік А. Іванюк.

На ўроку біялогії ў Анатоля Скрапка.

прадмета, якія ўкладаюць у працу сэрца і душу, вельмі хутка прысвойваюць меладыгчнае гучанне літаратурнай мовы, пазнаюць беларускую літаратуру.

Умовы не найлепшыя. Цесната, недахоп інтэрнату. Большаясць вучняў вымушана даязджаць або наймаць прыватныя кватэры. І гэта ў пэўным сэнсе мела істотны ўплыў на набор вучняў у першыя класы. Школа кожны год падрыхтавана прыняць восемдзесят вучняў. І гэткая колькасць збіраецца. А ўсё дзякуючы ўзроўню навучання. Нягледзячы на аб'ектыўныя цяжкасці, ліцэй, дзякуючы ахвярнай працы настаўнікаў, дабіўся добрых вынікаў. Амаль 80% выпускнікоў з гайнаўскага белліцэя паспіхова паступае ў вышэйшыя школы. І не толькі ў краіне. Апошнім часам з года ў год едуць вучыщца ў Савецкі Саюз. І так: у 1974/1975 г. Галіна Швед была прынята ў Ленінградскі палітэхнічны інстытут, у 1975/1976 г. Ірына Бірыцкая паехала вучыцца ў Маскоўскі ўніверсітэт, у 1976/1977 г. Гэлену Пракапюк паслали вучыцца ў Кіеўскі палітэхнічны інстытут, у 1977/1978 у палітэхнічным напрамку паехаў вучыцца Яўген Анікюк. Найбольш вучняў паступае ў Люблінскі ўніверсітэт. Гэта ўжо амаль традыцыя. Штогод таксама ідзе некалькі асоб на Беларускую філалогію ў Варшаву. Аб узроўні навучання сведчыць таксама і той факт, што школа кожны год прымае ўдзел у алімпіядах,

Аліна Ціванюк з Iа адказвае па фізіцы ў Уладзіміра Рушука.

займаючы высокія месцы. У мінульым годзе Аліна Сельвесюк заняла на акруговай алімпіядзе па рускай мове IV месца, а Наталля Стэмпкоўская стала лаўрэаткай цэнтральнай алімпіяды па гэтай жа мове. Дзякуючы гэтаму, атрымала права паступлення без экзаменаў на аддзяленне рускай філалогіі.

Школа — гэта не толькі прадметы, пытанні, адказы. Гэта таксама і зусім іншае жыщё. Гэта таксама ўдзел у арганізацыях, у гуртках зацікаўлення, гэта наладжванне адпачынку. Адказным за школьнага арганізацыі ў ліцэі з'яўляецца Аляксей Харкевіч — чалавек энергічны, які ўмее пакіраваць, наладзіць, які гэтым жыве. Вядучым у школе з'яўляецца гарнэрства. Гарнэрсы складаюць амаль восемдзесят працэнтаў моладзі. Рада шчэпу выконвае ролю школьнага самакіравання і з'яўляецца каардынаторам усіх школьніх арганізацый: ОГП, ЛОК, ПЧК, ПТТК, СКС, ТППР, БГКТ. Другой шырокая папулярнай у школе арганізацыяй з'яўляецца ТППР, якім апякуеца магістр Яўгенія Буйноўская. Утрымоўваюць яны сувязі з моладдзю з Савецкага Саюза, удзельнічаюць у розных конкурсах, адзначаюць гадавіны. Напрыклад, Ірына Несцярук атрымала I ўзнагароду ў ваяводскім конкурсе на працу пад загалоўкам „Мая сустрэча з сябрамі“. Узнагародай была паездка ў Савецкі Саюз. Высокіх вынікаў дабіўся таксама школьнага гуртка спартсменаў. Наогул, спорт у школе пастаўлены высока. Магістр Мікалай Брублеўскі дбае пра гэта. А сведчыць аб гэтым хаяць б II месца, заваяванае

У хімічним кабінєце.

дзяўчатаамі ў 1978 годзе ў міжваядскіх розыгрышах па валейболу, у якіх прымалі ўдзел прадстаўнікі Сувальскага, Ломжынскага, Беластоцкага і Сядлецкага ваяводстваў.

Вялікі ўклад уносіць школа таксама ў працу грамадскім чынам. Пры дапамозе бацькоў і моладзі, сумесна з быўшай пачатковай школай № 5, пабудавалі школьны стадыён вартасцю ў паўмільёна злотых, а таксама гаспадарчы будынак вартасцю ў 220 тысяч злотых. Гаворачы пра ОГП, неабходна ўспомніць, што заняў ён у 1977 годзе І месца ў ваяводскіх спаборніцтвах у галіне камунікацыі, за што атрымалі кубак. Вялікі ўклад унеслі таксама ў рамонт школы. Можна іх убачыць і цяпер, як наводзяць парадак на вуліцах горада, у парку, пры пабудове дарог (напрыклад, дарога з Адрынак у Нарву). За мінулы школьны год працацевалі больш сямі тысяч гадзін.

Сёння школа стаіць на парозе чацвёртага дзесяцігоддзя свайго існавання. Якім будзе гэтае дзесяцігоддзе, сказаць цяжка. Якой дарогай пойдзе жыццё школьні? Якая прыдзе моладзь? Пытанні, пытанні і пытанні. Такі ўжо лёс школы і настаўнікаў. Але ўсе яны сэрцам звязаны са школьнымі справамі, усе яны поўнасцю аддаюць сябе, каб адкрыць вучням як найшырэй дзвёры ў свет.

Міхась Шаховіч

Пачатковая школа ў Орлі

Пачатковая школа — канец бесклапотнага дзяцінства, першыя дзвёры ў самастойнае жыццё. Фарміраванне чалавечага характару, праніканне ў чароўны свет кнігі. Колькі хвялявання і радасці ў сэрцы дзіцяці, якое першы раз пераступае школьнага парог! Першае знаёмства з настаўнікамі, якія стануть яго другімі бацькамі. Восем год амаль штодзённага маршу з тарністрам за плячыма ў школу і назад. Восем год радасці і праблем. Прайшло, мінула, быццам бы і насугул не было. Апошні званок, апошніе пасведчанні аб заканчэнні апошняга класа. І кожны можа сказаць па сабе, і той найлепшы, і той, у каго ішло не зусім гладка, што нейкі дзіўны сум заказытаў сэрца ў ту ю хвіліну расставання. А колькі тады трывогі ў душы настаўнікаў! З кожным жа ўручаным пасведчаннем іх трывога: ці далі з сябе столькі, колькі трэба? Ці хопіць малым прысвоеных ведаў, каб пакіраўца сваім жыццём? Ці хопіць таго, што перадалі разам са сваёй душою? І так кожны год і ў кожнай школе.

Пачатковая школа ў Орлі. Празвінёў склікальным голосам званок, і ўся трыстачатыраццацігаловая сям'я з радасным крыкам, дробячыся на групкі, рассыпаецца па класах. Урок.

Адрызаем вочы ад вясёлай грамады і становімся зноў на сёняшнім грунце. Пакой дырэктара. Дырэктараў ёсьць тут трох: Таццяна Леўчук — гмінны, Анатоль Мартыновіч — намеснік і Taica Кацэйка — дырэктар па справах школы ў Орлі. Вучні не толькі мясцовыя, але і з навакольных вёсак. З бліжэйшых, як Кашалі ці Мікланы, даходзяць або ездзяць веласіпедамі, з да-

Праўленне школьнага самакіравання з Анатолем Мартыновічам, намеснікам дырэктара і апекуном.

У VIII „б“ беларускую мову вядзе Таццяна Шайкоўская.

лейшых (Рэдуты, Крывяцічы, Шчыты і Крывая) — давозяць, у чым многа дапамагае мясцовы СКР. Бяды няма. Гэта рэдкасць, у год адзін ці два разы, каб не змаглі давезці або спазніліся. Заўсёды на час. Апрача гэтага, школа мае свой філіял у Крывой з класамі I-III, прадшкольны аддзел, дзе ў сярэднім каля 30 дзяцей, і ва ўспомненай Крывой — прадшкольнае агніска. У прадшкольным аддзеле тыя дзеці, якія ў наступным годзе пачнуць вучобу ў школе. Падрыхтоўваюць іх. І не толькі з Орлі, але і Шчытоў, Рэдут, Крывяціч. Гэтых найменшых давозяць школьнай машынай.

Даезд даездам. Не паедзе ж дзіця дахаты, калі захоча. Калі вязуць, дык усіх разам. Значыць, цэлы дзень у школе. Ці не цяжка? Дыrekцыя школы паклапацілася і пра гэта. Есць тут святліца, сталоўка, кухня, у якой працуе чатыры асобы. Свае абеды. Сталоўка невялікая, але не такая ўжо і малая. У сярэднім за раз можа становіцца чалавек 60-65. Улічваючы аднак тое, што часам абеды есць чалавек 200, дзеляць іх на группы. Плоцяць па-рознаму. Некаторыя з увагі на цяжкія матэрыяльныя ўмовы атрымоўваюць абеды бясплатна. З вялікай дапамогай прыходзіць тут ТПД. Бяднейшым дапамагае таксама школа. Вольны час дзеці праводзяць у святліцы. Вучаць урокі, чытаюць.

Усё залежыць ад настаўнікаў. Яны з'яўляюцца другімі бацькамі вучняў. Пратуе тут дваццаць настаўнікаў. Апрача гэтага,

адна працуе ў філіяле ў Крывой і адна настаўніца апякуеца прадшкольным аддзелам. Восем з іх — са званнем магістра, у тым ліку чатыры — па беларускай філалогіі, чатыры закончыла ВСН, дзве асобы — педагогічныя курсы, а іншыя — па СНе і зараз прадаўжаюць вучобу на розных напрамках.

Школа ў Орлі з'яўляецца адной з найлепшых у навучанні беларускай мовы. Вывучаюць яе амаль усе вучні. Валікая тут заслуга Таццяны Шайкоўскай і Яўгеніі Тхарэўскай, якія ў вывучанне роднай мовы ўкладаюць усе сілы. Усім сэрцам і душою стараюцца зашчапіць любоў да таго, што ўзялі разам з жыццём ад сваіх бацькоў. Адклікаюцца да выпрацаваных, выпрабаваных метадаў. Стараюцца, каб урокі былі як найцікавейшыя, каб вучні вучыліся з ахвотаю. І вучні гэта адчуваюць і вучацца. Ці беларуская мова перашкаджае ў вывучанні іншых прадметаў? Абсалютна не. Тыя, што добра вучацца, і тыя, што хочуць вучыцца, з'яўляюцца добрымі вучнімі і па іншых прадметах. Беларуская мова і літаратура — гэта яшчэ адно багацце чалавека. Гэта таксама дапамога ў пазнаванні іншых літаратур і моў. Гэта не перашкода, а дапамога. І такой дарогай ідуць гэтыя настаўніцы. Ці ўдаеца пераканаць аб гэтым дзіця? Адкажа на гэтае пытанне той факт, што кожны год у сярэднім 10 асоб ідзе ў беларускія ліцэі. Ідуць найлепшыя вучні. Частка з іх прадаў-

Яўгенія Тхарэўская ў час заняткаў па беларускай мове з II „а“ класам.

Члены школьнага ПЧК з апякунікай Людмілай Бэзюк.

жае потым вучобу на беларускай філалогіі ў Варшаве. Дбае і пра навучанне беларускай мовы дырэкцыя. Стараецца стварыць да гэтага як найлепшыя ўмовы. Забяспечвае кнігамі, дапаможнікамі. Вялікую актыўнасць у гэтым напрамку праяўляе Анастасія Мартыновіч.

Ці апраўдаўваюцца ўкладаныя настаўнікамі праца і надзеі? Хай скажуць аб гэтым факты. Няма такога выпадку, каб нехта з закончыўшых спыніў на гэтым сваю вучобу. Вось даныя з мінулага года. Восьмы клас закончыла 47 вучняў. З гэтай колькасці дзесяць паступіла ў Агульнаадукацыйны ліцэй з беларускай мовай навучання ў Бельску Падляшскім, 3 асобы — у Беларускі ліцэй у Гайнавіцы, сем — у іншыя ліцэі, трынаццаць — у тэхнікумы, а рэшта — у прафесіянальных школах. Гаворыць аб гэтым і той факт, што вучань гэтай школы выпускнік белліцэя ў Бельску Падляшскім Павел Сакоўскі вучыўца ў Ленінградзе, а Яўгенія Кубаеўская, выхаванка гэтай школы і мінулагодняя выпускніца таго ж белліцэя, лаўрэатка матэматычнай і фізічнай алімпіяды, накіравана ў Савецкі Саюз на аддзяленне электронікі. Сярод найлепшых вучняў бельскага белліцэя заўсёды 2-3 асобы — гэта быўшыя вучні Пачатковай школы ў Орле. Многія з закончыўшых гэту школу з'яўляюцца сёння лекарамі, многія вучацца ў медыцынскай акадэміі. Амаль усе, што вучыліся ў ліцэях і тэхнікумах, сёння вучацца або закончылі вышэйшыя школы. Гэта сведчыць аб добрай падрыхтоўцы, аб добрым старце. Зразумела, вялікі тут уклад і настаўнікаў сяродніх школ, але перш за ёсё тое, што здабылі ў пачатковай школе, што зашчапілі ім тут. Ці перашкодзіла ў нечым ім

беларуская мова? Няма ніякіх сумненняў, што не. І аб гэтым кожны з іх скажа. А многія скажуць, што якраз наадварот, дапамагла. Яны, дзякуючы гэтаму, якраз багацейшыя сваімі ведамі.

Школа — гэта не толькі ўрокі і перапынкі, перапынкі і ўрокі. Гэта не толькі дзень, падзелены званкамі на саракапляцімінутныя часткі. Гэта не толькі вызуброўванне ад гэтаға да гэтаға месца, але і шырэйшае жыццё. Жыццё, дзе ўжо не ацэнъваюць адпаведнымі лікамі ў дзённіках ці сыштках. Ёсць тут і зусім іншы свет. Свет заспакойвання цікаўнасці. Заціраюцца межы паміж урокамі. Кожны пачынае займацца тым, што яго цікавіць. Гурткі зацікаўлення. Адных прыцягвае спорт, другіх — матэматычныя задачы, іншыя імкнуцца пазнаць тайну фізіка-хімічных законаў. Частка заглыбліяеца ў мінуўшчыну, стараючыся ўявіць свет з-прад некалькіх і больш стагоддзяў, іншыя пазнаюць біялагічны сэнс жыцця, некаторых прыцягвае геаграфія, многія цешацца песняй і танцамі, актыўна дзейнічаючы ў школьнім хоры і танцавальнім гуртку. Найбольшай папулярнасцю ў школе цешацца СКС, матэматычны і паланістычны гурткі зацікаўленняў.

Высокіх вынікаў дабілася школа ў спорце. Тут перш за ўсё заслуга СКСу, якім апякуюцца Юрка Сахарэвіч (групай дзяўчат) і Раман Лудзь (групай хлопцаў). Вось, прыкладна, у мінульым годзе па бегах па перасечнай мясцовасці. У раённых спабор-

Члены школьнага гуртка ТППР параджуюць магілы савецкіх салдат.

Школьныя спартсмены са сваім настаўнікамі — Раманам Лудзем (першы злева) і Юркам Сахарэвічам (першы справа).

ніцтвах абедзве группы занялі першае месца. Першае месца занялі хлопцы таксама і ў ваяводскіх спаборніцтвах. У трывалую гісторыю спартыўнага жыцця школы ўпісаліся Марыя Лемеш — чэмпіён ваяводства па кіданні кап'я і бегах на каньках, Яўген Ярымовіч — чэмпіён па кіданні кап'я і Ірэна Лемеш — чэмпіён па бегу на 1000 метраў. Галоўныя задачы паланістычнага гуртка, якім аплякуецца Таіса Кацэйка, — гэта дасканаленне мовы, шырэйшае пазнаванне літаратуры, падрыхтоўка мастацкіх выступленняў. Тры гады прымаюць удзел яны ў паланістычных конкурсах. У мінулым годзе ў адным з такіх конкурсаў праца Валі Дажынка была зацверджана да друку ў „Пломыку“. Вялікай папулярнасцю сярод вучняў і жыхароў Орлі, а таксама і других мясцовасцей, цешыцца школьны хор. Вядзе яго ўжо сем год Ніна Шуй. Примаюць удзел у конкурсах на беларускую і савецкую песню, выступаюць на ўрачыстасцях, фэстывях.

Апрача гурткоў зацікаўлення ў школе дзейнічаюць школьнія арганізацыі. Вядучай з'яўляецца школьннае самакіраванне, якім аплякуецца Анатоль Мартыновіч. Дзейнасць вядуць у некалькіх напрамках. Да асноўных секцый трэба аднесці секцыю вучобы

і грамадской працы. Затрымаемся крыху пры апошній. Вучні прымаюць актыўны ўдзел у шматлікіх працах грамадскім чынам. Прыкладна, пасадка лесу. У 1976/1977 навучальным годзе засадзілі аж 15 гектараў. Многа працуяць пры направах дарог. Вялікі ўклад іх працы ў пабудову дарогі з Кашалёў у Шэрні і з Орлі ў Спічкі. Дапамагаюць пры зборцы ільну. Сабралі лён аж з 7-і гектараў. Вялікі ўклад ўнесла школа таксама пры збіранні макулатуры і лому. Збіраюць у сярэднім каля пяці тон лому і чатырох тон макулатуры ў год.

Актыўна дзейнічаюць таксама ТППР і ПЧК. Гуртком ТППР апякуеца Ніна Мартыновіч. У ім каля 150 членоў. За актыўную і плённую працу чатыры вучаніцы (Валя Дажынка, Аля Лемеш, Оля Мураўская і Валя Шэршан) атрымалі залатыя младзёжныя адзнакі. Залатую адзнаку для дарослых атрымала таксама апякунка Ніна Мартыновіч.

Умовы не найлепшыя. Школа змяшчаеца ў трох не найлепшага стану будынках. У мінульым годзе занялі наступны, па гмінай управе. Цеснавата. Але, дзякуючы ахвярнай працы настаўніцкага калектыву, пануе тут спрыяльная, прыемная атмасфера. Патрапяць унесці ў дэіцячыя сэрцы любоў да роднага. Патрапяць сваімі сардэчнымі адносінамі стварыць прыемны, ча-роўны свет. А гэта аснова добрых вынікаў.

Міхась Шаховіч

Самаадукацыя вісковых настаўнікаў

Здабыванне ведаў, патрэбных у працы, — гэта перманентны працэс у прафесіі настаўніка на працягу ўсяго жыцця.

Настаўнік з вышэйшай адукацыяй усё менш будзе карыстацца арганізаванымі формамі навучання, а ўсё больш будзе самастойна здабываць веды, выкарыстоўваючы кнігі з бібліятэкі, радыё, тэлебачанне, аўтаматызаваныя сістэмы інфармацыі, лабаторыі, музеі, магнітафонныя стужкі, пласцінкі і іншыя аўдыё-візуальныя дапаможнікі.

Месцам знаходжання большасці гэтых крыніц ведаў у зборнай гміннай школе павінна быць школьнай бібліятэка.

Пры арганізацыі асветы ў гміне адным з важных заданняў з'яўляецца стварэнне адгаведных умоў для самаадукацыі настаўнікаў па прадметах і ў галіне педагогікі, для развіцця шырокіх інтэлектуальных гарызонтаў і культурна-асветных зацікаўленняў настаўнікаў, а таксама фармавання ўмення няспынага прафесіянальнага ўдасканальвання без адрыву ад працы.

Эфекты прафесіянальнага ўдасканальвання настаўнікаў за-
лежаць ад многіх фактараў, але галоўным з іх з'яўляецца доб-
рая арганізацыя такіх форм самаадукацыі, як лекцыі радыё-тэ-
левізійнага настаўніцкага універсітета, навуковыя сходы педа-
гагічных рад, тэарэтычна-педагагічныя канферэнцыі ЗНП, па-
сяджэнні прадметных калектываў самаадукацыі і калектываў
класных выхаваўцаў, паказальныя ўрокі, сустэречы з людзьмі
навукі і культуры, а таксама месца, якое запэўніла б у збор-
най гміннай школе такую працу, г. зн. добра арганізаваны і аб-
сталяваны аддзел для настаўнікаў у школьнай бібліятэцы.

Зборная гмінная школа з'яўляецца месцам, дзе настаўнікі аб'-
яднаны ў адну педагогічную раду, тут афармляюць усе свае
адміністрацыйныя, прафсаюзныя і сацыяльна-бытавыя справы,
а настаўнікі — члены ПАРП — ствараюць адну падставовую
партыйную арганізацыю. У сувязі з гэтым у гміне неабходны
цэнтр інфармацыі і месца працы для настаўнікаў як адна з умоў
затрымання на вёсцы высокакваліфікованых кадраў настаўні-
каў.

Правільнае функцыянаванне школьнай бібліятэкі залежыць
ад інтэлектуальнага ўзроўню настаўніка-бібліятэкара, яго пра-
фесіянальнай падрыхтоўкі і ведання выдаунічага рынку. Уся-
лякае ўздзеяние бібліятэкі на асяроддзе адбываецца перш за
ўсё праз бібліятэкара. Яго педагогічная, псіхалагічная, грамад-
ска-палітычна і бібліятэчна падрыхтоўка, веданне асяроддзя,
патрэб чытачоў, форм і метадаў яго працы з чытачамі абумоў-
ліваюць добрую арганізацыю самаадукацыі настаўнікаў у гміне.

Галоўным дэвізам настаўніка-бібліятэкара ў штодзённай
працы з'яўляецца служэнне чытачамі сваімі ведамі і вопытам,
а таксама дапамога калегам-настаўнікам у вырашэнні склада-
ных дыдактычна-выхаваўчых праблем у школе. Каб магчы вы-
конваць такія заданні, настаўнік-бібліятэкар павінен сістэма-
тычна ўдасканальваць сваю адукцыю.

Не меншы ўплыў на самаадукацыю настаўнікаў маюць і па-
мяшканыя ўмовы — добрая чытальная зала і адпаведна да-
бранны кнігазбор школьнай бібліятэкі. Колькасць кніжак у
 школьнай бібліятэцы залежыць ад велічыні сродкаў, прызнача-
ных на сістэматычнае папаўненне кнігазбору, а таксама ад па-
мяшканых умоў бібліятэкі.

Памяшканыя ўмовы настаўнікаў на вёсцы, сямейныя аба-
вязкі, слабыя ўласныя бібліятэчкі, цяжкасці з набываннем но-
вых кніжак і часопісаў з'яўляюцца падставай для того, каб у
 зборной гміннай школе выдзеліць спецыяльны куток з кнігамі,
 якія далі б магчымасць настаўніку сістэматычна павышаць свае
 кваліфікацыі самастойна.

Плануючы папаўненне бібліятэчнага кнігазбору, школьнай

бібліятэка павінна разумець, што не можа быць адзінай пляцоўкай у поўным забеспячэнні патрэб настаўнікаў. У сучасны момант кожная бібліятэка павінна цесна супрацоўнічаць з іншымі бліzkімі пляцоўкамі, каб узбагачваць магчымасці забеспячэння патрэб сваіх чытачоў, асабліва з ваяводскай педагогічнай бібліятэкай і з культурна-асветнымі пляцоўкамі на сваёй тэрыторый.

Важным фактам у самаадукацыі настаўнікаў з'яўляюца формы і метады працы настаўніка-бібліятэкара. Школьны бібліятэкар, апрача ўмення вышукоўваць і збіраць крыніцы інфармацыі, павінен мець адпаведны інфармацыйна-бібліографічны варштат, у склад якога ўваішлі б каталогі (алфавітны і предметны), картатэкі (бібліографічная, тэкстовая, дапаможная і іншыя) і падручны кнігазбор, а таксама павінен мець арыентацыю аб месцы знаходжання пэўных матэрыялаў. Хуткае зацікаўленне настаўніка новай кніжкай, артыкулам у часопісе, фільмам, тэатральнай пастаноўкай, пайнфармаванне настаўніка аб цікавай сустрэчы, канферэнцыі або нарадзе мае рашаючае значэнне ў рэгулярнасці самаадукацыі.

Уся дзейнасць бібліятэкі павінна абавірацца на план працы. Важнай справай з'яўляецца апрацоўка плана працы самаадукацыі настаўнікаў гміны, каб лепш выкарыстаць інтэлектуальныя, арганізацыйныя і мастацкія здольнасці педагогічных кадраў. Не менш важная справа — вядзенне дакладнай дакументацыі бібліятэкі, на падставе якой можна бачыць дасягненні, а таксама памылкі і недаробкі, якіх трэба пазбыцца ў далейшай працы.¹⁾

У стварэнні карысных умоў для самаадукацыі настаўнікаў у гміне немалая роля прыпадае гмінаму дырэктару школы, які супрацоўнічае з Інстытутам удасканалівання настаўнікаў і Саюзам польскіх настаўнікаў у галіне ўдасканалівання настаўніцкіх кадраў²⁾, арганізуе павышэнне кваліфікацыі настаўнікаў у сістэме адкрытых лекцый і семінараў, а таксама тэматычных радыё-тэлевізійных перадач, арганізуе і кіруе міжшкольнымі калектывамі самаадукацыі настаўнікаў і стварае адпаведныя ўмовы для вучобы.³⁾

Дырэктар школы, паводле існуючых пастаноў, плануе, арганізуе, каардынуе і кантролюе самаадукацыю настаўнікаў усіх школ і асветна-выхаваўчых пляцоўак у гміне.⁴⁾

Гмінны дырэктар школы, апрача клопатаў пра як найлепшыя ўмовы працы для ўсіх асветных пляцоўак у гміне, абавязаны стварыць спрыяльны клімат для праяўлення творчай ініцыятывы настаўнікаў і магчымасці яе реалізацыі, асабліва ў галіне папулярызования вопыту, навінак і педагогічных дасягненняў у дыдактычна-выхаваўчай працы і сістэматичнай адукацыі.

Гэтыя заданні можна выконваць у калектыве — радзе педагогічнай — з высокім узроўнем культуры сужыцца і супрацоўніцтва.⁵⁾

У структуры гэтага калектыву дырэктар школы займае пазицію кіраўніка. Сваім аўтарытэтам і адносінамі да настаўнікаў і да сваіх ававязкаў запэўняе поўнае выкананне заданняў школы.⁶⁾ На сходзе педагогічнай рады трэба вырашаць, якія формы выкарыстоўваць на калектывай самаадукацыі настаўнікаў, зацвярджаць тэматыку і пропанаваць лектуру, ацэньваць працу калектываў самаадукацыі і іншых форм удасканальвання педагогічных працоўнікоў школы. Адносіны дырэктара школы і педагогічнай рады да самаадукацыі настаўнікаў з'яўляюцца падставай добрай яе арганізацыі. А аб эфектыўнасці самаадукацыі вырашае ступень асабістага ўкладу настаўніка, самаарганізацыя, самакантроль і самадысцыпліна.

Ян Зенюк

дирэктар Ваяводскай педагогічнай
бібліятэкі ў Беластоку

¹⁾ Wierzbicki K.: Dokumentacja biblioteki szkolnej. Poradnik Bibliotekarza, 1973 nr 11–12 s. 326.

²⁾ § 4 ust. 2 p. 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 1972 r. w sprawie zadań, praw i obowiązków gminnego dyrektora szkół (Dz. U. nr 54, poz. 354).

³⁾ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 17 stycznia 1973 r. (Nr KO-400/1/1/73) w sprawie określania szczegółowego zakresu czynności gminnego dyrektora szkół oraz zakresu obowiązków, trybu i zasad powoływania zastępcy dyrektora i pracowników adm.-finansowych (Dz. U. Min. Ośw. i Wych. Nr 1 poz. 2).

⁴⁾ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 14 czerwca 1973 r. (Nr KO-400-2/1/73) w sprawie zadań koordynacyjnych i zasad współpracy gminnego dyrektora szkół ze szkołami i placówkami podporządkowanymi innym resortom. (Dz. U. Min. Ośw. i Wych. Nr 10 poz. 80).

⁵⁾ Krawcewicz S.: Współpraca i współpracy w zespołach nauczycielskich, Warszawa; PWN 1973 s. 81.

⁶⁾ Popluch J.: Struktura systemu społecznego zespołów nauczycielskich a kierowanie szkołą. Katowice: Uniwersytet Śląski 1975, s. 41 i 43.

ЖЫЩЁ ДЛЯ АСЯРОДДЗЯ

Нарадзіўся Мікола Лебядзінскі 26 студзеня 1899 г. у вёсцы Страшава былога Свіслацкага воласці Ваўкаўскага павету. Яго дзіцячыя гады не вызначаліся нічым асаблівым: бацькі — Васіль і Феадосія — абое страшаўскія сяляне мелі на галаве не толькі свае дзесяціны, але і сяміасабовую чародку адных сыноў. Аднак, нягледзячы на сямейныя і гаспадарскія турботы, ведалі яны цану грамаце і імкнуліся вывесці сваіх дзяцей „у людзі“. Такім грамадскім авансам у дарэвалюцыйныя гады была прафесія сельскага настаўніка. Стой ім найстарэйшы сын Лебядзінскіх Язэп, такую ж будучыню рыхтавалі яны і малому Міколку.

Спачатку вучыўся ён у страшаўскага „дырэктара“, наступны год — у Мастаўлянях і, урэшце, у Падазеранскай народнай школе, дзе настаўнічаў яго брат Язэп. Гэтую школу закончыў Мікола ў 1912 г. з узнагародай. Восенню з таго ж года паступае ён у Беластоцкую вышэйшую пачатковую вучылішча, дзе ў 1915 г. атрымаў „малую матуру“.

У ходзе падзей першай сусветнай вайны сям'я Лебядзінскіх, разам з сотнямі тысяч жыхароў Беласточчыны, эвакуавалася ў глыб Расіі. Тут, у надволжскім горадзе Цецюшы Казанскай губерні шаснаццацігадовы юнак атрымаў магчымасць працягваць свою адукацыю на трохгадовых настаўніцкіх курсах, якія закончыліся ўлетам 1918 г. з правам і абавязкам працы ў земскай школе. Яго педагогічная дзейнасць пачалася аднак аж у далёкай Омскай губерні, і пасля кароткатэрміновай службы ў арміі, працягвалася да 1923 г.

У 1923 г. вяртаецца ён у роднае Страшава, дзе ўжо знаходзілася асірацеўшая пасля смерці бацькі сям'я.

Не парадавала сэрца маладога настаўніка доўгачаканая радзіма. Вайна пакінула тут папялішчы, і ўсе сілы трэба было накіраваць на аднаўленне разбуранай гаспадаркі. Разбурэнне тэксцыйных фабрык у Гарадку і іншых ваколіцах Беласточчыны абмяжоўвала магчымасць дадатковых заработкаў. Усё гэта ўплывала на перанасяленне беластоцкіх вёсак і абудзіла пасля ўзровень іх насельніцтва.

Цяжкае сацыяльнае становішча сялянства паглыблялася жорсткім нацыянальным прыгнётам.

Зразумела, што ў такіх умовах Мікола Лебядзінскі з энтузіязмам успрыняў вестку аб утварэнні Беларускай сялянска-работніцкай грамады, праграма якой адлюстроўвала сацыяльныя і нацыянальныя спадзяванні народных мас. Неўзабаве пасля заснавання Грамады быў ён не толькі членам, але і актыўным яе дзеячом і пропагандыстам на Беласточчыне. Між іншым, у 1925 г. арганізаваў грамадаўскія гурткі ў Страшаве, Зубках і Гры-

баўцах, склікаў сходы, наладжваў культурныя мерапрыемствы, распаўсюджваў сярод насельніцтва беларускую друкавану слоўца. Разам з сваімі гурткамі ўдзельнічаў у мітынгах насельніцтва, якія адбываліся ў Беластоку з нагоды прыездаў беларускіх паслоў Пятра Мятлы і Ігната Дварчаніна, а таксама кіраваў акцыяй па адкрыццю беларускай школы ў Страшаве.¹⁾ Ва ўсёй гэтай дзеянасці Мікола Лебядзінскі ўтримоўваў цесную сувязь з сваім братам Васілем — членам КПЗБ, які па даручэнню партыі інспіраваў і цікавіўся грамадскай дзеянасцю ў Страшаве і суседніх вёсках.

У студзені 1927 г. Беларуская сялянска-работніцкая грамада, была дэлегалізавана буржуазным урадам. Адначасова працацілася хвалья паліцыйскіх рэпрэсій. Не абмінула яны і Міколу Лебядзінскага, які пасля вобыску і канфіскацыі дакументаў страшавскага гуртка быў арыштаваны, пакараны грашовым штрафам і аддадзены пад нагляд паліцыі.

Усе гэтыя меры не толькі не паралізавалі волю змагання, але дазволілі страшаўцам яшчэ лепш усвядоміць сапраўдныя намеры ўрада. Сведчаннем гэтага з'яўляецца факт, што ў кароткі час пасля распуску Грамады ўзнікае ў Страшаве арганізацыя Лебядзінскім гуртком Таварыства беларускай школы (ТБШ), які ў новай форме працягваў папярэднюю работу. З вялікай упартасцю, перамагаючы пастаянныя перашкоды з боку адміністрацыі, арганізујушчыя тут далей розныя культурна-асветныя мерапрыемствы. Сярод іх заслугоўвае ўвагі салідны драматычны гурткоў у Гарадку, які з удзелам страшавскіх самадзейнікаў пастаўіў некалькі спектакляў, м. інш. „Паўлінку“ Я. Купалы.

У гэты час Лебядзінскі цесна супрацоўнічае з Піліпам Кізевічам — членам Гродзенскай акруговай управы ТБШ. Не мінуў Страшава і Гарадок і сакратар Галоўнай управы ТБШ Рыгор Шырма, які тады высока ацаніў мастацкі ўзровень гарадоцкага хору і захапляўся майстэрствам народных спевакоў у Страшаве.²⁾

Арганізацыя і кіраваныя Міколам Лебядзінскім гурткі Грамады і ТБШ развівалі і ўмацоўвалі ў народзе вартасці сваёй нацыянальнай культуры, пашыралі веды аб сацыялістычным будаўніцтве ў Савецкай Беларусі.

Ва ўмовах савецкай улады мог нараэшце і Мікола Лебядзінскі вярнуцца да любімай настаўніцкай прафесіі. Летам 1940 г. быў арганізаваны ў Свіслачы раённы курс для павышэння педагогічных кваліфікацый мясцовых настаўнікаў. Разам з сваімі калегамі паглыбліў там свае веды і Мікола Лебядзінскі.

Аднак нядоўга давялося яму карыстацца магчымасцю нармальнай настаўніцкай працы. 22 чэрвеня 1941 г. пачалося гітлероўскае нашэсце на Савецкі Саюз, а праз некалькі дзён — трох-

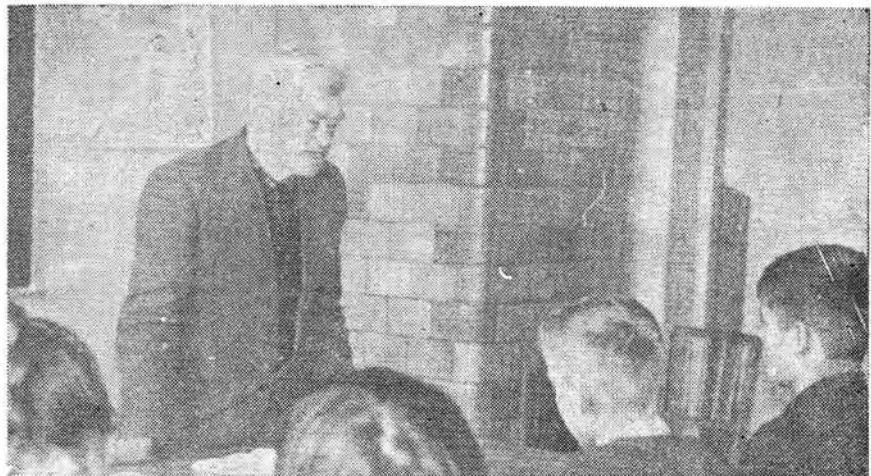
гадовая акупацыя Беласточчыны. Зыходзячы з таго, што славянскія народы павінны быць малапісменнымі, паслухмянымі нявольнікамі III рэйху, беластоцкі краіскамісар не дазваляў у першыя гады акупацыі адкрываць у гэтым павеце нават пачатковыя школы. Нягледзячы на гэта, Мікола Лебядзінскі не пакідае сваёй гуманнай і патрыятычнай прафесіі і арганізуе тайную беларускую школку для старэйшых дзетак. Была яна раскрыта фашыстамі і толькі вялікі хабар выратаваў яе настаўніка ад канцлагера. У гэты час уключаецца Лебядзінскі ў антыфашысцкую партызанскую барацьбу і выконвае абавязкі сувязнога пры камандаванні брыгады імя К. Каліноўскага.

Ва ўмовах ўсё большых паражэнняў на ўсходнім фронце і росту партызанскага руху на Беласточчыне, фашысцкая акупантава змянілі сваю тактыку ў школьнай справе, якая аднак не мела нічога супольнага з імкненнем забяспечыць асветныя патрэбы насельніцтва.³⁾ Летам 1943 г. створаны пры Цывільнай управе Беластоцкай акругі г.зв. Галоўны школьнны інспектарат звярнуўся да Міколы Лебядзінскага з патрабаваннем адкрыць школу ў Страшаве. Пасля кансультацыі з камандаваннем сваёй брыгады і атрымання ўказанняў аб неабходнасці супрацьдзеяння фашысцкай ідэалогіі, восенню 1943 г. пачынае ён заняткі ў Страшоўскай школе. Утрымоўвалася яна са складчын бацькоў, і ў чатырох класах вучылася 95 вучняў са Страшава, Меляшкоў і Белявіч. Працэс навучання абапіраўся на мадыфікованую праграму савецкай пачатковай школы пры адначасовым нелегальным выкарыстоўванні беларускіх савецкіх падручнікаў.

У ліпенскія дні 1944 г. вызваленая Чырвонай Арміяй Беластоцкая зямля будзілася да новага жыцця. Новы шлях мірнай працы адкрываўся і перад Міколам Лебядзінскім.

Ужо ў першыя дні верасня 1944 г. працявае ён сваю працу ў чатырохкласнай страшоўскай беларускай школе, якую адкрыў без надзеі на хуткае забеспичэнне падручнікамі. „Інакш і быць не магло, — успамінае страшоўскі настаўнік. — У той час пэрважная частка Польшчы была яшчэ акупавана немцамі, а на вызваленай тэрыторыі Беласточчыны толькі што ствараліся адміністрацыйныя органы і школьнныя ўлады. Многія школы напогул не працавалі“.

Перад многімі нашымі землякамі адкрыліся магчымасці раптоўнага грамадскага авансу: выйсці з забітай вёскі ў Беласток, ці мо нават яшчэ вышэй — гэта ж было нешта, аб чым раней можна было толькі марыць! Агульная хваль пацягнула і Лебядзінскага. Восенню 1950 г. назначаецца ён загадчыкам вялікай школы ў Гарадку, дзе працуе да 1 сакавіка 1951 г., пасля чаго едзе ў Кракаў на гадавы вышэйшы настаўніцкі курс, адкуль ужо не вяртаецца ні ў Страшава, ні ў Гарадок.

Такім ён застаўся ў памяці многіх нашых настаўнікаў.

У 1952/53 г. Мікола Лебядзінскі ўжо на пасадзе намесніка дырэктара Беластоцкага педліцэя, а праз год — намесніка дырэктара Беластоцкай агульнаадукацыйнай XI-годкі ТПД на вуліцы Мархлеўскага. Аднак абедзве дырэктарскія пасады не былі трывалымі. У маі 1954 г. апынуўся ён у Ваяводскім цэнтры ўдасканальвання асветных кадраў⁴⁾ (ВОДКО), дзе кіраваў секцыяй навукі аб канстытуцыі.

Праз некалькі год Мікола Лебядзінскі вяртаецца да працы ў беларускім школьніцтве. Пачаткова паглыбляе ён свае веды на курсах беларускай мовы ў Аўгустове (1954 г.) і Сулеюўку пад Варшавай (1955 г.), пасля чаго ў 1958 г. назначаецца кірауніком секцыі беларускай мовы ў Беластоцкім акруговым метадычным цэнтры, дзе працаваў да верасня 1965 г. Адсюль на працягу амаль восьмі гадоў візітаваў ён дзесяткі школ, выказваючы паслядоўную дбайнасць пра ўзровень навучання роднай мовы. Такім руплівым, тактоўным і замілаваным у сваёй справе педагогам застаецца ён у памяці многіх настаўнікаў Беласточчыны.

Незалежна ад абавязкаў візітатора, на працягу 1959-1968 г.г. працаваў Лебядзінскі выкладчыкам беларускай мовы ў гарадоцкай пачатковай школе. Адначасова прымаў актыўны ўдзел у дзейнасці Беларускага грамадска-культурнага таварыства і неаднаразова выбіраўся ў яго Галоўнае праўленне.

Сёння самотны пенсіянер часта ўспамінае свае мінулыя гады — гады радасныя і цяжкія, але заўсёды працавітыя, якімі звычайна харектарызуеца жыццё кожнага сумленнага чалавека. Не без гордасці ўспамінае Мікола Лебядзінскі і сваіх вучняў, чэмалая чародка з якіх стала вядомымі дзеячамі і спецыялістамі.

мі. Любіць цікавіца пажылы педагог і гісторыяй роднай асветы, увасабленнем якой стала яго ўласна жыщё. Любіць таксама выхоўваць гэтую зацікаўленасць у іншых, як, напрыклад, у аўтара гэтых радкоў.

Юры Туранак

З гісторыі беларускіх школ.

Вучні IIIа класа Бельскай беларускай гімназіі ў 1945 г. Сядзячы — вырэктар гімназіі і ліцэя Анатоль Тымінскі і класны апякун Яраслаў Каства-цэвіч.

¹⁾ Аб гэтым шырэй гл. „Навуковы зборнік“ выд. БГКТ і БНТ, Беласток 1974, стар. 110-111.

²⁾ Рыгор Шырма, „Песня — душа народа“, Мінск 1976, стар. 131 і 154.

³⁾ Jerzy Turonek, Okupacyjna polityka szkolna w Okręgu Białostockim, „Przegląd Historyczno-Oświatowy“ 1976, nr 3 (73).

⁴⁾ У пазнейшыя гады перайменаваны на Акруговы метадычны цэнтр.

Вусна-паэтычная творчасць у веснавым абраадзе

(НА ПАДСТАВЕ ДАСЛЕДАВАННЯ У ВЁСЦЫ ТРАСЦЯНКА

Працы земляробаў на працягу ўсяго года спадарожнічалі народныя абраады, з дапамогай якіх першабытнае грамадства імкнулася ўздзейнічаць на прыроду, падпарадковаць яе чалавеку. Такім чынам людзі імкнуліся запэўніць сабе лепшае жыццё. Змест абраадаў, у аснову якіх леглі язычаскія вераванні, запаўняўся пачаткова шматлікімі заклінальнымі песнямі і магічна-заклінальнымі дзеяннямі.

На працягу многіх стагоддзяў змест народных абраадаў напаўняўся новымі, у асноўным, рэлігійнымі элементамі, якія змяшаліся з язычаскімі вераваннямі. Таму функцыю заклінальных песен, магічны сэнс якіх у адварванні ад язычаскай асновы рабіўся ўсё менш зразумелым, пераймалі лірычныя песні, цікавейшыя па зместу і форме. Незвычайная ўражлівасць народных творцаў, сіла іх пачуццяў, вобразнасць мовы твораў, ляглі ў аснову высокай мастацкай вартасці многіх з гэтых песен. Несумненна, побач з імі выступаюць і менш цікавыя песні, часам нават наіўныя.

Веснавая абрааднасць пачыналася закліканнем вясны. На жаль, у памяці інфарматараў не захаваліся песні, вядучым матывам якіх было б „замыканне зімы“ і „адмыканне вясны“. Таму, паводле інфарматараў, веснавы абраад пачынаўся з Вялікадня, які амаль абсолютна выключаў свецкія, тым самым язычаскія матывы і праводзіўся паводле рэлігійнага прынцыпу.

Нас больш цікавіць прадаўжэнне велікоднага абрааду, у якім мала ёсьць супольнага з хрысціянскім святам Пасхі. Сведчыць аб гэтым звычай спявання „агулек“, які захаваўся да 50-х гадоў нашага стагоддзя і быў звязаны з даунім дахрысціянскім паняццем Вялікадня. М. Я. Грынблат сцвярджае, што Вялікдзень, або вялічка, з'яўляўся даунім дахрысціянскім святкаваннем, прысвечаным надыху „вялікіх дзён“ панавання сонца і разгортвання сельскагаспадарчых работ.¹⁾

Распавяжданай у народнай творчасці і характэрнай для многіх славянскіх народаў з'яўляецца наяўнасць адной і той жа мелодыі, у спалученні якой выконвалася большасць твораў,

прыналежных да данага абраду, аб чым гаворыць К. Машынскі ў вялікай працы „Kultura ludowa Słowian“.) У нашым выпадку прыкладам гэтага з'яўляеца група агулькаўых песень і „гайкаў“, прыналежных да веснавога абраду. Часам выступае не-вялікая змена мелодыі для асобных песень, звязаных з іншай пабудовай твора, напр.: „Там, коло моста, шоўком трава росла“ і „Ой, зышло, зышло два міесчыкі ясны“. Наяўнасць гэтых змен залежала таксама ад таленавітасці народных выкананіццаў, якія ўносялі ў мелодыю ўласную мастацкую афарбоўку. Цікавасць выклікаюць таксама станоўчыя сцвярджэнні інфарматараў, што веснавыя песні выконваліся выключна ў прыналежны ім перыяд, а таксама на вяселлі, калі яно адбывалася ў гэту пару.

Агулькаўыя песні выконвалі дзяўчата, якія збіраліся на лавачках ля хат штодзённа, пасля заходу сонца, што было абу-моўлена інтэнсіфікацыяй сельскагаспадарчых работ. Чыста абрадавай з'явай былі таксама спробы хлопцаў абліць спіяну вадой, што мела магічны сэнс — пажаданне добрага ўраджаю (асабліва ільну) і ўзмацнялася словамі заклёну: „Коб лён быў ядронійшы“.

Безумоўна, ніжэй прыведзеныя „агулькі“ не з'яўляюцца поўным наборам песень, суправаджаючых велікодны абрад. Гэта тлумачыца заніканнем калектыўнай абраданасці, якая разам з гэтым на працягу свайго існавання змяняла характар і змест, таму што магічна-заклікальная вартасці рабіліся незразумелымі і непатрэбнымі. Ідучы за гэтай думкай, неабходна сказаць, што некаторыя вусна-паятчычныя творы трацілі сваё абрадавае прызначэнне і співаліся як песні зусім іншага разраду. Гэта адносіца, між іншым, да купалаўскай песні „Літіела пава чэрэз буор“, якая співалася як агулька, а таксама юр'еўскай песні „Ой, ты, каваліер, а я діеўчына красна“. Цікавейшым прыкладам вышэй сказанага з'яўляеца вясельная песня „Тэмноі ночы стучало, грыміло“, якая сваім матывамі заглыбляеца ў далёкае мінулае ў сямейна-бытавой абраданасці. У выніку эвалюцыі грамадства, а тым самым перамен у існуючых грамадскіх адносінах, разам з якімі змяняўся ў гэтым выпадку вясельны абрад, песня страціла сваю абрадавую прыдатнасць. Матыў шлюбу, выбару, а ў гэтым выпадку выкрадання нявесты заключаны ў песні ў сімвалічным вобразе татараў — дружыны маладога (у сённяшнім значэнні — яго сватоў), якая, паводле старожытнага абраду, павінна „сілай“ выкрасіці нявесту з дома бацькоў. У далейшым песня ў лірычным вобразе плачучых сясцёр раскрывае як жантуральны сум дзяўчыны-маладухі, для якой замужжа аз-начала канец дзяўчага бестурботнага жыцця, канец апекі спадлівых бацькоў, да якіх яна жадала вярнуцца. Дзяякуючы некаторым супольным рысам, характэрным для большасці агулек,

як мелодыя або прыпей „Ой, рано, рано...“, песня перайшла ў велікодны абраад.

„Тэмноі ночы стучало, грыміело,
Ой, рано, рано стучало, грыміело,
А то татары ўсёй двуор звоёвали.
Ой, рано, рано ўсёй двуор звоёвали.
Вывоёвали собіе тры подолянкі.
Тры подолянкі і всіе тры сэструонкі.
Одная плача по вышытум чэпочку,
Другая плачэ по вышытум віночку,
Трэцяя плачэ до ойца, до маткі,
До ойца, маткі, до брата, сэструонкі.“

Вялікдзень, які сваім генезісам звязаны з даўнім праславянскім святкаваннем вясны, сваій абрааднасцю выключаў магчымасць іншых матываў, апрача ўслаўлення прыроды, чалавека, яго працы. Тыповым прыкладам вышэй сказанага з'яўляецца агулька „Ой, вэсна-красна“. Само спалучэнне слоў „вэсна-красна“ акрэслівае вясну, як самую прыгожую пару года. Вынікае гэта з народнага разумення слова „красна“, якое нісе ў сабе некалькі значэнняў: у адносінах колеру — чырвоная, у адносінах прыгажосці — прыгожая („красіва“) і ў адносінах якасці — найлепшая, самая добрая. Апрача гэтага вясна шчодрая:

„Ой, вэсна-красна, чого ты нам прынесла,
Ой, рано, рано, чого ты нам прынесла.
Малым діточкам по крашонум йіечку,
Старым бабулькам по вышытым чэпочку.“

Матывам „крашонага йіечка“ агулька навязвае да валачобных песень і звычаю абдорвання дзяцей т.зв. „волочэбным“.

У большасці велікодных песень (агулек) выступаюць матывы пажадання хуткага выхаду замуж, шлюбу, кахання. У песні „Там, коло моста...“ галоўным з'яўляецца матыў нарастання любоўных пачуццяў разам з прыходам вясны. Займаючай асаблівасцю гэтай песні з'яўляецца вобраз „павы і панны“ — матыў, харектэрны для паўночна-славянскіх калядак, а менавіта са згубленых павай пер'яў панна ўе вянок, які вырваны ветрам з яе рук, ляціць за ваду. Шукаючы яго, панна сустракае трох рыбакоў і за дапамогу абяцае ім аднаму — пярсцёнак, другому — вянок, а трэцяму — сябе.³⁾ Зусім інакш гэты вобраз раскрываецца ў песні „Там, коло моста“:

ТАМ, КО-ЛО МОС-ТА, ШЛУ-КОМ ТРА-ВА РОС-ЛА. ОЙ РА-НО, РА-НО ШЛУ-КОМ ТРА-ВА РОСЛА.

А ПО ТҮЙ ГРА-ВІЕ ПА-ВОНЬ-КА ХО-ДІ-ЛА, ОЙ РА-НО, РА-НО ПА-ВОНЬ-КА ХО-ДІЛА

„Там, коло моста, шоўком трава росла.
Ой, рано, рано шоўком трава росла.
А по туой траве павонька ходіла.
Ой, рано, рано павонька ходіла.
Павонька ходіла, п'юрэчка губіла.
Ой, рано, рано п'юрэчка губіла.
А за павонькою красна панна ходіла.
Ой, рано, рано красна панна ходіла.
Панна ходіла, п'юрэчка збірала.
Ой, рано, рано п'юрэчка збірала.
П'юрэчка збірала, в подушечку клала.
Ой, рано, рано в подушечку клала.
В подушечку клала, біелэ ложэ слала.
Ой, рано, рано біелэ ложэ слала.
Ой, ложэ, ложэ, хто на тобіе ляжэ?
Ой, рано, рано хто на тобіе ляжэ?
Ой, зыдэ, зыдэ міесэць із зорою.
Ой, ляжэ, ляжэ каваліер з панною.“

З пункту гледжання тэорыі літаратуры песня з'яўляецца найбольш тыповым прыкладам выкарыстання т.зв. паўтарэння, вельмі даўняга спосабу здабыцця эстэтычнага эффекту. У народнай славянскай творчасці паўтарэнне выступае ў многіх разнавіднасцях і ахоплівае, пачынаючы ад асобных гукаў, фрагменты слоў, цэлых словаў, часткі сказаў або цэлых сказы, а часам і большыя адрэзкі тэксту. На аснове паўтарэння ўзніклі і аказалися ў шырокім выкарыстанні прыпевы, якія вельмі развіліся, асабліва ў лірычных песнях. У прыпевах часта выступаюць паўтарэнні многіх выклікаў або слоў сёння няяснага паходжання і значэння, як у вышэй прыведзенай песні, „Ой, рано, рано“. Побач з гэтым у разгліданай намі песні выступае т.зв. канкатанацыя, т. з. паўтарэнне ў пачатку наступнага радка слова або цэлай думкі.

Належыць падкрэсліць таксама прысутнасць у песні аднаго з цікавейшых параштуканняў („шоўком трава росла“), выражанага назоўнікам у творным склоне, прычым важны тут якраз такі парадак слоў. Яно, між іншым, сведчыць аб вялікай уражлівасці складальніка твора.

Прыкметнае месца ў гэтай песні займае вобразны парапелізм: „Ой, зыдэ, зыдэ міесэць із зорою, ой, ляжэ, ляжэ каваліер з панною“, у якім парапеноўваюцца нябесныя з'явы з эратычнымі адносінамі „каваліера і панны“. Цікава, што песня не толькі не ганіць так ненормальных паводзін незамужнай дзяўчыны, усе імкненні якой падпарадкованы аднаму жаданню — сіле эратычнай узнёсласці, а здаецца, быццам яна адабрае такую рэчаіснасць, выхваляючы пышнасць „ложа“, здаючыся на спагадлівасць месяца і зорак, безупынных спадарожнікаў і сведкаў, а гэтым самым як бы апекуной закаханых.

Параўнанне месяца з кавалерам, зоркі з паннай — з'ява ў

агульковых песнях нярэдкая, прыкладам чаго з'яўляеца на-
ступны твор:

Ой, зыш-ло, зыш-ло два мі-е-з- чы- кі яс-ны. Там вэн-дро-ва-ло два ка-ва- піе-ры кра-ны
С зэн-ру-ю-чи та-к со-біе го-вó-ры -лі за-шлі до ё ла, діе-чы-ну на-мо ві лі

„Ой, зышло, зышло два міесчыкі ясны.

Там вэндровало два каваліера красны.

І вэндруючы, так сабіе розмовлялі.

Зашлі до сёла, діеўчыну намовлялі:

— Ой, ты, діевчыно, ты хорошая, красна,
Коб міела волы, то была б моя власна.

— Ой, коб жэ ж то я пару волікаў міела,
То я на тэбз, гультая, нэ глідіела,

Но глідіела б я на шляхэцького сына,

Ой, коб на жэн камэнъ-вода робіла.

Камэнъ і вода — то чужая сторона.

Ой, ты, діевчыно, ты людськая помовонька.“

Здзіўляючы рэалізм гэтай песні, які вынікае з глыбокага і праўдзівага раскрыцця адносін людзей да матэрыяльных умоў шлюбу, што выражаетца пажаданнем як з боку хлопца, так і дзяўчыны ўзяць шлюб з багатым партнёрам, ставіць яе побач з найбольш вартаснымі лір'чна-абрадавымі творамі. Песня не абвінавачвае людзей, не ганіць іх за такія імкненні. Вядома было, што азначала жыцце ў горы і бядзе, наколькі люты і бяздушина яно магло разрушыць і загубіць нават найбольшае каханне і паставіць чалавека перад жорсткай рэчаіснасцю бязвыходнага становішча. Багаты партнёр азначаў дабрабыт, а з ім узникала надзея на шчасце. Аднак, беручы пад увагу адносіны паміж грамадскімі слаямі ў прыгонным ладзе і пануючу ў ім несправядлівасць, на што ўказвае песня, сапраўднае шчасце для чалавека працы — земляроба было чыстай мрояй, магчымасці здзяйснення.

У зусім другім настроі ўтрымана песня:

„Положу кладку вэрбову, вэрбову.

Час вам, дівоноўкі, до дому, до дому,

А ты, Манечка, тут зостань, тут зостань.

Прыдэ Колечка, ручку даст, ручку даст.

Прывэзэ віна з-за мора, з-за мора,

Быгай, Манечка, здоровая, здоровая.“

Яна выконвалася штодзённа на заканчэнне абрарадавага спявання агулькі і была накіравана ў адрас актуальна закаханай дзяўчыны, якая знаходзілася сярод спявунь, каб прыгадаць ёй аб чакаючай сустрэчы з каханым хлопцам. У адрас дзяўчыны песняй передаваліся добразычлівыя пажаданні. Вядучым матывам твора з'яўляеца каханне маладой пары, іх душэўныя пера-

жыванні і познія сустрэчы. „Заморскае віно“ акрэслівае глыбіню кахання маладых, асабліва дзяўчыны, для якой прысутнасць каханага з'яўляецца не менш ашаламляючай, чым заморскае віно. Сімваліка гэтай кароткай песні, глыбокі лірызм, а таксама абрадавая прыдатнасць ставяць яе высока сярод агульковых твораў.

Характэрным для велікодных песень было ўсласленне не толькі прыроды, людзей, кахання. Яно ахоплівала нават тых найменшых, самых каханых і пажаданых — дзяцей.

ОЯ, ТАМ У ЛІЕ - СІ НА ДУБ - КУ
ДІ - СІТ КО - ЛІС - КА НА ШНІР - КУ
А Ў ТУОЙ КО - ЛІК - ЦІ ВА - СІЛЬ - КО
КО - ЛІВЫ ШУТ Ё - ГД ВЫ - СО - КО

КО - ЛІV - ШУТ Ё - ГО ВЫ - СО - КО КОБ БЫ -
ЛО ВІД - НО ДА - ЛЕ - КО
КО - ЛІV - ШУТ Ё - ГО АЖ ПУД БҮОР КОБ БЫ -
ЛО ВІД - НО НО ПУД - БҮОР

Словы „колышыэтэ іе высо́ко, коб было відно далеко“ нясуць у сябе вялікую эмацыйнальную нагрузкку — радасць ад існавання малога дзіцяці, пажаданне паказаць яго, пахваліцца ім.

Заканчэннем велікоднага абраду, а тым самым звычаю спявання агулек была „Провадная нядзеля“, т.зв. „Провады“. Многа дамыслаў выклікае песня:

ПО - РО - ДІ - ЛА МЭ - НЭ В ПРО - БОД - НУ НЭ - ДІЕ -
ЛЮ ДА - ЛА БО МНІЕ
ГҮОР - КУ ДО - ЛЮ, да я ёе по - ДІЕ - НУ ? да - ла бо мніе ГҮОР - КУ ДО - ЛЮ, дзя - ўе по - ДІЕ - НУ

„Завезу до міста долю продовати,
Як узнают, што ліхая, із схочут купляти.“

У ёй матыў журбы, бязвыходніцы становішча надзеленай горкай долій дзяўчыны, узмацняемы сумнай мелодыяй, выключает гэту лірычную песню, навязвающую да часоў цяжкага прыгоннага жыцця, з разраду ўсхваляльных велікодных песенъ. Песня выражана спалучае факт нараджэння ў провадную нядзелю з абdziлением нованароджанага дзіцяці горкай долій, прычым няма грунтоўных падстаў да сцвярджэння, што спалучэнне гэтых фактаў — з'ява выпадковая. Ідучы за думкай, можам зрабіць вывад, што ў вераваннях першабытнага грамадства дзеци, народжаныя ў гэты дзень, абdziляліся горкай долій, пазбаўляліся жыццёвага фарту. Магчыма, што выступае тут сувязь з

супадаючай з гэтым днём „Радаснай“ — святам душ „усопшых“. Я. Карскі і другія фалькларысты аб магчымасці існавання таго веравання нічога не ўспамінаюць. Гэтая песня выконваецца і ў спалучэнні з другой мелодыяй.

На нашу думку, мелодыя „а“ больш шчыра і глыбока аддае настрой і змест твора, і таму якраз яна з'яўляеца першабытнай. Мелодыя „б“ па-сапраўднаму прыналежыць да песні „Гаю зэлёненькі“. Аднак сёня песня „Породіла мэнэ в Проводну нэдіелю“ выконваецца толькі ў спалучэнні з ёю і трэба было нямала намаганняў, каб адшукаць першабытную мелодыю.

Раней у нас ужо была магчымасць гаварыць аб тым, што рэшткі першабытных абрадаў, выщесненая царквой, захаваліся толькі таму, што наступіла іх кантамінацыя з хрысціянскімі святамі. Вышэй сказанае датычыць між іншымі святкавання па старажытнаму календару першага выгану жывёлы на пашу, якое ў хрысціянскую эпоху злілося з святам у гонар св. Юрыя — апекуна жывёлагадоўлі. У песнях, запісаных многімі даследчыкамі беларускага фальклору, св. Юрый „адмыкае зямлю“ пасля зімовага сну і „выпускае расу“. Паводле вераванняў, раса лілічылася карыснай для ўраджаю і здароўя. Таму існаваў звычай, паводле якога маладыя хлопцы і дзяўчатаі качаліся па расе, каб быць здаровымі на працягу года. У пазнейшыя перыяд качаліся па жыце, каб яно не вылягала. Да нашых дзён датрываў звычай хаджэння ў дзень св. Юрый на поле з караваем, багата ўпрыгожаным „гускамі“ — сімвалам добрага ўраджаю. У маладое жыті ўстромлівалі свячоную вярбу — сімвал ачышчанай сілы ад злых духаў (працяг велікоднага абраду). Па жыце качалі таксама крашонымі яйкамі. Пасля гэтага наладжвалі ў полі абед з выпіўкай (ежу клалі на абрусе, разасланым на зямлі) і спявалі юр'еўскія песні. У перыяд занікання юр'еўской абрааднасці замест іх спяваліся або агулькі або вяснянкі — „гаікі“, у залежнасці ад таго, у якой абрааднасці мясцілася святкаванне Юрый.

Разглядаючы матывы юр'еўскіх песен у сёняшнім выглядзе, сцвярджаем, што яны ў большасці выпадкаў звязваюцца з тэма-

тычна з асновамі святкавання. Сустракаєцца ў іх матыў расы, які ў юр'еўскай абрааднасці набірае асаблівага значэння, і амаль ва ўсіх песнях (запісаных у вёсцы Трасцянка) наглядаеца так-сама чыстаабрадавы матыў — пасенне жывёлы.

Найбольш яркім прыкладам вышэй сказанага з'яўляеца лі-рычная песня:

„Ой, ты, каваліер, а я дзеўчына красна.
Ты ў корчуомі п'еш, я твога коня пасла.
Ой, пасла, пасла до гэмізнькоі ночы.
Напала роса на моіе ногі босы,
Напала роса на моло русу косу.
Далібуог, Ясто, віточок из доношу.
Нэ донесцэш ты, донесцэ тоея сёстра.
Ой, рано, рано донесцэ тоея сёстра.“

У гэтай, асабліве прыгожай песні, дасягнуўшай вялікай эма-циянальнай выразнасці, раскрываеца глыбокалірычны інтым-ны вобраз закаханай дзяўчыны. Яе чыстае дзяўчынае пачуццё какання, далёка не наіўнае, выклікае ў нас добразычлівия па-жаданні і, разам з гэтым, патрабуе нашай спагады. Дзяўчына, закаханая ў нячулага на яе пачуццё хлопца, якому абыякавасць да яе зусім не перашкаджае нікчэмна выкарыстаць шчырае ка-ханне (змушае пасвіць свайго каня, а сам п'е ў карчме), дахо-дзіць да выводу, што лепш загубіць сябе, чым цярпець нязнос-ныя душэўныя муکі і здзекі. Абыякавасць, бесцърымонасць і нікчэмнасць хлопца дасягае вяршынь, калі ён сцвярджае, што яму ўсё роўна, хто абдарыць яго пачуццём. Можа гэта быць, між іншым, яе сястра.

Зусім па-другому матыў какання разглядаеца ў песні:

„За ліесом, за бором, там круглое поле.
Молода діўчына там лёнчок поле.
Поле ж вона, поле, той пэрэбірае,
Пэрэбуор зілечка за плугот выкідае.
Кінэ ж вона, кінэ, нэхай вода нэсэ,
А дэсц муюй міленькі там волікі пасэ.
Ой, пасэ ж вуон, пасэ, той дэсь за горамі,
Нэ бачыт стэжэнкі той за слузозонькамі.
Ой, пасэ ж вуон, пасэ, той за высокімі,
Нэ бачыт стэжэнкі той за друобненкімі.“

Як бачым, разам з прыходам вясны нарастоюць любоўныя па-чуцці, якія выклікаюць у закаханых жаданне і патрэбу безу-пынных сустреч. На жаль, вясна прыносіць з сабой таксама і інтэнсіфікацыю сельскагаспадарчых работ (трэба палоць лён, пасці жывёлу), што становіцца прычынай хвілёвой разлукі і вы-клікае невымоўны сум у закаханых. Аднак кемлівая дзяўчына знаходзіць спосаб, каб пагаварыць з „міленькім“, і ў праплываючую рэчку, ля якой дзесьці далёка ён пасе жывёлу, кідае „п-эрэбуор зілечка“. Яно даплыве да яго і перакажа думкі дзяўчы-ны.

У іншым лёгкім жартосливим тоне ўстримана наступная юр'еўская песня:

„Пожэну волікі ў Попэліе ранэнько
Нанасу волікі, як бочки, кругленъкі.
Волы моіе, волы, ой, рано я встала,
Волы нэ пуд'елі, а я нэ доспала.
Волы нэ пуд'елі, бо траса малая,
А я из доспала, бо шчэй молодая.
Волы нэ пуд'елі — комарыз кусалі,
А я из доспала — хлопці докучалі.“

Па-майстэрску, у вельмі трапных вобразных асацыяцыйах раскрываецца поўны інтymнай цеплыні і дасціпнасці вобраз дзяўчыны, якая з роўнай бестурботнасцю адносіцца і да заняткаў і да кахання, а гэтым самым да рэчаіснасці акружаючага яе свету. Якраз такі падыход да жыцця дзяўчыны тлумачыць сваёй маладосцю. Многа домыслай аб складанні песні выклікае назва „Попэліе“ (лес і луг між ракой Нарвай і Трасцянкай, дзе заўсёды жыхары вёскі пасвілі жывёлу).

Нягледзячы на юр'еўская матывы разгледжаных намі тэкстаў, звязаныя з жывёлагадоўляй і працай пастухоў, апекуном якіх, паводле веравання, быў св. Юрый, песні гэтыя ў перыяд занікання святкавання пераходзілі да велікоднага абраду, калі ў ім мясціўся Юр'еў дзень, або спяваліся як вяснянкі, званыя ў Трасцянцы „гаікамі“. Менавіта песні „За ліесом, за бором“, „Там круглае поле...“ і „Пожэну волікі ў Попэліе ранэнько“ ў сённяшнім разуменні належаць да веснавых „гаікаў“ і выконваюцца на іх мелодыю, супольную для ўсіх песен, прыналежных да гэтай абраднасці. Могуць існаваць невялікія адхіленні ад вядучай мелодыі, напр.: „Пожэну волікі...“, якой харacterны метrum 3/8, замест уласцівага большасці гаікаў 2/4. Належыць адзначыць, што музычная структура „гаікаў“ супадае са структурай большасці вясельных песен, што тлумачыцца вялікай колькасцю вяселляў у гэты перыяд.

Трэба падкрэсліць факт, што жыхары Трасцянкі ставяць выразную мяжу паміж песнямі велікоднага абраду — агулькамі, а

веснавымі песьнямі — гаікамі, хаяць выступае наяўнасць зыходных матываў. Паводле інфарматараў, веснавы абрац пачынаецца „гаікамі“. Абумоўлена гэта, на нашу думку, пачаткам квітнення расліннасці. У гэтым, безумоўна, належыць шукаць асноў звычаю, харектэрнага для другіх вёсак (між іншым, Старое Корніна), спявання „садавых песень“, у час квітнення садоў. Самая назва вяснянак — „гаікі“ найхутчэй узнякла ў выніку асацыяцыі гаю з вясной. Песьні выконваліся пераважна пад квітненчымі дрэвамі (чаромхі, яблыні і г.д.), а таксама ў час хаджэння на раку Нарву, праз гай, якіх у наваколлі раней было многа. Веснавыя песьні („гаікі“) пачаўшы на Юрыя, спяваліся на працягу пяці тыдняў, да „сёмухі“, якая супадала з „Тройцай“.

Згодна з вышэй сказанным „гаікі“ сваім зместам не адбягаюць ад раней разгледжаных агулек і асабліва юр'еўскіх песьні. Гэта якраз і было прычынай таго, што няма між імі выразнай мяжы, і таму многія юр'еўскія песьні выконваліся як „гаікі“, хаяць апошнія, з увагі на матывы шлюбу і кахання, намнога бліжэйшыя да вясельных песьні.

З увагі на тое, што „лототъ“ пачынаў квітнеч пэршым, „гаікі“ пачыналіся песьняй:

„Лототю, лототю, чом ты нэ розвіусе,
Любів я діўчыну, той нэ ожэніусе.
Любів я діўчыну, а діўчына менэ,
Но діўчыны маті нэ oddаст за менэ.
Любів я діўчыну — возьмут іхе людэ,
А мніе, молодому, паронькі нэ будэ.
Будэ пара, будз, алі нэ такая.
Будэ молодая, шчэй чорнобрывая.“

Выкарыстанне аллегарычнага вобразу неразвіўшагася „лототью“, памагае раскрыць душэўны стан уражлівага хлопца, які, нягледзячы на ўзаёмнасць у каханні, не ажаніўся з дзяўчынай, таму што не ствараў адпаведнай партыі (намёк на сацыяльную няроўнасць у дасацыялістычным грамадстве). Прыйода, з якой людзі атоесамлівалі сваё жыццё, як найбольш чуткі і справядлівы сябра, заўсёды была прыхільнай для чалавека беднага і добрага або пакрыўдженага. Менавіта таму „лототъ“ не развіўся (як вынікае з песьні), што ён у такой жа ступені перажывае крыўду, спагадае хлопцу і суцяшае яго, прадвяшчаючы, што прыйдзе час, і для яго будзе дзяўчына, да таго — прыгожая „чорнобрывая“.

Адносіны да шлюбу з неадпаведнай па прычыне багацця дзяўчынай выражаны ў песні:

„Сівая зазуля всё куку да куку,
Бодай шчасця нэ міў, хто богатых шукаў.
Бодай шчасця нэ міў, ніякого скурана,
Хто іедэ далеко, нэ бэрэ з коханія.
Бодай шчасця нэ міў, ніякого звыску,
Хто іедэ далеко, нэ бэрэ споблізку.
Як мы кохаліся — як пташечкі ў стрэсі,
Як мы розышлісе — як ягудкі ў ліесі,
Як мы кохалісе — людэ сміялісе,
Як мы перэсталі — вэсёліе ўшы сталі.“

Разглядаюцца яны ў гэтым творы па-другому: то не бацькі дзяўчыны не хочуць няроўнай па багацці пары, а сам хлапец шукае багатай дзяўчыны, за што ў адрас яго дзяўчына шледрэнныя пажаданні і папрок. Бяспречнай вартасцю гэтай песні з'яўляецца яе глыбокі лірызм і багатая мастацкая афарбоўка. Пачатак песні — гэта тыповы прыклад фармальнага паралелізму, які звычайна ўтвараўся ў выніку засяяння старожытнага сэнсу парадуннія, з часоў, калі людзі атоесамлівалі сваё жыццё з жыццём прыроды, пацвярджэннем чаго з'яўляюцца парадунні: „як мы кохалісе — як пташечкі ў стрэсі, як мы розышлісе — як ягудкі ў ліесі“.

Веснавы цыкл каляндарнай абрааднасці завяршаўся песнямі, прысвечанымі працоўнай дзейнасці чалавека — сенакосу („Косырыэ косят, а віетронькі повівают“, „Біел молодэць сіено косіт“ і г.д.). Тэматыку песень пераважна складаюць сямейнае жыццё, коханне, шлюб. Сапраўды абраадавых па характару, г.зн. песень, якія паказвалі б на сувязь з земляробчай магіяй або закліннямі, сярод сенакосных амаль не знаходзім. Пэўная заклінальная інтанацыя прысутнічае ў песні:

Кос-ціе ко-сят, бо-га про-сят, кос-ціе ко-сят, бо-га про-сят. Да-й нам, бо-жэ,
по-го-до-но-ку

„Косыціе косят, бога просят:
дай нам, божэ, погодоньку
за нашую роботоньку,
каб мы сіено посушылі,
по сторонам повозілі,
а ў стодолі добрэ жыті —
міёд, горыэлку, віно піті.“

Як вынікае з усяго вышэй сказанага, характэрнай рысай прыведзеных песень з'яўляецца імкненне чалавека запэўніць сабе

прыхільнасць добрых сіл прыроды. Наглядаюца яго блізкія з ёй сувязі і духоўны контакт. Можна смела гаварыць аб еднасці чалавека і прыроды, што падкрэсліваеца ў песнях выкарыстаннем поўнай сістэмы народных параўнанняў.

Нятледзячы на тое, што ў многіх веснавых песнях няма ні адзнак магіі, ні адлюстравання абрадавых дзеянняў, яны безумоўна застаюцца абрадавымі песнямі, таму што яны прымеркаваны, аднесены да гэтых абрадаў і свят паводле традыцый, і выконваліся толькі ў вызначаны для іх час. Найлепш вышэй сказанае ілюструюць слова М. Я. Грынблата: „Абрадавую паэзію ў цэлым складалі розныя творы фольклору, што былі звязаны з абрадамі і суправаджалі іх выкананне або выконваліся ў пэўныя культавыя, святочныя дні, на якія прыпадалі тыя ці іншыя рытуальныя цырымоніі... Трэба адзначыць, па-першае, што далёка не заўсёды ў песнях, звязаных з абрадамі, выразна выступаў іх магічны характар“.

Віктар Стаквюк,
Віялета Залеская

^{1, 4)} М. Я. Грынблат, Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць, стар. 55, 62.

^{2, 3)} Kazimierz Moszyński, Kultura ludowa Słowian, T. II, cz. 2

⁵⁾ Усе тэксты запісаны ў 1970 годзе ад Аны Стакюк, 1923 г. нар. з Трасцянкі. Запісаў іх і апрацаваў В. Стаквюк.

⁶⁾ Нотная транскрыпцыя і музычны аналіз В. Залескай.

БІБЛІЯГРАФІЯ

1) Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць, Мінск 1966.

2) Н. Гілевіч, Наша родная песня, Мінск 1968.

3) В. Е. Гусев, Эстетика фольклора (у перакладзе на польскую мову).

4) М. Я. Грынблат, Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць. Мінск 1967.

5) Е. Ф. Карский, Белоруссы, Мінск 1916.

Задзяягай:

1) Песні „Тэмноі ночы стучало, грыміело“, „Ой венча-красна“, „Ой, ты, кавалер, а я діеўчына красна“ і „Положу кладку взрбову, вэрбову“ выконваюцца на мелодыю — „Ой, зышло, зышло два міесчыкі красны“.

2) Песні „За ліесом, за бором там круглое поле“ і „Сівая зозуля всэ куку да куку“ выконваюцца на мелодыю — „Лототю, лототю; чом ты из розвіусе“.

АДМАХАЛІСЯ

А ён нястомна вартуе наваколле... Вятрак каля вёскі Глінічча Вялікае.

Іх штораз менш відаць на ўзгорках за аселіцамі нашых мястечак і вёсак. Як і захаваўся які-небудзь, то зарос па калені чарнабылам і палыном, пашчапалі і абдзёрлі яго прабушаваўшыя незлічоныя віхуры, навальніцы ды іншыя нягоды. Стаяць ён забыты, адзінокі, бяскрылы. А быў жа час, калі нястомна махаў ён пёрыстымі крыламі і працевіта тарахцеў над асьмінаю шэрага жыта, каб ператварыць яе ў мех пухкай, пахучай і белай, як снег, муки. Тады гаспадар не спускаў з яго ўдзячнага вока: дбайна выроўніваў пёры на крылах, прыбіваў адарваныя ветрам дошкі на стромкіх сценах, патраўляў драніцы на даху.

Абыходзіў яго колькі разоў у тыдзень, нават шурпатыя сцены пагладжваў не мениш шурпатаі, спрацаванай рукою. Час ад часу пад'язджаў пад ветраковыя ўсходні са свайго ці з суседняга сяла вазок з пукатымі мяхамі ў драбінах і худзенькім конікам у хамуце пад вялізнай крывою дугою. Побач з возікам шлëпаў растаптанымі лапцямі вусаты дзядзька ў шэрай свіце ды круглай шапцы без брылі, не інакш, пашытай з сирямятай шкуркі з зімовага ягняці. Гаспадар ветліва ручкаўся з ім, кідаў задаволенным зрокам на мяхі ў драбінах і заводзіў прыязныя доўгія размовы. І не без прычыны: гэта ж, глянь, заробак сам

у рукі прыйшоў — як не ладны грош, то мерка збожжа позуна! Дзьмуў роўны ветрык, і вятрак размашыста загортваў яго пружкія павевы сваімі крыламі ды аж тросся ад працаўтай натугі. Спявалі колы, гаманілі шасцерні, бурчэлі жорны і цёк з жалабка ў кораб плаўны струменьчык муکі, як непаспешліва шаклі калісцы дні, гады, дзесяцігоддзі...

Чалавек здаўна адчуваў магутную сілу ветраной стыхіі, пазіраў на яе спачатку з абагатваральнym захаплен-

Ці можа быць штосьці больш сумнае, як бяскрылы вятрак? «Галендар» каля вёскі Шацілаўка пад Беластокам.

нем, потым з хітраватым зацікаўленнем, але доўга не патрапіў спажыткоўцаў яе ў сваю карысць. Цяжка з упэўненасцю сказаць, калі канкрэтна паявіўся першы на свеце вятрак, але напэўна вядома, што ў другой палаўні XIII стагоддзя ён ужо быў папулярны ў Англіі. У адным з англійскіх рукапісаў, які паходзіць з 1270 года, знаходзіцца найдаўнейшы малюнак ветрака. Яго выгляд нагадвае казачную хатку на курынай ножцы: на даволі высокім слупе змайстравана невялікая будка, калі шчытавога боку страхі якой відаць чатыры крылы, што круціць вось. Яна, відаць, прыводзіць у рух жорны. У будку можна ўзбрацца па даволі высокіх усходнях-драбінцы. Падобны вятрак ёсць і ў італьянскім рукапісе з XIV стагоддзя.

На Славяншчыне ветракі паявіліся недзе ў XIII-XIV стагоддзях, спачатку на заходзе, на ўзбярэжжы Балтыйскага мора, а потым паволі яны сталі распаўсюджвацца далей на ўсход і поўдзень. Але гэты шлях быў вельмі павольны, нават марудны, бо ветракі мелі двух вялікіх канкурантаў: ручныя жорны і вадзяныя млыны. Жорны ў панскіх дварах круціла нявольная чэлядзь або парабчанкі, а ў сялянскіх хатах — пераважна жанчыны. Колы ў вадзяных млынах жа — плынъ тae безлічы рэчак і ру-

Над ім працюшавала безліч віхраї і паваліній, яны абдзёрмі ўсю яго красу...

чаёў, што густой сеткай вілься па славянскіх землях, у тым і на абшары, які мы цяпер завем Беласточчынай. Што ж, нашым продкам намнога лягчэй было не шкадаўцаць нявольнічай ці свае ўласнай працы або запрэгчы да яе струмень вады, чым скарыстаць з надта ж сваёвольнай ды наравістай сілы ветру. Таму, відаць, у „Люс-

трацьях каралеўскіх маёmac-
цей ваяводства Падляскага“ з
1570 і 1576 гадоў аж кішынь
ад пераліку вадзяных млыноў
на самых розных рэках, рэч-
ках, рачулках, а нават і ру-
чаях, пра якія цяпер проста
ўспаміну няма, бо яны выса-
хлі. У той жа час зусім не
ўпамінающа ветраныя млы-
ны. Ці іх наогул не было на
Падляссе ў другой палове XVI
стагоддзя?

Напэўна не было прыхіль-
ным да ветракоў і наступ-
нае, г.зн. XVII стагоддзе. Та-
ды Падляссе было арэнай
працяглых змаганняў поль-
скіх і шведскіх войск. Пагро-
мы, грабяжы ды эпідэміі вы-
нішчылі краіну дашчэнту, не
было чаго і не было каму ма-
лоць.

Затое ў XVIII стагоддзі на-
ступішчае хуткае развіццё
гарадоў і мястэчак і ў сувязі
з тым павелічэнне запатрабо-
вания на муку і крупу выклі-
кала даволі хуткае развіццё
будаўніцтва ветракоў. Паяў-
ляліся яны перш за ўсё там,
дзе не было ўмоваў пабуда-
ваць новыя вадзянія млыны.
А такіх умоваў было ўсё
менш. Непрыхільна да вадзя-
ніх млыноў адносіліся па-
мешчыкі, бо розныя млыно-
выя запруды і сажалкі, пады-
маючы ўзровень вады, пры-
чыняліся да забалочвання
лугоў і палёў. У каралеўскіх
маёmacцах на тагачаснай ус-
ходній Беласточчыне разгар-
нуў актыўную гаспадарчу
дзеянасць падскарбі надвор-

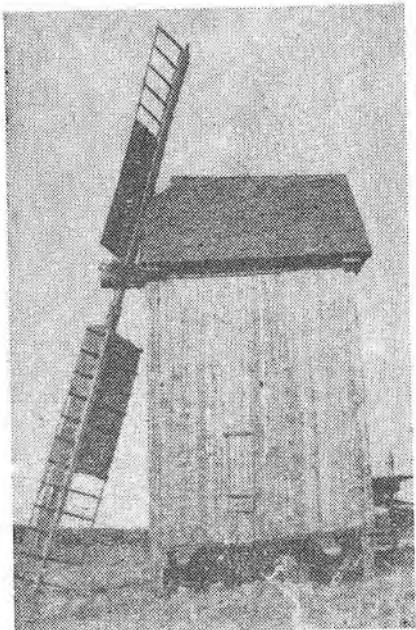
ны літоўскі А. Тызенгаўз. Каб належна эксплуатаваць лясныя багацці, ён перш за ўсё зрабіў сплаўнымі Нарву, Нараўку, Сакалду, Супрасль і іншыя рэкі. Значная колькасць вадзяных млыноў, размешчаных на іх берагах у сувязі з гэтым перастала існаваць. Таму ў хуткім часе на пагорках вакол гарадоў, мястечак, а таксама каля памешчыцкіх фальваркаў пачалі

У заснексанай пустэчы як міла ўбачыць нам яго... „Пальтрак“ з вёскі Чыжыкі.

гусцець вяночки ветракоў. Належалі яны да памешчыкаў, манастыроў або гарадскіх прадпрымальнікаў: уладальнікаў розных мануфактур, купцоў, толькі зредку іх гаспадарамі былі незаможныя рамеснікі. Прыгоннае сялянства ў той час ветракамі не цікавілася — увесь свой скупы збор з мізерных гаспадара чак перамолвала яно ў жорнах. Абы толькі было што малоць!..

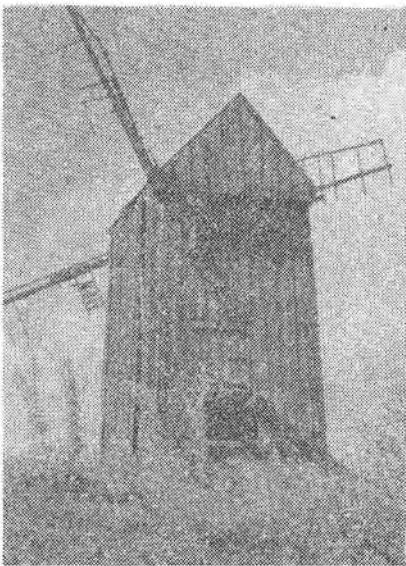
Знясенне прыгону яшчэ больш садзейнічала змяншэнню колькасці вадзяных млыноў, затое насталі часы прайдзівага росквіту для ветракоў. Вырасталі яны, як грыбы пасля дажджу, на ўзвышшах амаль каля кожнай вёскі, а пры вялікіх сёлах нярэдка было іх па некалькі. Былі яны вынікам тых гаспадарчых і грамадскіх перамен у сельскай гаспадарцы, што паволі, але няўхільна наступалі пасля ліквідацыі паншчыны. У вёсцы хутка наступаў падзел сярод сялян: з аднаго боку вырасталі невялікі слой заможных гаспадароў, а з другога — няспынна павялічвалася колькасць беднага малазямельнага і безземельнага сялянства. Вядома, вятрак, прадпрыемства не такое ўжо і вялікае, бо амаль усё ў ім робіцца саматуж з дрэва. Але які пры гэтым быў прастор невычэрпнай смыкалцы і залатым рукам народных майстроў-цесяляроў! Вырабіць усе тыя зубочкі ў шасцярнях

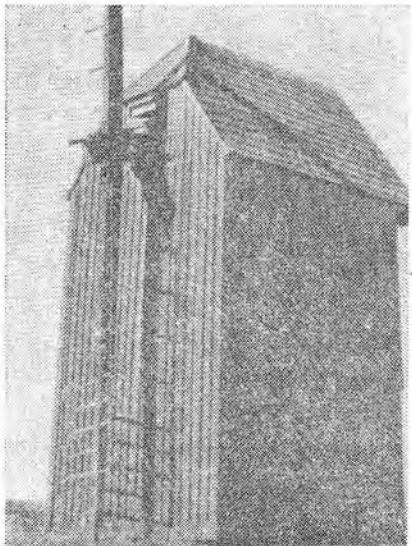
Яшчэ ён цэлы, працаздолны і мог бы крыллем узмахнуць... Вятратак каля вёскі Войнаўка.

і колах, перакладзінкі і пёры ў крылах, каўшы і жалабкі пры жорнах, валы і ўсходні — на гэта трэба было і настойлівасці, і працевітасці, і ўмення, ну, і, зразумела, мно-га часу. Таму і будавалі ветракі пераважна малазямель-ныя вясковыя майстры на ўсе руکі. Хоць народная прыказка і кажа, што з музыкі і млынара німа гаспадара, але яны ўзводзілі ветраныя млыны з надзеяй знайсці ў іх падпору ў сваёй беднасці ці то меркай збожжа ці сякім-та-кім грошам даходу з мліва. Са сваёй працай і часам яны не лічыліся, ды і хто тады

цаніў бедняка!.. Такім чынам Беласточчына і суседнія з ёю рэгіёны густа засялліся ветракамі. Просты чалавек змусіў працаца на сябе сілу, якая спрадвеку спавівалася ўяўленнем мноства самых фантастычных вераванняў. Гэта ж у паветры круціліся ў віхры нячыстыя сілы, і калі ў такі віхор парнуць вастрыём нажа, дык абавязковая, быццам бы, яно будзе закрываўлена. Чэрці таксама выклікалі страшную „кручу“, якая паяўляецца невядома адкуль, хапае і разбурае ўсё, што акажацца на яе дарозе. Асабліва вылі вятры тады, калі нехта павесіцца, або калі неўзабаве мае быць вайна. Але і былі вятры, прыхіль-

Дзе вецер гне чарнабылу засохлыя сцяблы... Вятратак каля вёскі Малаязвічы Дольныя, гм. Саколка..

I хацеў бы ён крыламі ўзмахнуць!.. Вятраク каля вёскі Навінка, гм. Шудзялава.

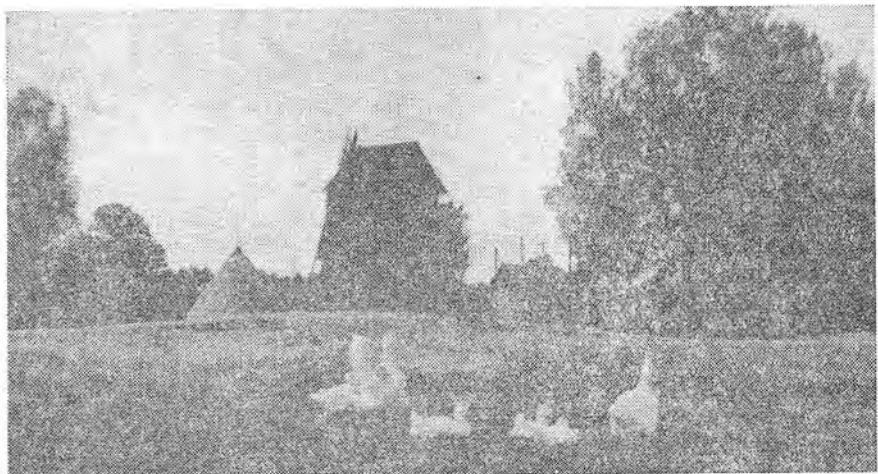
ныя для чалавека. Іх то, як меркавалі некаторыя зайздрасныя суседзі, выклікаў млынар, калі хадзіў вакол свайго новага ветрака ды пасвістваў. У ветраках не толькі малолі жыта на хлеб, але і ўхітрайліся рабіць розную крупу, а некаторыя млынары прабавалі рыхтаваць і пытляваную муку.

Аднак гэты „залаты век“ ветракоў не трываў доўга. Успыхнула першая сусветная вайна, пачаліся зацяжныя пазіцыйныя баі, і ваюочыя бакі зядла знішчалі якраз ветракі, бо яны былі дасканальнімі назіральнямі пунктаў, служылі арыенцірамі для артылерыі і г.д. Яшчэ горш давялося ветракам, калі Беласточчыну акупа-

валі кайзераўскія войскі. Каб сцягнуць як мага болей збожжа ад насельніцтва, немцы пад пагрозай цяжкіх пакаранняў забаранілі малоць яго звыш устаноўленай імі мізэрнай колькасці на душу насельніцтва. Каб не дапускаць да нелегальнага памолу, акупанты знішчалі ветракі, жорны, большасць вадзяных млынсу. Калі суцішыліся бай і паходы першай сусветнай вайны, на Беласточчыне ветракоў было вельмі маля: дзе-нідзе па ўзгорках захаваліся іх касцякі без крылаў ды са знішчаным нутром жорнамі. У міжваеннае дваццягоддзе наступіла адбудова ранейшых і пабудова новых ветраных млыноў, але эта была толькі частка

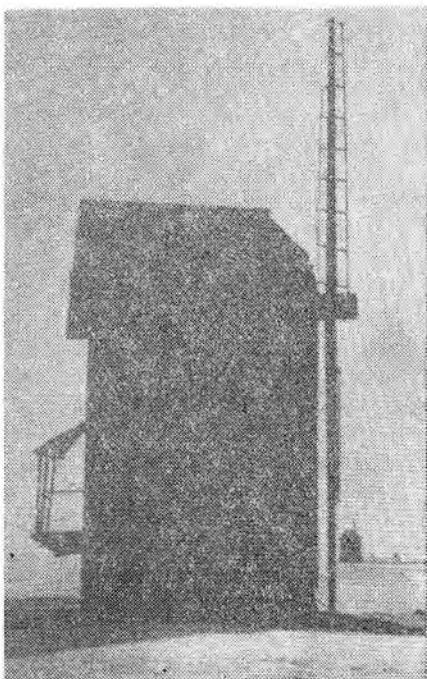

А ён у спраўнасці ўсё захаваў, нават „дыышаль“, каб нехта яго „пад вецер“ паставіў. Вятраク каля вёскі Палічная.

У засені таполяў і стагоў свой век ён дажывае... Вятрак каля вёскі Круглы Лясок, гм. Міхалова.

даваенай іх колькасці. У асноўным, тыя ветракі, што цяпер яшчэ знаходзяцца на Беласточчыне, былі збудаваны ў міжваенны час. Найбольш сярод іх ёсьць стрыжнёвых ветракоў („казлякоў“), значна менш шатровых („галендраў“) і рэдка дзе можна сустрэць „пальтрака“. Вятрак „казляк“ мае ў аснове сваёй канструкцыі козлы з тоўстых друкоў, сцены абітыя дошкамі, а двухсільную страху, нярэдка з „залобкам“, пакрытую драніцамі або гонтамі, часам саломай. Увесы „казляк“ трывмаецца на тоўстым бервяніне, часам укананым у зямлю, пры дапамозе дышля можна яго адпаведна наставіць крыламі „пад вечер“. „Галендар“ мае нерухомы, часта мураваны з польнага камення зруб, на ім рухомы двухсхільны дах, які настаўляеца разам

Яшчэ ад яго тхне моц... Вятрак каля вёскі Чыжыкі.

з крыламі „пад вецер“ сам па сабе пры дапамозе спецыяльнага „хваста“, што абсталяваны з процілелага да крылаў боку страхі. „Галендыры“ — гэта пераважна вялікія, магутныя ветракі. Зруб „пальтрака“ драўляны і аба-піраецца на спецыяльных жалезных роліках, якія коцяцца па жалезнай шыне, калі вятрак трэба наставіць „пад вецер“. Крылы ветракоў сканструяваны з лёгкіх, але моцных брусоў або жэрдак. Значную частку лёгкіх дашчулак-пёраў можна здымамаць, калі дзыме вялікі вецер, і начэліваць іх, калі трэба павялічыць ветраную цягу.

Ужо ў міжваенны час паяўліся вялікія і непераможныя канкурэнты ветракоў — маторныя і электрычныя млыны, якія малолі хутка, танна і давалі мліва вельмі высокай якасці. А што ж маглі вышыніць са сваёй „тэхнікі“ ўласнікі ветракоў? Асабліва, калі адным з асноўных былі ў іх млыновыя каменні, амаль такія, як паўтысячагоддзя таму назад. На Беласточчыне іх пераважна выкоўвалі ўручную з вялікіх польных каменняў-валуноў. Праца гэтая была надта ж цяжкая, карпатлівая, патрабуючая высокага каменецёснага майстэрства. Замест камавых млыновых каменняў сталі з часам прымяняць камяні, вылітыя з цементу з дадаткам польных каменяў. Між іншым, славіўся іх вы-

рабам народны ўмелец І. Палецкі з вёскі Рудня, што ў Міхалоўскай гміне. Малоў жа ён крамяні-крамухі на адпаведнай велічыні шчебень у сваім... ветраку!

Варта прыгадаць тут, што калісьці лічылі: млыновы камень — заможнасць, ва ўсім дастатаць, шчасце. Таму нярэдка нават і паны клалі яго каля ўезду ў свой двор або каля ўваходу ў палац. Сяляне таксама стараліся прыдб�ць такую карысную рэч і пакласці як прыступку каля парога хаты. Аднак млыновыя каменні, якія б цвёрдышы не былі, у час мліва ўсё ж сціраліся, выгладжваліся і пачыналі „паліць“ муку. Неабходна было нанава выкоў-

З якой старанлівасцю будаваў яго майстар!..

А гэты магутны „галендар“ яшчэ і сёння здобіць ваколіцу вёскі Белавусы на Сакольшчыне.

ваць на іх мелючай паверхні равочкі. Гэтым займаліся майстры-спецыялісты, таксама народныя ўмельцы. Часам за такім слаўным майстрам пасылалі спецыяльны воз за сто і болей вёрст. А калі ён прыязджаў, тады дагаджалі яму ва ўсім: кармілі, пайлі, не таргаваліся ў плаце, абы толькі камень быў адпаведна адкаваны.

Цікава, што нярэдка не-звычайнае майстэрства млынару ўыклікала амаль забабонную боязь у людзей. Хадзілі легенды пра іх, як пра ведзьмароў, што трymаюць сувязь з нячыстымі сіламі, часам змушаюць чартоў круціць крылы свайго ветрака, калі няма ветру, або насіць

цяжкія мяхі са збожжам ці мукою. А ў приказцы „Мельнікава карова, дзеўка папова і эканомава кабыла ніколі галодныя не былі“ выявілася зайдрасць да мельнікавага жыцця, крыху лепшага, чым усіх іншых у сяле.

Трагічны лёс спаткаў ветракі ў час апошняй вайны. Фашысты, абклайшы насельніцтва цяжкімі падаткамі — збожжам, мясам, малаком і іншымі сельскагаспадарчымі прадуктамі, пад пагрозай расстрэлу або вывазу на прымусовыя работы забаранілі малоць звыш устаноўленай імі галоднай нормы, пры гэтым за мліва бралі вялікі збор збожжам. Зразумела, падобно як у першую сусветную

вайну, але з більшай заядлакою, знішчалі ветракі і інші млыны, у яких не маглі сцісла кантраліваць мліва. Многа ветракоў было знішчана і ў ходзе ваенных дзеянняў.

Калі ў першыя пасляваенныя гады былі яшчэ спробы адбудоўваць знішчаныя і стаўіць новыя ветраныя млыны, асабліва ў адлеглых ад гарадоў і мястечак мясцовасцях, то потым ужо нікто імі не займаецца — людская праца і час пачалі высока цаціцца і на вёсцы. Нікому нават і ў глаў не прыйдзе малоць муку ці рабіць крупы ў ветраку, як не прыходзіць прасці і ткаць кажуць на кашулю. Цяпер на нашых сёлах збожжа мелюць у хатніх электрычных млынках або ў вялікіх ГСаўскіх млынах толькі на корм жывёле і вельмі рэдка сабе на хлеб, бо выпечаны хлеб, крупу, муку вышэйших гатункаў усе купляюць у крамах.

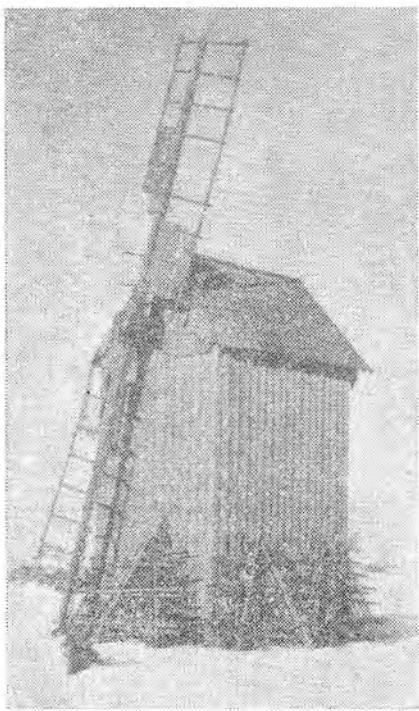
Некаторая ветракі служаць яшчэ і цяпер да мліва збожжа на асыпку, як, напрыклад, у М. Бабулевіча ў вёсцы Парцава каля Бельска. Некаторая майстры-самавучкі прыстасавалі ветраныя млыны да іншых прац, напрыклад, А. Гаранюк з вёскі Кабылянка каля Міхалова — да плавання бярвенняў на дошкі, А. Савіцкі з Садовага Стоку каля Супраслі — да вытворчасці электрычнасці, а ўспомнены ўжо І. Палецкі з Гарбароў у гміне

Міхалова — да выточвання розных металічных элементаў і іншых прац.

Так працоўны шлях ветракоў бесправартна закончыўся. Відаць іх там-сям на пагорках як след адышоўшай назаўсёды эпохі ў жыцці і працы народа, як доказ працавітасці і тэхнічных здольнасцей нашых народных майстроў на ўсе руکі. Але не толькі. Значны след пакінулі ветракі і ў нашай культуры. Не мала ёсьць у беларускім фальклоры твораў, у якіх ідзе гаворка пра ветракі, хоць бы ў такой вельмі хітрай загадцы: „На купіне талочыцца, малочыцца, уся яго вера калоціцца“, запісанай М. Федароўскім,

Гэты невялічкі ветрачок ва ўмелых руках І. Палецкага з Гарбароў яшчэ і цяпер робіць добрыя рэчы.

І ім таксама хочацца ўзляцець...

або ў больш даступнай, запісанай у мінулым стагоддзі П. Чубінскім у бытлым Бельскім павеце: „На васьмі нагах стаіць, аж трыма вачыма на ветцер глядзіць“. А ці мала спявалася песень, у якіх выступае млын і млынар? Прыгадаем найболыш папулярную пра любага дзяючаму сэрцу маладога млынара, што „мелі і пытлюе ды соладка цалуе“. У казках жа розныя разбойнікі ды зладзеі любяць хавацца ў ветракі, каб там падзяліць паміж сабою на-грабленое дабро. Ветракі займаюць віднае мес-

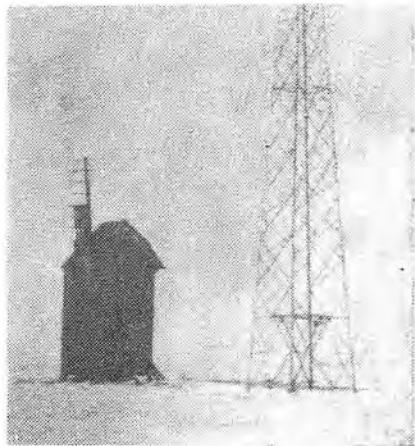
ца ў прафесіянальнай літаратуры і мастацтве. На першым плане тут стаіць паняцце „бяссэнсавага змагання з ветракамі“, якое выйшла са славутага рамана „Хітрамудры Іадальга Дон Кіхот Ламанчскі“ пяра іспанскага пісъменніка Сервантэса і абышло ўвесь свет. З лёгкай сервантэсаўскай руکі ветракі і да сёняшняг дня карыстаюцца папулярнасцю ў паэтаў і жывапісцаў, як надта ж малаўнічы, лірычны экспанат. Толькі экспанат, якому цяпер асталося толькі чакаць той суднай гадзіны, калі на-

Ветраны работнічак М. Бабуле-віна ў вёсцы Парцава каля Бельска.

ляціць парывісты віхор ці „круча“, страсянуць струхлемі старэчым худым целам і aberнуць яго ў горбу друзу і парахна. Апошні раз паявіца каля яго гаспадар, а дакладней яго нашчадак, прыбярэ ламачча на падпалку ў печы і па крылатым работнічку застанеца толькі ўсяго тае памяці, што пагорак за сялом нейкі час людзі будуць зваць „ветрачыскам“. Потым забудуцца...

Мікалай Гайдук

Перамог прагрэс!..

З этнографіі

Вёска Трасцянка.

МІНУЎШЧЫНА

Софія Панкова

ДЭЛЕГАТКА НА І З'ЕЗД КПЗБ

Аб Соф'і Панковай пісаць нялёгка. Відаць гэта з шэрагу публікацый аб ёй. Можа таму, што яе лічаць „нетыповай“. Можа таму, што ніхто з яе паплечнікаў не бачыў яе, каб спышалася, каб хутка гаварыла, не адчуваў у ёй паспешлівасці, не бачыў у яе неахайнасці, не чуў яе крыку. Галоўная рыса хараектару Соні — яе супакой, стрыманасць, сціпнасць, маўклівасць, умение слухаць іншых. Сярэдняга ўзросту, правільной фігуры, сімпатычная — нічым не адрознівалася ад іншых жанчын. Але пад гэтай звычайнай знешніасцю крылася яе галоўная пабуджаючая да жыцця сіла: не заставацца збоку, быць актыўным барацьбітом, за сваю справу стаяць на смерць. Панкова была не выпадковым барацьбітом, а тым, што сам сабе накрэсліваў цярністы шлях і па ім нязломна ішоў. Была жанчынай, што раз пакахала — на ўсё жыццё, была адданай маці, якая, адыходзячы ў партызанскае падполле, пакідаючы адзінага кахранага сына, пісала яму: „...лайшла, каб ты быў вольны, не ведаў гора і няволі“.

Соф'я Панкова, дачка Сяргея і Аляксандры, нарадзілася 27 верасня 1902 года ў сям'і патомных рабочых-шкловыдзімальщыкаў, пражываючых у вясковых паселеннях, дзе былі шкло заводы. Нарадзілася Соф'я ў Міхаліне (Косаўскі раён, Брэсцкі вобласці). Там, на шкло заводзе, працавала ўся сям'я: дзед, бацька, маці і брат. Там жа і Соня з вясмі год пазнала спякоту шкло выдзімальных печаў, рабочае жыццё. Але ўзростам яна была надта малая, таму ёй падстаўлялі зэдлічак. Дзяўчынка была здаровая і з працай спраўлялася. Але яна яшчэ не была сапраўднай падсобніцай, бо зімой вучылася ў прыходской школе, якую скончыла за тры зімы. Сапраўднай работніцай стала ў адзінаццаць год (1913 г.), калі страціла маці.

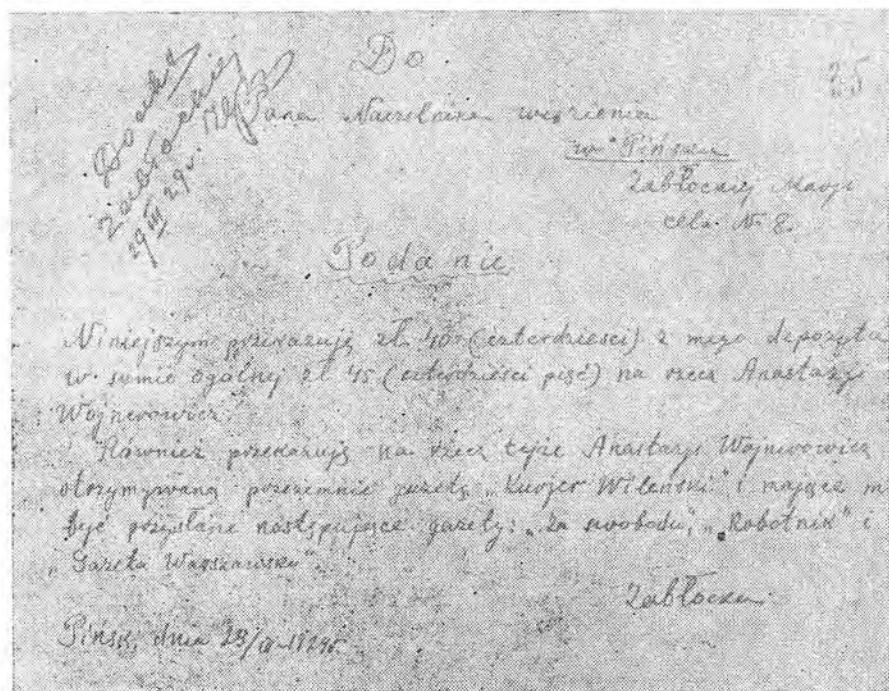
Наступным заводам, дзе працавала сям'я Панковых, была гута „Нёман“ (цяпер „Бярозаўка“).

У 1915 годзе сям'я Панковых эвакуавалася ў Расію. Соня трапіла ў Москву. Зачапілася на заводзе Дытэрса. Маючы 15 год, яна перажыла Каstryчніцкую рэвалюцыю ў Москве, дапамагаючы дарослым рабочым, якія вялі баі. Затым яна перайшла працаваць на падмаскоўны завод у Казельску. Там у цяжкім 1919 годзе, маючы 17 год, Соня ўступіла ў камуністычную пар-

тыю. Вечарамі вучылася і скончыла рабфак. Двойчы яе выбіра-
лі дэлегатам на раённыя канферэнцыі. У 1924 годзе Соню па-
слалі вучыцца ў Маскву, у пединститут імя Н. К. Крупской, дзе
яна атрымала сярэднюю адукцыю.

Тут Соня пазнаёмілася з членамі Камуністычнай партыі
Польшчы, якія часова знаходзіліся тут на вучобе. Рашаючы
ўплыў на яе далейшы лёс мела дружба з Малгажатай Фарналь-
скай (1926 г.), якая прыехала сюды пасля звалчэння з турмы,
дзе сядзела за нелегальную дзейнасць у КПП. Дзякуючы ста-
ранням яе новых сяброў — вядомых дзеячаў КПП — Соню ў
1927 годзе накіравалі ў нелегальную школу ЦК КПЗБ у Мінску,
дзе мела яна падрыхтавацца да далейшай дзейнасці.

Вяртанне Соні на радзіму адбылося зусім звычайна. Прыеха-
ла яна пад выглядам прыватнай настаўніцы і першым яе месца-
жыхарствам быў Беласток. Але ўжо не як Соф'я Панкова, а
Марыя Заблоцкая — Антаніна Карловіч. Гэта згодна з паспар-
там. А сярод сяброў, у розны час — розныя партыйныя псеўда-
німы: Валюта, Эмка, Геня, Антолька і іншыя. У Беластоку яе
ўключылі ў працу Акруговага камітета КПЗБ, кіравала сялян-
скім аддзелам і працай з тэкстыльшчыкамі. Мабыць, знешні су-

Заява С. Панковай начальніку турмы ў Пінску.

С. Панкова з сынам,
1941 год.

пакой Соні, яе простасець спадабаліся беластоцкім работніцам і камуністам навакольных вёсак, ікія не пачулі ад яе ніводнага незразумелага слова. Яе выступленні заўсёды мелі харектар душэўнай гутаркі. На акруговай нарадзе яе выбралі дэлегатам на І з'езд КПЗБ, які адбыўся летам 1928 года. Але да самага з'езда ёй прабыць тут не давялося. Яна паспела пабыць яшчэ на двух раённых канферэнцыях і з-за ўзмоценых рэпрэсій у сувязі з выбарамі ў Сейм (1928 г.) вымушана была раней пакінуць Беласток. ЦК накіраваў яе ў Брэсцкую акругу, такую знаёму ёй і блізкую. Пабывала і тут у раёнах, але родны Міхалін, зразумела, пазбягала. Аднак і тут яе заўважыла паліцыя. Але ўсётакі ёй удалося пазбегнуць арышту, выехаўшы на І з'езд.

І з'езд КПЗБ адбыўся ў Савецкай Беларусі. Тут Соф'я аказалася ў асяроддзі для сябе прывычным, але і новым. Сустрэла такіх жа, як і сама, радавых партыйных работнікаў і вядомых ва ўсёй партыі дзеячаў. Кожнае чарговае пасяджэнне было для

яе важнай школай. І яна старанна прыслухоўвалася да кожнага выступлення, прымала ўдзел у дыскусіі.

Удзельнікам з'езду быў таксама Мацей Сасноўскі (сапраўдане імя — Аўсей Сямёновіч Эштэн) — партыйны дзеяч КПЗБ, якога Соня ўжо раней ведала і якога ўсёй сілай душы пакахала на ўсё жыццё. Але канспірацыя змушала стрымліваць свае пачуцці. Нават тут давялося схаваць сваю радасць. Хоць бы тamu, што штодзень бачыла свайго выбранца, магла быць спакойна за яго. Тады ж яна даведалася, што маці Мацея, яго трох сястры і брат — усе камуністычныя дзеячы — з радасцю прымуць яе ў сваю сям'ю. Для яе, якая даўно ўжо не ведала сямейнага цяпла, гэта было глыбокім перажываннем. Але ўсе свае радасці яна старанна хавала ад іншых з вытрымкай, на якую здольныя нямногія.

Пасля з'езда Соня вярнулася ў Брэст, на падпольную працу ў ўёсцы. Цяпер яна працавала з большай пэўнасцю, як самастойны работнік. Восенню 1928 года яе накіравалі працаваць у Акруговы камітэт г. Пінска. Тут яна з усёй сваёй энэргіяй 26-ці год узялася за працу, пачала наведваць раённыя арганізацыі. Але працягвалася гэта нядоўга. 22 лістапада 1928 года ў Пінску яна была арыштавана. І як потым аказалася, паліцыя слядзіла за ёй амаль з першых дзён знаходжання ў Пінску. Соня здагадвалася аб гэтым і паведаміла ЦК, але заставалася на месцы, чакаючы адказу. Паколькі пры ёй былі знайдзены партыйныя дакументы, яна вымушана была ў пачатковым следстве прызнацца, што з'яўляецца дзеячом КПЗБ, але ніводнай інфармацыі ні аб сабе, ні аб іншых паліцыі не выдала. Ведаючы звычаі паліцыі на крэсах, можна толькі здагадвацца, чаму падвяргалася Соня і што перажыла ў час свайго першага арышту, тым больш, што ўзялі яе ў цяжарнасці. Лягчэй уздыхнула ў турме і адразу ж уцягнулася ў партыйную дзейнасць.

У яе судовых справах (Брэсцкі абласны архіў), а таксама ў турэмных дакументах (Цэнтральны архіў ЦК ПАРП), засталося нямала матэрыялаў, якія сведчаць аб паважанні, якім карысталася гэтая простая жанчына. У адной заяве на руці начальніка турмы ад 29.03.1929 г. чытаем, што яна перадала 40 злотых з свайго дэпазіту ўсёй сумы 45 (!) для хворай вязняркі Анастасіі Вайневіч. Ей таксама перадала газеты і кнігі, якія Соня даволі часта атрымлівала. Засталіся таксама нейкія сляды арганізавання ёй пабегу, які не ўдаўся. Дзве дэталі: у гэтую акцыю ўключалася маці Мацея, якая ў дакументах фігуруе як „прыёмная маці“ Марыі Заблоцкай, ці Антаніны Карловіч. Соня згадзілася на ўсё ўмовы пабегу, толькі каб „разам з дзіцём“ (сына нарадзіла 28 чэрвеня 1929 года). Маральны воблік Соні адчува-

ецца апрача таго ў кожным яе пісьме: „... як умелі рвацца (адзін да другога), так умеем чакаць“, — піша яна да мужа.

Прыгаворам Акруговага суда ў Пінску 8 сакавіка 1930 года Панкову засудзілі на 4 гады турэмнага зняволення. У гэты дзень на двух масоўках горада Пінска работніцы патрабавалі звалінення з турмы Соф'і Панковай з яе сынам.

Першы арышт і першы прыгавор быў, нібы прэлюдия, баявым хрышчэннем Соні. Але мы спыніліся на ім даўжэй, бо звязаныя з ім дакументы раскрываюць перад намі рысы яе характару.

На пачатку 1930 года бабуля са сваім другім сынам — уланам польскай арміі — прыехала ў Пінск і забралі хлопчыка дадому, у Вільню, а 23 мая 1930 года Соню перавялі ў турму ў Фардон, дзе яна знаходзілася разам з Верай Харужай. Тут і пасябравалі. І калі Вера, выйшаўшы з турмы, напіша брашуру для школьнікаў, падпіша псеўданімам „Антолька“ (так яна называла Панкову ў Фардоне). Соня гэта правільна прыняла: Вера памятае аб ёй і ёй прысвячае сваю працу.

У канцы 1932 года трыццацігадовая Панкова выходзіць на волю. Яе сына ўжо ў Польшчы не было. Разам з бабуляй знаходзіцца ён у СССР. ЦК КПЗБ дазволіў Панковай выехаць у Мінск да сына (1933 г.). Была яна з ім нядоўта. У сакавіку 1934 года бачым Панкову ўжо ў ролі інструктара па справах вёскі ў Беластоцкім акружкоме КПЗБ, членам якога яна стала пад

С. Панкова (злева) і В. Харужая перад адпраўкай у тыл ворага, 1942 год.

псеўданімам „Ольга“. Знаходзілася яна тут у многіх месцах. У яе актах значыцца Баўкаўыск і яго ваколіцы, Лічыцы, Подрась, (рабочы пасёлак), сяло Міхайлы, дзе Панкова ўдзельнічала ў раёных канферэнцыях і нарадах сакратароў ячэек. У лютым 1935 года яна прымала ўдзел у пасяджэнні Беластоцкага акуружкома КПЗБ. Евтара адзначыць, што ўмовы для дзейнасці КПЗБ у той час ускладніліся, рэдка здаралася, каб работнікі ЦК КПЗБ паяўляліся непасрэдна ў вісковых арганізацыях. Праз паўтара года актыўнай дзейнасці Панкову зноў арыштавалі 25 ліпеня 1935 года ў вёсцы Лічыцы. Другое следства праходзіла яшчэ больш бурна. Следчыя органы ўжо ведалі, што перад імі вонкіны камуніст. Панкова ўпартка даказвала, што яна мясцовая, добра ведала месцы, дзе бывала. Але следчым органам выгадна было прыніць яе за чалавека з неўстаноўленымі дадзенымі, і яе за Панкову не прызнала.

„Засудзілі толькі ...на 12 год“, — піша яна 8 лістапада 1936 года свайму адвакату Н. Суровічу. Пабывала і спазнала „прыемнасці“ гродзенскай турмы, вядомай на ўсю Польшчу сваімі карцерамі, і... зноў Фардон. Але ў другой палавіне трыццатых гадоў турэмны рэжым стаў яшчэ больш суровы. Нікога са шматлікай сям'і ўжо да гэтага часу не было: ні мужа, ні швагра, ні мужавых сясцёр, якія ў час першага арышту ёй часта пісалі, пасылалі кнігі, пасылкі. Адно толькі супакойвала, што сын у верных руках бабуля.

Прыйшоў верасень 1939 года. Соня вырвалася з Фардона і дайшла да Беластока. У Беластоку працавала ў гарадскім камітэце МОПР, а жыла разам з сынам Алёшам. У 1941 годзе Соня разам з сынам пасля пэўных вандровак (наведала з сынам бацькоў у Мерэфе) прыехала ў Троіцк (Чалябінская вобласць), дзе жыла бабуля з сям'ёй. Мужчыны былі ў арміі. Соня працавала, шмат хварэла (пухлі ногі). Але яе мучыла сумленне, што яна не на фронце, не пры справах. Адну за другой пасылала яна заявы ў Москву — прасілася на падпольную працу ў Польшчу, у тыл фашысцкіх захопнікаў.

У маі 1942 года Панкова дабілася ўключэння ў падпольную группу, якая дзейнічала на тэрыторыі Беларусі. Перад адпраўкай у тыл ворага Панковай вярнулі партбілет, які ў яе забралі ў сувязі з распускам КПП (1938 г.). Аб гэтым яна адразу паведаміла ў Троіцк з просьбай перадаць гэта мужу.

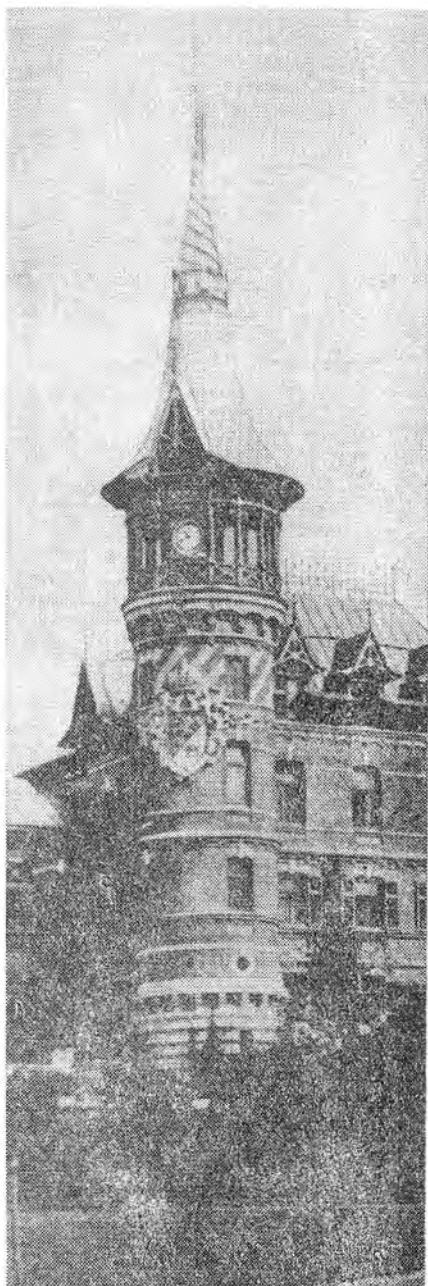
Трапіла Панкова ў групу Віцебскага падпольнага гаркома партыі. Умовы дзейнасці былі цяжкія. Група пад кіраўніцтвам Веры Харужай хутка, 13 лістапада 1942 года, была арыштавана ў Віцебску на вуліцы Трактарнай 12. Чым Панкова займалася, дзе і калі загінула, выясніць яшчэ не ўдалося.

Аляксандра Бергман

ГІСТОРЫЯ ПАЛАЦОВАГА ЎЗГОРКА У БЕЛАВЕЖЫ

Багатую гісторыю мае не-
вялікі ўзгорак у Палацовым
парку ў Белавежы, на якім
стаіць цяпер комплекс будынкаў,
пабудаваны на патрэбы турызму.
На ўзгорку гэтым, уласна кожучы, кан-
цэнтравалася на працягу трох
стагоддзяў жыццё Белавежы.
Ад яго і пачала расці сама
мясцовасць. Пачаткова ў паў-
днёва-заходнім напрамку, за-
тым ва ўсходнім.

Ужо ад 1639 г. (гэтым годам датуецца найранейшы запіс аб Белавежы*), мабыць, на ўзгорку, як найважнейшая тут будыніна, узвышаецца паляйуніча-праезджы двор караля Уладзіслава IV. Запіс гэты знаходзім у „Ординации королевских пущ в лесничествах бывшего Великого Княжества Литовского, составленной по инструкции короля Владислава IV-го комиссарами виленским каноником и королевским секретарем Петром Долматом Иссаковским и упитским маршалком Хри-

Адна (большая) з дзвюю вежаў
царскага палаца (рэпрадукцыя з
кніжкі Г. Карцова „Белавежская
пуша“, 1903 г.).

стофором Бялозером в 1641 году", выгадзенай у Вільне ў 1871 г. У „Ординации..." таксама ўспамінаецца, што пры двары існуе стаў і млын на рацэ Нараўка. Менавіта гэтая частка інфармацый дае нам падставу лакалізаваць двор не ў іншым месцы, а толькі на ўзгорку. Белавежскі двор быў у той час адзіным сталым пасяленнем у пушчы, хоць не першым. Паводле гістарычных вестак, папярэджвалі яго будынкі ва ўрочышчах Старая Белавежжа і Замчышча, ад якіх сёння следу няма.

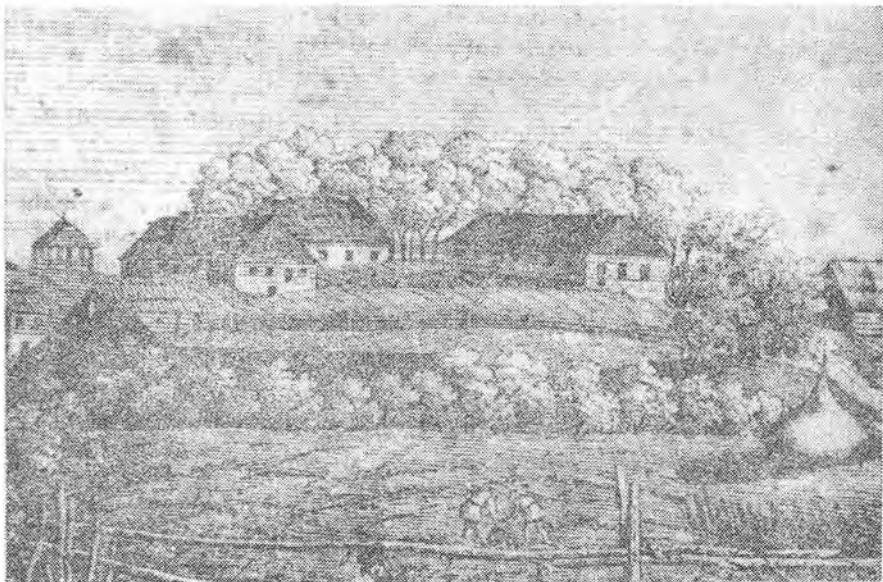
Дваром апекавалася лясная варта, гэта значыць, асочнікі, як іх тады называлі. Апрача самога нагляду, мелі яны таксама абавязак выконваць усялякія рамонты дворскіх будынкаў. Нейкі час двор займаў мясцовы падлоўчы.¹⁾

Уладзіслаў IV, хоць дбор быў пабудаваны, да пушчы на паяўленні не прыїзджаў. Зрэшты, наогул ад смерці Стэфана Баторыя не паляваў у Белавежы ні адзін з каралёў. Каралеўская ловы аднавіў толькі ў 1650-1657 г. Ян Казімір, а працягваў іх аж на пачатку XVIII стаг. Аўгуст II Моцны.

З часам ля двара ўзнікае 25-моргавы фальварак, існаванне якога нам вядома ўжо ад 1696 г. Фальварак гэты дае пачатак Белавежскай паляні.²⁾

Новы будынак на ўзгорку паяўляецца ў перыяд панавання караля Аўгуста III. Аўгуст III славіўся наладжваннем асабліва раскошных паляванняў, у якіх заўсёды ўдзельнічала шмат каралеўскай світы і запрошаных гасцей. І нічога дзіўнага ў tym, што стары будынак не мог змясціць усіх гасцей. Пабудаваны тады быў (або перабудаваны стары, бо і гэтуя матчы масць трэба ўзяць пад увагу, калі няма дакладных запісаў) на яго месцы новы паляўнічы замак. Наступны польскі кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі³⁾ прыбудаваў да яго яшчэ два будынкі. Аўгуст III пакінуў па сабе ў Белавежы яшчэ адну памятку: перабудаваў стары паляўнічы звярынец Баторыя, названы потым Аўгустоўскім садам. Пад узгоркам жа, ля галоўной дарогі да замка, на ўспамін аб паляванні 27.IX.1752 г., пастаўлены абеліск з пясчаніка, які пратрымаўся да сённяшняга дня. Паляванне гэтае было, зрешты, адным з пышнейшых паляванняў, якое калі-небудзь бачыла пушча. У адной толькі аблаве ўдзельнічала каля 1000 чалавек.⁴⁾

Апісанне замка пакінуў нам галоўны надлесны ў Каралеўстве польскім Ю. Брынкен (1788-1846). Падае яго і О. Гедэман, спасылаючыся на інвентарныя спіскі з 1773 і 1796 г.г. Меў гэта быць прыгожы драўляны, абабіты спачатку гэбляванымі дошкамі, потым тынкаваны будынак з усімі выгадамі, якіх мог захадзець стомлены паляўнічы. Даўжыня будынка раўнялася 11 сажням, шырыня 5 сажням. У сярэдній частцы змяшчалася вялікая зала з двумя камінкамі, вакол яе размяшчаліся 4 прытульныя па-

Так выглядаў узгорак у пачатку XIX стагоддзя. Малюнак, рэпрадука-
ваны з „Прыяцеля люду“ № 47/1836 г., паказвае ў цэнтры тры будынкі.
Гэта, мабыць, рэшткі будынкаў Аўгуста III і Станіслава Панятоўскага,
якія перасталі існаваць у час лістападаўскага паўстання.

коі, 3 кухонныя памяшканні і 1 кабінет, абабіты палатном і па-
маліваны. З вокнаў паўночнага боку будынка распасціраўся
від на шырокі луг, абсаджаны дубамі, з паўднёвага ж — від на
маляўнічую даліну ракі Нараўкі. Ля замка быў прасторны па-
надворак, вакол якога знаходзіліся гаспадарчыя і паляўнічыя
будынкі. Змяшчаўся ў іх вялізны лік паляўнічых, пеароў і ін-
шай службы. У адным з асобных будынкаў пераходзіліся па-
ляўнічыя прылады. Непадалёку была псаўня.³⁾ Дабудаваныя
Станіславам Панятоўскім флігелі служылі як гасцінныя і ку-
хонныя памяшканні.

У перыяд гаспадарання (1765-80) у пушчы падскарбіга над-
ворнага літоўскага Антона Тызенгауза (1733-1785) у будынках
гэтых адбываліся дыферэнцыйныя з'езды.

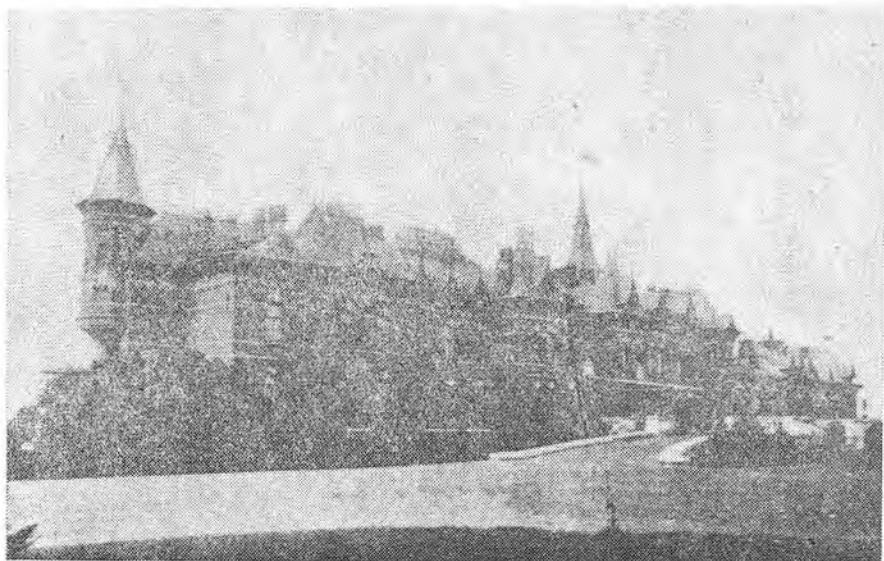
Сам кароль Станіслаў Панятоўскі паляваннямі спецыяльна не
цикавіўся, паляваў, бадай, для падтрымання традыцый. Адно з
такіх яго паляванняў у Белавежы адбылося ў 1784 г.

У 1795 г. наступае трэці падзел Польшчы, і Белавежская пуш-
ча ўваходзіць у склад царскай імперыі. Замак, як і іншыя бу-
дынкі, амаль зусім не выкарыстоўваецца. У 1812 г. напалеонаў-
скае войска спусташае ўсе каралеўскія будынкі. Гэта прыво-

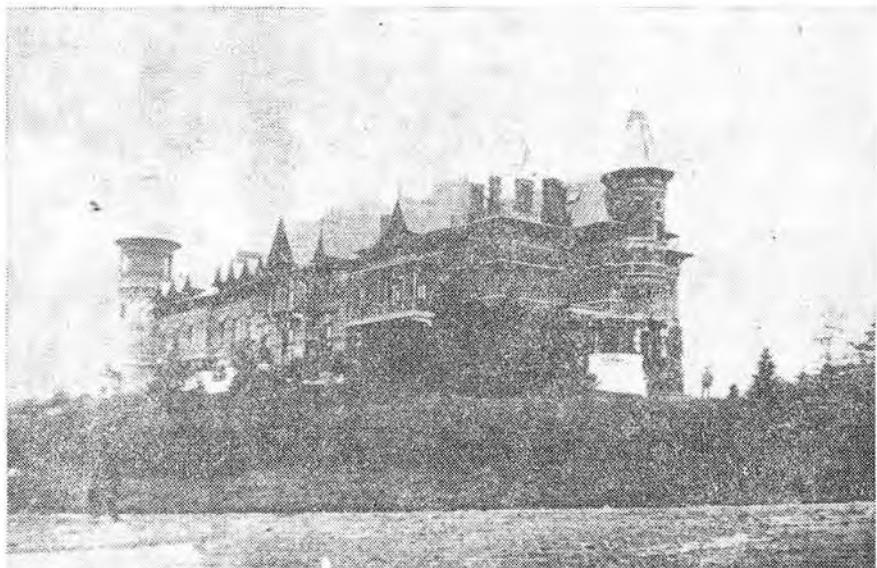
дзіць да іх поўнага заняпаду. Панадворак, дзе калісьці паляў-
нічыя збіраліся перад выхадам на ловы, ператвараеца з часам
у ворную зямлю.⁹⁾ Па праўдзе кажучы, трох галоўных будынкі,
г.зн. замак і два флігелі, служаць яшчэ паляўнічым патрэбам,
галоўным чынам толькі ў летні перыяд, але ў канцы 1830 г. пад-
вяргаюцца поўнай ліквідацыі. У 1831 г. на іх месцы атрад Гала-
віна, накіраваны ў раён пушчы для барацьбы з польскімі паў-
станцамі, робіць пазіцыю для 6 армат.¹⁰⁾ Ад гэтага месца пачало
называцца „Батарэй“.

У Белавежы ў той час было 56 хат, 1 царква і 1 карчма.¹¹⁾

У 1845 г. ля падножжа ўзгорка ставіцца найпрастарнейшы ў
вёсцы будынак з прызначэннем для намесніка на гэтай тэры-
торыі. Да прыезду ў Белавежу на паляванне (амаль пасля 70-га-
доваага прастою ў ловах) у 1860 г. цара Аляксандра II будуеца
побач яшчэ адзін будынак, прызначаны спачатку для мясцовага
ляснічага. Усярэдзіне быў ён прыбрани дарагімі дыванамі.¹²⁾
Аднак абодва гэтыя будынкі не моглі заспакоіць патрэб рускіх
манархаў, якія ахвотна прыехалі б сюды ад часу да часу на па-
ляванне. Таму ў 1888 г. цар Аляксандр III прымае рашэнне па-
будаваць у Белавежы палац. Пад будаўніцтва выбіраеца, зразу
зумела, узторак. Спярша планавана было спалучыць з палацам
будынак праўлення пушчы, але канчатковая такі будынак пабу-
даваны быў на супрацьлеглым канцы вёскі.

Від палаца з паўночнага боку (рэпрадукцыя з кніжкі Г. Карцова „Бе-
ловежская пушча“, 1903 г.).

Від палаца з паўднёвага боку.

Архітэктарам палаца быў Рашфор. Пачалася пабудова ад за-
снавання на месцы цагельні. На будове працавалі мясцовыя ся-
ляне. Будаваць палац началі ў 1889 г., а закончылі ў жніўні
1894 г. Палац, без падвальных памяшканняў і мансард, быў
двухпавярховы. Па баках — дзве вежы. На колькі яго вонкавы
выгляд, нягледзячы на шматлікія архітэктурныя аздобы, быў
цажкі і суровы, настолькі ўнутранае прыбранне прыводзіла ў
шчырае захапленне ўсіх, без выключэння, гасцей і звычайных
наведвальнікаў. Увесь драўляны матэрыял, выкарыстаны для
прыбрання пакояў, паходзіў выключна з 10 гатункаў дрэў, якія
раслі ў пушчы. Дрэва спачатку доўга варылі ў вадзе, потым су-
шылі, дзякуючы чаму яно набірала прыгожага, цёмнага колеру.
Шматлікія пано прадстаўлялі фантастычныя карціны лясной
звярыны, русалак, кентаўраў пэндзля мастака Ясенскага, а так-
сама мастакоў з Пецярбургскай акадэміі. Усе ўнутраныя мета-
лічныя аздобы, як аконная і дзверная арматура, акоўка люст-
траў, кандэлябраў, былі выкананы з паліраванага і чарнёнага
жалеза, злучанага з бронзай. Паркет жа, каб не рыпей пад на-
гамі, клалі на тонкі пласт піску.¹⁰⁾)

Незвычайна цікава і арыгінальна выглядалі некаторыя пакоі.
Напрыклад, у адным з іх сцены і мэбля былі паклеены стары-
мі паштовымі маркамі з усяго свету. У іншым, дзе дзеці цара

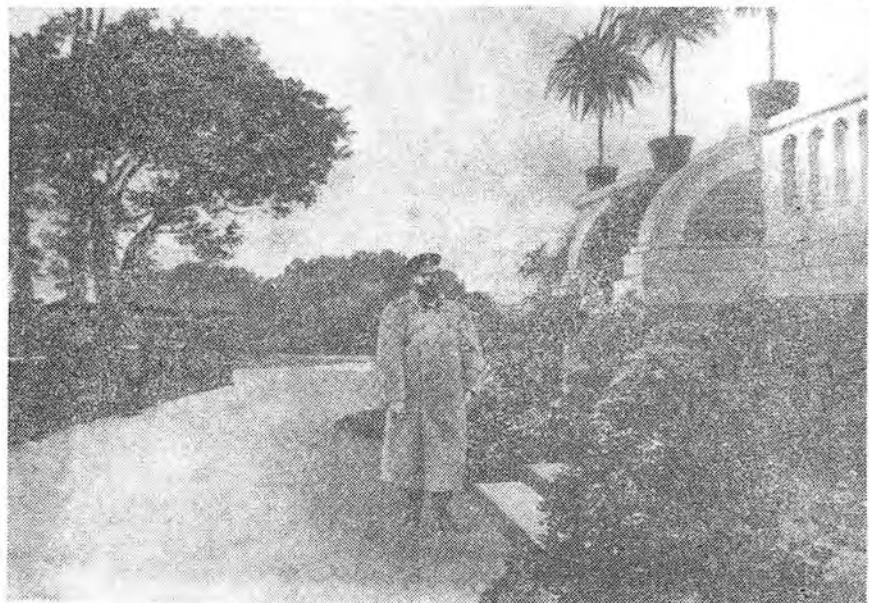
рыхтавалі ўрокі, на кожнай кафлі светлакарычневай печы фігуравалі надпісы школьных прадметаў (напр., геаграфія, матэматыка і т.п.). Наогул, кафлі печак у розных пакоях былі рознага колеру.¹¹⁾

У падвалах былі склепы, дзе знаходзілася віно найлепшых гатункаў.

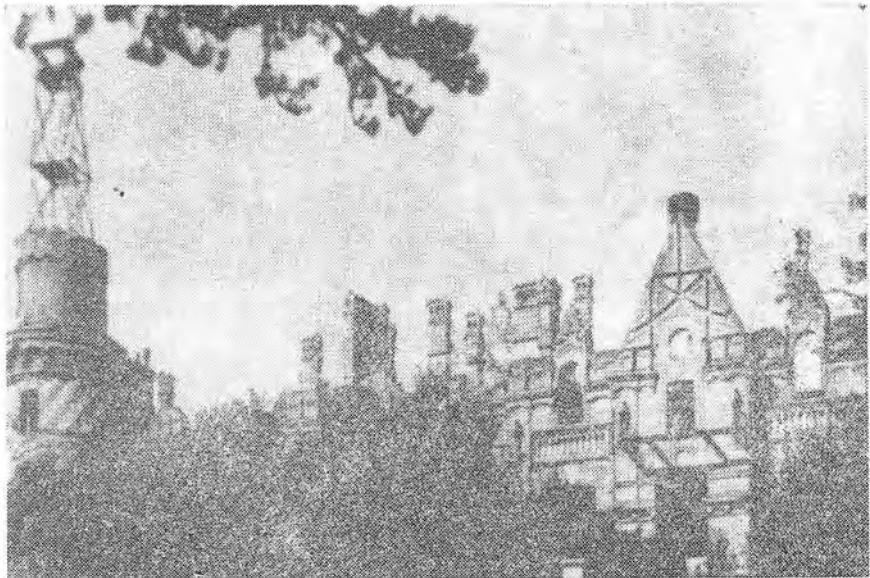
Вакол палаца быў закладзены парк па праекту Валерыя Кроненберга. Зямлю для кветковых градак прывозілі з гразкай даляны ракі Нараўкі, якая была тут жа, пад узгоркам. Дзякуючы гэтаму ўзніклі на рацэ два ставы, якія раздзяляла моцная грэбля, з'яўляючаяся дарогай да палаца.

У час будовы палаца было ўзнесена таксама па-суседску шэрраг будынкаў для царскай світы і дворскіх слуг. З большых варта назваць Дом свіцкі з камфартабельнымі пакоямі, супольнай столовай, більяднай залай і лазняй, а таксама прасторны Дом маршалкоўскі. З меншых — палацовую стайню на 40 коней, пральню, телефонную станцыю, арсенал, дрывотнікі, халадзільнікі, гаражы, пікарню, электрычную станцыю, дом стралкоў, дом наглядчыкаў палаца, домік для прэпаратання лясной звязыны і т.п.¹²⁾

Кошт набудовы палаца, уключаючы ў гэта прыбраціе пакоіяў і іх мэбліроўку, склаў 542 тыс. рублёў. Аднак, калі б уклю-

Цар Аляксандр III ля заказанага ім палаца ў Белавежы (рэпрадукцыя з кніжкі Г. Карцова „Белавежская пушча“, 1903 г.).

Руіны царскага палаца. Аўтар нязнаны.

чыць ва ўсё гэта яшчэ кошт пабудовы і аснашчэння ўсіх суправаджаючых будынкаў, агульная сума склала б 1 мільён 250 тысяч рублёў. Гадавое ўтриманне палаца каштавала 16 тысяч рублёў.¹³⁾

Пабудова палаца пацягнула за сабой у Белавежы шэраг новых капиталаў кладанняў. У жніўні 1897 г. даведзена была да Белавежы чыгунка (пабудаваны быў пры гэтым прыгожы вакзал), а ў 1903 г. — ваенна-стратэгічная шаша, спалучаючая Бельск, Гайнаўку, Белавежу і Пружану. У 1897 г. закончана была пабудова царквы.¹⁴⁾

Палац пасля смерці цара Аляксандра III у 1894 г., прыпадае ў спадчыне яго сыну Мікалаю II. Мікалай II даволі доўга і часта пасля смерці бацькі прыезджаў сюды на паляванне ў акружэнні сям'і, дворскай світы і запрошаных гасцей. Аднак былі гэта звычайна кароткія пабыўкі.

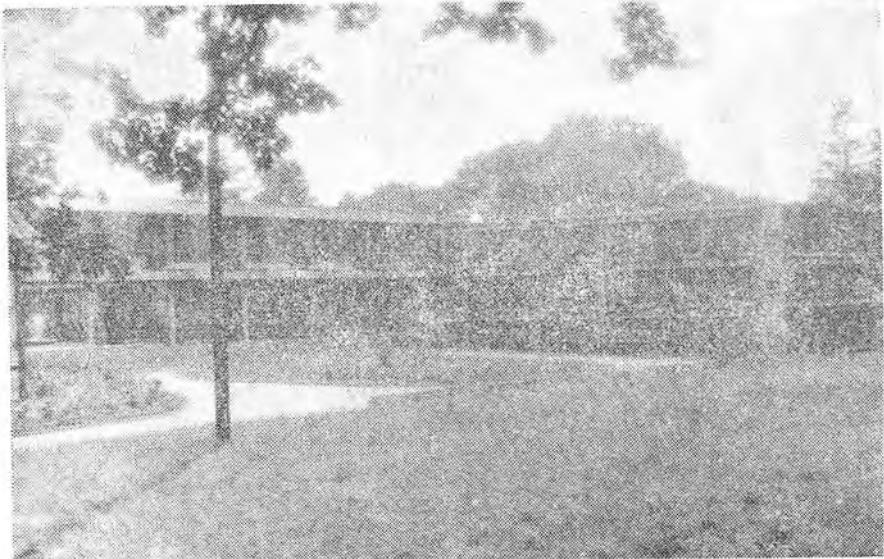
Дрэнныя дні для палаца насталі з пачаткам I сусветнай вайны. У час эвакуацыі ў жніўні 1915 г. рускія разбіраюць і вывозяць адсюль шматлікае абсталяванне і аздобы. Пад канец вайны немцы знішчаюць арнаментыку, аграбляюць палац з рэштак абсталявання і дэкарацый. Здзіраюць нават са сцен панель. Пасля завяршэння ваенных дзеянняў палац прадстаўляе сабой руіны. Не мае нават дзвярэй і вокнаў.¹⁵⁾

Аднак міжваенныя польскія ўлады даволі хутка прыводзяць

яго да прыдатнага стану. З днем 1.IV.1921 г. у палацы пачынае працаўца адміністрацыя новастворанага Белавежскага павету. Павет гэты, зрешты, і быў тут створаны толькі таму, што не ведалі, што зрабіць з парожнімі вялікімі памяшканнямі. Таму нічога дзіўнага, што ён доўга не пратрымаўся. Сітуацыю канчатковая вырашила біро начальніка дзяржавы, якое арганізавала ў Белавежы гасціны цэнтр на патрэбы презідэнта.¹⁶⁾ У верасні 1929 г. у адным з палацовых крылаў адчынілецца школа для ляснічых. У г. 1930-36 у іншым парожнім памяшканні памяшчаецца даступны для туристаў Прыродазнаўчы пушчанскі музей. Адна з залаў (сталовая), якая выходзіла на тэрасу, у перыяд будавання ў Белавежы каталіцкага касцёла выконвала ролю капліцы.

Найважнейшыя аднак былі ў палацы памяшканні, у якіх абсталяваны былі апартаменты презідэнта Рэчыпеспалітай. Падлога галоўнага пакоя была засцелена вялікім дываном з узорам белага арла на чырвоным фоне. На ім стаяў ложак размерам 2×2 м, накрыты чырвоным кілімам. Ля пакоя змяшчалася лазенка, выкладзеная пліткамі ва ўзоры розных кветак. Незвычайна багата выглядала сама ванна. Маглі ў ёй без перашкод змясціцца нават дзве асобы. Не менш цікава абсталяваны былі і іншыя пакоі.¹⁷⁾

Ігнат Масціцкі першы раз прыязджаете ў Белавежу ў студзені 1930 г. Ад таго часу ў пушчу вяртаецца традыцыя паляўнічай

Фрагмент турысцкага комплексу на палацовыим узгорку.

Від на гасцінчную частку турыйскага комплексу на палацовыи узгорку.

тэрыторыі галавы дзяржавы. Да пачатку II сусветнай вайны бываюць тут на паляваннях Герман Герынг, Гайнрых Гімлер, венгерскі рэгент Міклош Горці, італьянскі міністр замежных спраў Галеаца Чыяна, презідэнт Варшавы Стэфан Стажынскі, презідэнт гданьскага сената Артур Грайзер, прэм'еры Мар'ян Касцялкоўскі-Зындрам, Януш Енджаевіч, генералы Казімір Фабрыцы, Казімір Саснкоўскі, Станіслаў Скатніцкі-Гжмот і многія іншыя персоны санацыйнай Польшчы і замежнай дыпламатыі.¹⁸⁾ Пасля важнейшых паляванняў вечарам перад палацам адбываліся ўрачыстыя агляды забітай звярыны. Іх апісанне паўкінуў у кніжцы „Песня пушчы“ ляснічы Раман Ясінскі.¹⁹⁾ Ад 1938 г. на палацовой вежы 3 разы ў дзень быў граны белавежскі сігнал, скампанаваны Феліксам Нававейскім у час яго знаходжання ў Белавежы. Сігнал гэты звычайна выконваў намеснік лоўчага — Рыхтэр.

Ад верасня 1939 г. да 22 чэрвеня 1941 г. палацам распараджаюцца савецкія ўлады, якія плануюць стварыць тут цэнтр навуковых даследаванняў над флорай, фаунай і гісторыяй пушчы. Але перашкаджае вайна.

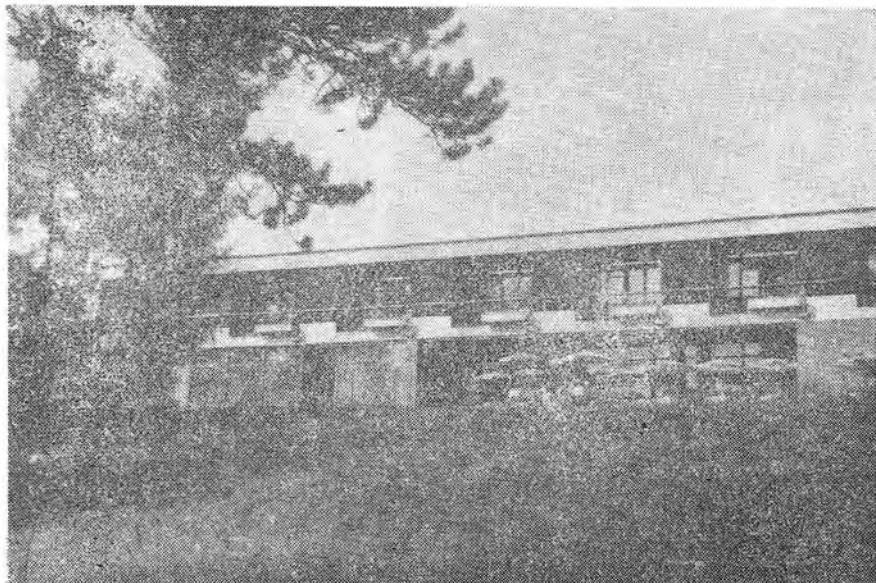
Немцы прызначаюць палац на месца занаходжанне спецыяльнага штаба, прызначанага для барацьбы з партызанскім рухам.²⁰⁾ У канцы свайго панавання на гэтай тэрыторыі нямецкія войскі, а дакладна кожучы, венгерскія часці, якія ўваходзілі ў

склад гітлераўскіх войск, уначы з 16 на 17 ліпеня 1944 г., пад напорам войск генерала П. Батава, спярша аграбляюць, а потым падпальваюць палац.²¹⁾ Такім чынам гіне змешчаны ў ім збор экспанатаў пушчанскаага бортніцтва, гербарый праф. Пачоскага, энтамалагічная калекцыя. Пацярпелі таксама бібліятэчныя зборы, загінула шмат негатываў і дыяпазітываў.²²⁾ Вялікае спусташэнне зрабіла ў палаочым будынку мясцове насельніцтва, якое, замест таго, каб ліквідаваць пажар, пачало раскрадаць усё тое, што не паспелі забраць немцы. Гашэннем пажару па загаду ўпаўнаважанага па справах Белавежскай пушки капітана Гікмата Муратава заняліся савецкія салдаты. Яны пад варожым абстрэлам ратавалі ўцалелыя будынкі.²³⁾ Калі падлічваліся страты нанесенія акупантамі, выявілася, што на тэрыторыі палацавага пасялення не хапае таксама многіх дрэў і аbstалівання гасцінных пакояў.

Руіны палаца стаялі на працягу многіх год. Гадамі таксама цягнуліся спрэчкі, што з гэтым фантам зрабіць. У 1958 г. міністр лясніцтва і дрэваапрацоўчай прамысловасці, па просьбe старшыні Камітэта па справах турызму, выдае пастанову, згодна з якой палацовыя руіны прызначаюцца на знос. На іх месцы мае быць пабудаваны комплекс будынкаў на патрэбы турызму і для прыродазнаўчага музея Белавежскага нацыянальнага парку.²⁴⁾

Раней, чым была пачата разборка руінаў, дац. Людвік Лявін з кафедры арганізацыі і аховы зялёных раёнаў СГГВ у Варшаве ў 1961 г. закончвае працу над дэндралагічнай інвентарызацыяй палацовага парку, а таксама над планам яго ўпарядковання. План прадугледжвае стварыць з паўднёвай часткі парку тэрыторыю для адпачынку. Была б яна свайго роду буферам, адцягваючым частку туристаў ад раёна запаведніка прыроды. План прадбачвае прыстасаванне існуючых будынкаў, а таксама пабудову кавярні з тэррасамі, ракной прыстані, танцавальнага круга з эстрадай, спартыўнай пляцоўкі, кветніка, стаянкі аўтамашын і т.п.²⁵⁾ На жаль, да часу, калі пішу гэтыя словаў, г.з.н. да 1977 г., з названых аб'ектаў ажыщцяўліся толькі кавярня (бар „Вэймутка“) і стаянка аўтамашын. Апрача таго, у 1975 г. закончаны былі работы па ачышчэнні і паглыбленні ставаў, а таксама аддзяленні ад іх рэчышча Нараўкі.

Руіны палаца канчаткова разбіраюць у 1963 г. У наступным годзе пачынаюць будаваць новы комплекс, запраектаваны варшаўскім калектывам архітэктараў „Тыгры“, у склад якога ўваходзяць Вацлаў Клышицкі, Ежы Макшынскі і Яўген Вяжбіцкі. Пабудова працягваецца даволі доўга. Частка, у якой змяшчаецца гасцініца „Іва“ і рэстаран, аддаецца ў карыстанне толькі ў ліпені 1968 г., частка ж, у якой знаходзіцца Прыродазнаўчы муз-

- Від з паўднёвага боку сярэдняга корпуса турыйскага комплексу на палацовым узгорку.

зей БНП пабудавана была ў асноўным у 1970 г., але аддаецца ў карыстанне аж у чэрвені 1972 г. Час гэты быў патрэбны на абсталяванне экспазіцыі.²⁶⁾

Гасцініца „Іва“ прапануе 140 ложкаў у 1-, 2-, 3- і 4-асабовых пакоях. Рэстаран можа памясціць адразу 120 чалавек. У музейнай частцы на плошчы 1350 кв. метраў знаходзіцца амаль 2200 экспанатаў, градстаўляючых прыроду пушчы.²⁷⁾ У падвале знаходзіцца бібліятэка БНП, прэпаратная і склады.

Сам комплекс знадворку выглядае здымальна. Бяспрэчна цікава размешчаны тры карпусы. Вялікім упрыгожаннем з'яўляюцца таксама цікава запланаваныя фантаны.

Аднак горш выглядае справа функцыянальнасці будынка. Асабліва незадавальняюча распрацавана абаронавальная і вентыляцыйная сістэмы.

З даўніх будынкаў на ўзгорку пратрымаліся да сёняшняга дня царская стайня (цяпер змяшчаецца тут Дом для экспурсій ПТТК і Бюро абслугі турыйскага руху ПТТК) і Палацовая брама (цяпер месцазнаходжанне гуртка экспурсаводаў ПТТК). Ля падножжа ўзгорка, ужо як найстарэйшы ў Белавежы будынак, стаіць даўні дом намесніка, (цяпер у ім рэстаран „Турыстычны“), а на граблі — абеліск з 1752 г. Існуюць таксама ў найбліжэйшым суседстве і будынкі, пабудаваныя разам з палацам (м. інш.,

царква, Маршалкоўскі дом, лазня, тэлефонная станцыя). Зразумела, што будынкі гэтых, за выключэннем царквы, выконваюць ужо іншыя функцыі.

Варта таксама прыгадаць аб сведках гісторыі ўзгорка — групе семнаццаці дубоў, якія растуць ля паўночна-ўсходняга боку музея. Некаторым з гэтых дрэў больш 300 гадоў. Без пераўвельчэння можна сказаць, што яны бачылі двор Уладзіслава з млыном і ставам і, наогул, нараджэнне Белавежскай паляны. Шкада, што не ўмеюць гаварыць. Напэўна шмат цікавага маглі быны расказаць.

Пётр Байко

*) Маю на думцы Новую Белавежу, у адрозненні ад Старой Белавежы, размешчанай 7 км у паўночна-заходнім напрамку, ля ракі Лутоўня. Там, мабыць, першыя будынкі паставілі на пачатку XV стаг. Вітальд і Уладзіслаў Ягайла, а потым — свой паляйнічы дом Зыгмунт Стыры.

- 1 Hedemann O. — „Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)”, W-wa 1939, s. 236—237
- 2 Faliński J. B. — „Powstanie i rozwój Polany Białowieskiej”, Park Narodowy w Puszczy Białowieskiej, PWRiL, W-wa 1968, s. 306
- 3 Encyklopedia Powszechna Orgelbranda, W-wa 1860, t. III, s. 400
- 4 Карцов Г. — „Беловежская пуща” — С. Петербург 1903, стр. 29-31
- 5 Hedemann O. — „Dzieje Puszczy...” s. 237
- 6 „O Puszczy Białowieskiej”, Sylwan nr 3 z 1827 r., s. 307—308
- 7 Карцов Г. — „Беловежская пуша”, стр. 29
- 8 Przyjaciel Ludu nr 47 z 1836 r., s. 370
- 9 Карцов Г. — „Беловежская пуща”, стр. 66
- 10 Карцов Г. — „Беловежская пуща”, стр. 400-402
- 11 Relacja N. Rogaczewskiej, pracownicy Muzeum Przyrodniczo-Leśnego BNP w Białowieży.
- 12 Карцов Г. — „Беловежская пуща”, стар. 402-403
- 13 Генко Н. — „Характеристика Беловежской Пущи и исторические о ней сведения”, Лесной Журнал № 1 ад 1903 г. стр. 49
- 14 Карцов Г. — „Беловежская пуща” стр. 395, 398, 403-404
- 15 Orłowicz M., Karpiński J. J. — „Krótki przewodnik po Puszczy Białowieskiej”, Białystok 1937, s. 30
- 16 Kronika Białowieskiego Parku Narodowego, T. 1, 1961 r., s. 26
- 17 Relacja N. Rogaczewskiej...
- 18 „Sprawozdanie z zimowych polowań reprezentacyjnych 1936 r.” Łowiec Polski z 1936 r. s. 210
- 19 Jasinski R. „Pieśń Puszczy”, Wyd. Śląsk, Katowice 1972, s. 94—96
- 20 Więcko E. — „W ośpach Puszczy Białowieskiej” W-wa 1972 r., s. 88
- 21 Байко П. — „Свабода прыйшла ў ліпені”, „Ніва” № 29 ад 1976 г. стар. 1
- 22 Karpowiczowa L. — „Z Puszczy Białowieskiej”, Wszechświat Nr 1 z 1946 r.
- 23 Muratow H. — „Pierwsze dni bez wojny w Białowieży”, Kraj Rad Nr 27 z 1975 r. s. 26—27
- 24 W. K. — „Przeznaczenie nieruchomości pałacowych w Białowieży pod budowę hotelu turystycznego”, Chrońmy Przyrodę Ojczystą Nr 3 z 1958 r., s. 34
- 25 Lawin L. — „Ośrodek turystyczny w Białowieży”, Architektura Nr 7—8 z 1961 r., s. 277—278
- 26 Relacja M. Buszko, pracownika Parku Narodowego
- 27 Sokołowski A. W. — „Białowieża”, KAW, W-wa 1976, s. 5, 23

АБВЯШЧЭННЕ РЭСПУБЛІКІ

Абвяшчэнне 1 студзеня 1919 года было адной з найважнейшых мер Савецкай улады ў справе наладжвання братнага міжнацыянальнага су-працоўніцтва, у рэалізацыі нацыянальнай праграмы Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, у адшуканні мэтаразодных дзяржаўна-прававых форм аб'яднання народаў шматнацыянальнай краіны.

Вырашаючы канкрэтныя пытанні нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва, Камуністычная партыя ўсебакова ўлічвала ўмовы класавай барацьбы, міжнародныя abst-

віны, разглядала нацыянальнае пытанне як падначаленое вырашэнню галоўнай задачы — устанаўлению ўлады працоўных.

Дзякуючы Кастрычніцкай рэвалюцыі беларускі народ атрымаў магчымасць наладжваць сваё дзяржаўнае жыщце ў адпаведнасці са сваёй сувэрэнай воліяй. Ужо ў першыя тыдні Кастрычніцкай рэвалюцыі працоўныя масы стварылі Заходнюю вобласць, самастойную адміністрацыйна-тэрытарыяльную адзінку Рэспублікі Савецкай Рэспублікі.

З утварэннем Заходняй вобласці тэрыторыя Беларусі

Дэлегаты I з'езда Саветаў рабочых, сялянскіх, батрацкіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў. 1919 г.

(за выключэннем яе заходнай часткі, акупіраванай Германій) была аб'яднана ў адным адміністрацыйным раёне. Выканану́чы камітэт Саветаў Заходнія вобласці, абраны зездамі Саветаў рабочых, сялянскіх і салдацкіх дэпутатаў у лістападзе 1917 года, і абласны Савет Народных Камісараў карысталіся шырокімі паўнамоцтвамі ва ўсіх сферах палітычнага, гаспадарчага і культурнага жыцця Беларусі. У афіцыйных дакументах таго часу падкрэслівалася значэнне выканкома Саветаў Заходнія вобласці і абласнога Саўнаркома, як органаў менавіта краявога ўпраўлення, функцыі якіх выходзілі далёка за рамкі звычайных адміністрацыйна-прававых паўнамоцтваў.

Такім чынам, ужо ў ходзе сацыялістычнай рэвалюцыі рабочыя і сяляне Беларусі реалізавалі сваё імкненне мець савецкі орган улады для свайго краю. Утварэнне Заходнія вобласці з'явілася важным крокам на шляху да стварэння дзяржаўнасці.

Савет Народных Камісараў на чале з У. І. Ленінам гатоў быў падтрымаць і далейшыя крокі працоўных Беларусі да стварэння савецкай нацыянальнай дзяржаўнасці. Калі Беларускі абласны камітэт пры Усерасійскім Савеце сялянскіх дэпутатаў зварнуўся ў Савет Народных Камісараў за фінансавай дапамогай для склікання, як ён

заявіў, Беларускага з'езда, дык гэтая дапамога была неадкладна зроблена.

Неўзабаве пасля III Усерасійскага з'езда Саветаў, які замацаваў федэратыўны лад Савецкай дзяржавы, быў зацверджаны спецыяльны ўрадавы орган, дзейнасць якога была непасрэдна звязана з задавальненнем нацыянальных патрэб беларусаў. 31 студзеня 1918 года У. І. Ленін падпісаў дэкрэт аб стварэнні Беларускага нацыянальнага камісарыята — аднаго з першых нацыянальных аддзелаў пры Камісарыяце па справах нацыянальнасцей. Стварэнне Белнацкома паказала шчырае імкненне Савецкага ўрада дапамагчы беларускаму народу ў яго палітычным і культурным развіцці, было пераканаўчым сведчаннем таго, што Савецкая ўлада не толькі дэкларавала прынцыпы суверэннай роўнасці народаў Pacii, іх права на самавызначэнне і свабоднае развіццё, але і гарантавала гэтае права сваімі практичнымі спрабамі.

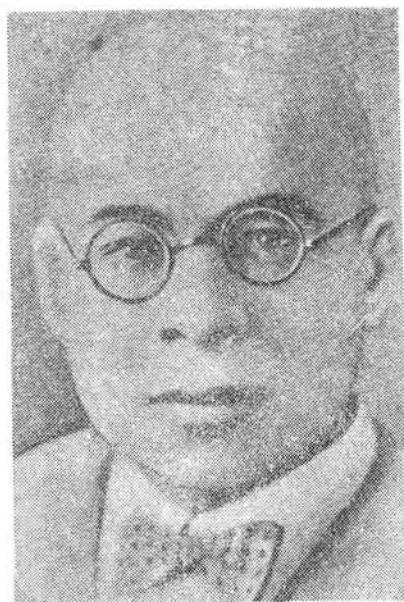
Зацвярджаючы новыя формы грамадскага жыцця, працоўныя Беларусі сустрэлі жорсткае супраціўленне эксплуататарскіх класаў. У Беларусі, як і ў іншых нацыянальных раёнах, контррэвалюцыйныя сілы дабіваліся зваржэння Савецкай улады. Скліканы ў снежні 1917 года ў Мінску так званы Беларускі з'езд заняў нацыяналі-

стычныя пазіцыі. Абласны камітэт, змяніўшы сваю рашейшую пазіцыю, пайшоў на змову з буржуазнай Радай. За контэррэвалюцыйную спробу прысвоіць сабе дзяржаўную ўладу абласны СНК распушціў з'езд.

У лютым 1918 года сацыялістичная рэвалюцыя ў Заходній вобласці была спынена німецкім нашэсцем. Інтэрвенты захапілі амаль усю тэрыторыю Беларусі. Але не скарыўся народ, абуджаны рэвалюцыяй. Захопнікі сустэрэлі рашучае супраціўленне рабочых і сялян, якія падняліся на барацьбу за аднаўленне ўлады Саветаў і ўз'яднанне з Савецкай Расіяй.

Дарэмнымі былі намаганні нацыяналістичнай контррэвалюцыі стварыць пры падтрымцы акупантага беларускую буржуазную дзяржаву. Беларуская рада і палітычныя партыі і арганізацыі, якія груповаліся вакол яе, яшчэ больш выкрылі сябе як злосных абаронцаў аджыўшых буржуазных парадкаў, як здраднікаў нацыянальных інтарэсаў беларускага народа.

У ліхую гадзіну німецкай акупацыі ЦК партыі, У. І. Ленін уважліва сачылі за падзеямі ў Беларусі. Урад РСФСР рашучае пратэставаў супраць блесчынстваў німецкай ваенішчыны, грабяжоў і забойстваў. Народны камісарыят замежных спраў РСФСР у сваіх нотах, адрасаваных германскаму ўраду і міністэр-

З. Жылукович.

ству замежных спраў, неаднаразова патрабаваў захавання абавязкаў, узятых Германіяй па Брэсцкаму дагавору.

Восенню 1918 года Германія пацярпела паражэнне ў імперыялістичнай вайне. Надышоў канец німецкай акупацыі. 13 лістапада 1918 года Усесаюзны Цэнтральны Выканаўчы Камітэт ануляваў грабежніцкі Брэсцкі дагавор. Чырвоная Армія прыйшла на дапамогу беларускаму народу, якія герайчна змагаўся за сваё сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

У барацьбе з німецкімі захопнікамі і іх саюзнікамі — буржуазнымі нацыяналістамі ў працоўных Беларусі мачнела і эй стварэння савецкай

нацыянальнай дзяржаўнасці ў трывалай і непарушнай сувязі з РСФСР.

У тэлеграме галоўнакамандуючаму ўзброенымі сіламі рэспублікі ў канцы лістапада 1918 года У. І. Ленін прадпісваў падтрымліваць абласныя Савецкія ўрады, што арганізоўваліся. Гэта выбівала козыры з рук праціўнікаў Савецкай улады, рознага роду шавіністаў, якія па-паклёніцку заяўлялі аб акупацыі Савецкай Расій раёнаў, што вызываляліся ад нямецкіх захопнікаў.

У канцы снежня 1918 года VI Паўночна-Заходняя канферэнцыя РКП(б), якая перайменавала сябе ў I з'езд Камуністычнай партыі Беларусі, адзінадушна выказалася за абвяшчэнне Беларускай рэспублікі, а 1 студзеня 1919 года Часовы рэвалюцыйны рабоча-сялянскі ўрад Беларусі, у які ўвайшлі З. Жылуновіч (старшыня), А. Мяснікоў, А. Чарвякоў, С. Берсан, Д. Чарнушэвіч і іншыя, абвясціў незалежную Беларускую Савецкую Сацыялістычную Рэспубліку.

Факты гавораць аб тым, што У. І. Ленін прымаў самы дзеисны ўдзел у падрыхтоўцы да абвяшчэння БССР. Менавіта ён адыграў рашающую ролю ў пераадоленні тэндэнцыі, што перашкаджалі стварэнню беларускай дзяржаўнасці, даў правільны напрамак вырашэнню пытання аб дзяржаўным будаўніцтве ў

краі. Як вядома, некаторыя кіраўнікі Заходняй вобласці памылкова лічылі, што нават прызнанне аўтаноміі Беларусі дасць козыр у руکі буржуазных нацыяналістаў, будзе садзейнічаць распаліванню нацыянальнай варожасці і г.д.

Прызнаючы неабходным утварэнне беларускай дзяржаўнасці, Цэнтральны Камітэт партыі, У. І. Ленін пайшлі значна далей у пытанні юрыдычнага статуса будучай рэспублікі, чым Белнацком і беларускія камуністычныя секцыі, што выстаўлялі ідэю аўтаноміі. Цэнтральны Камітэт партыі на чале з У. І. Леніным лічылі мэтазгодным абвяшчэнне не аўтаномнай, а незалежнай савецкай рэспублікі.

Гістарычны акт самавызна-

А. Мяснікоў.

А. Чарвякоў (другі злева) на пасяджэнні ЦВК БССР. 1929 г.

чэння беларускага народа заканадаўча замацаваў I Усебеларускі з'езд Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў, які адбыўся 2-3 лютага 1919 года. Галоўныя палажэнні ленінскай Дэкларацыі правоў працоўнага і эксплуатуемага народа ўвайшлі ў Асноўны Закон БССР.

Так у выніку звяржэння ўлады капіталістаў і памешчыкаў, дзякуючы братнай дапамозе рускага народа, клопатам партыі, вялікага Леніна, беларускі народ здавыў нацыянальную дзяржаўнасць.

Да У. І. Леніна, Камуністычнай партыі былі накіраваны пачуцці глубокай удзячнасці рабочых і сялян Беларусі. Вось што запісаў у сваёй пастанове Мінскі павя-

товы з'езд Саветаў, які сабраўся ў студзені 1919 года:

„1. Выказаць нашу бязмежную радасць з прычыны ўз'яднання на федэратыўных пачатках вызваленай Беларусі з вялікай Расійскай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікай. 2. Наша радаснае прывітанне горача любімаму правадыру пралетарскай сацыялістычнай рэвалюцыі тав. Леніну і ўсяму рабоча-сялянскаму ўраду РСФСР“.

Гісторыя стварэння БССР — сведчанне складанасці працэсу нацыянальнага самавызначэння, многіх цяжкасцей, якія даводзіліся перадольваць камуністам у практычным рагшэнні нацыянальнага пытания.

За мінулыя дзесяцігоддзі беларуская савецкая дзяржаўнасць прыйшла рад эта-

паў свайго развіцця. Пастаянна ўдасканальваючыся, яна дзейсна служыла сацыяльна-му прагрэсу, эканамічнаму і культурнаму развіццю беларускага народа, умацаванню Саюза ССР.

1 сту́дня
1919 году

at present used for printing:

Maryatdum

Tanda Tandanus *Alaudarius* *Pedunculus* *quadratus* *longus*

*Motyljany i obcine polskie dnia 22 maja
w plenerze w g. Radomiu.*

Причини чинили відмінну відмінну роботу та
важливу допомогу. Ідея зробити підприємство добрим та
ідеальним підприємством належала пану Костянтину Степанову, який
заснував підприємство, після завершення війни
з підтримкою та допомогою пані Костянтина Степанова. Це
зроблено, і тоді підприємство почало виробляти
здобичу від місць та обсягом з підприємством підприємством
засновано. «Співдружина» працює відмінно, береже ресурси та
зробила значущий внесок у розвиток міста та регіону.
І відповідно до цього підприємство заслуговує
загальну відмінну відмінну роботу та
заслуги по здійсненню підприємства від

John Davis, who was a member of the first
and second "Adams" in Boston, Massachusetts, and
who was a member of the first Congress, had
one son, a Captain named John Adams, who
died in Boston, Massachusetts, in 1813.

1000 земель, что привело к тому, что
известные земли были разделены на
две части: северную и южную.

3) Земельные проблемы в Кубанской губернии
заключались в том, что земли были
распределены неравномерно; земельные участки различа-
лись по величине.

4) Земельные проблемы в Кубанской губернии были связаны
с тем, что земли были распределены неравномерно; земельные участки различа-
лись по величине.

9. 3. Janina, nowożeńca powróciła z wypoczynku do
w sypialni, a na łóżku siedziały dwie kobiety, jedna z nich
zajmowała głowę żony i uśpierała ją, druga zatrzymała ją
i powiedziała: "Janina, skończ już z tymi głupotami, ja
znam twoją żonę lepiej niż kiedykolwiek przedtem, i wiem, że
zostaniecie blisko siebie".

9. Всі ці зміни, які відбулися в міжнародному праві та в міжнародній політиці, вимагають змін у міжнародному праціловому праві, яким відповідає змінене міжнародне працілове право.

Утварэнне і раційцё БССР, як і іншых саюзных рэспублік, гэта разам з тым арганічная частка адзінага працэсу станаўлення і развіцця савецкай федэрациі. Такая думка з асаблівай глыбінёй і

To the great majority of us, however, many
things, notwithstanding repeated, numerous
and often futile efforts, do not seem to have
been done which we could have done; and
therefore we feel that our efforts may
have been

11. Осторожность при работе с химикатами, неизвестными веществами и ядовитыми газами.

Leucostethus tenuis sp. n. ad *punctatus* rostrum
guttae ex paucioribus, nigra, et apicem long.

когда же наступят
и вспыхнут пламя зла и драмы
всему земному пространству, то первым же
вспышкам, и тем самым первым же

Leptopeltis sp. nov. *Leptopeltis* sp. nov. *Leptopeltis* sp. nov.

possibly because they have been
very early given their living more
or less permanent character.)

has given us the opportunity to
disrupt their strategy, because it is
the only way to stop them from

que se desvanece, se pierde en el horizonte y se pierde en el cielo.

*Yours very truly yours ever yours truly George
Friedrich Schlegel, to George Eliot.*

Он также может подвергнуться.

Санкт-Петербург
Библиотека Народов

caeruleopunctata
A. Brouwer.

causa operariae

*It is now
about*

John C. Stetson

Маніфест Часовага рэвалюцыйнага ўрада, у якім апавяшчалася аб утварэнні БССР.

дакладнасцю выказана ў новай Савецкай Канстытуцыі: „Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік — адзінная саюзная шматнацыянальная дзяржава, утвораная на прынцыпе сацыялістычнага федэралізму, у выніку сва-

боднага самавызначэння нацый і добраахвотнага аб'яднання раўнапраўных савецкіх сацыялістычных рэспублік“.

Вадзім Круталевіч
доктар юрыдычных навук.

СВЕДЧЫЦЬ СТАТЫСТЫКА Адсталасць у спадчыну

- Узровень вытворчасці прамысловай прадукцыі на душу насельніцтва ў Беларусі (у яе сучасных межах) у 1913 годзе быў амаль у 5 разоў ніжэйшы, чым у сярэднім па ўсёй Pacii.
- У 1913 годзе ў Беларусі электрастанцыі выраблялі за год толькі 3 мільёны кілаваттадзін электраенергіі. У разліку на душу насельніцтва ў 1913 годзе яе даводзілася ў 15 разоў менш, чым у сярэднім па Pacii.
- У 1913 годзе намалот збожжавых склаў 7,1 цэнтнера з гектара (8,2 цэнтнера ў сярэднім па Pacii), бульбы адпаведна — 69 і 76 цэнтнераў.
- У 1913 годзе ў Беларусі атрымана 219 тысяч тон мяса (у забойнай вазе), 1,4 мільёна тон малака і 413 мільёнаў штук яек. У разліку на душу насельніцтва вытворчасць мяса (у забойнай вазе) складала 32 кілаграмы, малака — 207 кілаграмаў, яек — 60 штук.
- Дарэвалюцыйная Беларусь адрознівалася бездарожжам. Працягласць брукаваных дарог і шашы складаў ў 1913 годзе толькі 3,5 тысячи кіламетраў.
- У 1913 годзе на тэрыторыі Беларусі мелася ўсяго толькі 240 дробных бальніц. На 10 тысяч чалавек насельніцтва даводзілася 9,3 ложкаў (у сярэднім па Pacii — 13 ложкаў). На тэрыторыі краю працавала толькі 1,2 тысячи ўрачоў (менш 2 урачоў на 10 тысяч жыхароў) і 2,2 тысячи (3,2 чалавека на 10 тысяч жыхароў) сярэдняга медыцынскага персаналу.
- Сярод насельніцтва ва ўзросце 9-49 год пісьменных было менш адной трэці (32 працэнты па перапісу насельніцтва 1897 года). Сярод сельскіх жыхароў пісьменных было толькі 28 працэнтаў, а сярод жанчын, што пражывалі ў сельскай мясцовасці, — 17 працэнтаў.
- У 1914/15 навучальным годзе ў Беларусі былі пераважна пачатковыя школы. Мелася толькі 119 няпоўных сярэдніх і 71 ся-

рэдня школа. Вышэйшых навучальных установ не было наогул, а ў 15 сярэдніх спецыяльных навучальных установах вучыліся толькі 1 425 чалавек; працавалі 2 невялікія доследныя установы. ■ У 1913 годзе ў Беларусі была выдадзена 261 кніга тыражом 254 тысячы экземпляраў, выходзілі 15 часопісаў і 50 газет разавым тыражом 72 тысячы экземпляраў. На 1 000 чалавек насельніцтва было выдадзена толькі 37 кніг і 10 газет.

Дзе шуміць Белавежса...

ЛІТАРАТУРНЫЯ ГОНІ

* * *

Ці вы там косячы, ці вы там сеючы,
Ці вы таго часамі не заўважылі,
Што ўжо мяне няма сярод старэючай
Вёскі, машынай юрнай збударожанай?
У трунах кніг я пахаваў апошні волас
І вочы сцёр аб канты літар стромых;
Будзіў мяне начамі дзіўны голас
І клікаў, клікаў недзе ў невядомасць.
Беспаваротнасць вечная ў маіх вяртаниях,
Памру на месцы, як вавёрка ў коле.
Мо за грахі прымаяю пакаранне,
Ператвараю долю у нядолю.
Не мы свой лёс, але нас лёс заўжды кшталтуе,
У свеце глупства мудрасць раўнаважыць;
Колькі збудуем, столькі і зруйнуем,
Я адышоў, ці нехта заўважыў?

* * *

Чакаць, чакаць, чакаць,
Ці прыдзе ці не прыдзе.
І формулы, і слова,
Радасныя сказы.
Кіруе намі бог,
Ці мо кіруе злыдзень?
Ці шчасце ў слове — „я адзін“,
Ці шчасце ў слове — „разам“?
Вядома, — радасць і бяды
У першым і ў другім
Дык значыць добра і нядобра
Нам заўсёды.

Вісяць над маладосцю
Радужныя дугі.
Над старасцю — панурыя
Вянкі жалобы.
Але няхай над сумам
Горкай безнадзеі
Вера ў сэнс бяссэнсу
Вольная лунае,
Хай кружыцца усё
Паводле Галілея. —
Мы безупынна родзімся
І памірам.

* * *

Ужо лук сонца нацягнуў цяціву,
І стрэлы промняў паляцелі на зямлю,
А май у бэзэ фіялетавы, шчаслівы,
Духмянасць пеннную даў пеннаму галлю.
Вясна у травах буйных да каленяў,
Дык сёння не саромся самых чулых слоў.
Былі і промахі, былі здзяйсненні,
Жыццё да шчасця і да бедаў нас вяло.

Але зноў песня ў бэзавым гарэме,
Сто кісцяў чыстых ва ўладанні салаўя,
Дык вырываю ўсе да рэшты стрэмі
І сонцам — я, і бэзам — я, і песняй — я.

* * *

О сны зялёныя —
Адзіны мой ратунак.
З дзяцінства, з маладосці
Асталіся шчэпкі.
Надзеі я шукаў
І піў свабоды трунак, —
Ацверазеўшы, убачыў
Толькі прэнты клеткі.
Мінае хутка ўсё
У тэмпах стрымголовых.
І кружыцца зямля.
Мы мітусімся толькі.

Прагну травы,
Хачу спакойнасці каровы,
Шукаю ў зелені
Сэнсу жыцця і tolку.
О сны зялёныя —
Крыніца забруджэння,
Ілюзія уяўных,
І прывідных шчасцяў.
Прыдзіце, ворагі,
І з мёдам і каменнямі;
Я памагу сябе
Вам да канца раскрасці.

* * *

Калі ты скінеш вонратку манашую
І станеш у траве, як сімвал шчасця,
Тады пад ліпай чэрвеньскіх падашамі
Абудзіш найсвяцейшае прычасце.
Грашы, каб мог у будучым сароміцца,
Грашы, каб мог у будучым успомніць.
Імчыць лісцё на дрэвах, нібы конніца,
Узброеная ў сонечныя прсмні.
І колькі песень у вясны за пазухай,
Столькі і шчасцяў, даных нам сягоння.
Глядзі: над маєм колерная радуга,
Маланкі кволыя ў тваіх далонях.

Алесь Барскі

СІНЯЯ ГАРА

(ПОРЫ ГОДА)

*Майму настаўніку Ільі Бернату
прысвячаю*

Ніхто табе не скажа
Як адплысці за Сінью Гару...

Сіняя Гара
Не абяцае
Сіняя Гара
Як дзяцінства
Залягае памяць.

Што за Сіняй Гарой?
Ці і там
Паміраюць кветкі
У дзень нараджэння
Ці і там
Густы туман
Зацірае берагі краявідаў?

Птушка
Як страла
Праляцела
Забрала з сабой
І свой след
 А цень Сіняй Гары
 Утапіўся
 У возеры...

Была
Вясна
Вясна зялёная
Вясна п'янай
Вясна чырвоная
 кроплямі крыви...
Месяц
Фарбай слоў
Фарбай маўчання
Фарбай позіркаў
А потым
Фарбай масак

Замаляваў
Вялікае
Неба...

Было
Лета
Непрытомнае
Лета з багажом — каменяй сто
Пад небам вялікім
Жыццё салодкае...

Не стаяць
А шукаць
Выбираць
Прадаваць
Купляць
Забываць
Няма зор
Няма сноў
Цяпер
Ногі
У попеле...

Была
Восень (сон):
За Сінай Гарой
Лістапад ападаў
Без шолаху
А лісце
Нерухома завіслая ў жоўтым паветры...
Згінулі шкілеты
І раптам
Хтось прамовіў
Хто?
Чыя працягнутая рука?
Вока
Дарэмна
Шукала
Чалавека.
Канец сна.

Зіма (або пачатак Наступнай дарогі)
Дарога да дарогі
Забытай
А блізкай
Блізкай

Як адлегласць
Нажа да цела
Дарога з песняй апошнай
З песняй
Дзе толькі музыка
А слова
Непатрэбным госцем...

Няма яго ўжо сярод нас —
Адплыў за Сінюю Гару.
Адзін чаравік (другі ў маладосці згубіў ён
Асталося па ім нямнога

на далёкай дарозе)

I гэта ўсё.
Гавораць
Яшчэ пакінуў жменю слоў
У гэтай жмені быццам
Было адно Праўдзівае зярно...
Пра тое
Ён не сказаў
Нікому...

* * *

паверхня маёй надзеі такая лёгкая
як першая вясенняя імгла
паверхня маёй надзеі такая чорная
як родная зямля
паверхня маёй надзеі чырвоная
як зраненая макі
мая надзея пасялілася
у вольнай птушцы

* * *

З нашых сэрц
Будзем ткаць
Белае-белае палатно
Зялёной ніткай мараў-птушак
Вышыем
Узор-цуда
Узор-казку
З небам шырокім
Усходам сонца
I

Цішынёй...
Чырвонай ніткай надзеі
Абрыйсум
Новы краявід
I
Пакінем там
Як след
нашую
ружова-сінюю
усмешку...

* * *

Сон уцякае
Як хваля марская
.
Старэ памяць
Глыбока хаваюцца
Прошлія дні...
Глыбока хаваюцца
Словы мінулай вясны...
Усё менш
Слоў...
.
На чужым небе
Я не бачу
Сваёй дарогі
На чужых сценах
Не пакінеш нават малога
следу
Тут чорнае
Ёсць чорнае
А белае
Ёсць белае.
Вечер
Свaim парадкам
Дакладна
Няспынна
Усё змятае.
Нож
Тут востры
Кроіць
Проста.

Час макаў чырвоных
А зелень халодная
Марозіць сэрца
Вочы ў пяску
Ніхто
Не знае
Цаны
Дарааванай
Кветкі
.
Хтось хацеў
Працягнуць тут
Руку...
.
Гэта
Учараашні дзень
.
А сёня
На адлегласць
Ночы і раніцы
родны краявід
Бельск
Мой хлеб і вада
Ты ўсё
бліжэй
бліжэй
бліжэй...
.

Надзея Артымовіч

НА РОДНАЙ ЗЯМЕЛЬЦЫ

„иде въ землю во Мазовьскую ко Болеславу, Кондратову сынови, и вдастъ ему князь Болеславъ градъ Вышегородъ, и бысть ту, дондеже весть прия, яко сошли суть изъ земле Руское безбожні, и возвратись въ землю свою. И приде ко граду Дорогычину и восхоте внити во градъ, и вестно бысть ему, яко „не внидеши во градъ“, оному рекшу, яко „се быль градъ нашъ и отецъ нашихъ“, „вы же не изволите внити въ синь“, отыде“.

Іпацьеўскі летапіс, запіс пад 6749 (1241) годам.

Валодзік цэлымі тыднямі не бачыў ні свайго бацькі, князя ўладзімірскага Васілька Раманавіча, ні дзядзькі, князя галіцкага Даніла Раманавіча. Як толькі паяўляўся нехта адтуль, з

Надбужжа, яны абодва хапалі госця пад руکі, будзь то ён ба-
гата апрануты грыдзь, будзь то бедны, у абтрэпаным рубіш-
чы, манах, і наглуха зачыняліся з ім у цеснай баковачцы, што
знаходзілася пад самай лесвіцай, якая вяла на замкавую ве-
жу. Кармілі, пайлі і сядзелі там, бывала, з прыбыўшым увесь
дзень, а часам і да першых пеўняў уночы. Калі ўрэшце выхо-
дзілі адтуль, па іх змрочных тварах не цяжка было здагадац-
ца, што не надта радасныя весткі прынёс ім падарожны.

Аднойчы пасля такой таямнічай размовы бацька зайшоў у іх
пакой, сеў на зэдліку побач маці, узяў на калені яго, Бало-
дзіка, і цяжка ўзыхнуў. Маці зараз жа дала вачыма знак
службе, каб пакінула іх саміх. Прыдворныя і чэлядзь на паль-
чыках, быццам нейкія бесцялесныя здані, зараз жа высыпалі-
ся за дзвёры. Тады бацька, пагладзіўши сваю кучараўную ру-
сую бараду, сказаў:

— Грыдзь наш, Сушок з Нівіцы, сюды прыбіўся. Бач, па-
шанцевала яму і то яшчэ як! Кажа, што пра татараў пачуў ка-
ля свае цвердзі, калі выбраўся ехаць у Бярэсце, каб сям'ю на-
ведаць. Тыдняў два перад тым жонку з дзецьмі ды службай
туды адправіў, бо баяўся, што нізенъкія драўляныя сцены Ні-
віцы — гэта слабенькая ахова ад татараў. Гэтая цвердзь, як
памятаеш, — звярнуўся ён да маці, — знаходзіцца ў палаўіне
дарогі паміж Бярэсцем і Драгічынам. Толькі ён са сваімі пад-
ручнымі з варот высунуўся, аж тут яму наустрач натоўп ва-
ліць: грыдзі, смерды, чэлядзь — усе абарваныя, галодныя ды з
крыкам на яго: „Ты, хіба ж, са сну сарваўся, калі татарам пад
кап'ё лезеш!..“ Стаяў ён распітваць: хто і адкуль. А гэта былі
пераважна берасцянне. Яны яму і кажуць, што Бярэсця ўжо ня-
ма — татары людзей або выразалі, або ў путы перавязалі і
некуды на ўсход пагналі, цвердзь жа і пасады з дымам пусці-
лі. Іх толькі жменька ўратавалася: пераважна тых, хто ака-
заўся ў той грозны час па-за цвердзю. Спачатку Сушок рваў-
ся ў Бярэсце шукаць сям'ю, але потым раздумаў, бо і так ні
мёртвымі ні палоннымі не памог бы, а сам сваю гадаву паклаў
бы. Павярнуў ён у сваю Нівіцу. Але ж, вядома, што яна магла
значыць для татарскай навалы. Яна яе за некалькі хвілін па-
бервяну расцягнула б себе пад катлы, каніну варышь. Тады па-
даўся ён у глыб пушчы, што на поўнач ад ракі Буга прасці-
раецца. Улез у нейкую крэкаць ды і прасядзеў там некалькі
тыдняў, аж за Каляды. Як прыціснулі маразы ды снег сыпнуў,
уседзець у лесе неўмагату стала і з-за холаду, і з-за голаду.
Вярнуўся ў сваю Нівіцу, а ад яе і следу не засталося. Падаўся
ён сюды. Праходзіў каля Мельніка. Казаў, што адно вуголле
ды абарэлэя людскія косці з-пад снегу тырчаць. Затое ў Дра-
гічыне, відаць, крыху людзей ужывых захавалася і сцены

цвердзі цэлляя. Вароты зачынены, мост узведзены, а навокал нікога не відаць. Пабаяўся Сушок дабіваца да яе, каб часам, чаго добрага, татарская страла грудзі не прашыла або аркан шыю не заціснуў. Абышоў ён бокам Драгічын. Цэлляя троны сяды валоксія. Вось якія навіны, княгіня мая, Ялена Гюргігейна, Сушок нам прынёс, невясёлля навіны.

Бацька замоўк, цяжкая яго далонь лягла на калматай Валодзькінай чупрыне. Маці ўцірала са сваіх шчокаў краплістыя слёзы. У печы патрэсквалі паленні, і раз-пораз подзьмух шалейшай на дверы завея наганяў у пакой хмары едкага дыму. І ні то ад дыму, ні то ад відоку плачучай маці пачало і Валодзьку казытаць у вачах.

Пасля гэтай размовы бацька з дзядзькам Данілам Раманавічам прапалі недзе на цэлы тыдзень. Колькі ён ні дапытваўся ў свайго пестуна Сымёна і ў маці, тыя яму ў адказ толькі падцікалі плячыма ды казалі на адчэпнае:

— А хто іх там ведае? Што ж, у князёў спраў многа.
— Якіх спраў? — не сунімаўся ён.
— Такіх самых, як вырасцеш, разам з таткам княжыць будзеш, тады і даведаешся...

Абодва рускія князі Васілька і Даніла Раманавічы з'явіліся ў Вышагрудзе таксама нечакана, як і зніклі. Былі ў князя маравецкага Конрада ў Чэрску. Але і там нічога добра га не пачулі. Па ўсяму відаць, што моц татарская, здабыўшы Люблін і Завіхост, хлынула цяпер у напрамку Кракава. На шляху ў яе Сандомеж — цвердзь магутная і непрыступная, што іх затрымаць можа. Але ці затрымае? Таму князь Конрад дзень і ноц заканчвае ў поспеху сваю крэпасць у Чэрску, на левым, абрывістым беразе ракі Віслы. Праўда, княгіня Конрадава, Агафія Святаслаўна сваякоў сваіх, князёў рускіх рознымі смакавітымі незвычайнасцямі частавала, але ім не да таго было. Князь Конрад раіў умацоўваць Вышагруд і на ўсялякі выпадак лодзі рыхтаваць моцныя і вялікія. Хто ведае, мо і за мора Варажскае прыдзенца ўсім падацца.

— Калі ўжо Усявышні прыбярэ гэтую погань? Калі яны павернуць у свае стэпы? — шаптала маці. — Гэта ж троны гады ўжо на зямельцы рускай няшчаснай лютуюць!..

Так, ужо троны гады па ўсёй рускай зямлі ад Волгі і да Буга толькі тae і гаворкі было, што пра гэтыя страшны стэповы народ. Спачатку ён кінуўся на паўночны ўсход, здабыў Рязань, Москву, Уладзімір, Сузdal, Цвер і безліч іншых гарадоў і цвердзяў. Наезнікі перабілі ўсіх, хто спрабаваў ім супраціўляцца. З жывых жа — маладых і самых здарowych перавязалі і ў палон пагналі, іншых пералічылі і непасільней данінаю абклалі. Наладаваўшы свае кібіткі награбленым, таксама рап-

тоўна зніклі ў стэпе, як і паявіліся былі з яго. Даходзілі чуткі, што яны разбліі там, недзе калі ракі Дон, вежы полаўцаў і падаліся некуды за горы паўднёвым. У князеўскіх хорамах ад Дняпра і да Віслы охалі ды ахалі над няшчасцем тых, хто трапіў пад капыты татарскай конніцы, але на бітву супраць наезнікаў вялікім жаданнем не палалі. Маўлялі: прыйшлі ды і пайшлі, мо болей і не вернуцца. Толькі праз год, калі ў канцы лета непраглядная цьма іх почышчаў падышла да старажытных гарадоў зямлі чарнігаўскай, рускія зразумелі, што настаў іх суджаны час.

Князь Міхал чарнігаўскі нават і не спрабаваў абараніцца: у поспеху згруваздзіў на вазы саме каштоўнае са сваіх багаццяў, пасадзіў на іх сваю сямейку ды ў акружэнні дружыны накіраваўся ў Кіеў. Не паспелі яны і пыл абтрэсці свае адзе́жы, як прыйшла вестка, што татары, здабыўшы Чарнігаў, ідуць у бок Кіева. Князь Міхал загадаў запрэгчы коней і пакаціў у Венгрыю. Гэтага толькі і чакалі іншыя рускія князі. Хоць татарскія коннікі ўжо рыхтаваліся засыпаць Кіеў атрутнымі смяротнымі стрэламі, як у горад уварваўся князь смаленскі Расціслаў Мсціслававіч. Абабег князеўскія пустыя харомы, расставіў на сценах крэпасці свае старожы і аб'явіў сябе вялікім князем кіеўскім — найвышэйшым сярод усіх князёў зямлі рускай. Радасці яго не было канца. Але вось чутка пра неймавернае ўзвышэнне засядзелага ў смаленскіх лясах ды топелях княжаці неўзабаве далацца і на заходні бераг Днястра, у адлеглы Галіч. Там якраз князь Даніла Раманавіч ужо трэці год поўнымі глыткамі коўкаў асалоду свайго панавання ў стаўліцы самай багатай сярод усіх рускіх зямель таго часу Галіцкай Русі. Спачатку вестка пра вялікае шчасце Расціслава Мсціслававіча зусім не кранула Данілу. „От, удалося, — маўляў ён, — няхай сабе пануе“. Але самы бліжэйшы яго дарадчык, тысяцікі Дэмітры, думаў інакш. „Няўжо ты, княжа Даніла Раманавіч, папусціш такое? То ж па спрадвечнаму праву не каму іншаму, а толькі табе вялікакняжацкі пасад належыцца, — стаў нашэптваць Данілу. — Гэта ж твой дзед, вялікі Мсціслаў Ізяслававіч панаваў у Кіеве ды і бацька, вялікі князь Раман Мсціслававіч, валодаў прастолам кіеўскім!“ І Данілу, ашаломленаму шчасцем панавання ў Галіцкай Русі, здалося, што даволі яшчэ цяпер працягнуць руку і ён стане ўладаром усіх зямлі рускай.

Зборы не былі доўгія: праз два дні дружына ў дзве ці тры тысячи коннікаў паскакала старым стаптаным шляхам з Галіча на Ціхомль, Палонны, Белград і на шостую нач апынулася пад кіеўскімі сценамі. Не паспелі Расціслававы старожы прыгледзецца, як след, няпрошаным гасцям, калі іх целы пачалі

мякнуць пад ударамі нажоў, булаваў і мячоў. Дагэтуляшняга валадара стольнага Кіева, князя Расцілава Мсціслававіча, галіцкія воі скаплі ў адной бялізне, прывалаклі за Лядскія вароты і піхнулі ў дарожны пыл на калені, пад ногі Данілы Раманавіча. Галіцкі валадар высакародна дараўваў скараспеламу вялікаму князю кіеўскаму жыщё, але загадаў пасадзіць яго на векі вечны ў зруб.

Кіеўскія старшыны і дойліды ўжо на досвітку пакланіліся новому вялікаму князю кіеўскаму і сказалі, што ўчараашні іх валадар ужо сядзіць у цямніцы за канюшнямі. Даніла Раманавіч міласціва прыняў паклоны і багатыя дары кіеўлян і ў суправаджэнні грамадкі лепшых кіеўскіх людзей выйшаў глянучы з вышыні крапасных сценаў на раку рэк рускіх — блакітны Днепр-Славуціч.

Восень паліла разнаквеццем задняпроўскія лясы. Іх гарачыя, крыклівыя колеры пералічвалі і стылі ў сцюдзёнай, спакойнай плыні ракі і патаналі ў ёй недзе пад сценамі цвердзі. Там, на процілеглым беразе, каля перавозу таўпілася нейкая, дзіўна разбеганая вялікая грамада людзей. Данілаў зрок доўга не затрымаўся на ёй — новы вялікі князь кіеўскі абдумваў сродкі, якімі ён намерваўся ўмацаваць сваю непадзельную ўладу ў гэтай мацеры і арадоў рускіх, горадзе Кіева.

А ўвечары яму паведамілі, што з левага берага Дняпра, з Гарадца і іншых задняпроўскіх крапасцей бягучы у Кіеў на тоўпы людзей, ратующа ад насоўваючайся сюты татарскай наўалы. Даніла, доўга не раздумваючы, даручыў абарону горада сваёй дружыне на чале з тысяцкім Дэмітрыем, а сам, акружаны дзесяткам найбліжэйшых вяльможаў і вояў, кінуўся следам за князем Міхалам чарнігаўскім, у Венгрыю. „Вось табе і вялікі князь, — потым насіхаліся яго недругі. — Поначы прыехаў, поначы і ад'ехаў, нават не праспаўся ў вялікакняжацкіх харомах!“ Не паshanцавала Данілу Раманавічу, таксама як і Міхалу чарнігаўскому, у караля венгерскага Белы. Той паойкаў, паспачував, але з дапамогай не спішаўся. Калі на Венгрыю даїцацілася вестка, што, нягледзячы на стойкасць абаронцаў, татары якраз на зімовага Міколу здабылі рускую вялікакняжацкую сталіцу, Данілы і Міхала ўжо не было ў Венгрыі, яны падаліся ў Галіч. Аднак прабіцца туды было вельмі небяспечна, бо татарскія атрады ўжо гулялі па берагах Днястра. Даніла кінуўся ў Кракаў. Там ён даведаўся, што брат Васілька вывеў сваю і яго сем'і цэлымі і здаровымі на Мазоўша, да іх родзіча — князя Баляслава плоцкага. І так, абходнымі шляхамі ўдалося князю галіцкаму ўз'яднацца са сваёй і брагавай сем'ямі ў адведзенай ім на такую цяжкую часіну князем Баляславам ягонай цвердзі Вышагруд над Віслай. Таксама і

князь Міхал чарнігаўскі пасля доўгага валэндання па Венгрыі, Надбужжу і Шлёнску, аграблены і змучаны, знайшоў прытулак са сваёй сям'ёю ў сталіцы Баляслававых уладанняў, горадзе Плоцку.

Хоць тут, над Віслай, і было зацішна, але рускія князі не маглі спакойна ўседзець па страце свае зямлі. Неяк неўзабаве пасля прыезду з Чэрска Васілька сказаў, што павінны ехаць разам з Данілам у Плоцк да Міхала. Валодзька аж падскочыў на гэта.

— І я, і я з табой паеду! — закрычаў ён і абедзвюма рукамі ўчапіўся за бацькаву шыю.

— Што ты, Валодзік! — замахала на яго маці. — Ці не бацьши, які мароз? А і на дарогах цяпер так неспакойна...

— Ага! І мароз траскучы, і разбойнікі ўсюды па лясах валэндаюцца, — прытакнуў ёй бацька, гледзячы на пасмутнеўшы тварык сына. — Але ж ты расцеш у мяне не на дзеўку-прадуху, а на князя-валадара, таму і паедзеш са мной.

Выехалі назаўтра, адразу пасля другіх пеўняў, калі ўвесь Вышагруд ды акружаючы яго рамесніцкі пасад яшчэ спаў у цяжкай зуднай імgle. Дарогі было цэлае попрышча, таму і спышаліся, каб нанач заехаць у Плоцк. Сані плаўна слізгаліся па ўезджаным зімніку, бадзёра папырхвалі коні ды час ад часу адзываліся галасы падручных і вояў аховы. Валодзька спрабаваў выпутацца неяк з кожухоў, якімі шчыльна ахуталі яго дваравыя дзеўкі пад пільнім наглядам маці. Гэты рух заўважыў пястун Сямён і тут жа ўстрымаяў яго:

— Сядзі, княжыч, не рыпайся, а то мароз цябе зараз за нос або за вуха цапне. І будзеш тады хадзіць без вуха і ці без носа, бы тыя нявольнікі татарскія.

— А што, ім таксама хацелася на мароз глянуць?

— Не на мароз, а на свабоднае жыццё, затое татары ім вушы ды насы абрэзываюць...

І давялося хлопцу сядзець ціхачом на санях ды толькі праз вузеньку шчылінку выглядаць на засыпаны снегам і авевашаны інеем свет.

Наступнага дня, пасля доўгага сняданку, бацька зачыніўся з князямі Данілам, Міхалам і Баляславам на свае патаемныя размовы, а ён, Валодзька, расказаўшы ўсё пра сваю маці кнігіні Баляслававай, пайшоў разам з Сямёнам паглядзець на Плоцк.

Была якраз нядзеля. Як ва ўсіх гарадах у святочны дзень, так і тут, да поўдня вуліцы былі цалкам пустыя: мяшчане або маліліся ў касцёлах, або сядзелі дома. Толькі дзе-нідзе самотны чалавек спяшаўся па нейкай, відаць, неадкладнай справе.

За мінулу ноч мароз выразна сеў, са стрэх пачало пакапваць, снег пад нагамі памякчэў.

Яны азірнуліся па баках, з цікаўнасцю аглядуючы спілкы мяшчанская халупіны, і, не заўважыгушы на іх змуршэльых і шэрых постасцях нічога асаблівага, накіраваліся ў бок касцёла, якога гонкі сілуэт высіця ў адлегласці якой паўсотні сажняў ад князеўскага замка. Касцёл стаяў на невялічкім пляцы, зусім на стромым беразе Віслы. Яны затрымаліся і прабеглі зрокам па дзівосна выкананых з бронзы постасцях на касцельных дзвярах. Былі сярод іх нейкія дзіўныя чалавечкі са складзенымі на грудзях рукамі, з панікшымі галовамі.

Толькі яны хацелі бліжэй прыгледзеца да гэтых незвычайных насцей, як абедзве створкі дзвярэй расчыніліся насцеж, і з іх пачаў вылівацца людскі натоўп. Раптам над гэтай гаманлівай хвалій раздаўся дзікі крык, за ім другі, трэці. Людзі затрымаліся, расступіліся, утвараючы на пляцоўцы даволі шырокое кола. Усе намагаліся заглянуць у яго, і Сямён, скапіўшы на руکі Валодзьку, не шкадуючы сваіх локіяў ды гузікаў на святочным карзне, пачаў праціскацца ў сярэдзіну. Калі яны прабліліся на скрай кола, абодва аж абмярцвелі.

На пляцоўцы на каленіх стаяла шэсць ці сем аголеных да пояса людзей. Яны не спускалі палаючых вачей з крыжа над дзвярыма касцёла і раз-пораз хвасталі свае цэлы бічамі. Пасля кожнага такога ўдару сыройца, усыпанага алавянімі гузамі, на іхніх плячах паласа скурэ спачатку былела, а потым становілася чырвона-сіней. Там, дзе траплялі алавянія гузы, выскоквалі чорныя сінякі, скура лопалася і кроў сплыўала па целе тоненъкімі ніткамі-струменчыкамі. Некаторыя з бічаваўшыхся ў знямозе ад болю падалі нічком у раскоўзаны снег, але іх дужэйшыя сябры не дазвалялі ім доўга заляквашца: з размахам спёбалі бічамі па іхніх худых, усланых баліячкамі і сінякамі плячах. Тыя, стогнучы і енчачы, зноў падымаліся на калені і ўжо ўласнаручна клалі на свае спіны новыя хлесткі ўдары.

Людское зборышча стаяла навокал іх, як укапанае, не мела сілы адараўца вачэй ад гэтага патрасаючага відовішча, глуха войкала і стагнала. А тым часам бічуючыя сябе пачалі паўзці ў напрамку сходаў, што вялі да каваных у бронзе, дзівосных дзвярэй касцёла.

— Прасвятая Багародзіца, спасі нас, патанаючых у граху смяротным! — азваяўся дрыжачым голасам самы худы сярод іх. — Заступіся і адхілі ад нас лютасць татарскую...

— Памілуй і заступіся! — пачалі благаць нястройным хорам іншыя і ўсе разам упалі тварамі на каменні слізкіх усходняў.

— Заступіся... — зарычаў многагалосы людскі натоўп і пачаў асоўвацца на калені.

— Памілуй...

Людзі падалі тварамі ў растаптанасе бруднае снежнае месіва. Пястун Сямён разам з іншымі скіліўся ў гэтым нявольнічым руху. Толькі Валодзька з дзікім жахам у вачах стаяў ва ўвесь свой хлапечы рост, нямы ад уражання.

Худы бічайнік з натугаю, хістаочыся, падняўся з каленяў, страсянуў, быццам папраўляючы, брудныя шматы, што захілялі яго паясніцу і бёдры, узбраўся на найвышэйшую ступень сходаў, абвёў кленчачы натоўп сваімі велізарнымі немігаючымі вачымі.

— Маліцеся дзёнина і ночна, задавайце пакуты целу свайму грэшнаму і ён, Усявышні, змілуеца над намі, адхіліць ад нас татар паганых...

Да прапаведніка наблізіліся ўстаўшыя з каленяў яго сябры, узяліся пад рукі і ўся грамадка паволі пасунулася ў вузкую вулачку між шэрых камяніц, а за імі рушыў і натоўп.

Хоць Сямён і намагаўся неяк разварушыць Валодзьку, але той доўга яшчэ не мог вызваліцца ад уражання. Ён моцна сціснуў руку пестуна абедзвюма сваімі хлапечымі вузкімі далонямі, і яны накіраваліся ў замак.

Трэцяга дня ўсе яны ўжо былі ў Вышагрудзе.

Хоць маці і надта ўцешылася, што сын і муж цэлый і здаровыя вярнуліся, але да радасці было далёка. Татарская навала шалела на польскіх землях. На два тыдні перад Благавешчаннем татары пераправіліся па ільду цераз Віслу калія Сандамежа і рушылі далей на захад. Князь кракаўскі Баляслаў Устыдлівы не стаў чакаць на іх за тоўстымі сценамі Вавеля, схапіў самае каштоўнае ды сваю сям'ю і пабег у Венгрию. І кожная такая вестка выклікала ў Вышагрудзе пануры настрой і доўгія размовы, меркаванні, здагадкі, куды далей накіруюцца татары: ці пойдуць за горы або на Шлёнск, ці павернуць у Вялікапольшчу і на Мазоўша. Жанчыны маліліся і плакалі, мужчыны ж пільна сачылі за тым, каб коні ў стайніх былі сытыя і ў кожную хвіліну гатовыя да язды, да ўцёкаў невядома куды... Праўда, за парадай князя Конрада, усе цяпер, нягледзячы ці то грыдзь, ці нявольны чалядзін, ад світання і да змяркння працавалі на рабчай прыстані: пад наглядам мазавецкіх карабельнікаў, будавалі лодкі. Абы толькі датрываць да вясны, калі лёд з ракі сыдзе, тады водны шлях і ў Гданьск, і ў заморскія краіны будзе адкрыты.

І тут раптам з Лэнчыцы, што ўсяго ў двух попрышчах ад Вышагруды знаходзіцца, прыскакаў вой з весткай, што татары ўжо пад сценамі іхній цвердзі. Не было часу на раздумы:

адразу наглуха зачыніліся крапасныя вароты, запалалі вогнішчы пад катламі са смалой, мужчыны ўзабраліся на сцены, папрысыдалі калі забралаў, асцярожкна выглядалі з бойніц. Запалаў рамесніцкі пасад, што быў на левым беразе Віслы, калі пераправы. Цяпер уся надзея была ў раце, ледзяное покрыва на якой выразна мякчэла і дзе-нідзе пачало крышыцца. „Праз такую перашкоду ніхто не прабярэцца да Вышагруды”, — меркавалі і не спышаліся пакідаць крэпасці. І праўда. Праз некалькі дзён на процілеглым беразе ракі воі зауважылі конника, што намагаўся перакрычаць грукат крыгальому на Вісле. З абрыўкаў яго слоў ды знакаў вышагрудцы зразумелі, што татары павярнулі ад Лэнчыцы некуды на поўдзень.

У Вышагрудзе ўсе ўздыхнулі з палёгтай, але ні старожы на крапасных сценах, ні працы на прыстані не спынялі. Хто ж мог ведаць, ці не ўздумаецца татарамі і сюды заглянуць, калі яны ўжо пад суседній Лэнчыцай каніну елі. Але тыя, разнёсшы шаблямі і пікамі Кракаў, здабыўшы і разграбіўшы Аполе, затрымаліся аж пад сценамі Броцлава. Хоць князь Генрык Набожны і загінуў у няроўным змаганні пад Легніцай, аднак Броцлаў і іншыя цвердзі шлёнскія ўстаялі, не паддаліся наезнікам. Яны тады павярнулі на поўдзень, перайшлі цераз горы ў Славакію і адтуль хлынулі ў Венгрыю. Ужо далёка пасля Бялікадня з Кракава ў Вышагруд дакацілася вестка, што ўся татарская арда шалее над Дунаем. Тады толькі вышагрудцы паверылі, што няшчасце абмінула тутэйшыя мясціны.

— Ну, што ж, княжыч, не цешыцца? — убег аднойчы ранкам у пакой Сямён з крыкам: — Едзем! Не, плывем! Плывем...

— Куды? За мора Варажскага? — насупіўся Валодзька.

— За якое там мора! — не сунімаўся Сямён. — Дадому паплывем, на Русь!..

Зборы хоць і былі дакладныя, але не зацягваліся. Каняводы са стаеннікамі рушылі тыднем раней берагавым шляхам на Чэрвінск, Серацк, Брок у Нур, што знаходзіцца непадалёк таго месца, дзе ўпадае рака Нурэц у Буг і дзе ўжо рукой падаць да рускай зямлі.

Як толькі князі вярнуліся з Плоцка, куды ездзілі спецыяльна дзякаваць Баляславу за гасціну, на наступную раніцу ўсе селі ў нарыхтаваныя за зіму і загадзя наладаваныя клункамі доўгія лодкі. Мужчыны скапіліся за гладкія і не замусоленныя яшчэ потнымі далонямі вёслы. Стромкія сцены Вышагруды пачалі паволі аддаляцца і меншашаць.

Валодзька са сваім пестуном прымасціліся на самым носе ў адной з лодзяў, бо тут і пырскі ад хваляў і вёсел не так моцна дакучалі і від на раку быў прасторны.

Вісляная паверхня ўжо цалкам ачысцілася ад крыгай. На-

водка запоўніла ўсю рачную даліну, і шырыню вадзянай прасторы нават вокам нельга было сцягнуць. Далёка віднеліся толькі вершаліны затопленых берагавых вольхай ды праз туман ледзь чарнелі абрывы дуброваў і цісовых лясоў, па раскіданых там-сям на пагорках. Вада за бортамі лодкі не бурлівілася і не вірвалася, але пасоўвалася спакойна, быщам з годнасцю.

Валодзька не спускаў вачэй з берагоў. Вось там, на зазелянеўшым смужку каля нейкай сялібы, пасеца стадка гусей, а каля самай вады таўпіца грамадка людзей і вазоў, на вадзе лодкі — не інакш гэта пераправа. А праз колькі часу, паміж вялікімі сёламі ён прыкметеў некалькі дымкоў, што віліся ў пагоднае неба ледзь не з-пад самай зямлі. Побач іх тупалі ўчарнелыя постаці. Спачатку яму здалося, што гэта нячысцікі з віламі ў руках учынілі сабе гульбішча, але зараз жа ўсміхнуўся: то ж руднікі началі ўжо плавіць у сваіх печах-дымарках жалеза. Далей пасвіўся гурт авечак. І ўсё навокал было такое каляровае, ветлівае, спакойнае.

На першы начлег яны сталі ў Закрочыме, хоць сонца яшчэ было даволі высока. Надта ж утаміліся непрывычныя да вёслел воі, апрача таго пабойваліся, што перад ноччу ў Памніхаў, дзе Нарва ў Віслу ўліваецца, не паспеюць. Начаваць жа на пустым беразе, або плыць поначы па поўной вываратні ў ды карагаў рацэ яны не адважваліся.

Раніца наступнага дня выдалася халодная і ветраная. Валодзьку аж страсянула на думку, што зараз трэба будзе садзіцца ў мокрую ад пырскаў, слізкую лодку. Затое воі і ўсе іншыя дарослыя не скрывалі свае радасці: дзыму ѿ моцны заходні вецер.

На кожнай лодцы цяпер людзі корпаліся пры стаўлянні мачтаў і ладаванні мацавання для ветразяў. Спачатку Валодзька адносіўся абыякава да гэтай валтуznі дарослых. Аднак, калі судны адплылі ад закрочымскай прыстані, і на кожным з іх распасцёрліся аграмадныя плахты, тады і ён ажыўіўся. Знізу ракі напорысты вецер наносіў хмары з халодным дажджком і мокрым снегам, а пад туга надзымутымі ветразямі лодкі не то што плылі самі, але проста слізгаліся па вадзе, імчалі, бы стрэлы. То тут, то там чуваць былі задаволенія гáласы вояў. Яны, паставіўши стырчма ускрай бортаў лодак вёслы, цяпер толькі кіравалі ветразямі ды пільнавалі кармавога вясла, каб лодка часам не наскочыла на якую-небудзь перашкоду. Па абодвух берагах хутка праляталі лісы, пералескі, сялібы. Яны нават не заўважылі, як прамінулі Сэрацк, дзе Буг аddyзляеца ад Нарвы. Адно толькі па тым, што вада стала вузейшая і больш бурлівая, і пазналі Буг — іх родную раку. Тое, што намервалі-

ся праплыць за тры дні, яны праскочылі ўсяго за адзін дзень і нанач затрымаліся аж у Броку.

Наступны дзень выдаўся сонечны, але вецер выразна пасла-
беў, хоць яшчэ зусім добра пхай уверх па рацэ доўгі карагод лодак. Яны то рассыпаліся ў бязладдзі па рабчай шыры, то зноў збягаліся ў пералічатае маніста чырвоных, жоўтых, белых, шэрых, а нават пярэстых ветразяў.

Сонейка прыгравала ўсё мацней, з берагоў далятаў птушыны спеў, над самымі лодкамі цэлымі стадкамі кружылі крыкі-лівия чайкі.

— От, калі так далей веџярок падзьме, мы перад вечарам і ў Нуры будзем, — азвайся Сямён.

— А чаму тая цвердзь Нуrom называецца? — запытаў Валодзька.

— А хто яго ведае, княжыч, Бужск завуць — ад Буга, на-
пэўна, Холм — ад халма, Нарву — ад ракі Нарвы, а Нуру? —
Сямён падставіў свой шчаціністы твар пад пяшчотныя сонеч-
ныя прамені, задумаўся, а потым кажа: — Нуру, відаць, ад ну-
роў.

— А што гэта за такое нуры тыя?

— Бачыш, княжыч, баюць старыя, што тут паміж рэкамі Бугам і Нарвай нейкае племя даўным-даўно жыло. Надта ж любіла яно свае родныя мясціны. Якія б нягоды яго не спаты-
калі: голад ці пошасць, яно трымалася свае зямлі, не пакідала
яе. Калі прыходзілі да яго злія ворагі-наезнікі, каб грабіць ды
ў няволю браць, яно і тады патрапіла абараніцца. Як ворагаў
была сіла невялікая, тады нуры біліся з імі і перамагалі. Але
які наезнікай было шмат, у такім выпадку кожны — стары і
малы, муж і жанчына — беглі як мага хутчэй да найбліжэй-
шай глыбокай вады або балотнага жорала. Бралі ў вусны кава-
лак трасціны без каленка, заціскалі пальцамі нос, заплюшчва-
лі вочы і апускаліся пад воду або балотную твань. Сядзелі ў
вадзе ці багне датуль, пакуль мінала небяспека. За гэта і пра-
звалі суседзі іх нурамі, а землю іх нураўскай. Найцяжэй жа
было нурам зімой, бо не было куды скавацца. Пад націкам
іншых плямёнаў мусілі яны ўсё ж пакінуць свой край і па-
дацца некуды на ўсход: углыб пушчай і балот прыпіацкіх. Але
і там не здолелі яны разжыцца, бо край чужы і злія стэповыя
народы блізка. Ворагі хутка разгадалі таямніцу нуроў, і ка-
лі ўбачылі выстаючы з вады ці багны кончык абламанай трос-
ці, тады з размаху валілі па ім доўбняй, і няшчасны нур гінуў
пад вадою, захлынаючыся ад уласнай крэві. Так вось і выгі-
нулі нуры. Толькі таго і пакінулі пасля сябе, што назывы рэк ды
ўрочышчай.

Слухаў гэтую аповесць Валодзька, слухалі яе і воі. Адчува-

лі ў ёй нейкую адвечную праўду пра гэту зямлю і тыя далёкія, таямнічыя часы, якіх сляды дзе-нідзе знаходзілі ў форме дзівосных магіл, крушняў або земляных валаў, што акружалі, відаць, колішняя цвердзі. Цяпер жа кожны з іх думаў пра тое, што гэтых курганоў-магіл зноў прыбудзе і то прыдзеца іх насыпаць на целах родзічаў, сваякоў, знаёмых.

У такім настроі яны моўчкі падплылі да прыстані ў Нуры. Аказалася, што каняводы са сваім стадам прыбылі сюды ўсяго адным днём раней. Усё навокал было пустое, нідзе і жывой душы. Невядома, ці нурчане самі разбегліся ад нейкай небяспекі, ці іх нехта вывеў у палон, а ўсе збудаванні спаліў. Пошуки дыгукані па навакольных лясах былі без выніку.

Халодную, з сівым прымараразкам ноч яны неяк скараталі ў буданах. Богнішкаў не палілі, бо баяліся падаваць лішнія знакі наваколлю, у якім маглі знаходзіцца затоенныя ворагі. Ранцай жа большасць перасела на коней, бо пльць далей на лодках было небяспечна. Рака тут ужо вузкая, поўнасцю прастрэльваецца з лука. Чаго добра га, у лодках іх маглі б перастраліць усіх, бы тых гусей на сажалцы. Лодкі перавязалі ў адзін даўжэзны карагод, на першай з іх села некалькі найлепшых весляроў і столькі ж вояў іхніх аховы з дзвюма шчытамі кожны: для сябе і весляра. На ўсялякі выпадак лодкі і коннікі не аддаляліся ад бужанскаага берага.

Агромністae кола сонца паволі падымалася над далінай Бута. Кола пульсавала разнастайнімі жывымі і гарачымі колерамі: амарантавым, чырвоным, ружовым, жоўтым. Здавалася, што гэта нейкі клуглы празрысты мех, напоўнены дзівосным месівам фарбаў, які вось-вось наткнецца на вершаліны вышэзных елак, што стаяць на пагорку. Тады, пэўна, з гэтага пукатага мяха хлыне і залье ўсё навокал каліяровая светласць. І Валодзька раптам пачаў баяцца гэтага каліяровага патопу.

Сядзеў ён у сядле перад шырокімі грудзьмі Сямёна. Гнеды конь ідзе пад імі, не спяшаючыся, мякка ступае па непаспейшым яшчэ належна абсохнуць пасля веснавой бездарожкы звілістым гасцінцы. Пястун у адной руцэ трymае моцныя, з сырамятай скуры паводдзі, а другою далікатна, але ўпэўнена абымае яго маленькі і па-хлапечаму худзенькі стан.

— Дзядзька, дзядзечка! — крычыць ён раптам і тузае Сямёна за рукаў. — Хутчэй крыкні воям, каб апусцілі ўніз свае коп'і, а то праколюць, напэўна праколюць і тады залье нас... Дзядзечка, чуеш?!

— Чую, чую, княжыч, — неахвотна, быццам абуджаны з салодкага ранішняга сну, адклікаецца Сямён. — Каго праколюць? Што залье?

— Ну, што ты, не бачыши? Яны сваімі коп'ямі сонейка прако-люць і тады з яго пальца гэтая фарба і нас патопіць.

— Не бойся, княжыч, — дабрадушна ўсміхаецца Сямён. — Ніхто сонейка не праколе. Німа на свеце ні такога высокага воя, ні такога доўгага кап'я, каб можна было да сонейка дастацца. А сонейка такое пералічатае таму, што нас, рускіх, на зямельцы нашай прывітаць хоча. Яму, відаць, надакучыла свя-ціць паганым татарам ды глядзець на пакінутыя імі папяліш-чы, цяпер спадзяеца яно, што мы свае родныя гоні адродзім і заселім. Таму яно так і падскоквае ды каляровымі праменнямі сипле.

А паглядзеўшы пільна на палаючы сонечны круг і на нава-колле, заўважыў:

— Ты, княжыч, усё ж не памыліуся: без навальніцы сёння напэўна не абыдзеца. Толькі добра тое, што вось мы да нашых родных аселиц давалакліся. Калі і прамокнем, дык пад сваёй страхою ў Драгічыне мігам абсуышымся. А да Драгічына ад-сюль усяго адно попрышча, значыць, нанац туды прыбудзем.

І Сямёна прадказанне поўнасцю спраўдзілася. Пасля поў-дня сонца патанула ні то ў імgle, ні то ў хмарах. Загудзелі го-лыя, толькі яшчэ з ліпкімі покайкамі на галінах, дрэвы. Па ўслашаму гасцінец мінулагодніму сухому лісцю зашапацелі рэдкія буйныя кроплі. Недзе за чащчобай лесу бліснула ма-ланка і над галавою цяжка пракаціўся гром.

І тут яго малое сэрцайка аж сцінулася ад жаху: ехаўшыя паперадзе воі раптам пасыпаліся з сёдлаў на зямлю.

— Дзядзечка-а-а! — завішчэў ён. — Гром пабіў нашых вояў!..

— Не кричы так, княжыч, — сказаў спакойна Сямён і мац-ней прыцінуў да сваіх грудзей яго дрыжачае ад страху це-ла. — Нічога ім не сталася. Гэта яны богу Перуну ўшанаван-не аддаюць. І мы таксама паклонімся.

Ён звітна саскочыў з сядла, зняў адтуль Уладзіміра, асця-рожна паставіў яго на зямлю, а сам, апусціўшыся на калені, скіліўся ў зямным паклоне.

Над лесам перавальваўся гром, коні шаражаліся і храплі, дождж пераходзіў у лівень, а воі не падымаліся з каленяў і пры кожным зіхаценні бліскавіцы падалі нічком у коўзкую дарожную гразь.

— Княжыч, і ты на калені стань — сіле боскай хвалу аддай, — з малльбою ў голасе прамовіў Сямён.

Валодзька ўжо гатовы быў упасці на каленкі, як раптам па-чуў гучны знаёмы голас:

— Ну, сам то сам, але пашто малалетка да паганскаага ідала-паклонства заахвочваеш? Ён жа ў царкве хрышчаны!

Воі, звочыўшы князя, хуценька паўскоквалі на коней, а Уладзімір у адзін міг ужо трываўся за стрэмя бацькоўскага сядла.

— Даруй мне, княжа Васілій Раманавіч, — загаварыў Сямён, усё яшчэ стоячы на каленях у тразі, — хіба ж няма ў тым ніякага граху, калі пакланіца сіле грамаўладнай. Адны яе бацаць у руцэ Перуна-грамавержца, іншыя — у дзясніцы Ільі-прапрока, але кожнаму сіла боская боязная. І ўшанаваць яе і малому і старому — гэта не злачынства.

У гэты момант сіганула яскравая бліскавіца, і тут жа загрымела. Усе ўтрох яны ўздрыгнулі. Сямён зноў схіліўся ў зямным паклоне, а бацька паспешліва асяніў сябе знакам крыжа і сказаў:

— Недзе надта ж блізка ўдарыла. Ты, сынок, шчыльней прыкрыйся папонаю ды не аддаляйцеся з Сямёном ад мяне.

Вясенні дзень ужо блізіўся к канцу, калі яны, прамоклы да ніткі і прамёрзлыя, дабрылі пад самы Драгічын і тут сталі, бы ўкананыя. Добра яшчэ, што хоць князь Даніла Раманавіч не паддаўся агульнай стоме і захаваў абачлівасць. Калі ўжо ўвеся агромністы натоўп чэлядзі, вояў, баяраў і князеўскіх сямей падыйшлі амаль пад самую гару, на якой узвышаецца драгічынская цвердзь, тады Даніла пхнуў паперадзе невялічкі атрадзік. Як толькі воі наблізіліся да ўзведзенага маста, з бойніц і са сценаў у іх сыпнуў град стрэлаў. Коні завішчэлі, узвіліся на дыбы, некаторыя з іх абсунуліся з дарогі ў крапасны роў.

Адзін з вояў закрычаў:

— Што вы робіце?! Гэта ж вашыя князі Васілій і Даніл Раманавічы да вас прыбылі! Апускайце мост ды адчыніяйце ван...

Некалькі стрэлаў упіліся ў яго горла, грудзі, руکі і ён упаў на зямлю.

Тады пад крапасць рушыў сам князь Даніла Раманавіч.

— Ці не пазнаеце? Гэта ж я — ваш князь, — пракрычаў ён.

— Ты нам не князь! Ідзі преч адсюль! — прагучэў голас з верху крапасной сцяны. — Мы служжым вялікаму нашаму князю літоўскаму Міндоўту.

І ў доказ гэтаму ў паветры свіснулі стрэлы і зафуркаталі каменні. Рускія кінуліся назад, бліжэй да ракі і прычаленых да берагу лодзяў.

Князі з'ехаліся на нараду. Глядзелі на непрыступныя сцены Драгічына і перакідваліся скупымі заўвагамі.

— А можа ўсё ж спрабаваць пайсці прыступам? — выказаў ўголас сваё меркаванне Міхал чарнігавскі.

— Якой жа сілаю? — перапытаў яго Даніла Галіцкі. — Вояў то ў нас усяго жменька ды і здарожаныя яны зусім. Не, не ўзяць нам цяпер Драгічына з рук літоўскіх, — уздыхнуў ён.

— Абыйдзэм яго бокам і далей у нашу зямельку падамося. На-
чаваць нам тут таксама аніяк нельга — поначы перарэжуць
нас усіх, як авечак у кучы.

Жанчыны плакалі ўголас, мужчыны стаялі моўчкі, пану-
рышы галовы.

— Божа? Чаму мы такія няшчасныя, — прашаптала княгіня
Ялена Гюргеўна і голасна зарыдала.

Ад жалю і гора пачало неяк дзіўна ўздрыгваць і шчуплењ-
кае цела Валодзькі.

— Не плач, княжыч, не сумуй, — грудным, надрыўным, ал-
каючым голасам азваўся Сямён. — Ты ж — унук вялікага кня-
зя Рамана Mcціслававіча. А яго імем нашыя ворагі дзяцей сва-
іх палохалі: „Сціхні, не плач! Вунь князь Раман едзе!“ Гэта ж
ён нашу зямельку ад чужынцаў адваяваў, і мы таксама пой-
дзем яго следам...

І ўвесь натоўп падарожных падаўся далей ад варожай дра-
гічынскай гары, каб недзе на сырой зямлі прамучыцца гэтую
першую ноч у сваёй роднай старане.

Мікалай Гайдук

* * *

Глянь
Зноў сюды вяртаюся
ля ног
разводдзе
рака дзяцінства
цёмная, лагодная
схаваная ў зелені
якою песняй
дзякаваць
мне
за сонца
на разводдзе

* * *

Не пытай колькі дарог
маршынамі
лягло
ў чаканні
колькі песень
прайшло
ў адзіноце
за песню
„кот сівы...“
за слязу
за час разлукі

і без падарункаў
да бацькоў
прыедзь.

* * *

Не ягад
скаштаваць пурпuru
не сэрца
аддаць
хачу
на водах
тваё імя
запісаць
у травах
след твой
аставіць
вецер
голосу твайго
навучыць
не ягад пурпuru
даць
сваю далонь
на хвіліну
і забыць
што ты быў.

Вераніка Леанюк

вазьмі мяне
з сабою
на рэйс
сапраўднага
жыцця
перапульсуй
цераз
фалі
рэальных спраў
пальцы
замачы
праменнямі
пачуцця
і разважнасці
замаскай
усе супярэчлівия
адценні
рашэння
ўкажы канкрэтна
— дзе ўспла
— дзе зіма.

* * *

Я
ноччу
сягоння крычала
— агню

— агню
— агню
а рана
ўстаўшы казала
— люблю
— люблю
— люблю

у
поўдзень
рыдаўшы шантала
— вады
— вады
— вады
* * *
магутнасць
апусці рукі
зрайнейся з намі
хараство
расцвітай уважна
не палі вачэй
фантазія
лётай далёка
заглядай на зямлю
людзі мае
наліваецца як дрэвы
пладаносце як сады.

Ваву

У ПАМЯЦІ ГАДЗІН

Сляды, сляды... А пыл дарожны
У вочы ціснецца слязой.
Хачу забыць — забыць
не можна,
Вярста жывая за вярстой.

Перад вачым па скрай дарогі.
Звіняць, як струны, правады.
І дакранаюць да жывога,
Як след пражытыя гады.

Бывае вернецца такое,
Душа ац болю зашчыміць.
І прытуляецца шчакою,

Як ліст апаўшы да зямлі.
І хоць падумаеш парою,
І хоць чакаеш — не глядзіш,
Яно галосіць, як жывое,
У вечнай памяці гадзін.

* * *

Ты забылася...
Ты забылася, а ён прынёс
табе
щёплья прамені вясны.
Пераступіў парог
з раннай песняй жаваранка,

калі на белай пасцелі
табе сніўся прыгожы сон
у абдымках харства,
чалавечай души.
Бачыў,
як з тваіх вуснаў
порхнула спужаная птушка
адчаю.

М. АРОЛ

ДОЛЯ І ЖАБРАК

Плёўся дзед паміж палямі
з згрэбнай торбай з сухарамі.
Усюды поле зеляніла,
Хлебароба весяліла.
„Ў цябе толькі, дзеду сівы,
Няма шчасця, няма нівы,“ —
Вечер сціха прамаўляе,
Жалю ў душу дабаўляе.
Скrozь бязлюдна на дарозе,
Стаяць вербы на аблозе,
Вечер вые, выгрывае,
Стары слёзанькі ўцірае.
Аж насustrач з па-за жыта
Выйшла Доля грашавіта.
Люба-міла засмиялася,
Да старога адазвалася:
„Стары, не плач, не тужыся,
На мяне глянь, звесяліся:
Будзе поле, будзе хата,
Як у караля багата,
Будуць коні і каровы,
Будзе і кажушак новы.
Бачыш грошы залатыя?
Хоць на леты, на старыя
Будуць ўсе цябе ўважаці,
Твайго розуму пытаці!
Перажыў ты злу гадзіну
Шадстаўляй сваю тарбіну!“
Жыва дзед заварушыўся,
З торбай к Долі прыхіліўся.
Грошы сыплюцца, зілюць,
Дзеду сэрца звесяляюць.

І запалала,
запалала чырвоным агнём
сораму,
за твае сонныя мары —
у дарозе да рэчаіснасці...

Вярталася да сябе.

Л. Танкевіч

„Будзе!.. — Доля адазвалась. —
Каб хоць торба не прарвалась,
Bo тады ўжо, як прарвецца,
Усё згіне, усё мінецца!“
„Не, не бойся, Доля міла, —
Дзед тут кажа, — торба цэла,
Паціхен'ку, памален'ку
Ўсып яшчэ, галубка, жмен'ку“...
Доля сціха засмиялася...
Торба трэсь! — і разарвалась!
Дзед тут з ляку торбу ў полу
Кінуўся хутчай дадолу,
Цап-лап ловіць і маркоша,
А каб хоць табе паўгроша...
„Доля ж мая, злая Доля, —
Дзед завыў тут на ўсё поле, —
Грошы мае, грашаняты,
Дзе падзелісь, галубяты?
Эх, галоўка ты нягодна,
І галодна, і бязродна,
Цяпер ляж у дамавіну
На парожнью тарбіну.“
І паплёўся па дарозе...
Вербы шэпчуць на аблозе,
Вечер вые, выгрывае,
Дзедка слёзанькі ўцірае...
* * *

Мая казка, добры людзі,
Вам ў прыгодзе можа будзе
Я скажу вам праўду шчэру:
І пры шчасці знайце меру!
(„Наша ніва“ 12.5.1911)

Ой, ляці ты, птушка,
У тое аконца,
Дзе ніколі не заглянє
Ясны прамень сонца.
З гэтых вокнаў невясёлы
Твары выглядаюць,
І з бліскучымі вачымі
Свабоды чакаюць.
Заспявай там каля кратаду
Песеньку ім звонку
Пра той гай зялёны, цёмны
І мілую старонку.
Пра іх родну вёску, поле

І старую хатку,
Заспявай, маленъка птушка,
Шчэ й пра родну матку.
Заспявай ім, што іх частва
Кожны ўспамінае,
Хай не думаюць так сумна
Аб іх родным краю.
Заняся ім прывітанне,
Што і ў іх аконца
Хутка прыйдзе, заяснене
Вызвалення сонца!..

(Беласток, турма, 1923 г.)

ЖАЎНЕРСКІ МУНДЗІР

Калі немцы напалі на Польшчу, мне было трынаццаць год, і я пасвіў кароў. Тым разам не з усей вёскі, а толькі Рыгоркаў і сваю. Тады людзі не касілі траву трэ разы, а толькі два, і пасля ўборкі атавы можна было пасвіць кароў на лонцы. Дык вось я і карыстаўся гэтым правам, пасвіў сваё стаджа на тафілаўскім лугу ля Руткі. Каровы елі сабе траву, а ёх хадзіў па гарохавым полі і „абедаў“: збіраў зёрны гароху і кідаў у рот. Вядома, гэтак ніхто занадта не наесца. Дай, думаю, напяку бульбы і паем па-чалавечы. Пакуль нанасіў я галля з хваіны, што між Тафілаўцамі і Грыбаўцом, пакуль надзёр бульбы, дык і вечар пачаў набліжацца. Каровы пад вечар добра ходзяць, то і я мог спакойна сесці ля кастра і чакаць на смачную яду. Дровы былі сухія, добра гарэлі, а пяску на прысак я таксама не шкадаваў, то і бульба хутка спяклася.

Пачаў я есці яе, аж бачу, нехта ідзе да мяне. Я спалохаўся (бульба ж была чужая), але бульбы абіраць не перастаю, а толькі гляджу, хто гэта. Падышоў да мяне польскі жаўнер:

- So, ziemniaki pieczesz?
- А пэчу, бо есть хочэцца.
- А тніе poczęstujesz?

— Бэрэте, дуставайтэ і ежтэ, я ж вам лупыты нэ буду.

Жаўнер узяў палку, выгарнуў спаленую бульбіну і пачаў яе скрэбсці сцізорыкам. Я зайдросна глядзеў на жаўнера, бо яго

бульбіна выглядала як булачка. У мяне не було сцізорыка і я спаленую лупінку жыўцом здзіраў або ёй бульбу разам з вуглём. Жаўнер быў менш галодны за мяне, бо ёй бульбу без захаплення і толькі моцна аб чымсьці думаў. Мне здалося, што завітаў ён да мяне не з-за бульбы. Урэшце жаўнер прамовіў:

— Słuchaj, chłopcze, czy nie zamieniłeś się ze mną na ubranie?

— Нэ, бо ваш мундур на мэн завелікі.

Сказаўшы так, я спалохаўся, што жаўнер прапанову не паўторыць. Проста не мясцілася ў галаве: можна мець такую прыгожую вопратку за дарам. Бо куды майму лахману да гэтага новага мундзірька. Трудна, сказаў, значыць прапала. Жаўнер аднак прапанову паўтарыў, і то ў такі способ, што я ўжо і яго крыху спужаўся. Але сэрца маё залапатала ад радасці: буду мець новую вопратку, ды яшчэ і вайсковую.

Жаўнер зняў пояс, пачаў расшпільваць гузікі, а я сядзеў на траве, глядзеў на яго і не верыў свайму шчасцю. Жаўнер зняў мундзір, палажыў на траву, а да мяне адаўзаўся:

— Czego się gapisz, zdejmuj tego ciucha. Szkoda, że gacie masz porwane, bo bym spróbował wciągnąć je na d...

— Вони і так на вас нэ налезлі б, бо я дужо мэншы ад вас.

— Jakoś bym wcisnął. Przecież one są na ciebie o wiele za duże. Chyba ze starszego brata, ha?

— Нэ, то мое, оно мама бэз меры пошыла.

— No, dobra, dawaj ten twój letnik, jak go nazywasz, a ubieraj mój.

Ганавіцы сапраўды былі мае і хоць даволі вялікія, на яго не ўвайшли б; але летнік быў бацькаў і на жаўнера пасаваў. Адзеўся ён у мой лахман, а я ў ягоны новенъкі мундзір. Мундзір быў на мяне надта вялікі, але калі я падпаясаўся, стала мне ў ім выгадна і цяплей. Жаўнер развітаўся і пайшоў у напрамку Дубіч Царкоўных, а я выбраў з попелу рэшту бульбы і, крыху пачысціўшы яе аб траву, і выпхайшы ёю кішэні мундзіра, пагнаў дадому кароў.

Дома па мундзіры пазналі, што хутка прыдуць немцы. Ніхто з маёй здабычы не цешыўся, але ніхто і не ганіў мяне за замену летніка.

Немцы сапраўды хутка да нас прышлі. Не, лепш сказаць, прыехалі, бо пешых войск я не бачыў, усё ехалі на аўтамашынах. Я ў той дзень пасвіў у Бусельніку, блізка ад вёскі, і глядзеў, як самаходы едуць Дворскаю дарогаю ў Дубічы. На гэтай дарозе, над рэчкай, быў праложаны драўляны мосцік. Адна машына была хіба надта цяжкая, бо калі ўехала на мосцік, той заваліўся. Салдаты пазлазілі з кузава і нешта між сабою шваргаталі ды, паглядаючы на мяне, смяяліся. Урэшце адзін з іх падышоў да мяне і паказаў, каб я развязаў торбачку. Відаць, хацеў пабачыць,

што ў мяне на абед. Я развязаў. У той дзень, як ніколі, быў у мяне хлеб і кавалачак бараняга рабра. Не ведаю, чым заслу́жыў у маці, што дастаў кавалачак мяса. Бараніны ў нас было мно́га, бо бацька, калі толькі даведаўся, што будзе з немцамі вайна, пачаў ліквідаваць авечкі. Капусту на бараніне еў я кожны дзень, але рабрынку меў упершыню. Дык вось немец пабачыў, што я буду есці на абед. Разам з рабрынкай, у торбачцы ляжаў і хлеб, цёмны, як чарназём. Немец узяў яго ў рукі і паказаў сваім сябрам. Тыя, таксама бралі ў рукі мой хлеб і, важыўши яго ў руках, рагаталі. Хлеб быў з закальцам, але мне смакаваў, і я баяўся, што возьмуць і выкінуць. Але не. Немцы толькі пасмяляліся і хлеб вярнулі. Ды на гэтым не кончылася. Той салдат, які звярнуў хлеб, тыцнуш пальцам у мой жывот. Я апусціў нос, каб пабачыць, што ён паказвае, а той скапіў мяне за нос, ды так сціснуў, што ў мяне слёзы паявіліся ў вачах. Немец гэта ўбачыў і, ужо не жартуючы, а ў сур'ез, пачаў цягнаць мяне за гузікі з польскімі арламі і крычаць „Was ist das?“. Я спачатку не ведаў, што рабіць, а пасля гавару:

— Гузікі то, што, нэ бачыш, коб тебе повылазілі тыі сліпакі!

Я гэта сказаў не з вялікай злосці, а праста па звычы, бо ў нас, калі хто чагосьці не бачыў, або бачыў замнога, то маці заўсёды так гаварыла. Але як я гэта сказаў, дык дзеци, якія стаялі побач, прыглядаючыся нашай канверсацыі, пачалі адсоўвацца, бышцам хацелі ўцякаю. Немцы прыкметлі гэты манеўр і пачалі дапытвацца:

„Was ist pofilazili? Was ist pofilazili?“

Яны здагадаліся, што я сказаў нешта дрэннае, але „перакладчыка“ не знайшлі. Дзеци, вырачыўши вочы, стаялі моўчкі. І я стаю, нібы авечка, апусціўши галаву. А той бегае злосны і ніяк не можа даведацца, што я такое сказаў. Урэшце, калі іншыя немцы выцягнулі сваю машыну з раўчука і пачалі закурваць — адпачываць, збіраючыся ў дарогу, „мой“ падышоў да мяне, выняў з кішэні ножык, паабрэзваў усе мае гузікі ды кінуў мене пад ногі. Пазбіраў я тыя гузікі ў кішэню і адышоў за рэчку. А немцы паклікалі ўсіх дзяцей, што прыглядаліся да запуску машыны, і, выстраіўшы іх у чаргу, пачаставалі шакаладам. Мяне не паклікалі.

Перастаў я мундзір насіць. Раз — таму, што баяўся, два — ён сапраўды быў на мяне занадта вялікі. Схаваў я яго ў камору (чакай лепшага часу), а сам зноў апрануўся ў стары, бацькаў летнік. Так далежаў мундзір да вясны 1942 года, пакуль не выпала мне чарга завезці ў Кляшчэлі вясковае малако. Каб ехаць у „горад“, трэба ў лепшае апрануцца. Ну, то я апрануўся ў свой мундзір. Праўда, ён ужо прыгажосцю не блішчаў, але блішчалі ягоныя гузікі. І мне гэта падабалася.

Заехаўшы ў Кляшчэлі, тут жа каля малачарні сустрэў я галандскага салдата. Ён падышоў да мяне і, як у трышцаць дзве-вятым той немец, пачаў тыццаць пальцам у мой жывот. Я зразумеў, што ён хоча мець мой гузік. І так, як ён, я паказаў пальцам на ягоны мундзір і гавару:

— Як хочэш мого гузіка, то дай мне свого.

Салдат быццам усё зразумеў. Ён выняў з кішэні ножык, адхіліў свой пояс, выразаў з-пад яго галандскі ў крапачкі жоўтэнькі гузічак і падаў мне. Затым адхіліў мой пояс і адрезаў у мяне польскі гузік. Абодва мы былі задаволены.

Здаў я малако і пайшоў шукаць магазін, у якім прадаюць нафту. Ідуучы тратуарам, убачыў я нейкую шыльду. Прачытаў, што гэта і ёсьць той магазін. Але на дзвярах вісেў замок. Дай, думаю, загляну ў акно, пабачу, што там. Толькі прытуліў лоб да шыбы, як дастаў чымосьці па спіне. Адвярнуўся і ўбачыў жандара. Нешта ён да мяне злосна гаварыў. Я стаяў, бы злодзеў, якога злавілі на крадзяжы, і маўчаў. Тады жандар сарваў з мяне шапку і, кінуўшы яе пад ногі, патаптаў ботамі. Я зразумеў, што чалавек мае да мяне прэтэнзію за тое, што не зняў перад ім шапкі.

Жандар ад шапкі перайшоў да мундзіра. Пачаў верашчаць і паказаў пальцам на гузікі. Я зноў стаяў і маўчаў, бо ведаў, у чым справа. Жандар, як і яго палірэднік, паадрэзваў ад майго мундзіра ўсе гузікі і швырнуў у гарод.

Я падняў з зямлі патоптаную шапку і расхрыстаны вярнуўся да фуры. Мой мундзір выглядаў жаласна. Паехалі. Толькі мінуў царкву, бачу, ідзе галандзец (чуў я, як слянне гаварылі, што галандскія салдаты патрабуюць, каб і перад імі музыкі скідалі шапкі). Цяпер я ведаў, у чым справа. Падцяў каня бічом і, паказаўшы галандцу дулю, пагнаўся ў напрамку Елянкі. Не баяўся яго, бо ведаў, што не стрэліць. Немцы ім зброі не даверылі. Галандцы нават на варце стаялі з лапатамі. Праўда, спачатку ў іх былі вінтоўкі, але калі іхняя каралева не згадзілася далей ваяваць, то вінтоўкі ў іх немцы адабралі: далі лапаты і загадалі рэчку капаць.

Прыехаўшы дамоў, папрышываў я да свайго мундзіра розныя гузікі. Цяпер аб яго вайсковым паходжанні сведчылі толькі колер і пояс.

У адну нядзелью прыехалі ў вёску немцы за яйкамі і самагонам. Гэта былі салдаты вермахта, якія паблізу сцераглі чыгунку. Прыйехалі яны ў вёску і панапіваліся, а пасля шукалі нейкіх прычын, каб каго набіць або згвалтаваць. Адзін такі прыблытаўся аж у наш канец. Падышоў ён да нас, хлопцаў, што стаялі купаю каля Улянінае хаты. Яго мова не была зусім нямецкай. Гэта быў нейкі „сатэліт“. Нешта гаварыў аб славянах, але мы

яго не разумелі. Хістаючыся, выняў з кішэні партсігар і закурыў папяросу. Нікога з нас не частаваў, толькі вадзіў па нас тупымі і блізчачымі ад гарэлкі вачыма. Урэшце, падышоў да мяне жывот у жывот і патрабаваў, каб я зняў „опасач“. Я прыкінуўся, што не разумею, а сябрукі кажуць:

— Вуон хочэ, коб ты даў ёму пасок. Оддай, бо шчэ, халера, возьме і хату пудпаліт, oddай...

Але мне было шкада паска і я далей стаяў на сваім. Тады „сатэліт“ сам пачаў яго распільваць. Я ірвануўся і не дазволіў яму гэтага рабіць. Ён зняў з пляча вінтоўку і загадаў мне адысці пад плот. Мог паказаць сваю стойкасць, бо на „абаронцу новага парадка“ глядзела многа хлопцаў і яму было сорамна, што нейкі абарванец не хоча падпарадковавацца. У маёй галаве „засвяціла“ адчайная думка. Калі ваяка пачаў мяне штурхаць вінтоўкаю ў жывот, я мігам вырваў у яго стрэльбу ды кінуй яе цераз плот у агарод, а сам, колькі сіл у нагах, пабег у другім напрамку. Хлопцы таксама рассыпаліся, бы курапаткі. Фашыст астаўся на вуліцы адзін. Што ён гаварыў, я не чую, што рабіў — не бачыў, але пасля Уляна гаварыла, што хоць баялася за мяне, але плакала са смеху, як „хрыц“ тарабаніўся на плот і ў бульбе шукаў сваё ружжо.

Васіль Петручук

РУНЬ ВЫРАСЦІЛА ЎРАДЖАЙ

З кожным залацістым зернем, кінутым у шэрную глебу рукой сейбіта, кладзеца малітва яго душы, трывожнае трапятанне сэруца за свае пасевы. І ўзыішло, зарунела. Свежая зелень у брыльянтах халаднаватай восеніцкай расы ціха зашапталася са скінутым прыдарожнымі дрэвамі лісцем. Рунь — першыя пасткі збыцця малітвы душы сейбіта, быццам казачным дыва-ном, пакрыла ніву. Рунь... і зноў трывога, зноў новыя просьбы, зноў проблескі новых надзей. Урадзіла б!

Так і з літаратурнай творчасцю. Паэт, як сейбіт. Яго зерне — слова, радкі, вершы. Узыідзе ці не? Калі зерне здаровае і гле-ба адпаведная...

Беларускае паэтычнае слова ў Народнай Польшчы зарунела 20 гадоў таму назад альманахам „Рунь“, першым паэтычным зборнікам (не толькі беларускім) на Беласточчыне. Глебай да пасеваваў былі аблогі, якія па крысе падрыхтоўвала „Ніва“. Крок за крок вяртала ім карысную жыццедайнасць. Кідала першыя зерні — паказчыкі сваёй працы. І зарунела. Узыішло на ста-

ронках першай паэтычнай кнігі 45 паэтычных твораў 17 паэтаў—сейбітаў, з якіх толькі трое — Мікола Базылюк, Мікола Буцьлін і Алесь Свісёк — мелі за сабой творчыя дэбюты. Астатнія пачыналі ад „Нівы“. Толькі адным: (Уладзімір Гайдук, Зосі Бусловіч, Мікалаю Красоўскуму ці Яну Чыквіну) яна была калыскай, іншым (Андрэю Сошку), — настаўніцай, вучачай надаваць сваёй творчасці сур'ёзнасці, а яшчэ іншым (як у выпадку Дзмітрыя Шатыловіча ці Віктара Шведа, якія пачыналі пісаць яшчэ будучы ў пачатковых школах і з увагі на адсутнасць магчымасці друкавацца, спынілі сваю літаратурную дзеянасць), была стымулам творчага адраджэння.

З 17 аўтараў частка знікла з нашага літаратурнага руху бясследна. А такія, як Алесь Барскі, Яша Бурш, Уладзімір Гайдук, Янка Дубіцкі, Алесь Свісёк, Дзмітры Шатыловіч, Віктар Швед сваімі творамі наказалі, што іх паняўленне ў літаратурным руху было невыпадковае. Адной з цікавейшых постацей з'яўляецца Яша Бурш — заснавальнік новага напрамку ў нашай літаратурнай дзеянасці. З'яўляецца ён ініцыятарам творчай свабоды, адкідае ўсе каноны пабудовы класічнага верша.

Рунь — гэта яшчэ не ўраджай. Да жніва далёкая дарога.

І з гэтага пункту гледжання „Рунь“ у нашым літаратурным руху адыграла велізарную ролю. Гэта яна дала першыя ўзыходы сёняшніх ураджаяў, яна, як першая спроба загаспадарання аблогаў, паддавала нашым паэтам бадзёрасці ў пошуках сваіх творчых дарог. Цешыць сэрца факт, што шэсць аўтараў: Алесь Барскі, Віктар Швед, Ян Чыквін, Дзмітры Шатыловіч, Уладзімір Гайдук і Алесь Свісёк, змясціўшы свае творы ва ўспомненым альманаху — засталіся актыўнымі і вернымі паэтычнай творчасці па сёняшні дзень.

І што вырасла з „Руні“? Як мы ўзраслі за 20 гадоў?

На працягу гэтага часу выйшла з друку шмат кніг. Вось яны: Дзядзька Лявонь — „Фельетоны“, 1961 г.

Алесь Барскі — „Белавежскія матывы“ — паэзія, 1962 г.

„Мой родны кут“ — празаічна-паэтычны альманах для дзяцей, 1963 г.

Яша Бурш — „Променъ думкі“ — паэзія, 1964.

„Белавежа I“ — альманах, 1965 г.

Віктар Швед — „Жыццёвія сцежкі“ — паэзія, 1967 г.

Алесь Барскі — „Жнівенъ слоў“ — паэзія, 1968 г.

Сакрат Яновіч — „Загоны“ — проза, 1969 г.

„Зборнік сцэнічных твораў“ — 1969 г., у якім, між іншым, змясцілі свае творы два нашыя „белавежцы“ — Юрка Геніош і Сакрат Яновіч.

Ян Чыквін — „Іду“ — паэзія, 1969 г.

Ян Чыквін — „Святая студня“ — паэзія, 1970 г.

,Белавежа II“ — альманах, 1971 г.

Уладзімір Гайдук — „Ракіта“ — паэзія, 1971 г.

Віктар Швед — „Дзяцінства прыстань“ — паэзія, 1977 г.

Сакрат Яновіч, Юрка Геніош — „Зборнік сцэнічных твораў“, 1977 г.

Ян Чыквін — „Неспакой“ — паэзія, 1977 г.

Міхась Шаховіч — „Прамінанне“ — паэзія, 1978 г.

Аб нашым літаратурным узросце гаворыць і той факт, што ў Савецкай Беларусі былі выдадзены кнігі, змяшчаючыя творы наших аўтараў: „Літаратурная Беласточчына“ — паэтычна-празаічны альманах, зборнік вершаў Алеся Барскага „Мой бераг“, паэтычны зборнік Віктара Шведа „Дружба“, а таксама зборнік прозы Сакрата Яновіча „Сярэбраны яздок“. Творы наших аўтараў выходзілі ў перакладзе і на іншыя мовы. Апрача паасобных, зменшаных у літаратурных газетах ці журналах, была выдадзена кніга Сакрата Яновіча на польскай мове „Вельке място Бялысток“. Чатыры нашыя белавежцы: Алеся Барскі, Сакрат Яновіч, Ян Чыквін і Віктар Швед — з'яўляюцца членамі Саюза польскіх пісьменнікаў.

Гэта і ёсьць той ураджай, якому дала пачатак „Рунь“. Ці апраўдала яна надзеі, гаварыць не трэба. Амаль з года ў год паяўляюцца новыя зборнікі — новы ўраджай новага пасеву. Паэзія, проза... Паэма, драма, верш, апавяданне, нарыс, аповесць, эротыкі — такія жанры паяўляліся ў нашай творчасці. Істотную ролю адыграў Алеся Барскі, уводзячы ўпершыню ў беларускую літаратуру эротык. Наватарства. Не малое значэнне мае таксама Сакрат Яновіч, майстар кароткіх вобразных форм і дыялогаў. Патрапіць умела, некалькімі сказамі стварыць вобраз чалавека, загубленага ў блытаніне розных спраў, якія глыбокім следам адбіваюцца на яго псаічы. А метафарычная творчасць Яна Чыквіна! Творы Чыквіна — гэта глыбокі аналіз псіхалагічных складанасцей, якія, згодна з перакананнем паэта, з'яўляюцца матарам жыцця. Або Віктар Швед — прадстаўнік найбольыш традыцыйнай плыні ў нашай паэзіі. Яго творчасць бадай што найбольыш зрослая з Беласточчынай, і найбольыш блізкай стала яна чытчу дзяякоучы сваёй зразумеласці. З'яўляецца ён таксама адзіным нашым аўтарам, пішучым для дзяцей. Мікалай Гайдук верны гістарычнай тэматыцы. У альманаху „Рунь“ выступіў як паэт. Але ўзрос і даспеў як празаік. З'яўляецца аўтарам шматлікіх апавяданняў, дзе з вялікай дакладнасцю і знаўствам прадстаўляе Беласточчыну XII-XIV стагоддзя. Яго творы маюць падвойную вартасць — дакументальную і літаратурную. Немалое значэнне мае таксама Уладзімір Гайдук — наш мясцовы Ясенін. Яго творы — гэта верная фатаграфія вёскі і заходзячых там змен.

Паступова пачалі наплываць маладыя сілы. І зноў паўтарылася тое, што пасля выхаду „Руні“. Са шматлікіх дэбютаў апраўдаліся толькі некаторыя: Надзея Артымовіч, Ірэна Баравік, Валянціна Анішчук, Ян Кірызюк, Вераніка Леанюк, Кастусь Бандарук, Варвара Квапіш, Зося Сачко, Міхась Шаховіч. Даволі хутка адшукалі яны сваю творчую дарогу і ўнеслі ў нашае літаратурнае жыццё новыя формы, новыя стылі.

Сёння можна гаварыць не аб адной руні. Узыходзяць усё новыя парасткі, але гэта паасобныя, індывідуальныя, на падрыхтаванай і ўжо выпрацаванай глебе, на глебе, абсяванай зернем, якому дала пачатак „Рунь“ 20 гадоў назад.

Міхась Шаховіч

УСПАМИНЫ

МАЕ „БЕЛАРУСКІЯ” ГАДЫ

З тых маіх „беларускіх гадоў“ не засталося ані лісточка запісай. Усё згарэла на мілай Даўгабродской вуліцы, у доме, што сталаў насупраць старых могілак, ноччу з 24-га на 25-ае чэрвеня

Мінск у польмі, у дыме...

Беларускія пісьменнікі (справа налева): М. Лынкоў, Я. Колас, К. Краўцова, П. Кавалёў. 1947.

1941 года. Мы выйшли падвечар, калі дом загарэўся зверху, калі горад палаў, нібы сухія смаліякі. Расчыняліся дзвёры драўляных невялікіх дамоў, якія полымія лізала вялізнымі языкамі, на нейкім камодзе пакінутай кватэры верашчаў, як шалёны, будзільнік. Дзіўна дзъмуў моцны, гарачы вечер, страляў па нас процьмаю іскраў, пакуль мы ішлі па сярэдзіне вуліцы, папіхаючы перад сабой каліяску майго сыночка Стася, што нарадзіўся ў маі 1940 года, найменшага ў нашай сям'і, уладальніка беларускай метрыкі.

Напрамак быў адзін — як найдалей на ўсход, таксама як у верасні 1939-га з Варшавы, пажарышчы якой астылі ўжо за два гады. Яшчэ адзін наш дом пакінуты — дом мінскі, дадзены нам Беларуссю, людзьмі, якіх мы ўведалі ў бяздомнасці, у няшчасці на бежанскім шляху. Дом, па якім будзе сумна і праз дзесяткі гадоў, ужо ў Народнай Польшчы, у доме родным, варшаўскім, абжытым.

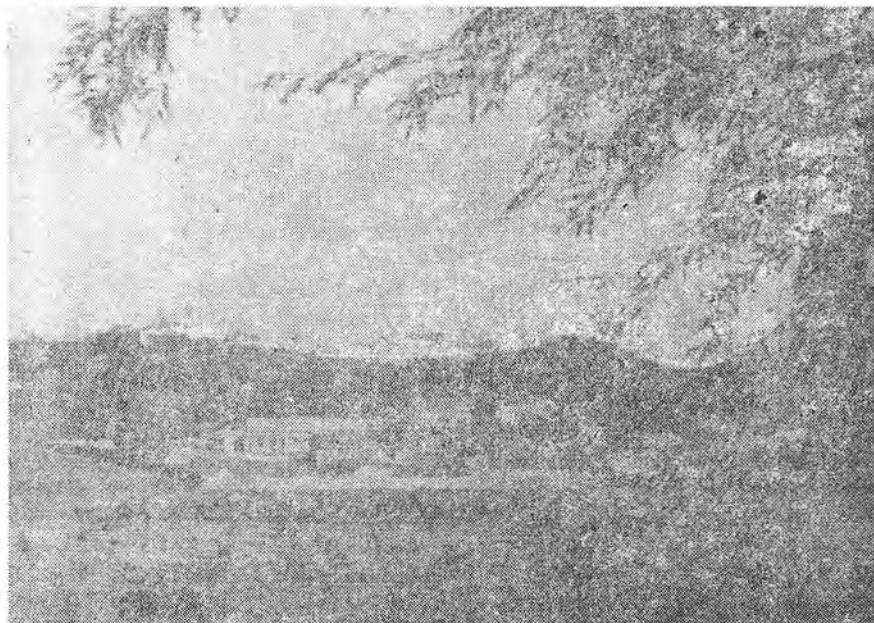
Як жа яно цяпер — без лісточка тагачасных запісаў, без выразак з прэсы, без пратаколаў пасяджэнняў? Як мне асмеліцца вярнуцца ў той далёкі час, калі цяпер адзіны дакумент — гэта запіс у сэрцы, вобраз нейкага фрагмента вуліцы, лесвічнай пляцоўкі, штосьці з мэблі, нейкі пад'езд, над якім я ўжо аніяк не могу прачытаць нумар, залішне старанна змыты ў памяці?... Можа тое, што напішу, будзе толькі мазаікай, адзін-два кубікі з ацалелай дзіцячай гульні, — некалькі слоў пра людзей, якім я шчыгра ўдзячная?...

Яны прыехалі ў дзвух — з Мінска ў Беласток, пасланцы Саюза пісменнікаў БССР.

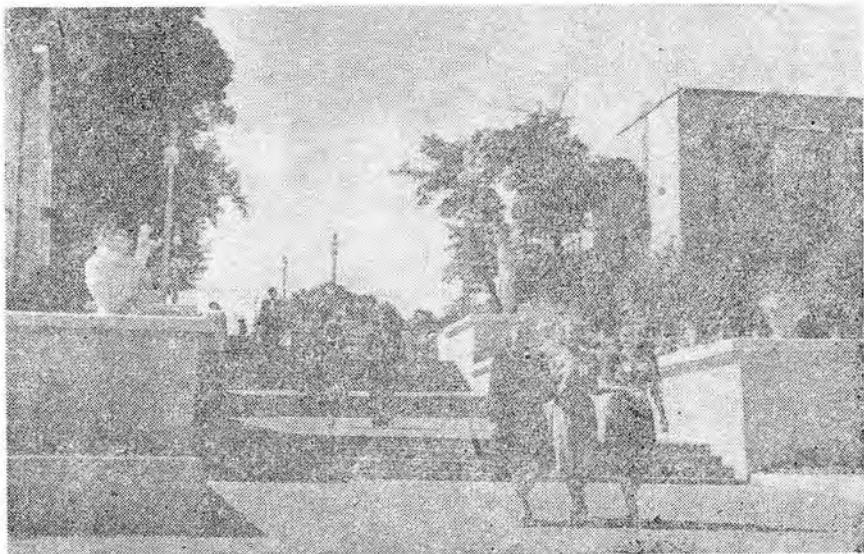
Горад нагадваў тады вялікі вакзал у час эвакуацыі, хоць на новай граніцы для нас, уцекачоў, развеяўся ваенны дым. Тысячы людзей трэба было нейкім чынам накарміць, забяспечыць іх сякім-такім жыллём, даць работу.

З тых дзвух пасланцоў і пачалося яно, наша асаблівае сяброву́ства. Гаварылі на дзвюх мовах: мы па-польску, а яны па-беларуску. І не патрэбен быў перакладчык, — яны разумелі нашу бяду, разгубленасць, страту роднай зямлі, усю горыч трагедыі нашай Радзімы. Як жа шчыра прымалі да сэрца яны нашы штодзённыя клопаты, робячы гэта надзвычай далікатна, што сведчыла пра іх унутраную культуру, дапамагаючы так, каб чалавек не адчуваў сябе прыніжаным сваёй жыццёвой сітуацыяй.

Гэта яны прыдумалі маё першое падарожжа ў Мінск і ў пісменніцкі Дом творчасці ў Пухавічах. Дом гэты, у ціхім аснежаным лесе, пасля акружанай ворагам Варшавы і перапоўненага Беластока быў для мяне нейкім санаторыем, на мяжы светлай мары і сну. Хто ж гэта з іх так дакладна падлічыў мой матчын час, што і прыданае для майго сыночка прыйшло потым, у маі, перад самым выходам з роддома? Як падарунак ад Саюза пісь-

Від на Навагрудак.

Лесвіца па вуліцы Карла Маркса.

меннікаў, які зімой, у Пухавічах, не толькі падкормліваў майго маленъкага перад яго нараджэннем, але і першы потым прыадзеў яго ў цудоўныя распашонкі з беларускай вышыўкай.

Тады, калі ўпершыню я апынулася ў Доме літаратара, у старой камяніцы на цэнтральнай вуліцы Мінска, мне давялося пазнаёміцца са старшынёй беларускай пісьменніцкай арганізацыі — Mixасём Лыньковым. Ён выйшаў з-за пісъмовага стала насустроч мне, нібы добры знаёмы, — відаць, ён ужо ведаў мяне па рассказах тых двух таварышаў, што прыязджалі ў Беласток. Я не маю ніводнай яго фатографіі, але ў сардечнай памяці ён стаіць, як жывы, — прости, адкрыты твар, блакітныя очы, што глядзяць на цябе з увагай і добразычлівасцю, як быццам хочучы папярэдзіць, што наш лёс, нашу бяду ён ведае даўно і добра, што ўжо і абдумаў, як нам найлепш, найхутчэй памагчы. І зноў размова польска-беларуская, без перакладчыка. Я ведала, што ён — аўтар кніжак апавяданняў пра грамадзянскую вайну, у якой прымаў удзел, аўтар аповесцей з вясковага жыцця, якіх я яшчэ не чытала, бо толькі пачала сяк-так разбірацца ў кірыліцы. Аднак ужо разумела, здаецца, кожнае слова беларускай мовы. Мой тагачасны літаратурны багаж складаўся з трох кніжачак для дзяцей, і кніжачак гэтых таварыш Лынькоў, вядома ж, не чытаў, што мы абое добра разумелі. Але ж неяк усё, пра што мы гаварылі, зусім не было для нас экзотыкай, бо

„Цётка Уладзя“ ў музей Янкі Купалы.

столькі мелася ў нас агульнага ў ацэнках падзей, фактай, як быццам нас да верасня 1939 года не падзяляў гранічны кардон, як быццам мы не гаварылі на розных мовах. І ў гэтым не было нічога дзіўнага — яднала ідэалогія, бо да нас, у Польшчу, Вялікі Каstryчнік — яго ідэя, яго легендарная прыгажосць — даходзілі, прабіваліся праз краты санацыйных турмаў, праз драты Картуз-Бярозы...

А мой субяседнік, з якім я — як сёння бачу гэта — сяджу ў Саюзе пісьменнікаў, гэта ж сапраўдны, непасрэдны ўдзельнік тых вялікіх рэвалюцыйных падзей, тых дзён, што „скаланулі свет!“! Падлічаю ў думках, колькі ж яму было ў той час гадоў, чалавеку, які нарадзіўся ў 1899-м. Чаму ён здаецца мне такім салідным, так спагадліва апякуе мяне, як быццам я гадоў на дваццаць маладзейшай за яго? Даходзіць у нашай гутарцы і да дзяцей. Яго сыну сем гадоў, мая Анка старэйшая на два гады. Аказваецца, час — вельмі адносная мерка ў наладжванні зусім звычайнага чалавечага даверу, дружбы і нібы нават свяяцтва, што вось прыходзіць так раптоўна. Гэтаяnota засталася паміж намі, і я ніяк не магла вызваліцца ад пачуцця, што ён значна старэйшы за мяне, чаго ў сапраўднасці не было.

Калі я перабралася ў Мінск, дзе пачала выходзіць польская газета „Штандар вольносці“, контакты з беларускімі пісьменнікамі спаквала становіліся ўсё больш ды больш бліzkімі. Не толькі на пасяджэннях праўлення, куды мяне выбралі як прадстаўніка невялікай групы польскіх літаратарапаў, але і ў сяброўскіх дамах, дзе я бывала жаданай госцяй. Я палюбіла „цётку Уладзю“, жонку Янкі Купалы. Аднойчы, калі ў гасцінным Купалаўскім доме мяне затрымалі за багатым сталом, я, зірнуўшы на гадзіннік, убачыла, што час карміць майго маленъкага, і пачала адпрошавацца дахаты. Не так проста было вырвацца з гэтага дома. І толькі аргумент, што мой „бахорчык“ недзе там закрычаўся, чамусыці так рассмяшыў таварыша Mixася, што ён рашучча стаў на мой бок:

— Гэта жахліва, — гаварыў ён, — злачынна затрымліваць маці, якая павінна карміць немаўля! А ваш, Яніна, „бахорчык“ — цудоўнае слова. І як жа гэта я не ведаў яго раней! І я свайго крыкуна мог бы так называць, бо тыя разы, калі захоча есці, — столькі крыку!

Абое мы, чым далей, то ўсё болей прывыкалі да нашай двухмоўнасці. На бліzkіх, але ж і розных мовах мы гаварылі з ім пра справы галоўныя, прынцыповые, і пра зусім прыватныя, сямейныя. Аднойчы ўзяў мяне таварыш Лынькоў у Навагрудак, у машыне Саюза пісьменнікаў паехалі мы на адкрыццё адноўленага дома-музея Адама Міцкевіча. Машына была вельмі сціплая, шафёр выдатны, дарога ішла ляснымі нетрамі, з якіх, як запэў-

На прыёме ў Якуба Коласа (злева направа): М. Лужсанін, В. Кубацкі, М. Танк, Я. Бранеўская, Я. Колас, Л. Левін, Я. Брыль, І. Шамякін. 1955 г.

ніваў мяне шафёр, сяды-тады любяць выходзіць мядведзі... Мы зрабілі прывал, прысёлі на прыдарожным валуне і пачалі сіл-кавацца ўзятым у дарогу.

— Трэба трошкі чаго і пакінуць, — гаварыў Лынъкоў, — а то, чаго добрага, выйдзе чацвёрты застольнік. Няёмка будзе насу-ха прымашь.

І ён пасмейваўся, зусім не здагадваючыся, з якім недаверам я паглядвалася ў спрадвечны гушчар... Не ўпершыню ў той дзень ад-чула я, што з таварышам Mixасём мне заўсёды лягчэй, спакай-ней.

Якраз тады, на тым валуне, што быў нашым сталом, мы пача-лі гаворку пра вайну. Пра ту ю, грамадзянскую, у якой прымай-актыўны ўдзел Лынъкоў, пра той час, калі нас падзяляў фронт, і пра нядаўні трагічны верасень, калі Варшава, акружаная гіт-лерайцамі, гарэла ў няроўнім змаганні.

— Перажывалі мы тады за вас, шчыра перажывалі. Нашы жанчыны плакалі, калі па радыё чулі, як аб'яўлялася паветра-ная трывога...

Так гаварыў Лынъкоў. Зноў чалавечнасць, дабрата — у ча-лавака з біяграфіяй, тыповай для яго пакалення, з біяграфій удзельніка рэвалюцыйных падзеяў, аднаго са стваральнікаў но-вага ладу, салдата, што многа перажыў. Гэтая вочы, што так уважліва глядзяць, бачылі многа варожай жорсткасці ў двац-

чатым тут, на Беларусі. Не па чужых рассказах ведаў ён, што такое голад, разбурэнні, пажарышча роднае хаты...

Дабрата, клапатліасць, далікатнасць — такое нас акружала сярод беларускіх сяброў.

Аднойчы таварышы з кіраўніцтва Саюза пісьменнікаў выратылі, што і я павінна прыняць удзел у групавай святочнай пазэдцы ў Маскву.

— Да чушку вазьміце з сабой, — сказаў мне таварыш Лынъкоў, — няхай малая пабачыць сталіцу Савецкай краіны. Дзялчо ж велікаватаем, калі нам, дарослым, трэба будзе ісці ўвечары, паложым Анку спаць, а ўжо дзяжурная пацікуе з калідора, як ёй там спіцца.

Анка была ў захапленні ад такое колькасці „вуйкаў“, а „чётку Уладзю“ дык праста ўзяла сабе назусім. Той вечар, калі мы пакінулі яе ў нумары гасцініцы адну, а самі, усёй групай, пайшли на вечар у Дом літаратара, здаўся Анцы цудоўнай прыгодай. Тым больш, што таварыш Лынъкоў перад самым нашым адыходам заглянуў да яе, у выніку чаго на стале з'явілася садавіна і шакаладныя „мішкі“.

— За мяне вы не бойцеся, — гаварыла яна. — Я ж дарослая! Толькі раскажыце потым усё, як было. А „мішкі“, ой, якія смачныя!

І малая пацалавала „вуйка“ Міхася ў шчаку.

Дробязныя, амаль сямейныя ўспаміны? Што ж, такім ён застаўся ў памяці на ўсе пасляваенныя дзесяцігоддзі — разам з усімі, з кім я тады сустракалася ў беларускім літаратурным асяроддзі.

І апошніяе: той страшны чэрвенскі дзень у 1941 годзе, той горад, з якім я паспела пародніца, — Мінск у польмі, у дыме, з варонкамі на вуліцах... А потым, праз гады, — спалены, разбураны, з руінамі нашага дома на Даўгабродскай — Мінск у той дзень, калі я, па дарозе з Масквы ў вызвалены Люблін, застрымалася ў беларускай сталіцы і таварышы з аэрапорта пра везлі мяне па зруйнаваным горадзе, як быццам па тэрыторыі Месяца. Я яшчэ не ведала, што такой жа сустэрне мяне і Варшава...

Пазней мне давялося некалькі разоў бываць у „майм“ Мінску. Я радавалася, што горад рабіўся прыгожым, разрастаяўся, шырокімі вуліцамі пакрываліся мае даўнейшыя сцежкі з дому ў Саюз пісьменнікаў, у рэдакцыю „Штандара вольносці“ на вуліцы Карла Маркса. Знайшла я стары масток калі таксама старой ужо электрастанцыі, дзе нас накрыў калісьці найбольшы налёт. Глядзела я на дарагія твары ацалелых сяброў, разам мы ўспаміналі тых, каго ўжо няма і не будзе. І неяк дзіўна здарылася так, што з Міхасём Лынъковым мы ні разу не сустрэліся. То яго

ў Мінску не было, то ён хварэў... Была паездка зноў у Навагрудак, у зноў старанна адбудаваны дом-музей Міцкевіча. У дарозе я прыглядалася пільна, хацела ўбачыць той прыдарожны валун, на якім мы калісьці сядзелі ўтрох на прывале... Але не ўбачыла...

Калі арганізоўвалася першая дывізія імя Тадэвуша Касцюшкі, гасцініца „Масква“ нейкі час была для мяне і дзяцей нашым домам. Жылі мы там значна даўжэй, чым тады, калі „вуек“ Міхась частаваў маю Анку „мішкамі“.

А маё вяртанне ў разбураную Варшаву, у студзені 1945 года, адбылося дзякуючы яшчэ аднаму беларусу, капитану Мандрынку, пілоту „ўтакі“, які паставіў мяне на варшаўскай зямлі і, гледзячы на твар мой, заліты слязьмі, сказаў:

— Нічога, дарагая. Я ўсё разумею. Я таксама з Мінска...

І мне здавалася тады, праз нейкі момант, што гаварыў ён цёплым голасам таварыша Міхася Лынъкова, чалавека з рэвалюцыйнай біяграфіяй і з сэрцам, чулым да чужой бяды. Зрэшты, дзве гэтыя рысы ў савецкіх людзей непадзельныя. Асабліва на Беларусі. І нічога дзіўнага, што больш чым праз трыццаць год у душу маю вяртаецца звычайная чалавечая туга па Даўгабродской вуліцы — адгэтуль, з далёкага варшаўскага Макатова.

Яніна Бранеўская
З польскай пераклаў Янка Брыль

БЕЛАРУСКІЯ РЫСЫ

(З НОВАЙ КНІГІ У. КАРАТКЕВІЧА „ЗЯМЛЯ ПАД БЕЛЫМІ КРЫЛАМІ“)

Ці думалі вы самі пра беларусаў не як пра сваіх бацькоў, братоў і сёстраў, сяброў або аднавяскоўцаў, а як увогуле пра людзей з асобнымі харектарамі, як пра народ з аднолькавай мовай, мінуlyм, сучасным і будучым?

Ці задумваліся, які ён, беларус?

Склад насельніцтва нашай рэспублікі досьць аднастайны. Беларусаў тут 81 працэнт. Ды, акрамя таго, у апошні перапіс беларускую мову назвалі ў якасці роднай 328 тысяч чалавек іншых нацыянальнасцей, а 606 тысяч чалавек назвалі беларускую мову

ў якасці другой мовы, якой вольна валодаюць.

...Што гэта за чалавек беларус? Што гэта за народ? Уласна кажучы, адказаць на гэта пытанне дужа цяжка. Гэта задача амаль невырашальная.

Аднак, многа паездзіўшы па рэспубліцы, перазнаёміўшыся з тысячамі людзей, я асмелюся назваць некаторыя досьць тыповыя рысы, уласцівыя народнаму беларускаму харектару. Гэта пераважна мой погляд (могуць быць і іншыя), хаця многія і многія людзі, і не толькі з беларусаў, падзяляюць яго.

Тыповага беларуса я до-
сьць лёгка адрозню сярод ін-
ших, хаця б ён яшчэ не ска-
зай ніводнага слова (калі ска-
жа, тады ўжо, нават калі ён
гаворыць на іншай мове і без
акцэнта, яго лёгка пазнаць па
асаблівай будове сказа, па
тым, што, колькі паветра на-
брана ў лёгкія, столькі і ад-
дадзена, шчодра да апошня-
га, нават з лішнімі словамі,
каб мелодыя сказа была за-
вершана. Ён не скажа: „Чым
тэта скончыцца?“, а скажа:
„Дык чым, мо ўжо вы мне
скажаце, скончыцца гэта-а,
мо, скажаце вы?“).

Гэта тое, што ў аблічы, амаль няўлойнае. Пераказаць яго цяжка. Яно ў форме носа, вушэй, у вачніцах і разрэзе саміх вачей, у манеры ру-
хацца, жэстыкуляваць, гава-
рыць, ды і ці мала яшчэ ў чым. Паўночны беларус ростам пераважна высокі (не рэдкасць бамбізы па два метры ростам). На поўдні часцей трапляюцца людзі сярэдняга росту, больш прыземістыя (паўтараю яшчэ раз, што гэта не агульны закон, а толькі найбольыш распаўсюджаныя рысы), затое больш каржака-
ватыя. У апошні час назіраецца тэндэнцыя да павышэння сярэдняга росту, як і паў-
соль.

Чарнівых сярод беларусаў няшмат. Найчасцей яны сустракаюцца ў Палесці, на поў-
дзень ад Прыпяці і чамусьці, пераважна сярод мужчын, ды яшчэ ў некаторых мясцінах

на Гродзеншчыне („Гродзенцы — гракі“), што частка ву-
чоных тлумачыць рэшткамі прымесі старажытнай язвя-
скай крыві. Пераважаюць на Беларусі валасы светла-ру-
сыя ці нават блявыя. Цёмна-
русых і шатэнаў менш. Адпаведна і колер вачей часцей за-
йсё блакітны, шэры ці сіні.

Рысы аблічча мяkkія, склад здаецца, на першы позірк, крыху далікатным, але гэтая далікатнасць падманвае. Пра-
явы знешній сілы, якая ўра-
зіць на хвіліну ды й звяне, замяняе тут вынослівасць, жы-
лаватасць, цягавітасць. Там,
дзе другі можа апусціць рукі, беларус будзе цягнуць. Інажай, у старыя часы, чалавек проста не выжыў бы сярод гэтых дрымучых лясоў і не-
абсяжных балот, на гэтай скучаватай зямлі. І гарант той застаўся ў яго характары на вякі. Нездарма яшчэ ў даўні-
ну беларусы лічыліся неза-
меннымі на такіх цяжкіх ра-
ботах, як землянія (трабар-
ства) і лесасплаўняя. Ды і пазней гэта прайяўлялася. Напрыклад, у няспечна цяжкіх сітуацыях на вайне і ў партызаншчыне.

Гэта жылаватасць, фізічнае і духоўнае здароўе народа прывялі да того, што па коль-
касці жыхароў ва ўзросце больш за сто год на 100 ты-
сяч насельніцтва Беларусь пераўзыходзіць усе іншыя рэспублікі СССР за выклю-
чэннем Абхазіі і горных раё-
наў Каўказа. На паўночны

ўсход ад Нарачы, у раёне Дунілавіч, Шаркоўшчыны, Глыбокага, даўгаглетніх больш, чым у Абхазіі, пад Ачамчырамі. Тут, праўда, няма адзіночных асоб, якія дажываша да 140-150 год, але празант стогадовых вышэй, чым там.

...Гэтаму люду было, як заўсёды, у вышэйшай ступені ўласціва інстынктоўнае адчуванне справядлівасці і несправядлівасці. Галоўнай яго рысай з'яўлялася свабодалюбства. Пра гэта сведчыць іранічная і злая легенда, якая склалася якраз у тых 30-ых гадах XIX ст., калі гвалтоўны перагон у праваслаўе, хабары, зверства і жорсткасць сталі нясцерпныя. Вось яна.

„Бог дзяліў між народамі землі. Адным тое, другім — тое. Прыйшлі беларусы... Вельмі ж пану богу спадабаліся. Ён і пачаў нас надзя-

ляць: „Рэкі вам даю поўныя, пушчы — нямераныя, азёры — нялічаныя. Спёкі ў вас ніколі не будзе, але і холаду — пагатоў. Зажэрціся на багатай зямлі не дам, каб былі ўвішныя, кемлівыя, але і голаду ў вас ніколі не будзе. Наадварот, у голад шмат багацейшыя людзі будуць да вас прыходзіць. Не ўродзіць бульба, то ўродзіць жытага ці яшчэ нешта. А яшчэ звяры і дзічына ў пушчах чарадамі, рыбы ў рэках — касякамі, пчолы ў борцах — мільёнамі. А травы — як чай. Не будзе голаду. Жанчыны ў вас будуць прыгожыя, дзеці — дужыя, сады — багатыя, грыбоўды ягад — заваліся. Людзі вы будзеце таленавітыя, на музыку, песні, вершы — здатныя. На дойлідства — таксама. І будзеце вы жыць дыжыць, ну як...“ Тут яго Міко-

ла ў бок штурхает: „Пане божа, ды вы падумайце. Гэта ж вы ім рай аддаецце! Гэта ж вы... бо-жа мой! Ды яны пры іхнай языкатасці туды з сапраўднага раю ўсіх перавабяць! Яны ж языком менцяць — дай бог нам з вамі“. Бог падумаў, крактануў, але назад адбіраць не будзеш. Сапраўды, ёсьць ужо яна, зямля. Лані багуць — лес варушыцца. Рыба чаўны з вады выштіскае. Дрэвы — да сонца. „Добра, — кажа, — зямля будзе — рай. А каб не занадта вы перад майм раем ганарыліся — дам я вам найгоршае ва ўсім свеце начальства. Яно вам таго раю трохі збавіць дый пыхі трохі-трохі вам саб'е. Гэта вам для раўнавагі“.

Як было відаць з той легенды, якую я вам толькі што расказаў, зямляк наш вызначаецца і ўтрапёнаі любою да працы. Я нават скажу бы: валовай упартасцю ў ёй. Гэта таксама добра тлумачыцца. Скупая зямля ой як нялётка давала хлеб. Для новага поля даводзілася (а часам і зараз даводзіцца) карчаваць „люд“ю. Сячы лес, выдзіраць з зямлі карчы, зносіць на межы камяні.

Упартасць гэтая ва ўсім.

Мабыць, з-за гэтага праца-любства і кранальнай сваяцкай, кроўнай любові да зямлі — беларус і дагэтуль пераважна аратай, земляроб. У сельскай гаспадарцы заняты 57 працэнтаў насельніцтва. Але агульная урбанізацыя

ідзе і ў нас. У 1960 годзе сялян было 68 працэнтаў, у 1965 — 62,8 працэнта, цяпер, як ужо сказана, 57 працэнтаў. Тут трэба ўлічыць яшчэ і тое, што многа сялян з Палесся і іншых мясцін, дзе до сіцьця з зямлёй, выехала на Алтай, у Барабінскі лесастэп, Хабараўскі край і, асабліва, Прымор'е, дзе ёсьць мноства беларускіх вёсак.

Тая самая наяшчодрая зямля прывучыла калісці беларуса да разліку ў вядзенні гаспадаркі, да ашчаднасці, да таго, што „нішто не прападзе“, усё ідзе ў справу, нават падабраны цвік, нават лясіна ці калода, прыплаўленая ракой, і, аднак, дужа памыліўся б той, хто назваў бы яго скупым.

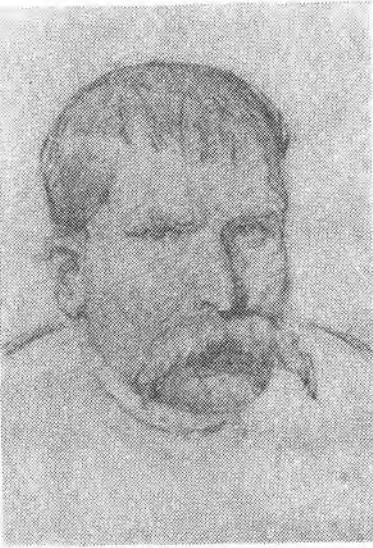
Беларус якраз адрозніваецца шчодрасцю, заўсёднай гатоўнасцю прыйсці на дапамогу ў бядзе. Калі раней у каго на вёсцы здараўся пажар — вёска талакою ішла красці панскі лес, калі не было свайго, за пару дзён ставіла пагарэльцу новую хату, дзялілася з ім жытам: кожны адсыпаў са сваіх засекаў колькі мог, каб чалавек дажыў да вясны і абсеяўся. Потым з кожнай хаты неслі рэчы: хто посцілку, хто падушку, хто палатно, хто гаршкі. Памагалі рабіць тыя рэчы, што селянін звычайна рабіў сам: хадакі, лыжкі, балеі і г.д. Гэта не таму, што былі такія ўжо добрыя. Без гэтага было — не выжыць.

Гэта ў час бяды. Але і ў звычайныя добрыя часы ўсе, хто прыезджае да нас, адзна- чаюць як адну з галоўных рыс — гасціннасць, почастку досыць цяжкую для гостя. „Гостъ у хаце — бог у хаце“ — і ганьба таму дому, дзе не зробяць усяго, нават немагчымага, каб гостъ быў зада- волены. „Беларус отличается гостеприимством, склоннос- тью к веселию и доверчиво- стью, хотя её можно и не сразу снискать. Отсутствие злопамятности в белорусе резко бросается в глаза вся- кому, кто с ним сталкива- ется. Вообще он обладает крот- кой натурой.*

На гэту „рахманнасць на- туры“ часта разлічваў вораг нашай зямлі. Ворагі, бо іх за нашу гісторыю бывала до- сыць. Адзін з членаў на- цысцкага ўрада так прости

пісаў, што беларусы, як народ інертны і мяккі, добры, бяз- вольны і рахманы, павінны быць вынішчаны або высле- ны раней за ўсіх і што гэта будзе досыць лёгкай акцыяй, бо на якое-небудзь больш- менш арганізаванае і зацятае супраціўленне разлічваць не даводзіцца. Тут ён трохі-тро- хі памыліўся, крыху неда- цаніў рахманага чалавека, які за гады акупацыі забіў цэлую кучу людзей дзеяных, прадпрымальных, цвёрдых, жорсткіх, валявых і здатных на ўсё, апранутых у ваенныя мундзіры, у мундзіры СС, фельджандармерыі і гэтак далей, узброеных бязмерна лепшай зброяй. Сярод гэтых „людзей, якія пройдуць па- ўсюль“, было 47 генералаў, шмат вышэйших чыноў адмі- ністрацыі, нават гаўляйтар Беларусі. Я скажу аб гэтым у

другім месцы, а тут дабаўлю толькі, што „інертны“ і „бязвольны“ мясцовы чалавек пусціў пад адхон 11.128 саставаў з надпісам „Deutsche Reichsbahn“. Так што рахманасць беларуса таксама да пары да часу. Пяройдзеш мяжу — і тваім ворагам будзе страшны чалавек. Страшны асабліва тады, калі гнеў яго спакойны і разлічаны.

Уласціва нашым людзям знаходлівасць, нават некаторая хітрасць... Падчас Айчынай вайны ў некаторых наших акупіраваных месцах асірацельня дзеци арганізоўвалі накшталт арцеляў па нападу. Звалі іх „верабі“. Чалавек пяцьдзесят дзяцей наляталі на нямецкую машыну, што стаяла недзе ля казармы ці штаба (мелі ўжо вопыт, ведалі, у якой ежа, цыгарэты або абмундзіраванне), хапалі груз і разбягаліся. Ёсць у вартавых крыху сумлення — стрэляць у паветра. Няма — нехта застанецца на зямлі, затое астатнія тыдзень-другі, мяняючы, будуць мець хлеб. „Вераб’ёў“ разбралі па хатах, бралі ў атрады, але іх было дужа многа. І, акрамя того, у іх быў свой „прафесіянальны“ гонар: не браць у сваіх, якія таксама галадалі. І вось адзін мой знаёмы з Рагачова, даўно ўжо дарослы чалавек, расказаў мне, як ён, дзейнічаючы ў той дзень як „вольны паляўнічы-адзіночка“, прыгледзеўся да нямецкага шпітала. Рагачоў не меў

буйных прадпрыемстваў, яго не бамблі, і таму немцы размясцілі ў ім шпіталь для сваіх „асаў“. Хлопчык заўажыў, што як толькі настае гадзіна абеду, то ўсе санітары, сёстры, дактары ідуць у сталоўку. Пунктуальнасць нарадзілася раней за немца. І вось падлетак падчас абеду проста ўзяў ды спакойна зайшоў у шпіталь. Адчыніў дзвёры — палата на аднаго. Ляжыць „распіты“, падвешаны на вяроўках з грузамі, афіцэр (позней выявілася, што гэта быў палкоўнік, адзін з лепшых асаў імперыі). Пэўна, косткі пераламаў, упаўшы з самалётам, знайшоўся ас і на яго. „Ага, значыць не пагоніцца“. А на стале перад ім — багацце. Тады „верабей“ узяў і склаў у запазуху і ў кошычак, у якім, відаць, палкоўніку гэта і прынеслі, шэсць каробак шакаладу, некалькі бутэлек каньяку, лікёру і віна, дваццаць пачак цыгарэт. Забяспечыў, словам, сабе хлеб на месяц-другі (бо карміў яшчэ й цалкам бездапаможнага дзеда). Немец спачатку глядзеў на гэта з поўным непарузуменнем, а пасля нешта абурана загергетаў. Тады хлопчык высалапіў язык, закручіў вачыма, як паміраючая каза, і адказаў:

— Бэ-бэ-бэ-бэ.

І выйшаў. Трывога паднялася праз палову гадзіны, калі скончыўся абед. Як бачыце, гумар не пакідае беларуса нават у самых страшных

абставінах. І правільна. Інай жа — бывалі часы — хоць вешайся ад такога жыцця.

...Па агульным назіранні беларусам прыродна ўласцівав павага да іншых народаў і памяркоўнасць да таго, хто думае інайчай. Бываюць, вядома, сумныя выключэнні, але гэта сапраўды толькі выключэнні.

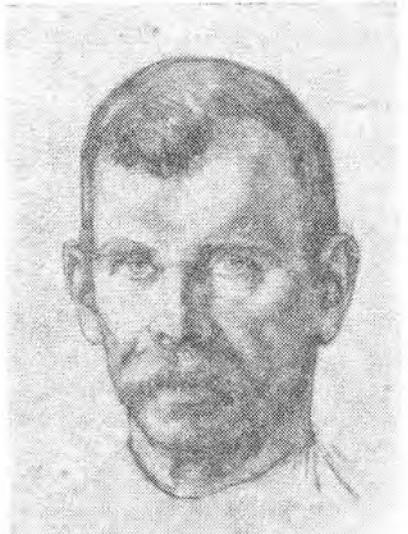
* * *

Рэаліст у рэальнym жыцці, беларус вялікі фантаст, рамантык і летуценнік у марах. Ясна, што цяпер ужо ніхто не верыць у вадзянікаў, лесуноў, лазнікаў і ўсё такое іншае, але раней верылі. І рассказвалі такія речы ў чаўне на рыбалцы або на начлезе ля вогнішча, што дыбарам уставалі валасы. І пра ваўкалакаў — абертняў, што бегаюць з ваўкамі, і пра тое, як

на „дзяды“ (дзень памінання продкаў) можна ўбачыць усіх продкаў, аж да Адама, калі два дні не есці і не гаварыць з людзьмі (іронія, праўда, ёсць і тут, бо адзін бачыў іх і, у прыватнасці, свайго „святога жыцця нябожчыка-дзядзьку“, які лез праз трубу, а яго не пускала ўкрадзеная пры жыцці барана, — „і папу не выспавядайся“, — то пляменнік зарагатаў — і ўсе яны зніклі).

Менавіта таму запісаныя фальклорыстамі беларускія казкі не ўлелі б і ў сотню тамоў. І, прычым, такія казкі, якія почасту не маюць адпаведных сюжэтаў у суседзяў. Вось, напрыклад, адна, што адказвае на пытанне, чаму верабей скача а сразу дзвюма нагамі, чаму ў савы рознакаляровае пер'е і чаму ледзь

толькі птушкі ўбачаць тую саву, дык адразу навальваюцца на яе ўсёй хеўрай і тое пер'е з яе скубуць.

Праштрафіўся верабей. Усе птушкі пагналіся за ім і загналі ў дупло. Але той быў такі хітры, што выбраў дзірку ў дупле якраз па сабе: большы за яго не ўлезе, а меншы калі ўлезе — ён яго выкіне. Вырашылі браць яго, як моцную крэпасць, на змор. Чакалі-чакалі, аж настала ноч і ўсе захацелі спаць. Каго пакінуць на варце? Ясна каго, саву. Яна ўнучы не спіць. А сава была ў той час голая, як абшчыкнатае курыща. Ну і паставіла сваю ўмову: „Усе ў пер'ях, то чаго я маю голая хадзіць? Скідайцеся па перыйку“. Ну, усе і скінуліся. Адзін шэрае пер'е даў, другі — рудае, трэці — белае ці карычневае.

Стала сава, як і ўсе, толькі што пер'е дужа рознае. Сядзела яна ўсю ноч, сядзела. А раніцай птушкі заспалі, і яна, начная істота, пачала куняць. Верабей вылез і ўцёк... Урэшце яго ўсё ж спаймалі. І, у знак пакарання, звязалі ногі. Вось ён цяпер і скоча адразу дзвюма. А птушкі, як толькі ўбачаць саву, дык адразу кожная сваё пяро дзярэ з яе. З гвалтам: „Аддай мае перыйкі, бо няма чаго браць было, калі ўсцерагчы не магла“.

...Гэта казка жартоянная, а ёсьць тысячи фантастычных. Як змей абвіўся вакол горада, як хадзіў па свеце каток-залаты лабок, як хітры селянін абпаіў півам чорта і адабраў у яго душы добрых людзей, як зачараўваны змяіны кароль пакахаў дзяўчыну... Усіх казак не назавеш, не пералічиш. Іх — безліч! Запісаныя Е. Раманавым, П. Шэйнам, М. Федароўскім, А. Сержпutoўскім — яны і дагэтуль складаюць неацэнны наш скарб, tym больш вялікі, што яны былі народу замест кнігі ў тыя часы, калі кніга беларуская, нават мова беларуская былі забаронены. І тады толькі казка вяла дзяцей у далёкі край, „за сем гор і мораў, трошкі бліжэй да сонца і трошкі далей ад месяца“.

* Россия. Полное географическое описание нашего отечества. СПб, 1905 г., т. IX, стар. 156.

Карціна, партрэты і малюнкі П. Сергіевіча.

УСЯГО ТАКРЫІСЕ

Як мы асвойвалі зямную кулю

Сёння можна толькі прыблізна ўстанавіць рост народана сельніцтва йашай планеты ў дагістарычны перыяд. Даследаванні, праведзеныя дэмографамі, археолагамі, гісторыкамі і спецыялістамі іншых галін навукі, паказваюць, што колькасць першабытных людзей была нязначнай. К пачатку неаліта (прыблізна 10-15 тыс. год назад) першабытныя плямёны, якія рассяліліся ўжо па ўсіх мацерыках, налічвалі ўсяго некалькі мільёнаў чалавек. Насельніцтва зямлі павялічвалася ў гэты час марудна, што тлумачыцца ніzkім узроўнем развіцця вытворчых сіл, вялікай залежнасцю чалавека ад прыроды. Рост народана сельніцтва крыху паскорыўся з пераходам чалавека ад палявання і збіральніцтва (збор карэнніў, ягад, малиноскай і т.п.) да жывёлагадоўлі і земляробства. К пачатку нашай эры насельніцтва зямной кулі складала прыблізна 150-200 млн. чалавек, а к 1000 г. н.э. — каля 300 млн. чалавек. Шматлікія раёны свету ў гэты перыяд былі зусім не заселены або асвоены вельмі слаба; амаль 2/3 усіх жыхароў нашай планеты знаходзіліся ў Азіі.

Параўнальна мала ведаем і аб зменах колькасці насельніцтва свету і ў наступных стагоддзі, аж да XIX ст., калі спачатку ў эканамічна развітых дзяржавах Еўропы, а потым і ў шматлікіх іншых краінах свету быў наладжаны статыстычны ўлік насельніцтва. Паводле ацэнак дэмографаў, штогадовыя тэмпы росту народана сельніцтва ўсяго свету на пачатку другога тысячагоддзя нашай эры злічваліся сотымі часткамі працэнта. Гэты прырост у розных краінах свету з-за частых войнаў, эпідэмій і голаду быў вельмі нераўнамерны і часта зніжаўся.

Істотныя змены тэмпаў росту насельніцтва, якія пачаліся ў XVIII стагоддзі ў Еўропе і паступова распаўсюджваліся на іншыя часткі свету, былі звязаны з прымысловай рэвалюцыяй. Хуткае эканамічнае і культурнае развіццё ёўрапейскіх дзяржаў, барацьба з эпідэміямі і дзіцячай смяротнасцю скарацілі высокую смяротнасць насельніцтва.

Пры захаванні высокай нараджальнасці гэта садзейнічала не толькі паскоранаму прыросту насельніцтва ёўрапейскіх краін, але і павелічэнню колькасці жыхароў Амерыкі і Аўстраліі, куды накіроўваўся паток перасяленцаў з Еўропы. Тэмпы росту насельніцтва ў Амерыцы былі таму куды вышэйшыя, чым у Еўропе. З 1750 па 1900 г. насельніцтва Амерыкі павялічылася ў 12 разоў, Еўропы — прыблізна ў 3 разы. У XX ст. паскорыліся тэмпы росту народана сельніцтва ў многіх краінах Азіі і Афры-

кі. Змянілася ўдзельная вага жыхароў некаторых раёнаў у агульнай структуры насельніцтва свету.

Тэмпы росту насельніцтва свету паступова раслі. Калі ў XVI ст. сярэднегадавы прырост складаў менш 0,1%, дык у 1750-1850 г.г., ён дасягнуў ужо 0,5%, а ў перыяд пасля заканчэння другой сусветнай вайны перавысіў 1,5%. Агульная колькасць насельніцтва свету з 100 г. н.э. да нашых дзён павялічылася больш чым у 10 разоў, прычым для першага падвaelення гэтай колькасці спатрэбілася амаль 700 год, для другога — 150 год, а ў наш час тэмпы прыросту такія, што чарговае падвaelенне можа адбыцца менш чым за 35 год.

Як будзе расці насельніцтва свету ў далейшым? Дэмографы ААН прапануюць на 2000 г. тры ацэнкі: мінімальну — 4880 млн. чалавек, сярэднюю — 6280 млн. і максімальну — 6900 млн. Найбольшыя тэмпы прыросту за гэты перыяд чакаюцца ў Лацінскай Амерыцы, Азіі і Афрыцы.

ЯК ТВАЁ ІМЯ?

У розных краінах імёны людзей складаюцца па-разнаму. У немцаў, англосаксаў і большасці скандынаўскіх народаў яны складаюцца з індывідуальнага імя і прозвішча (па імені або прозвішчы бацькі): скандынаўскае Ларсен, шатландскае Макдональд, ірландскае О'Кейсі азначаюць сын Ларса, Дональда, Кейсі. У Ісландыі прозвішча наогул не існуе: тут, напрыклад, Бенедзіхта, што азначае сын Бенедзіхта, з'яўляецца прозвішчам па бацьку. У чукчай імя азначае адначасова і прозвішча.

У жыхароў краін, якія спавядаюць каталіцызм, — па некалькі імён, звычайна гэта імёны каталіцкіх святых. Адзін з членоў партугальскай каралеўскай сям'і меў 14 імён і 5 прозвішчаў. Аднак за кожнае імя трэба было плаціць асобна, таму беднякі абмяжоўваліся двумя-трыма. А дасціпныя французы прыдумалі імя Тусэн, што азначае „Усе святыя“, — яно і цяпер шырока распаўсюджана ў Францыі і ў Афрыцы. У іспанцаў прозвішча двайное — Энрыке-Перэс Радрыгес (Перэс — прозвішча бацькі, Радрыгес — маці). Існуюць і ўзаемазаменныя імёны і прозвішчы: Жэрар Філіп і Філіп Жэрар.

Кітайскія імёны складаюцца з двух элементаў. У імені Лі Бочжао першая частка — прозвішча або імя бацькі, другая і трэцяя — двухскладове індывідуальнае імя. У в'етнамскіх імёнах трэцяя або два элементы: прозвішча па бацьку, харектэрная, але не абавязковая часцінка „ван“, якая азначае мужчынскі пол, або „тхі“ — жаночы, і ўласнае імя: Нгуен Ван То, Фам Тхі Тхінь. Японцы на першое месца ставяць прозвішча, затым уласнае імя — Камікава Хікамацу. Да жаночага імя дадаецца харектэрны

суфікс „ка“ — Харука. Існуюць і „лічбавыя“ імёны: Іціра, Дзіра — першы, другі.

У ходзе гісторыі сістэмы імён змяняліся. Так, у Расіі прозвішча было ўведзена яшчэ пры Пятры I, а ў краінах Паўночнай Афрыкі і Сярэдняй Азіі — толькі паўстагоддзя назад.

Як кінуць курыць за пяць дзён

Як за пяць дзён адмовіцца ад курэння? Ды ці не фантастыка гэта? А, на думку некаторых урачоў, гэта зусім магчыма. Трэба толькі праявіць сваю волю і выкананаць наступныя простыя патрабаванні:

ПЕРШЫ ДЗЕНЬ

Устаньце на паўгадзіны раней, чым звычайна, выпійце дзве трэћі шклянкі вады і прыміце душ. Гэта ў некаторай ступені адновіць кантроль над волій.

На працягу гэтых пяці дзён на вашым стале павінны быць пераважна фрукты і фруктовыя сокі. Адразу пасля снедання рабіце дыхальныя практикаванні (глыбокі ўдых і выдых).

Першая спакуса вас чакае на рабоце. Калега запрашае выкурыць „цыгарэцьку“, ветліва працягваючы пачак, насмешліва рабіць заўвагу з прычыны „вашага дзівацтва“. Разлічваем на ваншу вытрымку!

Канец першага дня таксама тоіць небяспеку. У гэты час вы павінны знайсці які-небудзь занятак. Вячэра павінна быць лёгкай. Акрамя таго, катэгарычна рэкамендуецца не піць алкагольных напіткаў.

ДРУГІ ДЗЕНЬ

Ён будзе не менш цяжкім, чым першы. Прачнуўшыся раніцай, вы з прыкрасцю ўспамінаецце, што не павінны курыць. Гэта, зразумела, псуе ваш настрой. Аднак будзьце паслядоўнымі. Як і ў першы дзень, выпійце некалькі кубкаў вады, зрабіце зарядку (дыхальныя практикаванні). Снеданне павінна быць з пладоў або фруктаў (яблыкі і інш.). Пазблгайце кофе, які звычайна напамінае пра цыгарэты.

ТРЭЦІ ДЗЕНЬ

Дыэта тая ж. Калі жаданне курыць стане яшчэ больш моцным, задумайцесь з поўнай сур'ёзнасцю над тым, што вы пачалі: гэта не эксперымент ад гультайства, а сур'ёзная справа, мера па ахове вашага арганізма ад многіх хвароб.

Ваша жаданне закурыць ужо зменшылася. Дзякуючы таму, што вы шмат п'еце, ваш арганізм поўнасцю нейтралізаваны адносна нікаціну. Ваша воля стала больш моцнай і цяпер значна лягчэй справіцца з жаданнем узяць у рот цыгарэту. Можа з'яўвіцца галаўны бол. Але гэта не страшна. Ён хутка пройдзе.

ПЯТЫ ДЗЕНЬ

Урэшце з'яўляеца пачуццё сапраўднага задавальнення да-сягнутым.

ЛЕТНЯЯ КАСМЕТЫКА

Нішто так не асвяжае скuru, як натуральная касметыка: паветраныя і сонечныя (умерана) ванны, купанне, маскі для твару, са свежай гародніны, фруктаў, кіслага малака, багатая вітамінамі ежа. Гародніна, фрукты, кветкі, лясныя травы дапамогуць вам дагледзець скuru лепш, чым купленыя крэмы і ласьёны.

Морква. Нацёртая морква або маркоўны сок карысныя жанчынам з дрэнным колерам твару, вялай скурай, на якой шмат чырвоных плям. На вымыты твар нанясіце маркоўную маску, а праз паўгадзіны памыйцесь халоднай гатаванай вадой.

Суніцы. Памыйце некалькі ягад, разамніце відэльцам, дадайце па чайнай лыжцы смятаны і мёду і ўсё старанна змяшайце. Атрыманай кашыцай змажце твар, а праз 20 хвілін змийце маску ватным тампонам, змочаным у цёплай вадзе. Сунічная маска асабліва карысная для сухой скury і якая лушчыцца — яна асвяжае і разгладжвае маршчынкі.

Калі скура тлустая, сунічную маску рабіце з адных ягад без смятаны і мёду, папярэдне іх размяяшы.

Добра суніцамі і чысціць зубы — яны ўмацоўваюць дзясны і адбельваюць зубы. Для гэтага трэба адну ягаду расцісніць на зубной шчотцы і старанна масіраваць дзясны.

Агуркі і памідоры. Нарэжце агуркі тонкімі кружочкамі і пакрыйце імі ўвесы твар і шыю. Праз 20 хвілін кружочки здыміце, але твар не мыйце вадой: трэба, каб агурковы сок добра ўвабраўся ў скuru. Гэта яе змякчае і адбельвае.

У каго тлустая скура, вельмі добра рабіць маскі са свежых памідораў. Робяцца яны гэтак жа, як і з агуркоў. Але таму, што памідоры сцятваюць скuru, пасля іх твар трэба апалаўкаць халоднай вадой.

Кісле малако. Вельмі добра жывяць скuru твару і шыі маскі з кіслага малака. На ачышчаны твар і шыю на 30 хвілін накладваецца кісле малако, а пасля змываецца летняй вадой. Кісле малако добра выдаляе вяснушки, пігментныя плямы. Чым кіслей будзе малако, тым лепш яно адбеліць скuru.

Жаўток. Разатрыце яечны жаўток з чайнай лыжкай мёду і чайнай лыжкай свежай смятаны або алею (лепш алікавага). Сумесь нанясіце на твар і шыю і праз 20 хвілін змыйце вадой пакаёрай тэмпературы. Мaska з яечнага жаўтка разгладжвае сухую скuru.

Тым, у каго на твары з'яўляюцца гнайнічковыя прышчы, рэкамендуюцца штодзень з'ядаць адзін жаўток (без бялка).

Валасы будуць мяkkія і шаўкавістыя, калі за 2-3 гадзіны да мыщца працерці іх сумесцю жаўтка з лімонным сокам (1/2 лімуна на 1 жаўток).

Рамонак. Галоўкі кветак пракіпяціце ў вадзе і дайце настаяцца. Щэплюя кампрэсы і праціранне гэтым настоем змякачаюць і робяць гладкай сухую, адчуvalную скuru, змяншаюць боль пры сонечных апёках, супакойваюць стомленыя пачырванелья вочы. Гарачыя прымочки з настою рамонка палягчаюць сверб ад укусаў насякомых.

Мак. Заліце жменю лісцяў шклянкай вару, дайце пастаяць ноч, працадзіце. Працірайце гэтым настоем твар вечарам і ўрані — маршчыны разгладзяцца, скура стане больш свежай.

Мята добра ўплывае на тлустую скuru. Зрабіце настой з разліку 100 гр. мяты на літр вады і рэгулярна працірайце твар — пазбавіцесь вутроў. Ванны з мяты (100 гр. сухога лісця на таз вады) карысныя для стомленых ног, якія ацякаюць.

Валошкі добра ўплываюць на адчуvalную, далікатную скuru, сцягаюць расшыраныя поры. Настоем з валашак (10 гр. сухіх кветак на літр вады) рэкамендуюцца праціраць твар адзін-два разы на дзень. Гэты настой дапамагае і стомленым вачам, бо адцягвае прыток крываі ад павекаў.

Пятрушка. Пучок пятрушки пракіпяціце на працягуту паўгадзіны ў 1/2 літра вады, працадзіце і працірайце гэтым настоем твар і шыю — асвяжае скuru, выдаляе вяснушки і пігментныя плямы, папярэджвае з'яўленне маршчын і чырвоных плям.

Лімон. Калі пасля работы на агародзе ці на гаспадарцы вынэтреце руکі лімонным сокам, скура стане далікатнай і мяккай, знікнуць плямы, якія з'яўляюцца пры чыстцы гародніны. Са скурак лімона можна прыгатаваць туалетны настой, заліўшы іх ўпілай вадой і пакінуўшы так на некаторы час. Гэтым настоем добра паласкаць пасля мыщца валасы.

Разбаўлены вадой лімонны сок (1:1) можна як касметычны сродак ужываць штодзень. Лімонная кіслата сцягае поры, ро-

біць аксамітнай скуру, якая лушчыцца, здымает бляск з тлустай, адбелльвае вяснушки, высыпляе валасы на твары. Разбаўлены лімонны сок знішчае непрыемны пах поту.

Калі перад прагулкай у лесе натрэце скуру лімонным сокам, вас не будуць кусаць камары.

КУЛІНАРЫЯ

КІСЛАЯ СТРАВА СА СВЕЖАЙ КАПУСТЫ

Зварыць булён з карэнняў і пучка зяленіва. Працадзіць 10-12 штук кіслых яблыкаў заліць вадой, пакласці цыбуліну, варыць, пакуль не разварацца.

Невялікі качан капусты ачысціць, дробна нашаткаваць, пасаліць. Праз 10 мінут выціснуць, пакласці ў булён, добра пракіпіціць. Уліць па смаку сок з развараных яблыкаў.

Незадоўга перад абедам дробна пасечаную цыбуліну крыху падсмажыць на сметанковым масле, усыпаць 2 лыжкі муکі, добра размяшаць і заправіць капусту, даць закіпець. Пакласці смятану і чайнную лыжку сметанковага масла.

ЗАПЯКАНКА З МОРКВЫ

1 кг прамытай, але не абабранай (не зразаць вярхушак і хвосцікаў) морквы адварыць да палавіны гатоўнасці (не пераварвачы), абабраць, пасячы не вельмі дробна.

3-4 кіслыя яблыкі, не абіраючы, пасячы, як і моркву (зімой бяруць сушаныя яблыкі і дробна сякуць).

1 шклянку рысу адварыць у салёной вадзе да палавіны гатоўнасці. 100 г разынак (а летам 200 г любых ягад) прамыць, змяшаць з морквой і рысам. Узяць 2-3 лыжкі малака, убіць 2-3 яйкі, усыпаць 1/4 шклянкі тоўчаных белых сухароў, добра перамяшаць, выліць у маркоўнік, перамяшаць, пакласці 1/4 чайнай лыжкі солі, 1 шклянку цукру, уліць 50 г растопленага сметанковага масла, зноў усё добра перамяшаць і паставіць у духоўку на 1,5 гадзіны, сачыць, каб не прыгарэла.

Падаваць на стол астыўшай. Да запяканкі добра падаць шклянку малака або кампоту.

ГАРОХ ЗБІТЫ

Перабраць сухі гарох, перамыць і пакінуць на 2 гадзіны ў цеплаватай вадзе. Зліць ваду, заліць халоднай вадой, дадаць цыбулю і бульбу і паставіць варыцца на невялікім агні 2-3 га-

дзіны. Калі гарох зварыща да гатоўнасці і добра стушыща, працерці яго гарачым праз сіта. Пакласці зноў у кастрюлю і збіць на краі пліты, пакуль не павялічыцца ў аб'ёме і не стане пеніцца. Пасаліць. Падаваць з падсмажанай у алеі цыбуляй або з тоўчаным з соллю часнаком, разбаўленым вадой або воцатам, зімой — з сарцевінай квашанай капусты, а летам — з маласольнымі агуркамі.

Збіты гарох вельмі смачны, калі дадаць збітую фасолю ў пра-порцыі — 2 часткі гароху на 1 частку фасолі.

Набор: 500 г сухога гароху, 3 цыбуліны, 1 бульбіна, 2 сталовыя лыжкі алею, 1 галоўка часнаку, соль.

БУЛЬБЯНЫ КАРАВАЙ З ГРЫБАМИ

1 кг прамытай у мундзірах бульбы адварыць, абабраць і рас-таўчы, даць астыць да тэмпературы сырадою. Затым пакласці 1 шклянку манных круп, 1 чайнную лыжку солі, 1 яйка, 2 ста-ловыя лыжкі масла, добра перамяшаць.

Глыбокую патэльню (або бляху) змазаць маслам, пакласці на дно слой бульбянай масы таўшчынёй да 2 см, затым пакласці слой грыбнога фаршу. Так паўтарыць 3 разы, надаючы форму каравая. Верхні слой павінен быць бульбяны. Верх каравая за-гладзіць, змазаць маслам, пасыпаць тоўчанымі белымі сухара-мі. Пячы ў духоўцы гадзіну, сачыць, каб не падгарэў верх. На стол падаюць цёплым на патэльні, разрезаўшы на кавалачкі.

Грыбны фарш: 1,5 кг свежых баравікоў перабраць, адварыць у падсоленай вадзе на працягу 20 мінут, адцадзіць на сіта, пад-сушыць ручніком, дробна пасячы (калі сушаныя грыбы — узяць 25 г, замачыць з вечара).

Дзве вялікія цыбуліны дробна парэзаць, змяшаць з грыбамі, сумесь стушыць з 3 лыжкамі масла (лепш алею). У тушаныя грыбы пакласці 1 столовую лыжку муکі, 3 столовыя лыжкі смя-таны, дробна пасечаны пучок зялёнага кропу і пятрашкі, пера-мяшаць. Гатовы фарш пасаліць, пасыпаць чорным перцам па смаку.

КАТЛЕТЫ РЫСАВЫЯ З ЗЯЛЁНЫМ ГАРОШКАМ

1 1/2 шклянкі рысу перамяшаць у халоднай вадзе, зварыць, пасаліць, астудзіць. Змяшаць з 1/2 шклянкі разынак, 1 яйкам, 1 столовай лыжкай сметанковага масла, зрабіць катлеты, пасы-паць іх мукой, падсмажыць на масле.

Падаваць на стол з зялёным гарошкам.

ЦЕСТА ДЛЯ БЛІНОЎ

Змяшаць 500 грамаў муکі, 2 жаўткі, 15 грамаў цукровай пудры, дробку солі, 2 сталовыя лыжкі расліннага масла і крыху рому (або лімоннай цэдры і канъяку), развесці адным літрам вады ці вады з малаком. Дадаць два бялкі, збітыя на пену і змяшаць. Даць яму выстаяцца некалькі гадзін. Калі вы хочаце, каб бліны атрымаліся наздраватымі, замест вады і малака вазьміце піва.

ПУДЫНГ З ЯБЛЫКАЎ

1 шклянку сырых цёртых яблыкаў, 3 яйкі, 3/4 шклянкі цукру, 1/2 шклянкі смятанкі, 1 шклянку тоўчаных сухароў, 1/4 шклянкі алею — усё добра змяшаць, уліць у форму і паставіць у печ або духоўку. На стол падаць пакладзеным на блюда. Да пудынгу сок з любых фруктаў.

КУХОННЫЯ ПАРАДЫ

Перад тым, як смажыць мяса, рыбу, бульбу або гародніну, абавязкова падсушыць іх сурвэткай — у час смажання яны набудуць прыемнае чырванаватае адцінне.

*

Калі вам трэба захаваць свежую рыбу, пачысціце яе ад лускі і выпатрашыце і толькі пасля выносьце на холад. Мыць трэба непасрэдна перад тым, як будзеце гатаваць.

*

Высахлая брынза зноў зробіцца смачнай, калі пакладзене яе на некаторы час у падсоленае малако.

*

Алей у салату ліце толькі тады, калі яе пасалілі, дадалі воцат і перац, бо соль у алеі не раствараецца.

*

Каб не было непрыемнага паху ў кухні, калі гатуецце капусту, пакладзіце ў каструлю кавалак хлеба.

*

Калі цеста паднялося, а печка яшчэ не гатова, накрыйце цеста добра змочанай паперай — яно не будзе больш падыходзіць.

*

У щафе з'явілася цвіль — пакладзіце туды некалькі шарыкаў камфоры: яна паглыне вільгаць, і цвіль знікне.

*

Ніколі не мыйце фаянсавы посуд вельмі гарачай вадою — яна псуе глазур, выклікае трэшчыны, змяняе колер фаянсу (ён жаўцее). Мыйце яго цёплай вадой з мылам або парашком, а пасля палашчыце ў халоднай вадзе.

*

Калі на шклянках з'явіліся жоўтыя плямы ад чаю — пратрыце іх пітнай содай, і яны заблішчаць, як новыя.

*

Накіп з унутраных сценак чайніка можна лёгка зняць, калі пакінуць яго нанач з чаем з лімонным сокам.

*

Драўляныя падносы, падстайкі, кухонныя дошкі мыйце адварам з лушпін цыбулі, і яны захаваюць прыемны жоўты колер.

*

Плямы з посуду з вогнетрывалага шкла добра здымоўца, калі яго пакінуць нанач у моцным растворы пральнага парашка.

КАМУ ШТО...

Каля хворага мужа сядзіць яго жонка, плача і гаворыць:

— Што б табе даць, мой любы, кашкі?

— Не хочу... — адказвае хворы.

— Можа, боршчыку?..

— Не хочу...

— То, можа, бульбачкі?..

— Не хочу, — аж стогне муж.

— А можа, гарэлачкі?

— А бог яго ведае...

У ВАГОНЕ

Увайшла бабуля ў вагон з поўным кошыкам, села і сядзіць. Аж вось і білеты пра-вяраюць.

— Бабусю, — кажа кандуктар, — у вас ёсць білет?

— Ёсць, — кажа тая, паказываючы.

— Гэты не гадзіцца, — кажа кандуктар, гледзячы на білет.

— Як не гадзіцца?! — здзіўляецца бабуля. — Сем дзён гадзіўся, а цяпер не гадзіцца?!

МЫ І ДЗЕЦІ

Бацька тлумачыць малому Міколку:

— Ты ўжо дастаткова вялікі і павінен ведаць, што ніякага Дзеда Мароза няма. Гэта быў я...

— Ведаю, ведаю. Бусел гэта таксама ты.

ХАТНІ ЭКСПЕРЫМЕНТ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Ён — гаспадар кватэры.

Яна — гаспадыня.

Робат — служанка.

Прасторная кухня, сучасна аbstаліваная. За столом сядзіць Яна — з выразам незадаволенасці на твары. Уваходзіць Ён.

ЁН. Ну, даражэнская, спадзяюся, што цяпер у нашай кватэры не будзе смецца на падлозе!

ЯНА (насмешліва). І як ты думаеш дасягнуць гэтага? Сам жа падміатаць будзеш?

ЁН. Ды не, дабыў для цябе выдатную капронавую шчотку. Замест дзеркача. Вось...

ЯНА (бярэ шчотку ў руکі, з усіх бакоў аглядае). Увесь час вышукваеш мне працу... А дзе ж інструкцыя, як такой прыладай карыстацца?

ЁН (з абурэннем). Ну, ведаеш, не прыкідваіся, калі ласка... У няўмекі заўсёды руکі калекі.

ЯНА (падымаеца, набліжаецца да Яго, абдымае). Скажы лепиш, ці ёсьць на свеце што-небудзь больш чудоўнае, чым наша каханне?

ЁН (усміхаючыся, пяшчотна). Няма, маё золатка... Але якое там каханне на галодны страўнік? Есці хоць што звярыла?

ЯНА (кпіць). Табе, як той галоднай куме, толькі хлеб ва ўме... Выпі вунь кампоту з хлебам.

ЁН (змрочна). Ты ж абяца-ла зрабіць сёння абед з трох страў... Няўжо зноў абяцанка-цацанка?

ЯНА. Абяцала, абяцала... Можа б, і зварыла. Ды вось пазваніла сяброўка якраз. Загаманіліся... Мусіла выліць суп на пліту, дзе смажыліся гарэлі катлеты. Такі смурод пайшоў, што і цяпер мая бедная галованька баліць. Ох, ох...

ЁН (у распачы). Што ж мне з табой рабіць?! Гэта ж самому даводзіцца выконваць ледзь не ўсю хатнюю працу...

ЯНА (бесклапотна смеючыся). Калі ўлез у дугу, не казы не магу.

ЁН. Нічагусенькі не хоча, не можа... Як той казаў, у няўмечкі не баліць ні ручкі, ні плечкі! Паслухай, давай я пащукаю хатнюю гаспадыню?

ЯНА. Ты што? З глузду з'ехаў?

ЁН. Ты ж калі яе магла б навучыцца...

ЯНА (разлавана, рэзка). Ні ў якім разе! Яны ўсе такія фанабэрыйстыя, патрабавальныя... Шукай іншое выйсце!

ЁН (узрушана). Эўрыка! Пачакай! У мяне ўзнікла ідэя! (Выбягае з кухні).

ЯНА. Не інакш, накліча нейкую бяду...

ЗАСЛОНА

Тая ж кухня. Толькі пасярэдзіне стаіць Робат, які зневине падобны да жанчыны. Побач — Ён, радасны, вясёлы, у дзвіярах паказваецца жонка.

ЁН (зычна). Заходзь, дараражэнская, заходзь! Механікі з камбінату ўжо наладзілі, дазволілі карыстацца. Убачыш — не нарадуешся.

ЯНА (у захапленні пляскею ў далоні). Каханы ты мой! Любы, ненаглядны! Найшчырэйшае табе дзякую за такую чудоўную кухарку! Гэта ж у суседа — сапраўдная, сварлівая, лаеща, сварыща, крычыць... І толькі ў мяне адной будзе паслухмянай, добрая, ні слова наслуперак не скажа, будзе маўчаць, як рыба...

ЁН (задаволена). Што не зробіш для каханай! Прыдбаў па знаёмству, з дапамогтай бацькоў, сваякоў, цётак, дзядзькоў... Цяпер на робатаў мода!

ЯНА. Ой, яна пафарбавана якраз у той блакітны колер, які мне вельмі да твару. Побач з гэтым Робатам я буду выглядаць быццам сапраўдная каралева! Ведаеш, як назаву яе? Манюня!

ЁН. Яна ўмее ўсё рабіць і вызваліць цябе ад хатній працы...

ЯНА. Мяне, як мяне, але цябе — напэўна. Ужо не будзе прыбіраць кватэру, мыць бялізну, посуд.

ЁН. Твяя праўда...

ЯНА. Усе суседкі памлеюць ад зайдзрасці!

ЁН. На базе сказалі, што гэта — вяршыня сучаснага вынаходніцтва.

ЯНА. А як прымусіць працаўца?

ЁН. Вельмі проста, родненькая... Трэба ўключыць у разетку, націснуць вось гэтую кнопкку, прадыктаваць вунь у той мікрофон заданне, і яна ўсё дакладна выканаста.

ЯНА (асцярожна набліжаецца да Робата). Значыць, гэта кнопкa (націскае)... О!!! Загарэлася лямпачка, пачаў працаўца рухавік!

ЁН. Толькі асцярожна! Не сапсуй — Робат надта дарагі.

ЯНА. А загадваць... куды? У гэтую адтуліну?

ЁН. Так.

ЯНА. Тады я неадкладна пачну дыктаваць... Хай усё ўсё нам паробіць, а мы пойдзем у тэатр.

ЁН. Мы ж сёння не планавалі...

ЯНА (упарта). Не, не, пойдзем! Цяпер мы маем магчымасць. Акрамя таго, там я змагу сустрэць знаёмых і пахваліцца, якая ў мяне выдатная і паслухмянай служанка.

ЁН. Пачакай, не спяшайся з загадамі... Прыгледзіся спачатку да яе, вывучы.

ЯНА (рашуча). Няма калі мне прыглядзіцца. Мая служанка — і я буду ёю камандаваць! Хай кожны куточак у хаце выліжа...

ЁН. Паслухай...

ЯНА (не звяртаючы на Яго ўвагі). Дык вось, Манюня, прыбярьще кватэру, вымый-

це ўесь посуд, пратрыце мэблю, пачысціце газавую пліту, зрабіце парадак у туалеце і потым...

РОБАТ (*нечакана перабівае*). Яшчэ чаго мне не хапала! Гэта ж праца на цэлы тыдзень!

ЁН (*здзіўлена*). Бачыш, нават пяречыць! Во машынка...

РОБАТ (*раз'юшана з металевымі ноткамі ў голосе*). Ціха! Ціха! Раскудахталіся тутака! Спярша паслухайце мяне! Асабіста я сканструйвана так, каб выконваць не больш двух-трох заданняў, а потым адпачываць...

ЯНА (*ледзь не плача ў роспачы*). Бо-ожа-а! Такія грошы ўлунілі за гэтую скандалістку!

РОБАТ (*гучна*). Прашу не абражаць! Я — цуд тэхнікі. Зусім новенькі. Не штурхайце, гаспадыня.

ЯНА (*трасе кулакамі*). О, гэта ж нейкае вар'яцтва!

РОБАТ (*рашуча*). Ціха! Калі вы пачнече грубіць мне — клянуся, нават размаўляць з вамі не буду. Я ж у вашым горадзе першая і адзіная... жалезная служанка.

ЁН (*спрабуе ўлагодніць, супакоіць Робата*). Манюня, ці ж так можна?

РОБАТ (*па-ранейшаму рашуча*). Не дазволю называць мяне Манюней! (*Бліскава кантрольная лямпачка*). Я — хатняя машына і толькі так можаце да мяне звяртацца!

ЯНА (*з вялікім абурэннем, злосна*). Во якая ганарыстая!

І слова не скажы ёй... Цыфу!

РОБАТ. Супакойцеся і слухайце мае ўмовы: раз у тыдзень выхадны і адзін дзень на прафілактыку, змазку. Сухое і не бруднае месца для адпачынку...

ЯНА (*падбягае да Робата з кулакамі*). Хопіць! Больш не вытрымаю! Дзе ў гэтай пачвары выключальнік гучнагаварыщеля (*націскае розныя кнопкі, нарэшце, выключае. Уздыхае з палёгкай*). Ну, выключыла, цяпер мне і не пікнеш, паскудніца....

У корпусе робата раптам нешта застукала — накшталт пішучай машынкі, з адгуліны паказалася стужка, якую падхоплівае Ён.

ЁН (*чытае голасна*). „Рашуча пратэстую супроща выключэння мяне без папярэджання. Працягваю выкладаць свае ўмовы і патрабаванні“.

ЯНА (*імкнецца адштурхнуць Яго ад машыны*). Кінь! Хопіць! Наслухалася брыдоты...

ЁН (*стрымлівае Яе адною рукой, працягвае чытаць далей*). „Пакупкі ў горадзе магу рабіць, але за гэта буду браць грошы на ўласныя выдаткі. Пакуль усё. Пра астатнія ўмовы скажу потым“.

ЯНА (*істэрыйчна*). Такая механічная служанка горш за жывую! Вон яе! Не хачу Робата! Лепшага памочніка, як ты, мужанёк, мне не трэба!

Ён. Прабач, даражэньяя, але...

ЯНА. Досьць! Баста!

ЁН. Паслухай...

ЯНА. Не хачу слухаць! Вя-
зі Робата ў камісіёнку.

Яна імкліва выбыагае з кухні.
Чуецца стук адных дзвярэй, дру-
гіх. Малады чалавек глядзіць
услед жонцы. Разгублены, уклю-
чае Робата ў электрасетку.

РОБАТ (скрыгоча, нібыв
смяецица, міргае лямпачкамі).
Муж ёсць муж... Ніхто, нават
самае дасканалае вынаходні-
цтва, не заменіць яго ў хат-
най працы!

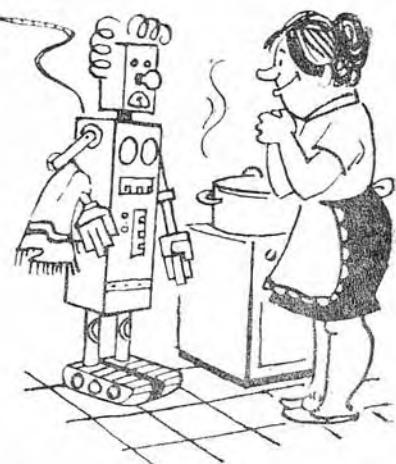
З А С Л О Н А

Вясельныя праблемы

Кажуць мне: — Жаніся,
хлопец,
Трэба жонку ў хату ўзяць.
Без сям'і лайдачыць хопіць,
Нагуляўся ўжо, відаць.

Я паслухаўся парады
І пайшоў шпацыраваць.
І аднойчы, дайце рады,
Пашчасціла напаткаць.

Мне яна па сэрцу, люба,
У галаве прыемны шум.

Вось сабраліся да шлюбу,
Я пайшоў купляць касцюм.

Тых касцюмаў я нямала
Прымраў за доўгі час,
А дзяўчына не чакала:
За другога выйшла ўраз.

Так хаджу я і гукаю,
На душы даўно ўжо сум.
Шмат гадоў я ўсё шукаю
То нявесту, то касцюм.

Мікола Вяршынін

АДРАСЫ

ВАРШАВА

- Sejm PRL — кancelaria
Wiejska 4/6, tel. 28-70-01
- Rada Państwa — кancelaria
Wiejska 4/6, tel. 28-70-01
- Urzad Rady Ministrów
Al. Ujazdowskie 1/3, tel. 28-90-01
- Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
— Komitet Centralny
Nowy Świat 6, tel. 2-10-14 (2 10 141)
- Centralna Rada Związków Zawodowych
Kopernika 36/40, tel. 26-02-31
- Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych
Wspólna 2, tel. 21-05
- Ministerstwo Finansów
Świętokrzyska 12, tel. 20-03-11
- Ministerstwo Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska
Filtrowa 57, tel. 25-44-81
- Ministerstwo Handlu Wewnętrznego i Usług
Pl. Powstańców Warszawy 1, tel. 26-90-41
- Ministerstwo Komunikacji
Chłabuńskiego 4/6, tel. 28-69-28
minister — sekretariat
- Ministerstwo Kultury i Sztuki
Krakowskie Przedmieście 15/17, tel. 26-62-51
- Ministerstwo Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego
Wawelska 52/54, tel. 25-00-01
- Ministerstwo Łączności
Pl. Małachowskiego 2, tel. 26-10-71
- Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki
Miodowa 6/8, tel. 26-70-21
- Ministerstwo Obrony Narodowej
tel. 210-06
- Ministerstwo Oświaty i Wychowania
Al. I Armii Wojska Polskiego 25, tel. 28-04-61
- Ministerstwo Pracy, Płac i Spraw Socjalnych
Nowogródzka 1/3/5, tel. 28-90-41
- Ministerstwo Przemysłu Spożywczego i Skupu
- Świętokrzyska 20, tel. 26-50-31
- Ministerstwo Rolnictwa
Wspólna 30, tel. 21-01
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
Rakowiecka 2, tel. 210-05
- Ministerstwo Sprawiedliwości
Al. Ujazdowskie 11, tel. 28-44-81
- Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej
Miodowa 15, tel. 31-34-41
- Generalna Prokuratura
Krakowskie Przedmieście 25, tel. 26-24-41
- Najwyższa Izba Kontroli
Marszałkowska 82, tel. 28-42-51
- Sąd Najwyższy
Ogrodowa 6, tel. 20-42-53
pierwszy prezes — sekretariat
- Komenda Główna MO
Puławska 148/150, tel. 2-10-05
- Biuro Adresowe Komendy Głównej MO
Kazimierzowska 60, (informacje wyłącznie korespondencyjne).
- Polski Czerwony Krzyż
Zarząd Główny
Mokotowska 14, tel. centrala 28-52-01, biuro informacji i poszukiwań tel. 28-43-48
- Polski Komitet Pomocy Społecznej
Rada Naczelnego
Senatorska 13/15, tel. 26-14-21
- Polski Związek Głuchych
Podwale 23, tel. 31-08-96
- Polski Związek Niewidomych
Konwiktorska 9, tel. 31-22-71
- Związek Inwalidów Wojennych PRL
Kopernika 3, tel. 26-51-47
- Załączek Ubezpieczeń Społecznych
Czerniakowska 16, tel. 40-00-41
- Trybuna Ludu
Pl. Starynkiewicza 7, tel. centrala 28-34-01, 21-22-61
- Sztandar Młodych
Wspólna 61, tel. centrala 28-52-71 do 76
- Biblioteka Narodowa
Hankiewicza 1, tel. centrala 22-46-21, inf. naukowa 22-35-42
- Ambasada ZSRR
Belwederska 49, tel. 21-34-53

Dom Kultury Radzieckiej — czytelnia
Foksal 10, tel. 27-86-24, g. 8—16,
oprócz niedzieli

Białoruskie Towarzystwo Społeczno-
Kulturalne — Klub
Senatorska 8, tel. 26-02-86, g. 18—22
środa, czwartek, sobota, niedziela

Turystyka
Centrum Obsługi Turystycznej
i Informacji „Syrena”
Krucza 16/22, tel. 25-72-01;
sekcja turystyki przyjazdowej,
Krucza 17, tel. 29-49-78

Domy Towarowe „Centrum”
Marszałkowska 102/122 — „Wars”,
„Sawa”, „Junior”

Informacja Adresowa
Dworzec Centralny, tel. 25-88-84

Gastronomia
Informacja Gastronomiczna,
tel. 28-30-82 do 86, g. 11—19
(z wyjątkiem niedzieli i świąt):
— adresy, telefony, godziny otwarcia
zakładów gastronomicznych, specjal-
ności kulinarne i cukernicze, dzia-
łość rozrywkowa w lokalach;
— przyjmowanie zamówień na bankie-
ty, przyjęcia i wyżywienie zbioro-
we, rezerwacja stolików.

Komenda Wojewódzka MO
Sienkiewicza 65, tel. centrala 3-31-11

Białoruskie Towarzystwo
Społeczno-Kulturalne
Zarząd Główny
Warszawska 11, tel. 3-11-18

— Klub BTSK
Warszawska 11, tel. 3-17-18,
g. 17—22, oprócz poniedziałków
i wtorków

— Biblioteka BTSK
Warszawska 11, wtorek —
g. 7.45—15.15, czwartek — g. 17—20.

Niwa
Wesołowskiego 1, tel. centrala 2-32-41

Białoruski Magazyn Radiowy
Świerkowa 1, tel. 2-30-09

Polski Czerwony Krzyż
Zarząd Wojewódzki
Warszawska 30, tel. 3-17-55

Polski Komitet Pomocy Społecznej
Waryńskiego 8, tel. 2-00-51

Bank Gospodarki Żywnościowej —
Oddział Wojewódzki
Wesołowskiego 3a, tel. centrala 2-50-81

Rada Adwokacka — Wojewódzka
Al. 1 Maja 20, tel. 2-25-50

Państwowe Biuro Notarialne
Skłodowskiej-Curie 1,
tel. centrala 2-04-41

Państwowy Zakład Ubezpieczeń —
Oddział Wojewódzki
Wesołowskiego 3a, tel. centrala 2-50-81

Zakład Ubezpieczeń Społecznych
Skłodowskiej-Curie 3,
tel. centrala 2-20-71

Informacja
— Telefoniczna, tel. 913

БЕЛАСТОК

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
Komitet Wojewódzki
Prochniaka 4, tel. centrala 2-40-31

Urząd Wojewódzki
Mickiewicza 3/5, tel. wojewoda,
I sekretariat 3-10-13

Wojewódzka Rada Związków
Zawodowych
Skłodowskiej-Curie 3,
tel. centrala 2-20-71

Wojewódzki Związek Kółek Rolniczych
Lipowa 19/21, tel. centrala 2-32-71

Wojewódzki Związek Spółdzielni
Rolniczych „Samopomoc Chłopska”
Sienkiewicza 55a, tel. centrala 3-57-61

Sąd Wojewódzki
Skłodowskiej-Curie 1,
tel. centrala 2-04-41

Prokuratura Wojewódzka
Wesołowskiego 3, tel. centrala 2-12-21

— Służby Zdrowia
Bema 2, tel. 2-60-31

— o lekach
Sienkiewicza 71/73, tel. 3-68-01;
Wesołowskiego 2, tel. 2-19-04

— O usługach
Lipowa 4, tel. 3-36-82 .

— Kolejowa
PKP, tel. 910

— „Orbis” — biuro sprzedaży
i rezerwacji
Rynek Kościuszki 13, tel. 2-30-47

— PKS
Jurowiecka 14, tel. 936

— Turystyczna
„Gromada”

Wesołowskiego 6, tel. 2-11-33
(krajowa), 2-29-07 (zagraniczna)
„Orbis”
Manifestu Lipcowego 29a, tel. 2-74-17
(krajowa), 2-78-27 (zagraniczna)
Punkt informacji turystycznej Woj.
Przedsięb. Usług Turystycznych,
tel. 2-30-05

ГДАНЬСК

Bialoruskie Towarzystwo Społeczno-
-Kulturalne — Klub
Dlugi Targ 8/10 tel. 3-15-842, g. 18—22.
środa, czwartek, sobota, niedziela

ГАЙНАЎКА

Bialoruskie Towarzystwo Społeczno-
-Kulturalne — Klub
Wyzwolenia 6, tel. 28-89
Liceum Ogólnokształcące
z białoruskim językiem nauczania
Wyzwolenia 5, tel. 22-70 (dyrektor),
24-96 (kancelaria)

БЕЛЫСК

Bialoruskie Towarzystwo Społeczno-
-Kulturalne — Koło miejskie
1 Maja (Dom Kultury), tel. 21-97
Liceum Ogólnokształcące
z białoruskim językiem nauczania
im. Taraszkiewicza
Copernika 4, tel. 21-81

ЯК ВЫПІСАЦЬ „НІВУ“

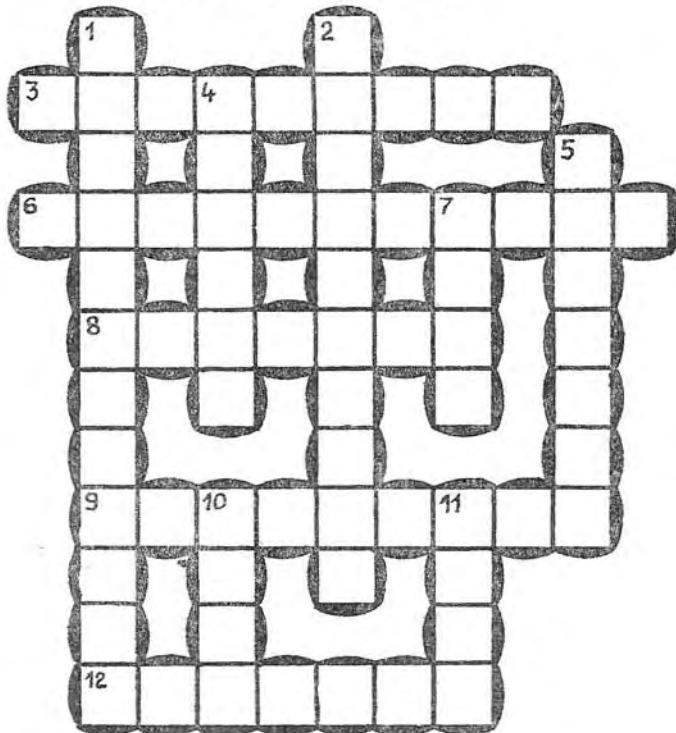
Падпіску на краіну прымае
RSW „Prasa-Książka-Ruch“, а
таксама пошта і пісьманосцы.
Цана гадавой падпіскі 28 зл.
80 гр. Падпіску на высылку
за мяжу, якая на 50% дара-
жэйшая за краёвую, прымае
RSW „Prasa—Książka—Ruch“,
Centrala Kolportażu i Wydaw-
nictw, ul. Towarowa 28, 00-958
Warszawa, Konto PKO nr
1531-71.

ЮРЫДЫЧНЫЯ ПАРАДЫ

Калі ў вас узніклі нейкія
цяжкасці юрыдычнага ха-
рактару, звяртайцесь ў юры-
дычны пункт ГП БГКТ, які
ўжо звыш 20-ці год вядзе не-
адплатна вядомы юрист і
дзеяч БГКТ Вінцук Склубоў-
ски.

Юрыдычную кансультаты-
цию вы можаце атрымаль не-
адплатна ў кожны панядзе-
лак у памяшканні ГП БГКТ
(Беласток, Варшаўская 11) у
гадзінах 10-11.

КРАСВОРД

ТАРЫЗАНТАЛЬНА:

- 3) Выдатны савецкі акцёр і кінарэжысёр (кінафільмы „Лёс чалавека“, „Вайна і мір“).
- 6) Вяртанне на раздіму ваеннапалонных, інтэрніраваных цывільных асоб, перасяленцаў.
- 8) Накладаецца на рану.
- 9) Гул, звязаны з выбухам снарадаў, накопленага газу і г.д.
- 12) Лячэнне хвароб.

ВЕРТЫКАЛЬНА:

- 1) Піша не адзін у „Ніву“ на 7-ю старонку.
- 2) Выход першых зубкоў у маленькага дзіцяці.
- 4) Канапляная або ільняная нітка, насычаная смалой і наваскаванай, ужываецца шаўцамі і рымарамі.
- 5) Вайсковая часць, якая складаецца з некалькіх палкоў і мае свой штаб.
- 7) Якуб — але больш гутаркова, трохі з рускага.
- 10) Драпежнік, распаўсяджаны па ўсёй Еўропе, бароніца, выдзяляючы смярдзочую вадкасць.
- 11) Дзіця каровы.

Апрацаваў Пётр Байко.

ЗМЕСТ

Каляндар на 1979 год	3
За годам год	
Беласточчына працай квітнене — В. Рудчык	29
Гаспадарчыя сувязі Народнай Польшчы з заграніцай — А. Барвіюк	41
Савецкая Беларусь сёння — А. Ясінскі	56
Гарадок — В. Рудчык	66
На нашым полі	
Летапіс	83
Клуб БГКТ — і змест, і назва — Г. Валкавыцкі	90
Запрашэнне на фэстын — В. Рудчык	94
Партрэты актыўістай — М. Хмялеўскі	105
Чым павінен займачца гурток БГКТ — Н. Панасюк	111
Сля́ба роднага	
На парозе чацвёртага дзесяцігоддзя — М. Шаховіч	113
Пачатковая школа ў Орлі — М. Шаховіч	118
Самадукацыя вясковых настаўнікаў — Я. Зенюк	124
Жыццё для асяроддзя — Ю. Туронак	128
Народная культура	
Вусна-паэтычная творчасць у веснавым абраадзе — В. Стахвюк,	
В. Залеская	133
Адмахаліся — М. Гайдук	145
Мінуўшчына	
Соф'я Панкова — А. Бергман	157
Гісторыя палацовага ўзгорка ў Белавежы — П. Байко	163
Абвяшчэнне рэспублікі — В. Круталевіч	175
Літаратурныя гоні	
Алесь Барскі	183
Надзея Артымовіч	185
Мікалай Гайдук	188
Вераніка Леанюк	202
Баву	203
Леапольд Танкевіч	203
М. Арол	204
Вера Мурашка	205
Васіль Петручук	205
Рунь вырасціла ўраджай — М. Шаховіч	209
Мае „беларускія“ гады — Я. Бранеўская	212
Беларускія рысы — У. Каракевіч	221
Усяго пакрысе	
Як мы асвойвалі зямную кулю	223
Як тваё імя?	230
Як кінуць курыць за пяць дзён	231
Летняя касметыка	232
Кулінарыя	234
Кухонныя парады	236
Хатні эксперымент (скетч) — П. Стэфановіч	238
Мікола Вяршынін	241
Адресы	242
Красвورد	245